Tacitus

Collected works. Latin. 1825

C. CORNELII

# TACITI

# HISTORIARUM

## LIBRI QUINQUE:

CUM

LIBRO DE GERMANIA, ET VITA AGRICOLÆ.

AD FIDEM

OPTIMARUM EDITIONUM

EXPRESSI

*CUM NOTIS BARBOU.*

Novi-Eboraci:

TYPIS ET SUMPTU SOLOMON KING.

1825.

C. CORN. TACITI

LIBER PRIMUS

# HISTORIÆ.

BREVIARIUM.

*Taciti præfatio in historias suas; ejus dignitas, ætas, institutum. Præsentis Historiæ summa capita. Status urbis, mens exercituum, habitus provinciarum, occiso Nerone. Galba invisus ob sua amicorumque vitia; inimicorum mores. Status Hispaniæ, Galliæ, Germanicorum exercituum, aliarum provinciarum. Muciani virtutes et vitia. Vespasianus in Judæa. Ægypti, Africæ, Italiæ, etc. status. Superioris Germaniæ miles deficit a Galba, qui de adoptando Cæsare cogitat; magno amicorum ambitu, et spe Othonis: sed Piso eligitur, homo nobilis et severus. Galbæ oratio, causas adoptionis, monita imperii administrandi continens. Pisonis, inter hæc moderatio. Adoptio in castris nuncupata. Legati ad defectores missi. Neronis prodigæ donationes rescissæ. Otho res novas molitur: instigantibus libertis, servis, et mathematicis: paratis antè militum studiis per blanditias et largitiones; oscitante ad ista præfecto. Ergo jam legiones et auxilia pro Othone; isque consalutatus imperator castris prætorianis infertur. Piso cohortem, quæ pro palatio excubabat, hortatur ad fidem; atque illa signa parat; sed reliquæ copiæ desciscunt: plebis adulatio et levitas. Fluctuat Galba, an occurrendum*

*Vanus de Othone occiso rumor: inde proni omnes in Galbam. At castra favent Othoni. Otho militum animos oratione sibi conciliat; Galbæ et Pisoni reddit infestos. Arma militi dividit. Agitatum de cæde Vinii: Galba fluctuat: plebs nutat. Othoniani forum irrumpunt. Galba desertus, dein occisus, cum T. Vinio. Sempronii Densi fides. Piso cæsus. Cædium præmia poscentes interfecti. Senatûs adulatio. Otho coercendis militum furoribus impar: ii vacationes remitti petunt. Cædes Laconis et Iceli. Pisonis et T. Vinii sepultura, elogia, testamenta. Galbæ sepultura, ætas, nobilitis, mores, honores. Pavor urbis ob mores Othonis, Vitellii, Vespasiani. Initia Vitelliani motûs ex bello Vindicis, et secutis inde discordiis inter legiones et Gallos. Vitellius suo ingenio ignavus, ad res novas stimulatur a Valente et Cæcina legatis. Legiones superioris inferiorisque Germaniæ fidem in Galbam exuunt, per segnitiam Hordeonii Flacci legati. Valens Vitellium imperatorem consalutat, magno militum studio, quibus poscentibus, multi cæsi: sed Civilis periculum evadit. Vitellius viribus auctus duos exercitus in Italiam mittit. Vitellii torpor inter alacritatem militum. Divodurensium cædes. Galli Vitellium sequuntur. Lugdunenses Viennensibus inimici, milites in eos stimulant: sed illi donis placantur. Avaritia et libido Valentis. Helvetii post ingentem cladem à Cæcina illatam, Vitellio vix reconciliantur; in cujus partes transgressâ Italiæ parte, Cæcina Alpes superat. Otho se prudenter gerit: Mario Celso ignoscit: Tigellinum punit. Crispinillæ cum infamia sua parcit. Conditiones Vitellio, et hic illi offert. Insidiatores mutuò immittunt. Provinciæ utriusque partes secutæ. Otho imperatorem agit; honores, civitatem, jura dilargitur: de celebranda Neronis memoria agitat. Sarmatæ Rhoxolani cæduntur. Seditio gravis in ipsa urbe temere orta, cum magno metu atque discrimine primorum civitatis, precibus et larcrymis Othonis componitur: qui eâ occasione, milites ad concordiam, et modestiam hortatur. Atque illis ad præsens compositis, omnia tamen suspicionum et formidinis plena, præcipuo patrum metu. Prodigia Othonis cladem præsagientia. Consilia et duces Othonis: qui cum aliis nobilibus Vitellii fratrem secum ducit: unde varii animorum motus. Otho festinat ad bellum, commendatâ patribus republicâ. Trachali eloquentiâ usus Otho, in quem studia et voces vulgi. Gesta hæc paucis mensibus.*

| | | |
|---|---|---|
| A. U. C. J. C. | Coss. | Ser. Sulpicio Galba |
| DCCCXX. 67. | | Imper. Cæs. Aug. II. |
| | | T. Vinio. |

INITIUM mihi operis[1] Ser. Galba iterum, T. Vinius, consules erunt. Nam post conditam urbem octingentos et viginti prioris ævi annos[2] multi auctores retulerunt: dum res populi Romani memorabantur, pari eloquentiâ, ac libertate; postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri[3] pacis interfuit, magna ill ingenia cessere. Simul veritas pluribus modis infracta; primùm inscitiâ reipublicæ, ut alienæ, mox libidine assentandi, aut rursus odio adversùs dominantes. Ita neutris cura posteritatis, inter infensos, vel obnoxios.[4] Sed ambitio-

1 *Initium mihi operis.* Ex his et sequentibus verbis cognoscimus historias primùm ab Tacito scriptas; quas quum ab secundo consulatu Galbæ, ad necem usque Domitiani perduxisset, non ausus Nervæ et Trajani tum imperantis historiam aggredi, superiora tempora ab extremis Augusti exsecutus est libris Annalium septemdecim. In his pressiùs, et ad seriem consulum adstrictiùs res narrat: in historiis verò latiùs et liberiùs exspatiatur. Malè ergo liber hic et qui sequuntur, Annalium nomine nuncupantur. Ceterùm, ut annalium pleraque nobis invidit injuria temporum, ita Historiarum partem longè maximam abstulit.

2 *Octingentos et viginti . . . annos.* Ab Roma condita ad Galbam iterum et Vinium coss. si exactè computes, anni erunt ex ipso Tacito octingenti et viginti duo: sed rotundum numerum usurpat. In vulgatis malè scribitur signis numeralibus DCC. XX. Codices Flor. et Regius litteris omnibus habent quod cum Ryckio dedimus.

3 *Omnem potestatem ad unum conferri.* Ryckius et J. Gronovius e codice Flor. dedere *omnem potentiam:* sed rectè observat Ernestus *potestatem,* lege aut senatus consulto conferri, non *potentiam,* quæ vi, fraude, aliisque modis paratur.

4 *Inter infensos vel obnoxios.* Quum quilibet scriptor aut odisset dominantes, aut ipsis obnoxius esset.

nem[5] scriptoris facilè averseris: obtrectatio et livor pronis auribus accipiuntur. Quippe adulationi fœdum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram à Vespasiano inchoatam, à Tito auctam, à Domitiano longiùs provectam non abnuerim: sed incorruptam fidem professis, nec amore quisquam, et sine odio dicendus est. Quod si vita suppeditet, principatum divi Nervæ,[6] et imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam senectuti seposui: rarà temporum felicitate, ubi sentire quæ velis, et quæ sentias dicere licet.

II. Opus aggredior opimum casibus, atrox prœliis, discors seditionibus, ipsa etiam pace sævum. Quatuor Principes ferro interempti.[7] Tria bella civilia, plura externa, ac plerumque permixta. Prosperæ, in Oriente; adversæ, in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliæ nutantes: perdomita Britannia,[8] et statim missa: coortæ in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus: mota etiam propè Parthorum arma falsi Neronis ludibrio.[9] Jam verò Italia novis cladibus, vel post longam sæculorum seriem repetitis, adflicta. Haustæ aut obrutæ urbes[1] fecundissimâ Campaniæ orâ: et urbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus

5 *Ambitionem.* Pravum assentandi dominantibus studium, *facile averseris.* Ita hoc loco rescribendum censent interpretes, licet codices habeant *adverseris;* quæ mera est corruptela librariorum.

6 *Divi Nervæ.* Cœpit igitur scribere Nervâ jam mortuo et sacrato.

7 *Quatuor principes ferro interempti.* Galba, Otho, Vitellius, Domitianus. *Tria bella civilia.* Othonis in Vitellium, hujus in Vespassianum, L. Antonii in Domitianum.

8 *Perdomita Britannia.* Ab Agricola. Vide in ejus vita 10. et *statim missa.* Et incuriâ Domitiani non omnis retenta. Lipsius dederat *amissa*, contra fidem historiæ. Neque enim sub Domitiano amissa Britannia est, sed neglecta, et incursionibus Barbarorum permissa.

9 *Falsi Neronis ludibrio.* Vide Suetonium in Nerone cap. ultimo. Vide etiam Hist. 2. 8.

1 *Haustæ aut obrutæ urbes.* Herculaneum, et Pompeii. Vide Suetonium in Tito 8. et Plinium Epist. 6. 16. et 20.

incenso: pollutæ cærimoniæ: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti cædibus scopuli:[2] atrociùs in urbe sævitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine: et ob virtutes, certissimum exitium. Nec minùs præmia delatorum invisa, quàm scelera; cùm alii sacerdotia et consulatus, ut spolia, adepti, procurationes[3] alii; et interiorem potentiam, agerent, ferrent cuncta.[4] Odio et terrore corrupti in dominos servi, in patronos liberti: et quibus deerat inimicus, per amicos oppressi. Non tamen adeò virtutum sterile sæculum, ut non et bona exempla prodiderit.

III. Comitatæ profugos liberos matres: secutæ maritos in exsilia conjuges: propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversùs tormenta, servorum fides: supremæ clarorum virorum necessitates: ipsa necessitas fortiter tolerata: et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Præter multiplices rerum humanarum casus, cælo terrâque prodigia, fulminum monitus, et futurorum præsagia, læta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim unquam atrocioribus populi Romani cladibus, magisve justis indiciis[5] approbatum est, non esse curæ deis securitatem nostram, esse ultionem.

IV. Ceterum antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status urbis, quæ mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit: ut non modò casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt,[6] sed ratio

2 *Mare ... scopuli* Pro insulis, in quas relegati, jubente Domitiano, deportabantur, et necabantur.

3 *Procurationes* Nempe rerum principalium. *Interiorem potentiam.* Apud principem, scil. cui in intimis erant.

4 *Agerent, ferrent cuncta. Odio et terrore corrupti, etc.* Hanc lectionem et distinctionem, quæ est Rhenani, adstruit Gron. Observ. 3, 22 Maluit Ryckius Flor. codicis lectionem et distinctionem: *agerent verterent cuncta odio et terrore Corrupti, etc.* Odium et terrorem injecta dicit a Domitiano servis, ut dominos accusarent; libertis, ut patronos.

5 *Justis indiciis.* Certis signis et argumentis. *Non esse curæ deis.* Vide Ann. 16. 33.

6 *Qui plerumque fortuiti sunt.* In quibus plerumque fortuna multum potest: qui sæpe contra exspectationem

etiam caussæque noscantur. Finis Neronis ut lætus primo gaudentium impetu fuerat, ita varios motus animorum, non modò in urbe apud patres, aut populum, aut urbanum militem; sed omnes legiones[7] ducesque conciverat, evulgato imperii arcano,[8] posse Principem alibi, quàm Romæ fieri. Sed patres læti, usurpatâ statim libertate, licentiùs, ut erga Principem novum et absentem: primores equitum proximi gaudio patrum: pars populi integra, et magnis domibus annexa,[9] clientes libertique damnatorum et exsulum, in spem erecti: plebs sordida,[1] et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, mæsti et rumorum avidi.

V. Miles urbanus, longo Cæsarum sacramento imbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et impulsu, quàm suo ingenio traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbæ promissum, neque magnis meritis ac præmiis eundem in pace, quem in bello[2] locum, præventamque gratiam, intelligit, apud Principem a legionibus factum, pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini, præfecti, imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphydius quidem in ipso conatu oppressus. Sed quamvis capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia: nec deerant sermones 'senium atque avaritiam Galbæ' increpantium. Lau-

eveniunt, ita ut ex illis solis cognitis ad consilium capiendum nihilo sis instructior. Gron.

7 *Sed omnes legiones.* Intellige apud omnes legiones ducesque varios motus, ut apud patres et in urbe, excitatos.

8 *Evulgato imperii arcano.* Olim senatus judicaverat *Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus; et solenne auspicatorum comitiorum in castra et provincias, procul ab legibus magistratibusque, ad militarem temeritatem transferri*, inquit Livius 26. 2.

9 *Magnis domibus annexa.* Per adfinitates aut amicitias.

1 *Plebs sordida.* Quæ et *pullata.* Homines intellige de vili plebecula, quorum toga non ut civium honestiorum, munda semper et nitens, sed ex sordibus ferè nigra.

2 *Eundem in pace quem in bello locum.* Ita Flor. Regius et editio prima Vulgò *qui in bello.* Infrà pro *scelere insuper Nymphidii . . . . agitatur*, mallet Gronov. *agitatus* Rectè: neque enim id quum maximè fiebat, sed factum erat ante adventum Galbæ.

data olim, et militari famâ celebrata severitas ejus, angebat aspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis à Nerone assuefactos, ut haud minùs vitia Principum amarent, quàm olim virtutes verebantur.[3] Accessit Galbæ vox pro republicâ honesta, ipsi anceps 'legi à se militem, non emi.' Nec enim ad hanc formam cetera erant.

VI. Invalidum senem T. Vinius, et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum, contemptu inertiæ destruebant. Tardum Galbæ iter, et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, consule designato, et Petronio Turpiliano, consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis,[4] inauditi atque indefensi, tamquam innocentes perierant. Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum,[5] infaustus omine, atque ipsis etiam, qui occiderant, formidolosus. Inductâ legione Hispanâ, remanente eâ, quam è classe Nero conscripserat, plena urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri[6] e Germaniâ ac Britanniâ, et Illyrico, quos idem Nero electos præmissosque ad claustra Caspiarum,[7] et bellum, quod in Albanos parabat, opprimendis Vindicis cœptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.

VII. Forte congruerat, ut Clodii Macri, et Fonteii

3 *Quàm olim virtutes verebantur.* Ita Flor. Regius et editi ante Ryckium. Hic e suo codice dedit *venerabantur:* quæ est glossa prioris.

4 *Hic ut dux Neronis.* Hæc displicent Gronovio, qui reponit, *hic ut fidus Neroni Tamquam innocentes perierant.* Quia, scil. *inauditi atque indefensi.* Sic Plinius Epist. 4, 11, *ad supplicium nescio an innocens, certè tamquam innocens ducta est* Cornelia vestalis, quæ inaudita damnabatur.

5 *Tot millibus inermium militum.* Classicos intelligit, quos in unam legionem Nero centuriatos conscripserat.

6 *Multi ad hoc numeri.* Nempe militum: cohortes, manipulos intellige.

7 *Ad claustra Caspiarum.* Supple *portarum.* Sic vocabant interrupta angusto transitu juga Caspii montis in confinio Armeniæ Mediæque. Procul ab his aliæ fuerunt *Caspiæ portæ* inter Mediam et Parthiam.

Capitonis cædes nuntiarentur. Macrum in Africâ haud dubiè turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbæ; Capitonem in Germaniâ, cùm similia cœptaret, Cornelius Aquinus, et Fabius Valens, legati legionum interfecerant, antequam juberentur. Fuere qui crederent, Capitonem ut avaritiâ et libidine fœdum ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse: sed a legatis, bellum suadentibus, postquam impellere nequiverint, crimen ac dolum compositum ultro: et Galbam mobilitate ingenii, an, ne altiùs scrutaretur, quoquo modo acta, quia mutari non poterant, comprobasse. Ceterùm utraque cædes sinistre accepta: et inviso semel, Principe, seu bene, seu mâlè facta premunt.[8] Jam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti:[9] servorum manus subitis avidæ, et tamquam apud senem festinantes: eademque novæ aulæ mala, æquè gravia, non æquè excusata. Ipsa ætas Galbæ et irrisui, ac fastidio erat, adsuetis juventæ Neronis, et imperatores formâ ac decore corporis (ut est mos vulgi) comparantibus.

VIII. Et hic quidem Romæ, tamquam in tantâ multitudine habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniæ præerat Cluvius Rufus, vir facundus, et pacis artibus[1] bellis inexpertus. Galliæ, super memoriam Vindicis, obligatæ recenti dono Romanæ civitatis[2] et in posterum

8 *Seu bene, seu malè facta premunt.* Odio sunt, invidiam excitant. Vox *premunt* absolutè sumitur. Notat tamen Jac. Gronov. scribi in Flor. *inviso principi*, non *principe*, ut referatur ad *facta:* sed non insolitum Tacito præmittere ejusmodi ablativum sine respectu ad verba sequentia; sic Ann. 4, 19. *precante reo brevem moram . . . adversatus est Cæsar.*

9 *Jam afferebant venalia cuncta præpotentes liberti.* De his loquitur tamquam de mercatoribus, qui merces venales afferunt. Hic locus malè tentatus Pichenæ et Freinsh. qui legunt, *jam* i. e. præterea, *offendebant*, scil. animos hominum, *venalia cuncta, præpotentes liberti, etc.* Nec benè Ryckius e suo codice dedit *jam offerebant, etc.*

1 *Pacis artibus.* Supple *expertus*, quod latet in voce *inexpertus: bellis inexpertus.* In bello gerendo minimè exercitatus. At *belli inexpertus*, quod Rhenanus dederat, et alii tenuerunt, activè sumitur pro eo, qui numquam bellum vidit.

2 *Recenti dono Romanæ civitatis.* Clarum ex Ann. 11, 23.

tributi levamento. Proximæ tamen Germanis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitæ, quædam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena, ac suas injurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, soliciti et irati superbiâ recentis victoriæ, et metu, tamquam alias partes fovissent. Tardè a Nerone desciverant: nec statim pro Galbâ Verginius:[3] an imperare voluisset dubium: delatum ei a milite imperium conveniebat. Fonteium Capitonem occisum, etiam qui queri non poterant,[4] tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per simulationem amicitiæ: quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum crimen accipiebant.

IX. Superior exercitus legatum, Hordeonium Flaccum, spernebat, senectâ ac debilitate pedum invalidum, sine constantiâ, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen;[5] adeò furentes infirmitate retinentis ultro etiam accendebantur. Inferioris Germaniæ legiones diutiùs sine consulari fuere: donec, missu Galbæ, A. Vitellius aderat, censoris Vitellii, ac ter consulis, filius. Id satis videbatur.[6] In Britannico exercitu nihil irarum. Non sanè aliæ legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentiùs egerunt: seu quia procul, et Oceano divisæ; seu, crebris expeditionibus, doctæ hostem potiùs odisse. Quies et Illyrico: quamquam excitæ a Nerone legiones, dum in Italiâ cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc immotus. Syriam et quatuor legio-

habuisse jus civitatis Romanæ primores Galliæ Comatæ: at a Galba diffusum id jus in Gallos omnes, qui Vindici adhæserant.

3 *Verginius.* De quo vide Plin. Epist. 2, 1. et 6, 10.

4 *Qui queri non poterant.* Quòdscil. in necem ejus consensissent.

5 *Ne quieto quidem milite regimen.* Qui Hordeonius ne quietum quidem militem regere potuisset.

6 *Id satis videbatur.* Retinendis scil. in officio militibus, Vitellium habituris tantum non pro cônsulari, ob titulos et imagines paternas.

nes obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxta famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiosè coluerat: mox, attritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiæ repositus, tam propè ab exsule fuit, quàm postea a Principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, arrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus: nimiæ voluptates, cùm vacaret: quotiens expediêrat,[7] magnæ virtutes. Palam laudares, secreta malè audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud collegas, variis illecebris potens: et cui expeditius fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversùs Galbam votum, aut animus. Quippe Titum filium, ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus. Occultâ lege fati, et ostentis, ac responsis, destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam[8] credidimus.

XI. Ægyptum copiasque, quibus coerceretur, jam inde a divo Augusto,[9] equites Romani obtinent, loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonæ secundam, superstitione, ac lasciviâ discordem, et mobilem, insciam legum ignaram magistratuum domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander[1] ejusdem nationis. Africa, ac legiones in eà, interfecto Clodio Macro contentæ qualicumque principe, post experimentum domini minoris.[2] Duæ Mauritaniæ, Rætia, Noricum, Thracia, et quæ aliæ procuratoribus cohibentur, ut cui-

b

7 *Expedierat.* In militari expeditione erat, quo sensu eadem vox sumitur infrà 88.

8 *Post fortunam.* Postquam Vespasianus imperium adeptus est: nam antè ne ulla quidum suspicio.

9 *Jam inde a divo Augusto.* Vide Ann. 2, 59. *Equites Romani obtinent, loco regum.* Ita ut locum et ordinem regum teneant in Ægypto, quæ numquam legibus aut magistratibus paruerit, sed tantum regibus. *Domi retinere,* i. e. seponère, et sibi uni servare, per procuratores ac domesticos administrandam.

1 *Tiberius Alexander.* Vide Ann. 15, 28.

2 *Domini minoris.* Ipsius Macri, qui in conatu rerum turbandarum oppressus.

que exercitui vicinæ, ita in favorem, aut odium, contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciæ, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio expositæ, in pretium belli cessuræ erant. Hic fuit rerum Romanarum status: cùm Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules, inchoavere annum sibi ultimum, reipublicæ propè supremum.

XII. Paucis post Kalendas Januarias diebus Pompeii Propinqui, procuratoris, e Belgicâ literæ afferuntur, 'superioris Germaniæ legiones, ruptâ sacramenti reverentiâ, imperatorem alium flagitare, et senatui ac populi Romani arbitrium eligendi permittere,' quò seditio molliùs acciperetur. Maturavit ea res consilium Galbæ, jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sanè crebrior totâ civitate sermo per illos menses fuerat: primùm licentiâ, ac libidine talia loquendi, dein fessâ jam ætate Galbæ. Paucis judicium, aut reipublicæ amor: multi occultâ spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium,[3] qui in dies quantò potentior, eodem actu invisior[4] erat. Quippe hiantes, in magnâ fortunâ, amicorum cupiditates, ipsa Galbæ facilitas intendebat: cùm apud infirmum et credulum, minore metu, et majore præmio peccaretur.

XIII. Potentia principatûs divisa in T. Vinium, consulem, et Cornelium Laconem, prætorii præfectum. Nec minor gratia Icelo, Galbæ liberto, quem annulis donatum,[5] equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi successoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quàm alium.[6] Neque erat Galbæ ignota Othonis ac T. Vinii amicitia; ex rumoribus nihil silentio transmittentium (quia Vinio

3 *Etiam in T. Vinii odium.* Multi, inquit, Galbæ successiores destinabant ex spe sua, quidam ex odio Vinii.

4 *Eodem actu invisior.* Ita Flor. et sànum videtur: ingeniosa tamen Lectii conjectura, *eodem auctu invisior erat.*

5 *Annulis donatum.* Ut haberet ingenuitatis imaginem, et equestri dignitate esset.

6 *Quàm alium.* Nempe ab Othone.

vidua filia, cælebs Otho) gener ac socer destinabantur. Credo et reipublicæ curam subisse, frustra à Nerone translatæ si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriosè, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni æmulatione luxûs: eòque jam Poppæam Sabinam, principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat,[7] donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eâdem Poppæâ, in provinciam Lusitaniam, specie, legationis, seposuit. Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus, nec segnis, et, donec bellum fuit, inter præsentes splendidissimus, spem adoptionis, statim conceptam, acriùs in dies rapiebat; faventibus plerisque militum; pronâ in eum aulâ Neronis, ut similem.

XIV. Sed Galba, post nuncios Germaniæ seditionis, quamquam nihil adhuc de Vitellio certum, anxius, quònam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. Adhibitoque, super Vinium, ac Laconem, Mario Celso, consule designato, ac Ducennio Gemino, præfecto urbis, pauca præfatus 'de suâ senectute, Pisonem Licinianum arcessi' jubet:[8] seu propriâ electione, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui, apud Rubellium Plautum, exercita cum Pisone amicitia: sed callidè, ut ignotum, fovebat, et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scriboniâ genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et æstimatione rectâ severus, deteriùs interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quò suspectior sollicitis adoptanti placebat.

XV. Igitur Galba, apprehensâ Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: 'Si te privatus, lege curiatâ, 'apud pontifices, ut moris est, adoptarem; et mihi egre-

7 *Poppæam Sabinam deposuerat.* Rem paullò aliter narrat Ann. 13. 45.

8 *Pisonem Licinianum arcessi jubet.* Voci barbaræ *accersiri*, quam tenent scripti et editi, Latinam vocem substituit Gronovius. Piso e gente Licinia natus, a Pisone primùm, dein a Galba adoptatus, Cn. Pompeium Magnum numerabat atavum per matrem Scriboniam.

'gium erat Cn. Pompeii et M. Crassi subolem in penates meos adsciscere; et tibi insigne, Sulpiciæ ac Lutatiæ[1] decora, nobilitati tuæ adjecisse. Nunc me, deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, præclara indoles tua, et amor patriæ impulit ut Principatum, de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti offeram, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum, dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremò Tiberium Neronem, privignum, in proximo sibi fastigio collocavit. Sed Augustus in domo successorem quæsivit; ego, in republicâ: non, quia propinquos, aut socios belli non habeam. Sed neque ipse imperium ambitione accepi, et judicii mei documentum sint, non meæ tantùm necessitudines, quas tibi postposui, sed et tuæ. Est tibi frater[2] pari nobilitate, natu major, dignus hac fortunâ, nisi tu potior esses. Ea ætas tua, quæ cupiditates adolescentiæ jam effugerit; ea vita, in quâ nihil præteritum excusandum habeas. Fortunam[3] adhuc tantùm adversam tulisti. Secundæ res acrioribus stimulis animos explorant: quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur. Fidem, libertatem, amicitiam, præcipua humani animi bona, tu quidem eâdem constantiâ retinebis: sed alii per obsequium imminuent. Inrumpet adulatio, blanditiæ, pessimum veri affectûs venenum, sua cuique utilitas. Etiam ego, ac tu, simplicissimè inter nos hodie loquimur: ceteri, libentiùs cum fortunâ nostrâ, quàm nobiscum. Nam suadere Principi, quod oporteat, multi laboris: assentatio erga Principem quemcumque, sine affectu peragitur.

XVI. 'Si immensum imperii corpus stare, ac librari, sine rectore posset, dignus eram, a quo respublica inciperet. Nunc eò necessitatis jampridem ventum est, ut

1 *Sulpiciæ ac Lutatiæ.* Videtur excidisse vox *gentis.* Vide Suetonium in Galba 3. Suprà pro *et mihi egregium erat tunc.* Flor. et Regius scribunt *nunc,* quod nihilo melius: lege cum Freinsh. *Et mihi egregium erat Cn. Pompeii.*

2 *Est tibi frater.* De quo Hist. 4, 39.

3 *Fortunam . . . adversam tulisti.* Fratres ejus Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant; ipse diu exsul fuerat.

'nec mea senectus conferre plus populo Romano possit, 'quàm bonum successorem; nec tua plus juventa, quàm 'bonum Principem. Sub Tiberio, et Caio, et Claudio, 'unius familiæ quasi hereditas fuimus: loco libertatis 'erit, quod eligi cœpimus. Et finitâ Juliorum Claudiorumque domo, optimum quemque adoptio inveniet. Nam 'generari, et nasci a Principibus, fortuitum, nec ultrà 'æstimatur; adoptandi judicium integrum:[1] et, si velis 'eligere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, 'quem, longâ Cæsarum serie tumentem, non Vindex,[2] 'cum inermi provinciâ, aut ego, cum unâ legione, sed 'sua immanitas, sua luxuria cervicibus publicis depulere: 'neque erat adhuc damnati Principis exemplum.[3] Nos 'bello, et ab æstimantibus adsciti, cum invidiâ, quam vis 'egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duæ legiones, in hoc concussi orbis motu, nondum quiescunt. 'Ne ipse quidem ad securas res accessi: et auditâ adoptione, desinam videri senex, quod nunc mihi unum 'objicitur. Nero a pessimo quoque semper desiderabitur: 'mihi ac tibi providendum est, ne etiam a bonis desideretur. Monere diutiùs, neque temporis hujus; et impletum 'est omne consilium, si te bene elegi. Utilissimus idem, 'ac brevissimus[4] bonarum malarumque rerum delectus, 'cogitare, quid aut volueris sub alio Principe, aut nolueris. Neque enim hîc, ut in ceteris gentibus, quæ regnantur, certa dominorum domus, et ceteri servi: sed 'imperaturus es hominibus, qui nec totam servitutem 'pati possunt, nec totam libertatem.' Et Galba quidem, hæc ac talia, tamquam Principem faceret; ceteri tamquam cum facto loquebantur.

1 *Adoptandi judicium integrum.* Liberum est in adoptando sequi judicium. *Consensu monstratur.* Eligendus velut designatur consentiente de illo omnium judicio.

2 *Vindex.* Julius Vindex Galliæ proprætor primus ab Nerone desciverat.

3 *Damnati principis exemplum.* Neronem senatus hostem judicavit, jussitque puniri more majorum.

4 *Utilissimus quidem ac brevissimus.* Ita veteres editi: recentiores maluerunt *utilissimusque idem ac brevissimus,* quia in Flor. scribitur *idem* Infrà idem codex, ut et Regius pro *ut in ceteris gentibus* habent tantum, *ut gentibus,* quod rectum videtur.

XVII. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exultantis, animi motum prodidisse. Sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus, nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quàm vellet. Consultatum inde 'pro rostris, an in senatu, an in castris 'adoptio nuncuparetur.' 'Iri in castra' placuit: 'honorificum id militibus fore, quorum favorem, ut largitione 'et ambitu malè adquiri, ita per bonas artes haud spernen'dum.' Circumsteterat interim palatium publica exspectatio, magni secreti impatiens, et malè coercitam famam[1] supprimentes urgebant.

XVIII. Quartum Idus Januarias, fœdum imbribus diem, tonitrua, et fulgura, et cælestes minæ ultra solitum, turbaverant. Observatum id antiquitus comitiis dirimendis,[2] non terruit Galbam quominus in castra pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum, seu, quæ fato manent,[3] quamvis significata, non vitarentur. Apud frequentem militum concionem, Imperatoriâ brevitate, 'adoptari a se 'Pisonem, more divi Augusti,[4] et exemplo militari, quo 'vir virum legeret,' pronuntiat. Ac ne dissimulata seditio in majus crederetur, ultrò adseverat, 'quartam et duode'vicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non 'ultra verba ac voces errasse, et brevì in officio fore.' Nec ullum orationi aut lenocinium addit, aut pretium. Tribuni tamen centurionesque, et proximi militum, grata auditu respondent: per ceteros mæstitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem, bello perdidissent. Constat potuisse conciliari animos

1 *Et malè coercitam famam.* Et rumorem subinde per homines garrulos aut suspicaces emanantem illi ipsi, qui inhibere conabantur, propagabant. Ryckius.

2 *Comitiis dirimendis.* Nam Jove tonante cum populo agi nefas erat.

3 *Seu, quæ fato manent . . . non vitantur.* Hæc non e mente Taciti, sed Galbæ dicuntur. Itaque cum Ernesto mallemus lectionem codicis Guelf *vitarentur*, quam vulgatum *vitantur*, aut *vitentur.*

4 *More divi Augusti, et exemplo militari.* Peccatum hic trajectione verborum putant Ferretus et Lipsius, leguntque *exemplo divi Augusti, et more militari.*

quantulâ cumque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor, et nimia severitas; cui jam pares non sumus.

XIX. Inde apud senatum non comptior Galbæ, non longior, quàm apud militem, sermo, Pisonis comis oratio: et patrum favor aderat: multi voluntate; effusiùs, qui noluerant; mediè, at plurimi, obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publicâ curâ. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem et cædem fuit) dictum a Pisone in publico, factumve. Crebrioribus in dies Germanicæ defectionis nuntiis, et facili civitate ad accipienda credendaque omnia nova, cùm tristia sunt, censuerant patres mittendos ad Germanicum exercitum legatos: agitatum secretò, num et Piso proficisceretur; majore prætextu: illi auctoritatem senatùs, hic dignationem Cæsaris laturus. Placebat et Laconem, prætorii præfectum, simul mitti. Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbæ permiserat) fœdâ inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi, aut eundi, ut quemque metus, vel spes, impulerat.

XX. Proxima pecuniæ cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiæ causa erat. Bis et vicies millies sestertiûm donationibus Nero effuderat. Appellari singulos jussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. At illis vix decumæ super portiones erant: iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; cùm rapacissimo cuique ac perditissimo, non agri, aut fenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani præpositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta,[1] et sector; et inquieta urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, quòd tam pauperes forent, quibus donasset Nero, quàm quibus abstulisset. Exauctorati per eos dies tribuni, e prætorio Antonius Taurus, et Antonius Naso: ex urbanis cohortibus, Æmilius Pacensis: e vigiliis, Julius Fronto. Nec remedium

1 *Hasta. Hastæ subjiciebant ea quæ publicè venumdabant*, inquit Festus *Sector* dicebatur æstimator redemptorque bonorum in auctione venditorum. Infra pro *auctionibus*, quòd edit Rhen. Flor. et Regius præferunt *actionibus*, quòd scil. in jus vocarentur ii, a quibus exigebantur pecuniæ.

in ceteros fuit, sed metûs initium: tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

XXI. Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul existimulabant: luxuria etiam principi[1] onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quo magis concupisceret. 'Prægravem 'se Neroni fuisse: nec Lusitaniam rursus, et alterius ex'silii honorem expectandum: suspectum semper invi'sumque dominantibus, qui proximus destinaretur. No'cuisse id sibi apud senem Principem: magis nociturum 'apud juvenem, ingenio trucem, et longo exsilio effera'tum. Occidi Othonem posse: proinde agendum auden'dumque, dum Galbæ auctoritas fluxa, Pisonis nondum 'coaluisset. Opportunos magnis conatibus transitus re'rum:[2] nec cunctatione opus, ubi perniciosior sit quies, 'quàm temeritas. Mortem omnibus ex naturâ æqualem, 'oblivione apud posteros, vel gloriâ distingui. Ac si no'centem innocentemque idem exitus maneat, acrioris viri 'esse, meritò perire.'

XXII. Non erat Othonis mollis, et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque corruptiùs, quàm in privatâ domo, habiti, aulum Neronis, et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes;[3] quiescenti, ut aliena exprobabant: urgentibus etiam mathematicis, dum 'novos motus, et clarum Othoni annum, observatione 'siderum,' adfirmant: genus hominum, potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostrâ et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secreta Poppææ mathematicos, pessimum Principalis matrimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemæus, Othoni in Hispaniâ comes, quum 'superfuturum eum Neroni' promisisset, postquam ex eventu fides, conjecturâ jam, et ru-

1 *Etiam principi.* Etiamsi princeps fuisset.

2 *Transitus rerum.* Dum res in motu essent, et ab uno in alium transferrentur.

3 *Ut sua ostentantes.* Nimirum servi illi nequam hæc flagitia Othoni, si rerum potiretur, ut licita ostentabant; quiescenti vero eadem exprobrabant, tamquam interdicta privato.

more, senium Galbæ, et juventam Othonis computantium, persuaserat, 'fore, ut in imperium adscisceretur.' Sed Otho, tamquam peritiâ et monitu fatorum prædicta, accipiebat, cupidine ingenii humani libentiùs obscura credentis.[1] Nec deerat Ptolemæus, jam et sceleris instinctor, ad quod facillimè ab ejusmodi voto transitur.

XXIII. Sed sceleris cogitatio, incertum an repens: studia militum jam pridem, spe successionis, aut paratu facinoris, adfectaverat: in itinere, in agmine, in stationibus vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoriâ Neroniani comitatûs, *contubernales* appellando; alios agnoscere, quosdam requirere, et pecuniâ, aut gratiâ, juvare; inserendo sæpius querelas, et ambiguos de Galbâ sermones, quæque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrociûs accipiebantur: cùm Campaniæ lacus et Achaiæ urbes classibus adire soliti,[2] Pirenæum, et Alpes, et immensa viarum spatia, ægre sub armis eniterentur.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis, velut faces addiderat Mævius Pudens, e proximis Tigellini: is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniæ indigum, et in novas cupiditates præcipitem alliciendo, eò paullatim progressus est, ut, per speciem convivii,[3] quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti, excubias agenti, viritim centenos nummos divideret: quam velut publicam largitionem, Otho, secretioribus apud singulos præmiis, intendebat: adeò animosus corruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori,[4] de parte finium cum vicino am-

1 *Libentiùs obscura credentis.* Vulgò *credi.* Emendavit Pichena adsentiente Lipsio, et recepit Ernestus.

2 *Campaniæ lacus . . . adire soliti.* De Prætorianis dictum, quorum pars Galbæ in Hispaniam usque obviam ierat: idque scriptor narraverat in actis anni 821. quæ periere.

3 *Per speciem convivii.* Sportularum titulo. *Publicam largitionem* intellige promiscuam et parem inter omnes.

4 *Speculatori.* Lipsius censet *speculatores* fuisse inter custodes corporis imperatorii certum genus militum, qui velut in *specula* essent ejus salutis: sed in ipsis quoque legionibus, immo et cohortibus *speculatores* fuisse constat, quorum munus erat de rebus hostium ad suos referre quidquid percepissent.

bigenti, universum vicini agrum, suâ pecuniâ emptum, dono dederit, per socordiam præfecti, quem nota pariter et occulta fallebant.

XXV. Sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri præfecit, a quo Barbium Proculum, tesserarium[1] speculatorum, et Veturium, optionem eorumdem, perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio, et promissis onerat, datâ pecuniâ ad pertentandos plurium animos. Suscepere duo manipulares imperium populi Romani transferendum: et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti: suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, 'per beneficia Nymphidii ut suspectos:' vulgus et ceteros, irâ et desperatione 'dilati totiens donativi:' erant quos memoria Neronis, ac desiderium prioris licentiæ accenderet: in commune omnes metu mutandæ militiæ terrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque, et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat 'labare Germanici exercitûs fidem.' Adeòque parata, apud malos seditio, etiam apud integros dissimulatio fuit, ut postero Iduum die,[2] redeuntem a cænâ Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, et totâ Urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum timuissent: non reipublicæ curâ, quam fœdare Principis sui sanguine sobrii parabant; sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici, vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia, per conscios oppressa: quædam apud Galbæ aures præfectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique, quamvis egregii, quod non ipse adferret, inimicus, et adversùs peritos pervicax.

XXVII. Octavodecimo Kalendas Februarii sacrificanti

1 *Tesserarium.* Tesserarios vocabant, qui mandata perferebant imperatoris per contubernia: eos autem dicebant *optiones* qui a dignioribus et cum gradu militibus adoptati, vicem eorum subibant.

2 *Postero Iduum die.* Loquendi genus insolitum; unde Ernestus suspicatur Tacitum scripsisse *postero statim* (scil. ab adoptione) *die*, et sic satisfit præcedentibus, *adeo paratam*, promptam, festinatam *seditionem fuisse, ut etc.*

pro æde Apollinis Galbæ, haruspex Umbricius 'tristia 'exta, et instantes insidias, ac domesticum hostem' prædicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque, ut lætum è contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multò pòst libertus Onomastus nuntiat, 'exspectari eum ab architecto, et redemptoribus:'[1] quæ significatio coeuntium jam militum, et paratæ conjurationis convenerat. Otho, 'causam digressûs' requirentibus, cùm 'emi sibi prædia vetustate suspecta, eòque 'priùs exploranda,' finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad Milliarium aureum[2] sub ædem Saturni pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum *Imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellæ festinanter impositum, strictis mucronibus, rapiunt. Totidem ferme milites in itinere aggregantur; alii conscientiâ, plerique miraculo: pars clamore et gladiis,[3] pars silentio, animos ex eventu sumpturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis, tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an corrupta latiùs castra, ac si contrà tenderet, exitium metuens, præbuit plerisque suspicionem conscientiæ. Anteposuere ceteri quoque tribuni, centurionesque, præsentia dubiis et honestis, Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

XXIX. Ignarus interim Galba, et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii deôs: cùm adfertur rumor 'rapi in castra, incertum quem senatorem:' mox, 'Othonem esse, qui raperetur.' Simul ex totâ urbe, ut quisque[4]

1 *Redemptoribus.* Eos intellige, qui suis cæmentis suoque labore ædificant, constituto pretio.

2 *Milliarium aureum.* Sic vocabant columnam auream, erectam ab Augusto in capite fori Romani, ad quam viæ omnes ex Italia desinebant, et cui respondebant milliaria lapidea, seu columnæ exiliores lapideæ, ad cujusque milliaris finem erectæ. Inde origo vulgatæ locutionis *ad primum ad secundum, etc. lapidem.*

3 *Pars clamore et gladiis.* Nimirum strictis, nam milites omnes *gladios* habebant.

4 *Ut quisque obvius fuerat.* Scilicet Othoni et Othonianis,

obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidem minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, 'tentari animum cohortis, quæ in palatio stationem agebat:' nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur. Piso pro gradibus domûs vocatos, in hunc modum adlocutus est: 'Sextus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus futuri, et sive optandum hoc nomen, sive timendum erat, Cæsar adscitus sum: quo domûs nostræ, aut reipublicæ fato, in vestrâ manu positum est: non quia meo nomine, tristiorem casum paveam, ut qui adversas res expertus, cùm maximè discam,[1] ne secundas quidem minus discriminis habere: patris,[2] et senatûs, et ipsius imperii, vicem doleo, si nobis, aut perire hodie necesse est, aut, quod æquè apud bonos miserum est, occidere. Solatium proximi motûs[3] habebamus, incruentam Urbem, et res sine discordiâ translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam quidem bello locus esset.

XXX. 'Nihil arrogabo mihi nobilitatis, aut modestiæ: neque enim relatu virtutum, in comparatione Othonis, opus est. Vitia, quibus solis gloriatur, evertêre imperium, etiam cùm amicum Imperatoris ageret.[4] Habitune et incessu, an illo muliebri ornatu,[5] mereretur imperium? Falluntur, quibus luxuria specie liberalitatis imponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. Stupra nunc, et commessationes, et feminarum cœtus, volvit animo: hæc principatûs præmia putat; quorum libido ac voluptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes

ii ex tota urbe in palatium coeuntes, referebant visa, *alii formidinem* augentes, quadam minora vero nunciantes per adulationem.

1 *Cum maximè discam.* Hac ipsa seditione experiar. Scripti codices habent *dicam:* emendavit Freinsh. et recepit Ernestus: vulgatum *ducam* est a Rhenano.

2 *Patris.* Galbæ.

3 *Proximi motus.* Quo Nero exauctoratus.

4 *Imperatoris.* Neronis.

5 *Muliebri ornatu.* Quippe qui et ipsa pedum vestigia unguento tingeret, ut dictum est suprà inter Anecdota Neronis.—Othonis speculum, aliosque muliebres ornatus, nec Semiramidi, nec Cleopatræ notos, carpit Juvenalis Satyr. II. 99, et seqq.

'omnes. Nemo enim umquam imperium, flagitio quæsitum, bonis artibus exercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, consentientibus vobis, Cæsarem dixit. Si republica, et senatus, et populus, vana 'nomina sunt: vestra, commilitones, interest, ne Imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversum 'duces suos audita est aliquando: vestra fides,[1] famaque, 'inlæsa ad hunc diem mansit: et Nero quoque vos destituit, non vos Neronem. Minùs triginta transfugæ[2] et 'desertores, quos centurionem, aut tribunum, sibi eligentes nemo ferret, imperium adsignabunt? Admittitis 'exemplum? et quiescendo commune crimen facitis? 'Transcendet hæc licentia in provincias: et ad nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est plus,[3] 'quod pro cæde Principis, quàm quod innocentibus datur: sed perinde[4] a nobis donativum ob fidem, quàm 'ab aliis pro facinore accipietis.'

XXXI. Dilapsis speculatoribus[5] certa cohors, non aspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, forte magis, et nullo adhuc consilio, parat signa, quàm, quod postea creditum est, insidiis et simulatione.[6] Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitûs, Vipsaniâ in porticu tendentes. Præceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino, primipilaribus, 'ut Germanicos milites 'e Libertatis atrio arcesserent.' Legioni classicæ diffidebatur, infestæ ob cædem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in

1 *Vestra fides.* Cohortem prætorianorum alloquebatur.

2 *Minùs triginta transfugæ.* Tres et viginti speculatores Othonem consalutaverant Imperatorem, ut dictum est suprà cap 27.

3 *Nec est plus.* Nec plus vobis datur pro cæde Principis, quàm pro ejus salute vobis innocentibus dabitur.

4 *Sed proinde . . . quam etc.* Ita mss. at interpretes consentiunt legendum *perinde*, i. e. ad eumdem modum.

5 *Dilapsis speculatoribus.* Qui scilicet antea corrupti ab Othone.

6 *Ut evenit, fortè magis, et nonnullo adhuc consilio, parat signa, quod postea creditum, est, insidiis et simulatione.* Hanc lectionem Pichena concinnavit: nam codices hoc loco corruptissimi. Expeditior videtur Freinshemiana lectio, *ut . . . evenit, more magis, et nullo adhuc consilio, parat signa: quàm, ut postea creditum est, insidiis et simulatione.*

castra prætorianorum tribuni, Cetrius Severus,[1] Subrius Dexter, Pompeius Longinus; si incipiens adhuc, et necdum adulta, seditio melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cetrium milites adorti minis, Longinum manibus coercent, exarmantque: quia non ordine militiæ,[2] sed e Galbæ amicis, fidus Principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, prætorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi, Celsum infestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavere; invalidis adhuc corporibus, et placatis animis, quòd eos, a Nerone Alexandriam præmissos, atque inde rursus longâ navigatione ægros impensiore curâ Galba refovebat.

XXXII. Universa jam plebs palatium implebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, 'cædem Othonis, et conjuratorum exitium poscentium,' ut si in circo, ac theatro, ludicrum aliquod postularent. Neque illis judicium, aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentiâ acclamationum et studiis inanibus. Interim Galbam duæ sententiæ distinebant. Titus Vinius 'manendum intra domum, opponenda servitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos' censebat: 'daret malorum pænitentiæ, daret bonorum consensui spatium: scelera impetu, bona consilia morâ valescere. Denique eundi ultro, si ratio sit, eamdem mox facultatem: regressus, si pæniteat, in alienâ potestate.'

XXXIII. 'Festinandum' ceteris videbatur, 'antequam cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros inlatus, cunctatione nunc, et segnitiâ terentium tempus, imitari Principem discat. Non expectandum,[3] ut

1 *Cetrius Severus.* Ita nomen scribitur in Flor. et Regio. Vulgò *Cerius.* Infrà pro *ingestis pilis*, dedimus *infestis pilis.*

2 *Non ordine militiæ.* Nempe adeptus tribunatum.

3 *Non exspectandum.* Vividior erit oratio, si cum Freinshemio legas per interrogationem, *num exspectandum?* Voces *num* et *non* compendiosè scribi solent eâdem notâ. Mox pro *indignatio languescat*, Flor. scribit *indignatione*, unde J. Gron. corrigit *indignatio elanguescat.*

'compositis castris, forum invadat, et prospectante Galbâ, 'Capitolium adeat: dum egregius Imperator, cum fortibus amicis, januâ ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et præclarum in servis 'auxilium; si consensus tantæ multitudinis, et quæ plurimùm valet, prima indignatio languescat. Proinde 'intuta, quæ indecora: vel, si cadere necesse sit, occurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum.' Repugnantem huic sententiæ Vinium, Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinaciâ, in publicum exitium.

XXXIV. Nec diutiùs Galba cunctatus, speciosiora suadentibus accessit. Præmissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio seu quia erat, seu quia irati ita volebant: et faciliùs de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, 'occisum in castris Othonem,' vagus primùm et incertus rumor, mox, ut in magnis mendaciis, 'interfuisse se,' quidam, 'et vidisse' adfirmabant, credulâ famâ, inter gaudentes, et incuriosos. Multi arbitrabantur compositum auctumque rumorem, mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam, læta falsò vulgaverint.

XXXV. Tum verò non populus tantùm, et imperita plebs in plausus, et immodica studia, sed equitum plerique, ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus, ruere intus, ac se Galbæ ostentare, 'præreptam sibi ultionem' querentes. Ignavissimus quisque, et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguæ feroces: nemo scire, et omnes adfirmare: donec inopiâ veri, et consensu errantium victus, sumpto, thorace, Galba, inruenti turbæ,[1] neque ætate, neque corpore sistens, sellâ levaretur. Obvius, in palatio Julius Atticus speculator, cruentum gladium ostentans, 'occisum 'a se Othonem' exclamavit. Et Galba, 'Commilito,' inquit, 'quis jussit? insigni animo ad coercendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversùs blandientes incorruptus.'

1 *Inruenti turbæ...sistens.* Faernus legebat *resistens.*

XXXVI. Haud dubiæ jam in castris omnium mentes; tantusque ardor, ut non contenti agmine, et corporibus, in suggestu, in quo paullo ante aurea Galbæ statua fuerat, medium inter signa[1] Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis, aut centurionibus, adeundi locus: gregarius miles 'caveri' insuper 'præpositos' jubebat. Strepere cuncta clamoribus, et tumultu, et exhortatione mutuâ, non tamquam in populo, ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed, ut quemque adfluentium militum aspexerant, prensare manibus, complecti armis[2] collocare juxtà, præire sacramentum, modò Imperatorem militibus, modò Imperatori milites commendare. Nec deerat Otho protendens manus, adorare vulgum,[3] jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus accepit, fidens viribus, et quos adhuc singulos exstimulaverat, accendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita cœpit.

XXXVII. 'Quis ad vos processerim, commilitones, 'dicere non possum: quia nec privatum me vocare sustineo, Princeps a vobis nominatus: nec Principem, alio 'imperante. Vestrum quoque nomen in incerto erit, 'donec dubitabitur Imperatorem populi Romani in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut pœna mea, et 'supplicium vestrum simul postulentur? adeò manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi unà, 'posse. Et, cujus lenitatis est Galba,[4] jam fortasse promisit: ut qui, nullo exposcente, tot millia innocentissimorum militum trucidaverit. Horror animum subit, 'quotiens recordor feralem introitum, et hanc solam 'Galbæ victoriam, cùm in oculis urbis decumari deditos 'juberet, quos deprecantes in fidem acceperat. His auspiciis urbem ingressus, quam gloriam ad Principatum 'adtulit, nisi occisi Obultronii Sabini, et Cornelii Marcelli

1 *Medium inter signa*, quæ legionum, *vexillis* manipulorum *circumdarent.*

2 *Complecti armis.* Eo sensu, quo Æneid. 12, 433. *Ascanium fusis circum complectitur armis.*

3 *Adorare vulgum.* Manu scil. ad os admota.

4 *Et, cujus lenitatis est Galba.* Ita e Florent mo dederunt Ryckius et J. Gronovius. Vulgò *levitatis*, quæ vox tollit ex hac oratione mordacem ironiam.

'in Hispaniâ, Betui Chilonis[1] in Galliâ. Fonteii Capito-'nis in Germaniâ, Clodii Macri in Africâ, Cingonii in 'viâ, Turpiliani in Urbe, Nymphidii in castris: Quæ 'usquam provincia, quæ castra sunt, nisi cruenta et ma-'culata? aut, ut ipse prædicat, emendata et correcta? 'Nam quæ alii scelera, hic remedia vocat: dum falsis 'nominibus, severitatem pro sævitiâ, parsimoniam pro 'avaritiâ, supplicia et contumelias vestras, disciplinam 'appellat. Septem a Neronis fine menses sunt, et jam 'plus rapuit Icelus, quàm quod Polycleti, et Vatinii, et 'Helii, et Haloti paraverunt. Minore avaritiâ ac licen-'tiâ grassatus esset T. Vinius, si ipse imperasset: nunc 'et subjectos nos habuit, tamquam suos: et viles, ut 'alienos. Una illa domus sufficit donativo, quod vobis 'numquam datur, et quotidie exprobratur.'

XXXVIII. 'Ac ne qua saltem in successore Galbæ 'spes esset, arcessit ab exsilio, quem tristitiâ et avaritiâ 'sui simillimum judicabat. Vidistis, commilitones, no-'tabili tempestate, etiam deos infaustam adoptionem 'aversantes. Idem senatûs, idem populi Romani animus 'est. Vestra virtus exspectatur, apud quos omne ho-'nestis consiliis robur, et sine quibus, quamvis egregia, in-'valida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum voco: 'omnium militum arma nobiscum sunt. Nec una cohors 'togata[2] defendit nunc Galbam, sed detinet. Cùm vos 'aspexerit, cùm signum meum[3] acceperit, hoc solum 'erit certamen, quis mihi plurimum imputet.[4] Nullus 'cunctationi locus est in eo consilio, quod non potest 'laudari, nisi peractum.' Aperire deinde armamenta-

1 *Betui Chilonis.* Ita Flor. et Budensis, et hoc nomen reperitur in lapidibus; idque præferendum duxit Ernestus conjecturæ Rhenani *Vectii Chilonis.* Infrà post Verba, *quàm quod Polycleti* . . . *et Elii*, addunt codices et Vetustius cusi, *et alii:* unde Ryckio videtur scribendum *et Haloti*, de quo Ann. 12, 66.

2 *Cohors togata.* Lipsius probat moris fuisse, ut cohors, quæ more militiæ excubabat, idipsum faceret sine armis, gladiis tantum lanceisque contenta; itaque et togis induti erant, non sagis.

3 *Signum meum.* Id accipe de tessera militari.

4 *Quis mihi plurimum imputet.* Quis pro me certet ardentiùs, eaque re me sibi plurimum debere velit.

rium jussit: rapta statim arma, sine more et ordine militiæ, ut prætorianus, aut legionarius insignibus suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus, galeis scutisque, nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux, et instigator: et præcipuum pessimorum incitamentum, quòd boni mœrebant.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro appropinquantem, assecutus erat: jam Marius Celsus haud læta retulerat: cùm alii, 'in palatium redire,' alii 'Capitolium petere,' plerique rostra occupanda censerent, plures tantùm sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitasse Laco, ignaro Galbâ, de occidendo T. Vinio dicitur, sive ut pœnâ ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. Hæsitationem adtulit tempus ac locus, quia, initio cædis orto, difficilis modus: et turbavere consilium trepidi nuntii, ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primò alacres fidem atque animum ostentaverant.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbæ fluctuantis impulsu; completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu; neque populi, aut plebis ulla vox: sed attoniti vultus, et conversæ ad omnia aures: non tumultus, non quies: quale magni metûs et magnæ iræ silentium est. Othoni tamen 'armari plebem' nuntiabatur. Ire præcipites, et occupare pericula jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen, aut Pacorum, avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem suum, inermem et senem, trucidare pergerent, disjectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis[1] forum irrumpunt: nec illos Capitolii aspectus, et imminentium templorum religio, et priores et futuri Principes terruere, quominus facerent scelus, cujus ultor est quisquis successit.

XLI. Viso cominus armatorum agmine, vexillarius

1 *Rapidis equis*. Haud paullò melior scriptura codicis Flor. et Regii, *rapidi equis*.

comitantis Galbam cohortis (' Antilium Vergilionem fu-' isse' tradunt) dereptam Galbæ imaginem solo adflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, destricta adversùs dubitantes tela. Juxta Curtii lacum, trepidatione ferentium Galba projectus e sellâ, ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium, aut admiratio fuit, variè prodidere. Alii suppliciter interrogasse, ' quid mali me-' ruisset?' ' paucos dies exsolvendo donativo' deprecatum. Plures obtulisse ultro percussoribus jugulum, ' agerent ' ac ferirent, si ita e republicâ videretur.' Non interfuit occidentium quid diceret. De percussore non satis constat: quidam ' Terentium, evocatum:'1 alii ' Lecanium:' crebrior fama tradidit ' Camurium, quintæ decimæ legio-' nis militem, impresso gladio, jugulum ejus hausisse.' Ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur)2 fœdè laniavere: pleraque vulnera, feritate et sævitiâ, trunco jam corpori adjecta.

XLII. Titum inde Vinium invasere: de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, ' non esse ab Othone mandatum, ut occide-' retur.' Quod seu finxit formidine, seu conscientiâ conjurationis confessus est:3 huc potiùs ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat. Ante ædem divi Julii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, in utrumque latus transverberatus.

XLIII. Insignem illâ die virum Sempronium Densum ætas nostra vidit: Centurio is prætoriæ cohortis, a Galbâ custodiæ Pisonis additus, stricto pugione, occurrens armatis, et scelus exprobrans, ac modò manu, modò voce, vertendo in se percussores, quamquam vulnerato Pisoni

1 *Evocatum. Evocatos* dicebant milites militiâ perfunctos et emeritis stipendiis, qui tamen rursus militatum *evocabantur:* horum autem honestus erat ordo in re militari.

2 *Pectus tegebatur.* Thorace suprà 35.

3 *Seu conscientiâ conjurationis confessus est.* Lege cum Acidalio *conscientiam.* Mox *in poplitem . . . in utrumque latus transverberatus.* Suspicatur Gronovius præpositionem utrobique non esse ab Tacito.

effugium dedit. Piso in ædem Vestæ pervasit, exceptusque misericordiâ publici servi, et contubernio ejus abditus, non religione, nec cærimoniis, sed latebrâ imminens exitium differebat: cùm advenere, missu Othonis, nominatim in cædem ejus ardentes, Sulpicius Florus, e Britannicis cohortibus, nuper a Galbâ civitate donatus, et Statius Murcus, speculator: a quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam cædem Otho majore lætitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrasse dicitur: seu tum primùm levata omni solicitudine mens, vacare gaudio cœperat: seu recordatio majestatis in Galbâ, amicitiæ in T. Vinio, quamvis immitem animum imagine tristi confuderat. Pisonis, ut inimici et æmuli, cæde lætari, jus fasque credebat. Præfixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus, qui occiderant, qui interfuerant, qui verè, qui falsò, ut pulchrum et memorabile facinus, jactabant. Plures quàm centum et vigintii libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius postea invenit: omnesque conquiri et interfici jussit; non honore Galbæ, sed tradito Principibus more, munimentum ad præsens, in posterum ultionem.[1]

XLV. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum præcurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum, quantòque magis falsa erant, quæ fiebant, tantò plura facere. Nec aspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum, voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, et Galbæ usque in extremas res amicum fidumque, ad supplicium expostulabant, industriæ

1 *Interfici jussit . . . munimentum ad præsens, in posterum ultionem.* Hæc dicta per appositionem. De iis omnibus Vitellius supplicium sumpsit, non ut Galbæ manes hac vindicta coleret, sed ut solent principes punire omnes interfectores principum, quò et ipsi in præsens sint ab insidiis hujusmodi tutiores, et successori exemplum ulciscendi, si quid ipsis contigerit, præbeant. Ita Gronovius locum hunc contra Lipsium et alios correctores adstruit.

ejus innocentiæque, quasi malis artibus, infensi. Cædis et prædarum initium, et optimo cuique perniciem quæri apparebat: sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus; jubere jam poterat. Ita, simulatione iræ, 'vinciri' jussum, et 'majores pœnas daturum' adfirmans, præsenti exitio subtraxit.

XLVI. Omnia deinde arbitrio militum acta. Prætorii præfectos sibi ipsi legêre: Plotium Firmum, e manipularibus quondam, tum vigilibus præpositum, et, incolumi adhuc Galbâ, partes Othonis secutum. Adjungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum præfecere, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, 'ut vacationes,[1] præstari centurioni- 'bus solitæ, remitterentur.' Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli, sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret; neque modum oneris quisquam, neque genus quæstûs pensi habebat: per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles, labore ac sævitiâ fatigari, donec vacationem emeret: ubi sumptibus exhaustus socordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursus alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ corrupti, ad seditiones et discordias et ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione,[2] centurionum animos averteret, 'fiscum suum 'vacationes annuas exsoluturum' promisit: rem haud dubiè utilem, et a bonis postea Principibus, perpetuitate disciplinæ, firmatam. Laco præfectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato, quem ad cædem ejus Otho præmiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in libertum, palam animadversum.

1 *Vacationes.* Pretia vacationum. Hinc Festus: *beneficiarii dicuntur milites, qui vacant muneris beneficio: e contrario munifices qua non vacant, sed munus reip. faciunt.*

2 *Ne vulgi largitione.* Ne dum militibus largitur et gratficatur Infrà, *fiscum suum* e Flor. et Regio cum J. Gronovio reposuimus, pro editorum *ex fisco sua.*

XLVII. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit lætitia. Vocat senatum prætor Urbanus:[1] certant adulationibus ceteri magistratus. Accurrunt patres: decernitur Othoni 'tribunicia potestas, et nomen Augusti, 'et omnes Principum honores,' adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quæ promiscuè jacta, hæsisse animo ejus nemo sensit: omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium, atque inde in palatium vectus, 'concedi corpora sepulturæ, 'cremarique' permisit. Pisonem Verania uxor, ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia composuere, quæsitis redemptisque capitibus,[2] quæ venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum et tricesimum ætatis annum explebat, famâ meliore, quâm fortunâ. Fratres ejus Magnum Claudius, Crassum Nero interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Cæsar, properatâ adoptione, ad hoc tantum majori fratri prælatus est, ut prior occideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos[3] variis moribus egit. Pater illi e prætoriâ familiâ, maternus avus e proscriptis. Primâ militiâ infamis, legatum Calvisium Sabinum habuerat: cujus uxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cùm vigilias et cetera militiæ munia eâdem lasciviâ temerasset, in ipsis principiis[4] stuprum ausa: et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Cæsaris oneratus catenis: mox, mutatione temporum, dimissus, cursu honorum inoffenso, legioni post præturam præpositus, probatusque, servili deinceps probro respersus est, tamquam

1 *Vocat senatum prætor Urbanus.* Cujus id juris erat, interfectis Galbâ et Vinio coss.

2 *Redemptis capitibus.* Scribit Plutarchus a Crispina patris sui caput redemptum decem millibus sestertiûm.

3 *Quinquaginta septem annos.* Ita litteris omnibus Flor. et Regius, uti dederunt Ryckius et Jac. Gronovius. Ante hos editi habent XLVII. unde sequeretur Vinium principio Caligulæ quatuordecim dumtaxat annos natum, quod absurdum.

4 *In ipsis principiis.* Principia castrorum, inquit Lipsius, sacra, quia in iis aquilæ et signa, i. e. dii militares.

scyphum aureum in convivio Claudii furatus; et Claudius posterâ die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severè integreque rexit: mox Galbæ amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promptus, et, prout animum intendisset, pravus, aut industrius, eâdem vi. Testamentum T. Vinii magnitudine opum irritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbæ corpus diu neglectum, et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum, dispensator Argius,1 e prioribus servis, humili sepulturâ, in privatis ejus hortis contexit. Caput per lixas calonesque suffixum, laceratumque ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis, punitus a Galbâ fuerat) posterâ demum die repertum, et cremato jam corpori admixtum est. Hunc excitum habuit Ser. Galba, tribus et septuaginta annis, quinque Principes prosperâ fortunâ emensus, et alieno imperio felicior, quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnæ opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quàm cum virtutibus. Famæ nec incuriosus, nec venditator. Pecuniæ alienæ non appetens, suæ parcus, publicæ avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos incidisset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus.2 Sed claritas natalium, et metus temporum obtentui, ut, quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat ætas, militari laude apud Germanias floruit; proconsul Africam moderatè; jam senior citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperâsset.

L. Trepidam urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper 'de Vitellio,' nuntius exterruit, ante cædem Galbæ suppressus, ut tantùm superioris Germaniæ ex-

1 *Dispensator*. A pecunia dispensanda *E prioribus servis*. Faernus et Savilius reponebant *e primoribus*: sed Gruterus rectè vulgatum explicat de iis servis, quos ante principatum Galba habuerat.

2 *Usque ad culpam ignarus*. Scilicet servorum improbitatis, quæ ideo ipsi meritò culpæ.

ercitum descivisse crederetur. Tum 'duos, omnium 'mortalium impudicitiâ, ignaviâ luxuriâ, deterrimos, velut ad perdendum imperium fataliter electos,' non senatus modò et eques, quîs aliqua pars et cura reipublicæ, sed vulgus quoque palam mœrere. Nec jam recentia sævæ pacis exempla, sed repetitiâ bellorum civilium memoriâ 'captam totiens suis exercitibus urbem, vastitatem Italiæ, direptiones provinciarum. Pharsaliam, 'Philippos, et Perusiam ac Mutinam,' nota publicarum cladium nomina, loquebantur. 'Propè eversum orbem 'etiam cum de principatu inter bonos certaretur: sed 'mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore, 'imperium; mansuram fuisse, sub Pompeio Brutoque, 'rempublicam. Nunc pro Othone, an pro Vitellio, in 'templa ituros? Utrasque impias preces, utraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, 'deteriorem fore, qui vicisset.' Erant, qui Vespasianum, et arma Orientis augurarentur: et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud, atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se Principum, in melius mutatus est.

LI. Nunc initia causasque motûs Vitelliani expediam. Cæso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox prætiâ gloriâque exercitus, ut cui, sine labore ac periculo, ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem, præmia[1] quàm stipendia malebat: diuque infructuosam et asperam militiam toleraverat, ingenio loci cœlique,[2] et severitate, disciplinæ; quam in pace inexorabilem discordiæ civium resolvunt, paratis utrimque corruptoribus, et perfidiâ impunitâ. Viri, arma, equi, ad usum, et ad decus, supererant. Sed ante bellum, centurias tantùm suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum discernebantur. Tum adversùs Vindicem contractæ legiones, seque et Gallias expertæ, quærere rursus arma, novasque discordias: nec 'socios,' ut olim, sed 'hostes 'et victos' vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quæ

1 *Proœmia.* Prædas, quo sensu vocem *prœmia* sumi ostendit Gronovius ad Livii epitomen 89.

2 *Ingenio loci cœlique.* Nam ut ait Hist. 2, 80. *Germanica hiberna cœlo ac laboribus dura.*

Rhenum adcolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversùs *Galbianos:* hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Æduisque, ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super avaritiam et arrogantiam, præcipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum inritati, qui 'remissam sibi a Galbâ quartam tributorum partem, 'et publicè donatos,[1] in ignominiam exercitûs' jactabant. Accessit callidè vulgatum, temere creditum, 'decuma-'ri legiones, et promptissimum quemque centurionum 'dimitti:' undique atroces nuntii, sinistra ex urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et pertinaci pro Nerone fide,[2] fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et, ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni Kalendas Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum curâ adierat: redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatæ notæ: plura ambitione, quædam judicio: in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis adsignandisve militiæ ordinibus, integre mutaverat.[3] Nec consularis legati mensurâ, sed in majus omnia accipiebantur. Et Vitellius,[4] apud severos humilis. Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quòd sine modo, sine judicio, donaret sua, largiretur aliena: simul aviditate imperandi[5] ipsa vitia

1 *Publicè donatos.* Agris, quos Galba Treviris, Lingonibus, aliisque ereptos dederat civitatibus Gallorum. Vide infrà 54.

2 *Pertinaci pro Nerone fide.* Quippe qui cladem Lugdunensis coloniæ quadragies sestertio solatus erat Ann. 16, 13.

3 *Integre mutaverat.* Sine gratiæ aut quæstûs respectu.

4 *Et Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem, etc.* Pro *ita*, Grotius et Gronovius legunt *id.* Vitellius rectâ æstimatione hominum gravium nimis se demittebat, abjiciebatque: at hanc sui vilitatem *faventes* illi *comitatem* vocabant; quemadmodum etiam *bonitatem* appellabant, *quòd sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena.*

5 *Aviditate imperandi.* Passivè, quum cuperent sibi ab eo imperari, seu eum habere imperatorem.

pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui: sed profusâ cupidine, et insigni temeritate, legati legionum, Alienus Cæcina, et Fabius Valens: e quibus Valens, infensus Galbæ, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, oppressa Capitonis consilia, ingratè tulisset, instigare Vitellium, 'ardorem militum' ostentans. 'Ipsum 'celebri ubique famâ, nullam in Flacco Hordeonio mo'ram: adfore Britanniam: secutura Germanorum aux'ilia: malè fidas provincias: precarium seni imperium, 'et brevi transiturum: panderet modò sinum, et veni'enti fortunæ occurreret. Meritò dubitâsse Verginium, 'equestri familiâ, ignoto patre: imparem, si recepisset 'imperium: tutum, si recusasset. Vitellio tres patris 'consulatus, censuram, collegium Cæsaris,[1] et imponere 'jampridem Imperatoris dignationem, et auferre privati 'securitatem.' Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quàm ut speraret.

LIII. At in superiore Germaniâ, Cæcina, decorâ juventâ, corpore ingens, animi immodicus, scito sermone,[2] erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba, quæstorem in Bæticâ, impigre in partes suas transgressum, legioni præposuit: mox compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Cæcina ægre passus, miscere cuncta, et privata vulnera reipublicæ malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiæ, quòd et bello adversùs Vindicem universus adfuerat, nec, nisi occiso Nerone, translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniæ præventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis, aut damno finium Galba perculerat, hibernis legionum propiùs miscentur. Unde seditiosa colloquia, et inter paganos corruptior miles, et in Verginium favor, cuicumque alii profuturus.

1 *Collegium Cæsaris.* L. Vitellius imperatoris pater cum Claudio principe duos ordinarios consulatus censuramque gesserat.

2 *Scito sermone.* Ita visum Lipsio, Groslotio, Acidalio, etc. et recepit Ernestus. Vulgò *cito sermone*, quod est in vitio, nec ad studia allicienda aptum.

LIV. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne.[1] Legati eorum, in squalorem mœstitiamque compositi, per principia, per contubernia, modò 'suas injurias,' modò 'civitatum vicinarum præmia,' et, ubi pronis militum auribus accipiebantur 'ipsius exercitûs pericula et contumelias conquerentes, accendebant animos. Nec procul seditione aberant, cùm Hordeonius Flaccus 'abire legatos,' utque occultior digressus esset, 'nocte castris excedere' jubet. Inde atrox rumor adfirmantibus plerisque, 'interfectos, 'ac nisi ipsi consulerent,[2] fore ut acerrimi militum, et 'præsentia conquesti, per tenebras, et inscitiam ceterorum, occiderentur.' Obstringuntur inter se tacito fœdere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles, primò suspectus, tamquam, circumdatis cohortibus alisque, impetus in legiones pararetur; mox eadem acriùs volvens;[3] faciliore inter malos consensu ad bellum, quàm in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniæ legiones, solemni Kalendarum Januariarum sacramento pro Galbâ adactæ, multâ cunctatione et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio, proximi cujusque audaciam expectantes; insitâ mortalibus naturâ properè sequi, quæ piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani, quintanique turbidi adeò ut quidam saxa in Galbæ imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil, ultra fremitum et minas, ausæ, initium erumpendi circumspectabant. At in superiori exercitu, quarta ac duoetvicesima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso Kalendarum Januariarum die dirumpunt

1 *Dextras, hospitii insigne.* Suspicari licet fuisse aliquod ex auro aut argento signum, duas dextras simul junctas referens, quod dono invicem mitteretur, tamquam symbolum hospitii, fidei, aut concordiæ. Vide Hist. 2. 8.

2 *Nisi ipsi consulerent.* Absolutè sumptum, prospicerent, providerent. Ita e Flor. et Regio restituit Ryckius, pro *ni sibi consulerent* quod a Rhenano profectum.

3 *Eadem acriùs volvens.* Ita Flor. Regius et editi ante Rhenanum idque verbam Tacito familiare restituit Jac. Gronovius. Vulgò *acriùs volens*, errore, ut videtur, operarum.

imagines Galbæ: quarta legio promptiùs, duoetvicesima cunctanter, mox consensu, ac ne reverentiam imperii exuere viderentur, *senatûs populique Romani*[1] obliterata jam nomina, sacramento advocabant: nullo legatorum tribunorumve pro Galbâ nitente; quibusdam, ut in tumultu, notabiliùs turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut suggestu locutus: neque enim erat adhuc, cui imputaretur.[2]

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus, et socordiâ innocens.[3] Quatuor centuriones duoetvicesimæ legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, cùm protegerent Galbæ imagines, impetu militum abrepti, vinctique. Nec cuiquam ultrà fides, aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus accidit, unde plures erant, omnes fuere. Nocte, quæ Kalendas Januarias secuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartæ legionis epulanti Vitellio nuntiat, 'quartam et 'duoetvicesimam legiones, projectis Galbæ imaginibus, 'in senatûs et populi Romani verba jurâsse.' Id sacramentum inane visum: 'occupari nutantem fortunam, et 'offerri Principem' placuit. Missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui 'descivisse a Galbâ superiorem exerci- 'tum' nuntiarent: 'proinde aut bellandum adversùs de- 'sciscentes, aut si concordia et pax placeat, faciendum 'Imperatorem: et minore discrimine sumi Principem, 'quàm quæri.'

LVII. Proxima legionis primæ hiberna erant, et promptissimus e legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis, auxi-

1 *Senatûs populique . . . nomina sacramento advocabant.* Vulgò *in senatus . . . nomina sacramenta advocabant.* Correxit Ernestus ex edit. prima et favet Flor. in quo præpositio *in* nulla visitur.

2 *Cui imputaretur.* Cui beneficium imputarent, cui se hac ratione venditarent.

3 *Socordiâ innocens.* Ideo extra noxam rebellionis, quòd socors quum esset, eam minimè posset impedire.

liariorumque ingressus, *Imperatorem* Vitellium consalutavit. Secutæ ingenti certamine ejusdem provinciæ legiones: et superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, tertium Nonas Januarias Vitellio accessit: scires illum priore biduo non penes rempublicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones æquabant, 'auxilia, equos, 'arma, pecunias' offerentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec principes modò coloniarum, aut castrorum, quibus præsentia ex affluenti,[1] et partâ victoriâ magnæ spes; sed manipuli quoque, et gregarius miles, viatica sua, et balteos, phalerasque,[2] insignia armorum argento decora, loco pecuniæ tradebant: instinctu,[3] et impetu, et avaritiâ.

LVIII. Igitur, laudatâ militum alacritate, Vitellius, ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit; vacationes centurionibus ex fisco numerat: sævitiam militum, plerosque ad pœnam exposcentium, sæpius approbat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, procurator Belgicæ, statim interfectus. Julium Burdonem, Germanicæ classis præfectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs, tanquam crimen, ac mox insidias, Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud sævientes occidere palam, ignoscere non nisi fallendo licebat. Ita custodiâ habitus: et post victoriam demum, stratis jam militum odiis,[4] dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eoque et postulantibus manifestior, et punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis[5] periculo exemptus, præ-

1 *Præsentia ex affluenti.* Græca locutio, pro *affluenter.*

2 *Phaleras.* Sic vocabant scutula quædam aurea vel argentea, quibus frons et maxillæ equorum, aut baltei militum insigniebantur.

3 *Instinctu.* Nempe aliorum; *impetu* proprio; *avaritiâ,* spe et cupiditate plura, quàm donassent, recipiendi.

4 *Stratis jam militum odiis.* Hanc lectionem Tacito restituit Gronovius observ. 3. 22. Ex conjectura dederat Freinshemius *satiatis.*

5 *Julius Civilis.* Idem qui postea bellum adversus Ro-

potens inter Batavos, ne supplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartædecimæ legionis auxilia, tum discordiâ temporum a legione digressæ: prout inclinassent, grande momentum, sociæ aut adversæ. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus suprà retulimus, occidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum adscivit: et Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, cum Italicâ legione, et alâ Taurinâ, Lugduni tendentibus. Nec in Ræticis copiis mora, quominus statim adjungerentur. Ne in Britanniâ quidem dubitatum.

LX. Præerat Trebellius Maximus, per avaritiam et sordes contemptus exercitui invisusque. Accendebat odium ejus Roscius Cælius, legatus vicesimæ legionis, olim discors, sed occasione civilium armorum atrociùs proruperat. Trebellius, 'seditionem et confusum ordinem disciplinæ' Cælio; 'spoliatas et inopes legiones' Cælius Trebellio objectabat: cùm interim, fœdis legatorum certaminibus, modestia exercitûs corrupta, eòque discordiæ ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et aggregantibus se Cælio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit: quies provinciæ, quamquam remoto consulari, mansit: rexere legati legionum, pares jure, Cælius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens 'allicere, vel si abnuerunt, vastare 'Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam inrumpere;' Cæcina 'propiore transitu, Peninis jugis degredi' jussus. Valenti inferioris exercitûs electi, cum aquila quintæ legionis et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Cæcina e superiore Ger-

manes gessit, Hist. 4, 13. Ibi dicitur *Claudius Civilis.* Fortè nomina erant *Julius Claudius Civilis.*

maniâ ducebat, quorum robur legio[1] unaetvicêsima fuit: addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias supplevit, totâ mole belli secuturus.

LXII. Mira inter exercitum Imperatoremque diversitas. Instare miles, 'arma' poscere, 'dum Galliæ trepident, dum Hispaniæ cunctentur: non obstare hiemem, 'neque ignavæ pacis moras: invadendam Italiam, occupandam urbem: nihil in discordiis civilibus festinatione 'tutius, ubi facto magis, quàm consulto, opus esset.' Torpebat Vitellius, et fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat, medio diei temulentus, et saginâ gravis: cùm tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset Imperator, et strenuis, vel ignavis, spem metumque adderet. Instructi intentique 'signum profectionis' exposcunt. Nomen *Germanici* Vitellio statim additum: *Cæsarem* se appellari[2] etiam victor prohibuit. Lætum augurium Fabio Valenti, exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viæ, prævolavit longumque per spatium, is gaudentium militum clamor, ea quies interritæ alitis fuit, ut haud dubium magnæ et prosperæ rei omen acciperetur.

LXIII. Et Treveros quidem, ut socios, securi adiêre. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est) quamquam omni comitate exceptos, subitus pavor exterruit, raptis repentè armis, ad cædem innoxiæ civitatis: non ob prædam, aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie, et causis incertis, eòque difficilioribus remediis; donec precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis tèmperavere; cæsa tamen ad quatuor millia hóminum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universæ civitates, cum magistratibus et precibus, occurrent, stratis per vias pueris feminisque; quæque alia placamenta[3] hostilis iræ, non quidem in bello, sed pro pace tendebantur.

1 *Legio una.* Unica, nempe vicesima prima: nisi malis cum Lipsio legere *unaetvicesima*, quod verum videtur.

2 *Cæsarem se appellari . . . prohibuit.* Sed adscivit sibi hoc nomen, Hist. 3 58.

3 *Placamenta.* Intellige *velamenta*, seu ramos oleæ lanâ

LXIV. Nuntium de cæde Galbæ, et imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum accepit. Nec militum animus in gaudium, aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus: benignè excepti, modestiâ certavere: sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas a legione quartadecimâ, ut suprà memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia[1] primùm: mox rixa inter Batavos et legionarios Dum his, aut illis, studia militum adgregantur, propè in prœlium exarsere; ni Valens, animadversione paucorum, oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversùs Æduos quæsita belli causa. Jussi 'pecuniam atque arma deferre,' gratuitos insuper commeatus præbuere: quod Ædui formidine,[2] Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina abductæ Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicæ legionis, quamquam bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum, et quò incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum[3] accenderat: multæ invicem clades, crebriùs infestiùsque, quàm ut tantùm propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione iræ, in fiscum verterat. Multus contrà in Viennenses honor: unde æmulatio, et invidia, et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in ever-

circumplexos, et infulas, quas manu præferebant, non ut bellum redimerent, quod nullum erat, sed ut retinerent pacem.

1 *Jurgia*, i. e. contentiones verborum. *Rixa* est contestatio vehementior et pugnæ proxima. Malè Freinshemius *jurgio*.

2 *Ædui formidine*. Quia proni in Galbam. *Lugdunenses gaudio*. Quia Vindici et Galbæ infesti fuerant.

3 *Proximum bellum*. In quo fidi erga Neronem Lugdunenses, lib liberalitatem, de qua Ann. 16. 13.

sionem Viennensium impellere, 'obsessam ab illis colo-'niam suam, adjutos Vindicis conatus, conscriptas nu-'per legiones in præsidium Galbæ' referendo. Et ubi causas odiorum prætenderant, magnitudinem prædæ ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicæ preces: 'Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli: 'cuncta illic externa et hostilia: se coloniam Romanam,[1] 'et partem exercitûs, et prosperarum adversarumque 'rerum socios: si fortuna contrà daret, iratis ne relin-'querentur.'

LXVI. His et pluribus in eumdem modum perpulerant, ut ne legati quidem, ac duces partium, restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur: cùm haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas præferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexere militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios: tum vetustas dignitasque coloniæ valuit, et verba Fabii, salutem incolumitatemque. Viennensium commendantis, æquis auribus accepta: publicè tamen armis mulctati, privatis et promiscuis copiis, juvere militem. Sed fama constans fuit, 'ipsum Valentem magnâ pecuniâ emptum.' Is diu sordidus, repentè dives, mutationem fortunæ malè tegebat, accensis egestate longâ cupidinibus, immoderatus, et inopi juventâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia, et stativorum mutationes venditante duce; fœdis pactionibus adversùs possessores agrorum, et magistratus civitatum, adeò minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecuniâ mitigaretur: quotiens pecuniæ materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

LXVII. Plus prædæ ac sanguinis Cæcina hausit. Inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara, de cæde Galbæ ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimæ legi-

1 *Se coloniam Romanam.* Verè et dignos hoc nomine: nam Vienna pariter colonia Rom. sed *cuncta illic externa et hostilia.*

onis: rapuerant pecuniam missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stupendiis tuebantur: ægre id passi Helvetii, interceptis epistolis, quæ nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodiâ retinebant. Cæcina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequam pæniteret, ultum ibat. Mota properè castra: vastati agri: direptus, longâ pace in modum municipii exstructus, locus, amœno salubrium aquarum usu frequens: missi ad Rætica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios a tergo adgrederentur.

LXVIII. Illi, ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquam primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversùs veteranos[1] prœlium, intuta obsidio, dilapsis vetustate mœnibus: hinc Cæcina cum valido exercitu, inde Rætica alæ cohortesque, et ipsorum Rætorum juventus, sueta armis, et more militiæ exercita: undique populatio et cædes: ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii, aut palantes in montem Vocetium[2] perfugere. Ac statim, immissâ cohorte Thracum, depulsi, et, consectantibus Germanis Rætisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia cæsa, multa sub coronâ venumdata. Cùmque, dirutis omnibus,[3] Aventicum, gentis capùt, justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem, et deditio accepta. In Julium Alpinum e principibus, ut concitorem belli, Cæcina animadvertit: ceteros veniæ, vel sævitiæ Vitellii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minùs placabilem. Imperatorem, an militem invenerint: 'civitatis excidium' poscunt; tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis

1 *Adversùs veteranos*. Eos intellige, non qui stipendiorum tempus absolvissent, sed qui veteres essent milites, ad differentiam tironum: sic alibi legiones appellat *veteranas*, et sæpe *veteranum* exercitum.

2 *In montem Vocetium*. Sic vocat partem Juræ montis.

3 *Cùmque, dirutis omnibus*. Ita Flor. Regius, et editio prima, et recepit Ernestus. Editi vulgo *diruptis* vel *direptis*.

temperabat: cùm Claudius Cossus, unus ex legatis, notæ facundiæ, sed dicendi artem aptâ trepidatione occultans, atque eò validior, militis animum mitigavit: ut est mos vulgo;[1] mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quàm immodicum sævitiâ fuerat: effusis lacrimis, et meliora constantiùs postulando, impunitatem salutemque civitati impetravere.

LXX. Cæcina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiæ Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, lætum ex Italiâ nuntium accipit, 'alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessise.' Pròconsulem Vitellium Syllani in Africâ habuerant: mox a Nerone, ut in Ægyptum præmitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italiâ manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum et famam Germanici exercitûs attollebant, transiere in partes: et ut donum aliquod novo Principi, firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, et Eporediam, ac Vercellas, adjunxere. Id Cæcinæ per ipsos compertum. Et quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus, et Germanorum vexillis, cum alâ Petrinâ,[2] ipse paullulum cunctatus, num Ræticis jugis in Noricum flecteret, adversùs Petronium ibi procuratorem,[3] qui concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni pu-

1 *Ut est mos vulgo; mutabile, etc.* Ita plane Regius, Budensis, et editio prima. Editi habent *mutabilem*, ut referatur ad *animum*, atque inde Freinshemius reponebat *immodicus*. Ryckius e suo codice edidit, *ut est mox vulgus mutabile*, *etc.* quod sanè manum correctoris sapit.

2 *Cum ala Patrina.* Hanc Savili correctionem Lipsio, Mercero et Pichenæ probatam cum Freinshemio sequimur. Vide Hist. 4, 49. ubi mentio ejusdem alæ in partibus Vitellianis. Ryckius e suo codice dedit *cum ala Taurina:* sed hæc suprà 64. dicitur a Valente abducta. Codices corruptè habent *in alpe triaria* vel *triarina.*

3 *Petronium urbis procuratorem.* Vox *urbis* corrupta, cujus loco mallet Lipsius *ibi*. Alii putant latere in eâ voce cognomen hominis *Urbinum*, aut *Urbicum*, aut *Vibium*.

tabatur. Sed metu, ne amitteret præmissas jam cohortes alasque, simul reputans, plus gloriæ retentâ Italiâ, et ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriæ præmia cessuros, Penino subsignanum militem[1] itinere, et grave legionum agmen, hibernis adhuc Alpibus traduxit.

LXXI. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidiâ torpescere: dilatæ voluptates, dissimulata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita. Eõque plus formidinis adferebant falsæ virtutes, et vitia reditura. Marium Celsum, consulem designatum, per speciem vinculorum, sævitiæ militum subtractum acciri in Capitolium jubet: clementiæ titulus, e viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatæ erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultro imputavit.[2] Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet,[3] statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra, et infelix Læta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

LXXII. Par inde exsultatio, disparibus causis con-

1 *Subsignanum militem.* Suspicatur Pichena *subsignanos* milites esse eosdem, quos sæpe Tacitus *vexillarios* appellat, verè quidem legionarios milites, sed ex absentibus legionibus arcessitos. Vide Ann. 1. 17.

2 *Exemplum ultro imputavit.* Adeo crimen servatæ in Galbam fidei non renuit, ut eam contra. Othoni gratam debere esse diceret, quippe cujus interesset fidos habere ministros.

3 *Nec Otho quasi ignosceret, sed ne hostis metum reconciliationis adhiberet.* Hæc est vetus lectio, cujus hic sensus esse potest: Othonem, quum Celsum inter suos adsciscеret, cavisse, et ne is crederet veniam sibi dari tamquam nocenti, et ne *hostis* Vitellius Celso et aliis *metum adhiberet,* injiceret, reconciliationis cum Othone, si illa falsa esset aut ficta ad tempus. Sed locus videtur esse depravatus, nec quidquam opis in Flor. in quo deest hic folium. Regius scribit *sed hostes metuere consolationes adhibens.* Ryckius e suo codice dedit, *sed ne hostes metueret, conciliationes adhibens:* quod sanè cuilibet interpolatum videbitur.

secuta, impetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, fœdâ pueritiâ, impudicâ senectâ, præfecturam vigilum et prætorii, et alia præmia virtutum, quia velociùs erat vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam, et virilia scelera exercuit: corrupto ad omne facinus Nerone, quædam ignaro ausus, ac postremò ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinaciùs ad pœnam flagitavere, diverso adfectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, prætexentis 'servatam ab eo filiam:' et haud dubiè servaverat, non clementiâ (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum: quia pessimus quisque, diffidentiâ præsentium mutationem pavens, adversùs publicum odium privatam gratiam præparat: unde nulla innocentiæ cura,[1] sed vices impunitatis. Eò infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ, concurrere e totâ urbe in palatium ac fora, et ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, accepto apud Sinuessanas aquas supremæ necessitatis nuncio, inter stupra concubinarum, et oscula, et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam fœdavit etiam exitu sero et inhonesto.

LXXIII. Per idem tempus expostulata ad supplicium Calvia Crispinilla, variis frustrationibus, et adversâ dissimulantis Principis famâ, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum,[2] famem populo Romano haud obscurè molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem. Vitellium inlæsa: mox potens pecuniâ, et orbitate, quæ bonis malisque temporibus juxtà valent.

LXXIV. Crebræ interim, et muliebribus blandimentis infectæ, ab Othone ad Vitellium epistolæ, offerebant 'pecuniam et gratiam, et quemcumque quietis locum

1 *Unde nulla innocentiæ cura.* Quamobrem nemo id agit ut innoxiè vivat, sed ut præstando aliis impunitatem eamdem ipse sibi per hos asserat.

2 *Ad instigandum in arma Clodium Macrum.* Ut Neronis ultionem susciperet.

'prodigæ vitæ legisset.' Paria Vitellius ostentabat, primò mulliùs, stultâ utrimque et indecorâ simulatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem objectavere, neuter falsò. Otho, revocatis, quos Galba miserat, legatis, rursus alios ad utrumque Germanicum exercitum,[1] et ad legionem Italicam, easque, quæ Lugduni agebant, copias, specie senatûs misit. Legati apud Vitellium remansere, promptiùs, quàm ut retenti viderentur. Prætoriani, quos, per simulationem officii, legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addidit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitûs, ad prætorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas, et concordiam offerentes. Increpabat ultro,[2] 'quòd tantò antè traditum Vitellio 'imperium ad Othonem vertissent.' Ita promissis simul ac minis tentabantur: 'ut bello impares, in pace nihil 'amissuri:' neque ideo prætorianorum fides mutata.

LXXV. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, a Vitellio in urbem missi: utrisque frustra fuit; Vitellianis impunè, per tantam hominum multitudinem, mutuâ ignorantiâ fallentibus: Othoniani, novitate vultûs, omnibus invicem ignaris,[3] prodebantur. Vitellius literas ad Titianum, fratrem Othonis, composuit, 'exitium ipsi 'filioque ejus' minitans, 'ni incolumes sibi mater ac 'liberi servarentur.' Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor, clementiæ gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, jurasse in eum Dalmatiæ, ac Pannoniæ, et Mœsiæ legiones. Idem ex Hispaniâ allatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem,

1 *Rursus alios ad utrumque . . . exercitum.* Ita codices et editi ante Rhenanum, qui tacitè omisit vocem *alios.*

2 *Increpabat ultro.* Ita Regius codex et editio prima, ut conjecerat Rhenanus, pro *increpabant.* *Tantò antè.* Vitellius imperator salutatus die 2 Januarii, Otho ejusdem mensis 15.

3 *Omnibus invicem ignaris.* Quum neque noscerent quamquam, neque noscerentur. Ita Flor. Regius et vetustiores editi, Rhenabus edidit *gnaris.* Veterem lectionem, quam sensus postulat, restituit Ernestus.

quamquam a Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. Nusquam fides, aut amor: metu âc necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validores. Longinquæ provinciæ, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant, non partium studio; sed erat grande momentum in nomine urbis, ac prætexu senatûs; et occupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriæ legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Ægyptus, omnesque versæ in Orientem provinciæ, nomine ejus tenebantur. Idem Africæ obsequium, initio a Carthagine orto. Neque exspectatâ Vipstani Aproniani, proconsulis, auctoritate, Crescens, Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se reipublicæ faciunt) epulum plebi, ob lætitiam recentis imperii, obtulerat: et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem ceteræ civitates secutæ. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatûs fortunam bello opus erat.

LXXVII. Otho, ut in multa pace, munia imperii obibat: quædam ex dignitate reipublicæ, pleraque contra decus, ex præsenti usu properando. Consul, cum Titiano fratre, in Kalendas Martias ipse: proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum. Jungitur Verginio Pompeius Vopiscus, prætextu veteris amicitiæ; plerique Viennensium honori datum interpretabantur. Ceteri consulatus ex destinatione Neronis, aut Galbæ, mansere. Cælio ac Flavio Sabinis in Julias: Arrio Antonino[1] et Mario Celso, in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho, pontificatus auguratusque honoratis jam senibus, cumulum dignitatis,[2] addidit; et recens ab exsilio reversos nobiles adolescentulos, avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blæso, Sevino Pomptino senatorius locus, qui repetundarum criminibus, sub Claudio ac Nerone, ceciderant. Placuit ignoscentibus, verso no-

1 *Arrio Antonino.* Ad quem Plinii epistolæ 4. 3. 18. et 5. 10. Avus fuit maternus Antonini Pii.

2 *Cumulum dignitatis.* Hæc intellige per appositionem

mine, quod avaritia[1] fuerat, videri majestatem: cujus tum odio, etiam bonæ leges peribant.

LXXVIII. Eadem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos adgressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanan,[2] provinciæ Bæticæ Maurorum civitates dono dedit: nova jura Cappadociæ, nova Africæ, ostentui magis, quàm mansura. Inter quæ, necessitate præsentium rerum et instantibus curis excusata,[3] ne tum quidem immemor amorum, statuas Poppææ per senatus consultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitavisse, spe vulgum alliciendi: et fuere, qui imagines Neronis proponerent:[4] atque etiam Othoni, quibusdam diebus[5] populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI adclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel agnoscendi pudore.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eò audentiùs Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme cæsis duabus cohortibus, magnâ spe ad Mœsiam inruperant: novem millia equitum, ex ferociâ et successu, prædæ magis, quàm pugnæ intenta.

dicta: senibus, qui summis honoribus perfuncti fuerant, addidit pontificatus auguratusque, tamquam cumulum dignitatis.

1 *Quod avaritia fuerat, videri majestatem.* Eos qui criminibus avaritiæ meritò damnati fuerant, videri perculsos tyrannicâ lege majestatis, quæ lex, acerrimum contra innocentes telum, animos omnium ita offenderat, ut ejus nomine, bonæ etiam leges, putà repetundarum, pro nihilo ducerentur, si quidem in integrum restituebantur homines iis legibus damnati.

2 *Civitatem Romanum.* Videtur hîc intelligendum esse, non jus Quiritium: sed jus Latii, quod Otho Lingonibus, quamquam Vitellii fautoribus, concesserit, vel antequam de illorum in Vitellium studio rescivisset, vel ut eos eo dono ad se alliceret.

3 *Necessitate . . . excusata.* Quæ utcumque excusari poterant, ob necessitatem rerum præsentium, et instantes curas ac pericula.

4 *Proponerent.* In publico collocarent ac ponerent.

5 *Quibusdam diebus.* Suspicatur Lipsius ab auctore scriptum *quinquatruum diebus.*

Igitur vagos et incuriosos, tertia legio,[1] adjunctis auxiliis, repentè invasit: apud Romanos omnia prœlio apta: Sarmatæ dispersi cupidine prædæ, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademptâ equorum pernicitate, velut vincti cædebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus, velut extra ipsos; nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenere, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die, et soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos prælongos utrâque manu regunt, usui, lapsantibus equis, et cataphractarum pondere. Id Principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut præduro corio consertum; ut adversùs ictus impenetrabile, ita impetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine, et mollitiâ nivis, hauriebantur. Romanus miles facili loricâ,[2] et missili pilo, aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam, (neque enim defendi scuto mos est) cominus fodiebat: donec pauci, qui prœlio superfuerant, paludibus abderentur. Ibi sævitiâ hiemis, et vi vulnerum absumpti. Postquam id Romæ compertum, M. Aponius Mœsiam obtinens, triumphali statuâ, Fulvius Aurelius, et Julianus Tertius, ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: læto Othone, et gloriam in se trahente, 'tamquam 'et ipse felix bello, et suis ducibus suisque exercitibus 'rempublicam auxisset.'

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio, propè urbi excidio fuit. Septimamdecimam cohortem, e coloniâ Ostiensi, in urbem acciri Otho jus-

1 *Tertia legio.* Quæ sola pugnæ interfuit, licet Otho trium legionum, quas tunc habuit Mœsia, legatis, vitandæ æmulationis causâ inter pares, consularia ornamenta concesserit.

2 *Facili loricâ.* i. e. habili, sine pondere, nec gestanti molestâ, Flor. scribit *facilis loricâ*, ut alibi, *sagulo leves*. Infrà ex emendatione Mureti dedimus, *ibi sævitiâ hiemis et vi vulnerum absumpti*, quum in Flor. et Regio corruptè legatur, *ibi sævitiâ, hiemis et njâ*, quod est misericordiâ, vel miseriâ, *vulnerum*. Ernestus scriptis propiùs inhærens putat fuisse, *et incuriâ vulnerum*, quum scil. curare vulnera non possent, inopiâ fomentorum et remediorum; idque verum putamus. Ryckius e suo codice dedit, *ubi sævitiâ hiemis et dolore vulnerum absumpti.*

serat: armandæ ejus cura Vario Crispino, tribuno e prætorianis, data. Is, quò magis vacuus, quietis castris, jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet. Tempus, in suspicionem; causa, in crimen;[1] affectatio quietis, in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma, cupidinem suî movêre. Fremit miles, et tribunos centurionesque 'proditionis' arguit, 'tamquam familiæ senatorum 'ad perniciem Othonis armarentur:' pars ignari, et vino graves: pessimus quisque, in occasionem prædarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motûs novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, et severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis Urbem ac palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium, primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere et dispergi, periculosius foret; modò constantiam simulare modò formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis, ad suspicionem mentibus, cùm timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs quàm suo territus, et præfectos prætorii, ad mitigandas militum iras, statim miserat, et 'abire pro'perè omnes e convivio' jussit. Tum verò passim magistratus projectis insignibus, vitatâ comitum et servorum frequentiâ, senes feminæ æque, per tenebras, diversa urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens incertas latebras petivere.

LXXXII. Militum impetus ne foribus quidem palatii coercitus, quominus convivium inrumperent, 'ostendi 'sibi Othonem' expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno, et Vitellio Saturnino, præfecto legionis,[2] dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minæ, modò in

1 *Causa, in crimen.* Causa, quam scil. Crispinus afferebat, promi a se arma jussu imperatoris ad armandam cohortem.

2 *Præfecto legionis.* *Præfectus* hoc loco idem, qui Tacito et antiquis scriptoribus dicitur *legatus*. Præfecti nomen posterioris est ætatis, et librarii manum sapit.

centuriones tribunosque, modò in senatum universum: lymphatis cæco pavore animis, et quia neminem unum destinare iræ poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, thoro insistens, precibus et lacrimis ægre cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Posterâ die, velut captâ urbe, clausæ domus, rarus per vias populus; mæsta, plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiæ quàm pænitentiæ. Manipulatim adlocuti sunt Licinius Proculus, et Plotius Firmus, præfecti: ex suo quisque ingenio, mitiùs aut horridiùs. Finis sermonis in eo, ut quina millia nummûm singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiæ insignibus, 'otium 'et salutem' flagitantes. Sensit invidiam miles, et compositus in obsequium 'auctores seditionis ad supplicium' ultro postulabat.

LXXXIII. Otho, quamquam turbidis rebus, et diversis militum animis, cùm optimus quisque 'remedium 'præsentis licentiæ' posceret; vulgus, et plures, seditionibus et ambitioso imperio læti, per turbas et raptus faciliùs ad civile bellum impellerentur: simul reputans non posse principatum, scelere quæsitum, subitâ modestiâ, et priscâ gravitate retineri: sed discrimine urbis et periculo senatûs anxius, postremò ita disseruit. 'Neque ut 'affectus vestros in amorem meî accenderem, commili-'tones, neque ut animum ad virtutem cohortarer: utra-'que enim egregiè supersunt: sed veni postulaturus a 'vobis temperamentum vestræ fortitudinis, et erga me 'modum caritatis. Tumultûs proximi initium, non[1] cu-'piditate, vel odio, quæ multos exercitus in discordiam 'egêre, ac ne detrectatione quidem aut formidine peri-'culorum: nimia pietas vestra, acriùs quàm considera-'tiùs, excitavit. Nam sæpe honestas rerum causas, ni 'judicium adhibeas, pernisiosi exitus consequuntur. 'Imus ad bellum: num omnes nuntios palam audiri, 'omnia consilia cunctis præsentibus tractari, ratio rerum, 'aut occasionum velocitas patitur? Tam nescire quædam

1 *Tumultûs proximi initium non . . . formidine periculorum.* Supple *ortum*, quæ vox fortè excidit.

'milites, quàm scire o portet. Ita se ducum auctoritas, 'sic rigor disciplinæ habet, ut multa etiam centuriones 'tribunosque tantùm juberi expediat. Si, ubi jubean'tur,[1] quærere singulis liceat; pereunte obsequio, etiam 'imperium intercidit. An et illic nocte intempestâ rapi'entur arma? Unus alterve perditus ac temulentus (ne'que enim plures consternatione proximâ insanisse cre'diderim) centurionis ac tribuni sanguine manus imbuet? 'imperatoris sui tentorium inrumpet?

LXXXIV. 'Vos quidem instud pro me[2] sed in discursu 'ac tenebris, et rerum omnium confusione, patefieri 'occasio etiam adversùs me potest. Si Vitellio et satel'litibus ejus eligendi facultas detur, quem nobis animum, 'quas mentes imprecentur? quid aliud quàm seditionem 'et discordiam optabunt? ne miles centurioni, ne cen'turio tribuno obsequatur: hinc confusi pedites equites'que, in exitium ruamus. Parendo potius, commilito'nes, quàm imperia ducum sciscitando, res militares 'continentur: et fortissimus in ipso discrimine exercitus 'est, qui ante discrimen quietissimus. Vobis arma et 'animus sit: mihi consilium, et virtutis vestræ regimen 'relinquite. Paucorum culpa fuit, duorum pœna erit. 'Ceteri abolete memoriam fœdissimæ noctis: nec illas 'adversus senatum voces ullus unquam exercitus audiat. 'Caput imperii, et decora omnium provinciarum, ad 'pœnam vocare, non hercle illi, quos cùm maximè Vi'tellius in nos ciet, Germani audeant. Ulline Italiæ 'alumni, et Romana verè juventus, ad sanguinem et cæ'dem deposcerent ordinem, cujus splendore et gloriâ, 'sordes et obscuritatem[3] Vitellianarum partium per'stringimus? Nationes aliquas occupavit Vitellius, ima-

1 *Sicubi jubeantur.* Sic habent Flor. Regius et editio prima, quod rectum videtur: est enim concessio. *Sicubi*, si quando jubeantur, pone hoc, concedi, ut *quærere singulis liceat*, nec teneantur obsequi. Vulgati legunt, *si, ubi jubeantur.* Ryckius e suo codice dedit, *si cur jubeantur.*

2 *Vos quidem istud pro me.* Scilicet ausi estis, nempe *arma rapere*, et quæ deinceps sequuntur; sed invidiæ molliendæ subticet.

3 *Obscuritatem . . . perstringimus.* Haud paullò melior lectio Gronovii, *præstringimus*, i. e. hebetamus, obumbramus.

'ginem quamdam exercitûs habet: senatus nobiscum 'est. Sic fit, ut hinc respublica, inde hostes reipublicæ 'constiterint. Quid? vos pulcherrimam hanc urbem, 'domibus et tectis, et congestu lapidum, stare creditis? 'Muta ista et inanima intercidere, ac reparari pro'miscua sunt: æternitas rerum, et pax gentium, et mea 'cum vestrâ salus, incolumitate senatûs firmatur. Hunc 'auspicatò a parente et conditore urbis nostræ institu'tum, et a regibus usque ad Principes continuum, et 'immortalem, sicut a majoribus accepimus, sic posteris 'tradamus. Nam ut ex vobis senatores, ita ex senatori'bus Principes nascuntur.'

LXXXV. Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures, quàm in duos animadverti jusserat) gratè accepta, compositique ad præsens, qui coerceri non poterant. Non tamen quies urbis redierat: strepitus telorum, et facies belli erat:[1] militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, occulto habitu, et malignâ curâ in omnes, quos nobilitas, aut opes, aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in urbem, ad studia partium noscenda plerique credebant. Unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine: sed plurimum trepidationis in publico. Ut quemque nuntium fama attulisset, animum vultumque conversi,[2] ne diffidere dubiis, ac parum gaudere prosperis viderentur. Coacto verò in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, 'hostem et 'parricidam' Vitellium vocantes. Providentissimus quisque, vulgaribus conviciis; quidam, vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimæ voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

1 *Strepitus teleorum, et facies belli erat: militibus, etc.* Codices magno consensu habent, quod fortè non spernendum: *strepitus telorum, et facies belli; et militibus, etc.*

2 *Animum vultumque conversi*, i. e. animum vultumque alium atque alium sumebant, *ut quemque nuncium fama attulisset.*

LXXXVI. Prodigia insuper terrebant, diversis auctoribus vulgata. 'In vestibulo Capitolii, omissas habenas bigæ, cui Victoria institerat: erupisse cellâ Junonis, 'majorem humanâ speciem: statuam divi Julii, in insulâ 'Tiberini amnis, sereno et immoto die, ab Occidente 'in Orientem conversam: prolocutum in Etruriâ bovem: 'insolitos animalium partus:' et plura alia, rudibus sæculis, etiam in pace observata, quæ nunc tantùm in metu audiuntur. Sed præcipuus, et cum præsenti exitio, etiam futuri pavor,[1] subitâ inundatione Tiberis: qui immenso auctu, proruto ponte Sublicio,[2] ac strage obstantis molis refusus, non modò jacentia et plana urbis loca, sed secura hujusmodi casuum implevit. Rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopiâ quæstûs, et penuriâ alimentorum: corrupta stagnantibus aquis insularum[3] fundamenta, dein, remeante flumine, dilapsa. Utque primùm vacuus a periculo animus fuit, id ipsum quod paranti expeditionem Othoni, campus Martius, et via Flaminia, iter belli esset obstructum, a fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen imminentium cladium vertebatur.

LXXXVII. Otho, lustratâ urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninæ Cottiæque Alpes, et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit, classe validâ et partibus fidâ quòd reliquos cæsorum ad pontem Milvium, et sævitiâ, Galbæ in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat: facta et ceteris spes honoratioris in posterum militiæ. Addidit classi urbanas cohortes, et plerosque e prætorianis, vires et robur exercitûs, atque ipsis ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Æmilio Pacensi, cui ademptum a Galbâ tribunatum reddide-

1 *Etiam futuri pavor.* Nam ex Plinio 3, 5. amnis Tiberinus *vates intelligitur potiùs ac monitor, auctu semper religiosus veriùs quàm sævus.*

2 *Proruto ponte Sublicio.* Vulgò *prorupto.* Emendavit Gronovius, ut et Ann. 15, 40.

3 *Insularum.* Sic vocabant ædificia conjuncta, vicis undique circumcincta.

rat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem invitatus.[1] Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, prætorii præfecto: is urbanæ militiæ impiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque arctâ custodiâ, neque obscurâ: nullum ob crimen, sed vetusto nomine, et propinquitate Galbæ monstratus. Multos e magistratibus, magnum consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire[2] jubet. In quîs et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur motæ urbis curæ[3] nullus ordo metu, aut periculo vacuus: primores senatûs ætate invalidi, et longâ pace desides; segnis, et oblita bellorum, nobilitas; ignarus militiæ eques; quantò magis occultare et abdere pavorem nitebantur, manifestùs pavidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolidâ conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos apparatus conviviorum, et inritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur. Sapientibus quietis et reipublicæ cura, levissimus quisque, et futuri improvidus, spe vanâ tumens. Multi adflictâ fide[4] in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.

1 *Invitatus*. Vox Lipsio et Gronovio meritò suspecta. Ryckianus et Regius scribunt *imitatus:* unde Ryckius conjicit *incitatus*. Usitatum esset *impositus*.

2 *Secum expedire*. Absolutè dictum, secum ad bellum proficisci. Vide suprà 10.

3 *Motæ urbis curæ*. Ita codex Regius, Ryckianus, et editio prima, quam Rhenanus sequitur: in pluribus editur *motâ urbis curâ* sexto casu. Infrà idem Regius scribit *occultare et abdere*, pro editorum *ac abdere* qui durior litterarum concursus scriptoribus ferè vitatus.

4 *Adflictâ fide*. Quorum fides collabefactata esset.

LXXXIX. Sed vulgus, et magnitudine nimiâ communium curarum expers populus, sentire paullatim belli mala, conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quæ, motu Vindicis, haud perinde plebem attriverant, securâ tum urbe, et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo divus Augustus res Cæsarum composuit, procul et in unius sollicitudinem, aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio, et Caio, tantùm pacis adversa pertimuere: Scriboniani contra Claudium incepta, simul audita, et coercita: Nero nuntiis magis et rumoribus, quàm armis depulsus. Tum legiones classesque, et quod rarò aliàs, prætorianus urbanusque miles, in aciem deducti. Oriens[1] Occidensque, et quidquid utrimque virium est a tergo: si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuere, qui[2] proficiscenti Othoni moras, 'religionemque nondum conditorum 'ancilium, adferrent.' Aspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Cæcina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

XC. Pridie Idus Martias, commendâta patribus republicâ, reliquias Neronianarum sectionum[3] nondum in fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum, et in speciem magnificum, sed festinatâ jam pridem exactione, usu sterile. Mox vocatâ concione, 'majestatem urbis, et consensum populi ac senatûs' pro se attollens, adversûm Vitellianas partes modestè disseruit: 'inscitiam potiùs legionum, quàm audaciam' increpàns, nullâ Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio; seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiæ Suetonio Paullino et Mario Celso, ita in rebus Urbanis

1 *Oriens . . . a tergo*, Othonis. *Occidens* Vitellii.

2 *Fuere qui . . . moras religionemque*, i. e. qui tamquam morandi causam afferrent religionem *ancilium nondum conditorum*. *Ancilia* movebantur ipsis calendis aut postridie calendas Martias: mota autem triginta dies innuit Polybius in excerptis leg. 23.

3 *Reliquias Neronianarum sectionum*, i. e. quod nondum erat exactum e donationibus Neronis, quas Galba revocaverat suprà 20.

Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur: et erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et ad implendas aures,[1] latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiæ et falsæ: quasi dictatorem Cæsarem, aut Imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu, aut amore, sed ex libidine servitii,[2] ut in familiis, privata cuique stimulatio, et vile jam decus publicum. Profectus Otho, quietem urbis curasque imperii, Salvio Titiano, fratri, permisit.

1 *Ad implendas populi aures.* Vocem *populi* abesse malebat Gruterus, et hanc ignorat Regius, ut et editio prima: quam ideo cum Ernesto delevimus.

2 *Ex libidine servitii.* Ex studio serviendi, ut inter servos, privatam singuli captantes gratiam, inter servos, privatam singuli captantes gratiam, ut quibus vile jam esset decus publicum.

C. CORN. TACITI

LIBER SECUNDUS

# HISTORIÆ.

BREVIARIUM.

*Titus, ad Galbam iturus, nuncio mortis ejus accepto, regreditur. Paphiæ Veneris descriptio. Oraculum Tito redditum. Vespasiani gesta et virtutes. Muciani mores: qui cum Vespasiano in gratiam redit. Unde initium rerum novarum, volenti milite. Pseudo-Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum. Annius Faustus delator accusatur. Othonis, copiæ, expeditio, et læta illi belli principia. Cæsi ab Othonianis Alpini: feminæ Liguris egregium exemplum. Othonianorum et Vitellianorum pugnæ illis prosperiores. Corsi procuratorem suum res ad Vitellium trahentem interficiunt: res secundæ Vitellianorum. Spurinna Placentiam munit contra Vitellianos, quæ oppugnatur a Cæcina, ubi amphitheatrum conflagrat. Sed Cæcina post irritos conatus obsidionem solvit. Othoniani ad Cremonam prosperè pugnant: duces suos criminantur Othoni. Cæcina ab Othonianis ducibus malè acceptus, Suetonii Paullini cunctatione servatur. Batavorum, in exercitu Fabii Valentis, seditio, cum ipsius ducis evidenti periculo: quâ per consilium Vari compositâ, Cæcinæ conjungitur. Eorum,*

*Othonisque et Vitellii comparatio. Otho consultat de ratione belli: et Suetonius Paullinus moram suadet. Sed deteriora consilia prævalent. Vitelliani transitum Padi tentant: quem prohibentes Othoniani cæduntur. Auctorum relatio de Paullino, deque exercitibus pacem cupientibus refellitur. Otho Brixelli absens. Ducibus suis denunciat, ut pugnam conserant: illius initium. Othonianorum confusio: prælium una et vicesimæ et primæ legionum. Othonianorum fuga, et adversus duces suos ira. Prætorianorum ferocia. Induciæ. Othonis destinatio: quem consolantur sui milites, et Plotius Firmus. At ille in consilio sumendæ mortis perseverans, multa laude digna dicit, facitque. Denique mortem sibi ipsi consciscit idque nonnulli imitantur: ætas, origo, amor apud milites, qui tumultuantur. Senatûs eventum pugnæ ignorantis perplexitas et consternatio. Romæ adulationes in Vitellium: ejus milites ducesque Italiæ graves. Vitellius nuncium de nece Othonis accipit: et e Mauris in partes suas transgressis. Vitellius Blæsi officia odiis pensat. Othonianorum centuriones quosdam interficit, duces absolvit. Marici vesania et supplicium. Vitellii libido: edictum de nomine Augusti. Dolabellæ cædes. Triariæ licentia: modestia conjugis et matris Vitellii. Cluvius absolvitur, Trebellius removetur. Quartadecimanorum et Batavorum discordia. Prætoriani exarmantur. Vitellius luxuriat, quod imitantur duces milites que. Verginii periculum. Vitellii exercitus minuitur: campos, ubi pugnatum, spectat, nullâ in cives occisos commiseratione. Consulatus largitur. Pseudo-Scribonianus punitur. Vitellius Vespasianum sibi fidum credit: ast hic bellum agitat: cunctantem dubitantemque Mucianus accuratâ oratione impellit, qui ipse sibi belli contra Vitellium administrationem deposcit. Sed et mathematicorum prædictionibus, ominibusque et oraculis confirmatus, imperator salutatur. Muciani artibus incenso militum et provinciæ studio: quod et alii sequuntur. Ergo totis viribus ad bellum sese comparat; Mucianumque cum exercitu præmittit, qui pecuniam undique conquirit. Mæsicæ, Pannonicæ, Dalmaticæ, legiones Vespasianum sequuntur, cum Antonio Primo, et Cornelio Fusco. At Vitellius cum suis luxui, prædis, discordis student: juxta urbem multos paganos interficiunt. Vitellius urbem ingreditur, magnificam de se orationem habet: pleraque imperitè, quædam comiter facit. Va-*

*tentis et Cæcinæ æmulatio. Urbs morbis afflicta: militiæ ordo confusus: prætoriano milite neglectim scripto. Vitellii natalis: inferiæ Neroni celebratæ. Miseria urbis Romanæ. Vitellius contra defectores segniter auxilia parat. Interim irrumpentibus hostibus; Cæcinam ad bellum præmittit; a quo proditur deseriturque ut et à Lucilio Basso, et Classibus Italiæ. Gesta eodem anno, consulibus tamen aliis suffectis.*

Hæc, consulibus Galbâ Aug. II. et T. Vinio cæsis, gesta paucis mensibus,

| | | |
|---|---|---|
| | Suff. Coss. | M. Salvio Othone Aug. L. Salvio Othone Titiano. |
| A. U. C. DCCCXXII. J. C. 69. | Suff. Coss. | L. Verginio Rufo II. Pompeio Vopisco. |
| | Suff. Coss. | Cælio Sabino. T. Flavio Sabino. |
| | Suff. Coss. | T. Arrio Antonino. P. Mario Celso. |

STRUEBAT jam fortuna, in diversâ parte terrarum, initia causasque imperio: quod variâ sorte, lætum reipublicæ,[1] aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Judæâ, incolumi adhuc Galbâ, missus a patre, causam profectionis 'officium 'erga Principem, et maturam petendis honoribus ju-'ventam' ferebat. Sed vulgus fingendi avidum, disperserat, 'accitum in adoptionem:' materia sermonibus, senium et orbitas Principis, et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam, ipsius Titi ingenium quantæcumque fortunæ capax, decor oris cum quadam majestate, prosperæ Vespasiani res, præsaga responsa,[2] et inclinatis ad credendum ani-

1 *Lætum reip. . . . prosperum.* Vespasiano et Tito: *aut atrox . . . exitio fuit.* Domitiano.

2 *Præsaga responsa.* Gronovius Observ. 2, 20. legendum censet *præsagia, responsa:* idque verum videtur.

mis, loco ominum etiam fortuita. Ubi Corinthi, Achaiæ urbe, certos nuntios accepit de interitu Galbæ, et aderant, qui arma Vitellii bellumque adfirmarent: anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. 'Si pergeret in urbem, nullam officii gratiam, in alterius 'honorem suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, obsidem 'fore. Sin rediret, offensam haud dubiam victoris: sed 'incertâ adhuc victoriâ, et concedente in partes patre, 'filium excusatum. Sin Vespasianus rempublicam sus'ciperet, obliviscendum offensarum, de bello agitanti'bus.'

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum, spes vicit. Fuere qui 'accensum desiderio Berenices 'reginæ, vertisse iter' crederent. Neque abhorrebat a Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum: lætam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior. Igitur oram Achaiæ, et Asiæ, ac læva maris prævectus,[1] Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit, adeundi visendique templum Paphiæ Veneris, inclitum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deæ, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.

III. 'Conditorem templi' regem Aëriam[2] vetus memoria, quidam 'ipsius deæ nomen id' perhibent. Fama recentior tradit, 'a Cinyrâ sacratum templum, deamque 'ipsam conceptam mari, huc appulsam. Sed scientiam 'artemque haruspicum accitam, et Cilicem Thamiram 'intulisse. Atque ita pactum, ut familiæ utriusque[3]

1 *Læva maris prævectus.* Ita Guelf. et editio prima, et recepit Ernestus. Vulgo *prætervectus*. Quum legisset oram maris Mediterranei, quæ ad lævam est ab Corintho Syriam petentibus *Audentioribus spatiis*, i. e. remotiori ab littoribus cursu.

2 *Regem Aëriam.* Flor. et Regius scribunt *Uerianum*. Correxit Rhenanus ex Ann. 3. 62. Utrobique legendum esse *Uraniam* censet Alciatus *Uraniæ* Veneris templum in Attica fuisse auctor est Pausanias, quam mortalium primi Assyrii coluerint, mox Paphii, deinde Phœnices, a quibus edocti Cytheræi iisdem sacris initiabantur.

3 *Familiæ utriusque.* Cyniræ scil. et Thamiræ.

'posteri cærimoniis præsiderent.' Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsâ, quam intulerant, scientiâ hospites, cessere: tantùm Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiæ, ut quisque vovit; sed mares deliguntur. Certissima fides hædorum fibris. Sanguinem aræ obfundere vetitum:[1] precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquam in aperto, madescunt. Simulacrum deæ non effigie humanâ: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metæ modo,[2] exsurgens: et ratio in obscuro.

IV. Titus, spectatâ opulentiâ donisque regum, quæque alia lætum antiquitatibus Græcorum genus incertæ vetustati adfingit, 'de navigatione primùm' consuluit. Postquam 'pandi viam, et mare prosperum' accepit, de se per ambages interrogat, cæsis compluribus hostiis. Sostratus, sacerdotis id nomen erat, ubi læta et congruentia exta, magnisque consultis annuere deam videt, pauca in præsens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus; suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiduciâ accessit.[3] Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus, oppugnatione Hierosolymorum reliquâ; duro magis et arduo opere ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis, quàm quò satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut suprà memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitæ bello; quatuor Mucianus obtinebat in pace: sed æmulatio, et proximi exercitûs gloria repulerat segnitiam: quantùmque illis roboris discrimina et labor, tantùm his vigoris addiderat integra quies, et inexpertus belli labor: auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari famâ celebre.

1 *Sanguinem aræ obfundere vetitum.* Atqui tamen victimæ cæduntur: sed illæ nimirum extis tantum inspiciendis. Veneris autem *Sabæo Thure calent aræ, sertisque recentibus halant.* Virg.

2 *Metæ modo.* Veneris illius statuam non alii rei magis similem ait Maximus Tyrius, quàm pyramidi candidæ.

3 *Ingens rerum fiducia accessit.* Hæc intellige per appositionem dicta de Tito, qui ingentem rerum fiduciam attulit.

V. Vespasianus, acer militiæ, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac, si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par Mucianum e contrario magnificentia, et opes, et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque,[1] civilium rerum peritus: egregium principatûs temperamentum, si demptis utriusque vitiis, solæ virtutes miscerentur. Ceterùm hic, Syriæ ille Judææ præpositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidiâ discordes, exitu demum Neronis, positis odiis in medium consuluere: primùm per amicos; dein præcipua concordiæ fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: naturâ atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque, et vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis acceperat uterque exercitus, præcipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tardâ mole civilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens, tunc primum parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italiâ, Galliâve, viribus Occidentis cœpta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare secutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique sæpius in Syriâ Judæâque Cæsares, quàm inspecti. Nulla seditio legionum: tantùm adversùs Parthos minæ, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut 'Othonem ac Vitellium 'scelestis armis res Romanas raptum ire,' vulgatum est, ne penes ceteros imperii præmia, penes ipsos tantùm servitii necessitas esset, fremere miles, et vires suas circumspicere. Septem legiones statim, et cum ingentibus auxiliis Syria Judæaque: inde continua Ægyptus, duæque legiones: hinc Cappadocia Pontusque, et quidquid castrorum Armeniis prætenditur. Asia, et ceteræ provinciæ, nec virorum inopes, et pecuniæ opulentæ: quantum in-

1 *Aptior sermone, dispositu, provisuque*, i. e. dicendi peritior, elegantior in dispositione et ordine omnium quæ ageret, magis providus et divinus ac pensitator futuri. Gron.

sularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces impetus militum. Sed, bellantibus aliis, placuit exspectari bellum: 'victores[1] victosque numquam solidâ fide coalescere: nec referre 'Vitellium, an Othonem, superstitem fortuna faceret. 'Rebus secundis etiam egregios duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem: et suismet vitiis, alterum bello, alterum victoriâ periturum.' Igitur arma in occasionem distulere. Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis:[2] optimus quisque amore reipublicæ: multos dulcedo prædarum stimulabat: alios ambiguæ domi res. Ita boni malique, causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII. Sub idem tempus Achaia atque Asia falsò exterritæ, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eòque pluribus vivere eum fingentibus, credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus. Tunc servus e Ponto, sive, ut alii tradidere, libertinus ex Italiâ, citharæ et cantûs peritus (unde illi, super similitudinem oris, propior ad fallendum fides) adjunctis desertoribus, quos inopiâ vagos ingentibus promissis corruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum Cythnum insulam detrusus, et militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, vel abnuentes interfici jussit, et spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiæ insignia,[3] Syriaci exercitûs nomine

1 *Placuit exspectari belli eventum: Victores, etc.* Ita hunc locum refingit Grovovius. Pichena maluit *belli exitum.* Codices habent *belli cum in victores, victosque, etc.* Correctionem Agricolæ Ryckius edidit: *placuit exspectari bellum: cum victoribus victos, etc.*

2 *Vespasianus Mucianusque nuper: ceteri olim mixtis consiliis.* Ita planè Regius, ut voluit Rhenanus, sensu aperto et optimo, Vespasianum scil. et Mucianum nuper consilia de imperio invadendo consociasse; at ceteris, Tito nimirum, Tribunis aliisque fidis ministris rem illam multò antè agitatam. Ryckius è suo codice edidit *Vesp. Mucianusque nuper Titi operâ mixtis consiliis:* quæ lectio Taciti manum nequaquam sapit.

3 *Dextras, concordiæ insignia.* Vide Hist. 1, 54.

ad prætorianos ferentem, variis artibus adgressus est: donec Sisenna, clam relictâ insulâ, trepidus et vim metuens aufugeret: inde latè terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine, et odio præsentium.

IX. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias, Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat: datæ e classe Misenensi duæ triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuere, qui trierarchos nomine Neronis accirent: is in mæstitiam compositus, et 'fidem 'suorum quondam militum' invocans, 'ut eum in Syriâ, 'aut Ægypto sisterent' orabat. 'Trierarchi nutantes, seu 'dolo, adloquendos sibi milites, et paratis omnium ani-'mis reversuros' firmaverunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata: cujus cohortatione expugnata navis et interfectus quisquis ille erat. Corpus insigne oculis, comâque et torvitate vultûs, in Asiam, atque inde Romam pervectum est.

X. In civitate discordi, et, ob crebras Principum mutationes, inter libertatem ac licentiam incertâ parvæ quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecuniâ, potentiâ ingenio inter claros magis, quàm inter bonos, Annium Faustum, equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad cognitionem senatûs vocabat. Nam recèns, Galbæ principatu, censuerant patres, 'ut accusatorum causæ noscerentur.' Id senatusconsultum, variè jactatum, et, prout potens, vel inops reus inciderat, infirmum aut validum, retinebatur. Ad hæc terrore et propriâ vi[1] Crispus incubuerat, delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam senatûs partem, 'ut indefensum et inauditum dedi ad 'exitium' postularent. Contrà apud alios nihil æquè reo proderat, quàm nimia potentia accusatoris: 'dari tem-'pus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem, more

1 *Ad hæc terrore et propriâ vi.* Ita dedit Beroaldus. Flor. et Hegius habent *ad hunc terroris:* unde non male Gronovius, *ad hunc terrorem*, i. e. super hoc terriculamentum senatusconsulti, *propriâ vi*, seu eloquentiâ suâ et gratiâ *Crispus incubuerat.*

'tamen audiendum' censebant. Et valuere primò, dilataque in paucos dies cognitio: mox damnatus est Faustus, nequaquam eo adsensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat: quippe ipsum Crispum easdem accusationes cum præmio exercuisse meminerant: nec pœna criminis, sed ultor displicebat.

XI. Læta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus e Dalmatiâ Pannoniâque exercitibus. Fuere quatuor legiones, e quibus bina millia præmissa: ipsæ modicis intervallis sequebantur: septima, a Galbâ conscripta; veteranæ, undecima, ac tertiadecima, et præcipuâ famâ[1] quartadecumani, rebellione Britanniæ compressa. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos. Unde longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia. Sed quò plus virium ac roboris, e fiduciâ tarditas inerat: agmen legionum, alæ, cohortesque præveniebant. Ex ipsâ urbe haud spernenda manus, quinque prætoriæ cohortes, et equitum vexilla cum legione primâ, ac deforme insuper auxilium, quo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinnâ[2] ad occupandas Padi ripas præmissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso jam Alpes Cæcinâ, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum[3] lecta corpora, cum ceteris prætoriis cohortibus, veterani e prætorio, classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut corruptum luxu iter: sed loricâ ferreâ usus est, et ante signa pedester, horridus, incomptus famæque dissimilis.

XII. Blandiebatur cœptis fortuna, possessâ per mare et naves majore Italiæ parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium: quibus tentandis, adgrediendæque

1 *Et præcipuâ famâ.* Regius cum Budensi, et Guelferbytano, ut placuit Rhenano, *præcipui famâ:* idque videtur præferendum vulgatæ, quam ex antiquis editis reduxit Freinshemius.

2 *Cum Vestricio Spurinna.* De quo vide Plin. Epist. 2, 7. et 3, 1, 10.

3 *Speculatorum.* De his vide Hist. I. 24. *Veterani e prætorio.* Qui sub vexillo habebantur, ut omnes exauctorati. Vide Ann. 1, 17.

provinciæ Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Æmilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversùs modestiam disciplinæ corruptus,[1] ita prœliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriæ videbantur: tamquam externa litora, et urbes hostium, urere, vastare, rapere: eò atrociùs quòd nihil usquam provisum adversùm metus: pleni agri, apertæ domus: occursantes domini juxta conjuges et liberos, securitate pacis, et belli malo circumveniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is concitâ gente, (nec deest juventus) arcere provinciæ finibus Othonianos intendit. Sed primo impetu cæsi disjectique montani, ut quibus, temere collectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoria decus esset, neque in fugâ flagitium.

XIII. Inritatus eo prœlio Othonis miles, vertit iras in municipium Albium Intemelium:[2] quippe in acie nihil prædæ: inopes agrestes, et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus, et gnari locorum: sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam præclaro exemplo femina Ligus, quæ filio abdito, cùm simul pecuniam occultari milites credidissent, eòque per cruciatus interrogarent 'ubi filium occuleret,' uterum ostendens, 'latêre respondit.' Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiæ mutavit.

XIV. Imminere provinciæ Narbonensi, in verba 'Vitellii adactæ, classem Othonis,' Fabio Valenti trepidi nuntii adtulere. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum

1 *Ut adversus modestiam disciplinæ corruptus.* Ut corruptus et nimis indulgens militibus, nec eos intra modestiam disciplinæ retinens, *ita prœliorum avidus.* Hæc de ipsis militibus dici mallet Gronovius, scribique *corruptos* et *avidos.*

2 *Albium Intemelium.* Hodie *Vintimiglia.* Editi nomen Straboni et Plinio usurpatum maluerunt. At ex Flor. et Regio videtur scripsisse. Tacitus *Albintemelium.* Sic infrà 15. quam urbem Plinius *Albium Ingaunum* appellat, hanc vocat. Tacitus *Albingaunum,* hodie *Albenga.*

turmas, universam Trevirorum alam, cum Julio Classico, præfecto, misit: e quibus pars in coloniâ Forojuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari, classis adceleraret. Duodecim equitum turmæ[1] et lecti e cohortibus, adversùs hostem iere: quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii nondum sub signis. Nec mora prœlio: sed acie ita instructâ, ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus æqui loci, prætorianus miles expleret, in ipso mari ut adnexa classis et pugnæ parata, conversâ, et minaci fronte[2] prætenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Trevirorum turmæ obtulere se hosti incautè, cùm exciperet contrà veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique in victoriâ idem audebant. Additus perculsis terror, invectâ in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere: accitis auxiliis, securum hostem, ac successu rerum socordiùs agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec, sidente paullatim metu, occupato juxtà colle defensi, mox inrupere. Atrox ibi cædes, et Tungrarum cohortium præfecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvidè secutos, conversi equites circumvenerunt. Ac velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim, Narbonensis Galliæ municipium, Othoniani Albingaunum, interioris Liguriæ, revertêre.

XVI. Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi

1 *Duodecim equitum turmæ.* Ala enim decem turmas habebat duæ igitur turmæ in colonia Forojuliensi retentæ; reliquæ in hostem missæ.

2 *Conversâ et minaci fronte.* Proris scelicet et rostris littori obversis.

maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam propè adflixit Decumi Pacarii procuratoris temeritas, tantâ mole belli,[1] nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio etiamsi provenisset. Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: et contradicere ausos, Claudium Phirricum, trierarchum liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, equitem Romanum, interfici jubet; quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara, et alieni metûs socia imperitorum turba, in verba Vitellii juravere. Sed ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiæ muneribus occœpit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: 'insulam esse 'quam incolerent,' et 'longè Germaniam, viresque legio'num: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes 'alæque protegerent.' Et aversi repentè animi: nec tamen apertâ vi: aptum tempus insidiis legêre. Digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus, et auxilii inops, balineis interficitur: trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulere. Neque eos aut Otho præmio adfecit, aut punivit Vitellius, in multâ colluvie rerum majoribus flagitiis permixtos.[2]

XVII. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut suprà memoravimus, ala Syllana, nullo apud quamquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus,[3] et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et præmissæ a Cæcinâ cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equi-

1 *Temeritas, tantâ mole belli.* Nihil profutura in summam belli tantæ molis, cujus tanta moles esset.

2 *Majoribus flagitiis permixtos.* Eodem sensu Ann. 16. 8. rei quidam dicuntur *Neronem circa summa scelera distentum quasi minores evasisse.*

3 *Faciles occupantibus, et melioribus incuriosos.* Mallet Gronovius *meliorum.* Paratos se prioribus occupantibus tradere; nec de melioribus sollicitos.

tes, ac mille classici, inter Placentiam Ticinumque: quo successu Vitellianus miles, non jam flumine aut ripis arcebatur. Inritabat[1] quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repentè contra Placentiam transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut 'adesse omnem Cæcinæ exercitum' trepidi ac falsi nuntiarent.

XVIII. Certum erat Spurinnæ (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Cæcinam, et, si propinquaret, coercere intra munimenta militem, nec tres prætorias cohortes, et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles, et belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque,[2] qui 'proditionem, et accitum Cæcinam' clamitabant. Fit temeritatis alienæ comes Spurinna, primò coactus, mox velle simulans, quò plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

XIX. Postquam in conspectu Padus, et nox appetebat, vallari castra placuit. Is labor urbano militi insolitus contudit animos. Tum vetustissimus quisque[3] castigare 'credulitatem suam, metum ac discrimen' ostendere, 'si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset.' Jamque totis castris modesti sermones, et, inserentibus se centurionibus tribu-

1 *Inritabat . . . Batavos Transrhenanosque Padus.* Quippe qui Rheni fluminumque majorum spatia equitando transmittere consuevissent.

2 *Spretis centurionibus tribunisque, providentiam ducis laudantibus.* Voces posteriores Pichena, Gruterus phrasim totam inducit, tamquam inculcatam hoc loco ex iis, quæ paullò infrà subjiciuntur: *centurionibus tribunisque, laudari providentia ducis:* ita enim legimus ex certissima Gronovii conjectura, quum in Flor. et Regio mendosè scribatur *providentiam.*

3 *Tum vetustissimus quisque.* Ita Flor. Regius, editio prima et Rhenanus. Aliis placuit *mæstissimus,* aliis *modestissimus,* aliis *inertissimus;* denique J. Gronovius edidit *ve-cordissimus:* sed conjecturis potior mss. lectio. *Vetustissimi,* autem dicuntur, qui plurium erant stipendiorum, ac priores ideo ad sanam mentem redibant.

nisque, laudare 'providentiam ducis, quòd coloniam, 'virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset.' Ipse postremò Spurinna, non tam culpam exprobrans, quàm ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minùs turbidos, et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modò, sed obsequium et parendi amor, quod solum illis partibus defuit, cùm virtutis haud pœniteret.

XX. At Cæcina, velut relictâ post Alpes sævitiâ ac licentiâ, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius, municipia et coloniæ in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum, indutus, togatos adloqueretur. Uxorem quoque ejus, Saloninam, quamquam in nullius injuriam, insignis equo ostroque veheretur, tamquam læsi gravabantur. Insitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere, quàm quos in æquo vidêre. Cæcina, Padum transgressus, tentatâ Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactatâ sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

XXI. Sed primus dies, impetu magis, quàm veterani exercitûs artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque prægraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces, et glandes, ac missilem ignem in obsessos jaculantur; sive ab obsessis, dum regerunt.[1] Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit, a quibusdam e vicinis colòniis, invidiâ et æmulatione, quòd nulla in Italiâ moles tam capax foret: quocumque casu accidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: redditâ securitate, tamquam nihil gravius pati po-

*Sive ab obsessis, dum regerunt.* In Flor. et Regio mendos è scribitur, *dum reportans gerunt;* quod J. Gronovius refingit in *dum retorta ingerunt.*

issent, mærebant. Ceterùm, multo suorum cruore, ulsus Cæcina ; et nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos, cratesque, et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus ; Othoniani sudes et immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis obruendisque hostibus[1] expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria, et diversæ exhortationes, hinc 'legionum et Germanici exercitûs robur,' inde 'urbanæ 'militiæ, èt prætoriarum cohortium decus attollentium.' Illi, 'ut segnem ac desidem, et circo ac theatris cor-'ruptum militem ;' hi, 'peregrinum et externum' increpabant : simul Othonem, ac Vitellium, celebrantes culpantesque, uberioribus inter se probris, quàm laudibus stimulabantur.

XXII. Vix dum orto die, plena propugnatoribus mœnia, fulgentes armis virisque campi ; densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessere ; neglecta aut ævo fluxa cominus adgredi : ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversùs temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patria, nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contrà prætoriani dispositos ad id ipsum molares, ingenti pondere ac fragore, provolvunt : pars subeuntium obruti : pars confixi, et exsangues, aut laceri, cùm augeret stragem trepidatio, eòque acriûs e mœnibus vulnerarentur, rediêre, infractâ partium famâ. Et Cæcina, pudore cœptæ[2] temere oppugnationis, ne inrisus ac vanus iisdem castris adsideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese abeunti Turullius Cerialis, cum compluribus classicis, et Julius Briganticus, cum paucis equitam ; hic

1 *Perfringendis obruendisque hostibus.* Vulgò *perfringendis operibus:* sed vocem *operibus* Flor. Regius et Budensis respuunt, et induxit Jacob. Gronovius.

2 *Et Cæcina, pudore cœptæ, etc.* Vulgò *et Cæcina famâ et pudore.* Sed voces *fama et* ignorat Regius et Guelf. unde cum Ernesto delevimus, tamquam repetitionem eorumdem verborum ante *Cæcina.*

præfectus alæ, in Batavis genitus; ille primipilaris, et Cæcinæ haud alienus, quòd ordines in Germaniâ duxerat.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quæque acta, et quid Cæcina pararet, Annium Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium, et vim Germanici exercitûs parum tolerarent: ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coercitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bebriaci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus,[1] duabus jam Romanis cladibus notus, infaustusque. Iisdem diebus, a Martio Macro, haud procul Cremonâ, prospere pugnatum: namque promptus animi Martius, transvectos navibus gladiatores, in adversam Padi ripam, repentè effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et ceteris Cremonam fugientibus, cæsi qui restiterant. Sed repressus vicentium impetus, ne novis subsidiis firmati hostes fortunam prœlii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia quæcumque facta[2] pravè æstimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum, et Suetonium Paullinum, et Marium Celsum (nam eos Otho quoque præfecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ: scelere et metu vecordes, miscere cuncta, modò palam turbidis vocibus, modò occultis ad Othonem literis: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum fratrem accitum, bello præposuit. Interea, Paullini et Celsi ductu, res egregiæ gestæ.

XXIV. Angebant Cæcinam, nequidquam omnia cœp-

1 *Inter Veronam Cremonamque situs est vicus.* Hodie *Cividale*, ut censet Clar. Danvillæus. *Duabus jam Romanis cladibus.* Primùm inter Othonem et Vitellium; deinde libro sequenti inter Vitellianos et Flavianos.

2 *Omnia quæcumque facta.* Hæc corrupta in mss. Placét Freinshemii conjectura emendantis, *omnia ducum facta:* nisi malis *omnia quorumcumque facta*, propiùs ad scripturam Regii codicis, *omniaque vocum facta.*

ta, et senescens exercitûs sui fama: pulsus Placentiâ, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quàm digna memoratu prœlia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidiùs quàm consultiùs, properabat. Ad duodecimum a Cremonâ (locus Castrorum vocatur) ferocissimos auxiliarium imminentibus viæ lucis occultos componit: equites 'procedere longiùs' jussi, 'et inritato prœlio sponte refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiæ coorirentur. Proditum id Othonianis ducibus: et curam peditum Paullinus, equitum Celsus, sumpsere. Tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes, et quingenti equites in sinistro locantur: aggerem viæ tres prætoriæ cohortes, altis ordinibus[1] obtinuere: dextrâ fronte prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus cohortibus, et quingentis equitibus. Super hos e prætorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens, repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longiùs secuti, ultro in insidias præcipitantur: nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito[2] discursu terga cinxerant equites. Signum pugnæ non statim a Suetonio Paullino pediti datum: cunctator naturâ, et cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent, 'compleri fossas,[3] aperiri campum,

1 *Altis ordinibus.* Ita cum Flor. primus edidit Ryckius, et consonat Regius. Vulgò *artis.*

2 *Nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito, etc.* Ita Flor. Oxoniensis et Regius, et sic Vitelliani a lateribus a fronte, a tergo cincti intelliguntur. Editi habent *legionum adversa fronte:* quod eòdem redit.

3 *Compleri fossas.* Non castrorum, sed factas ab incolis ad recipiendas aquas, et exsiccandos agros, ut planis in locis mos est. Mox e Regio codice dedimus *pandi aciem jubet; satis citò incipi victoriam, ubi, etc.* pro vulgatorum *jubebat; satis citò incipi victoriam ratus, ubi, etc.* Vocem *ratus* Freinshemius inducebat, et abest etiam ab editione prima.

'pandi aciem' jubet; 'satis citò incipi victoriam, ubi 'provisum foret ne vincerentur.' Eâ cunctatione, spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum[1] impeditas, refugiendi. Et modica silva adhærebat, unde rursus ausi, promptissimos prætorianorum equitum interfecere: vulneratur rex Epiphanes,[2] impigre pro Othone pugnam ciens

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit: protritâ hostium acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant: nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quæ res in prœlio trepidationem auxit, cùm dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio quòd nod universi ducerentur. Vinctus præfectus castrorum Julius Gratus, 'tamquam fratri 'apud Othonem militanti proditionem ageret: cùm fratrem ejus Julium Frontonem, tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Ceterùm ea ubique formido fuit, apud fugientes, occursantes, in acie, pro vallo, ut 'deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni 'Suetonius Paullinus receptui cecinisset,' utrisque in partibus percrebuerit. 'Timuisse se' Paullinus ferebat, 'tantum insuper laboris[3] atque itineris, ne Vitellianus 'miles, recens e castris, fessos adgrederetur, et perculsis 'nullum retro subsidium foret:' apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quàm ad modestiam composuit: nec solùm apud Cæcinam, qui 'culpam in militem' conferebat, 'seditioni magis quàm prœlio paratum:' Fabii quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, et recuperandi decordis cupidine, reverentiùs et æqualiùs duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum

1 *Traducum*. *Traduces* dicuntur, quum vites ex arboribus in arbores traducuntur.

2 *Rex Epiphanes*. Antiochi regis Comageni filius, de quo nimirum plura Tacitus scripserat in rebus Vespasiani, apud quem magno in honore fuit.

3 *Tantum insuper laboris*. Pro *insuper* videtur Ernesto legendum *super*, hoc sensu, præter *tantum laboris atque itineris, timuisse, ne, etc.*

a Cæcinâ gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecimâ legione digressas, cùm Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus,[1] superbè agebant, ut cujusque legionis tentoria accessissent, 'coercitos a se quartade-'cimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli 'fortunam in ipsorum manu sitam' jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci: corrupta jurgiis aut rixis[2] disciplina: ad postremum Valens e petulantiâ etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio allato, pulsam Treverorum 'alam Tungrosque a classe Othonis, et Narbonensem 'Galliam circumiri:' simul curâ socios tuendi, et militari astu, cohortes turbidas, ac, si unà forent, prævalidas, dispergendi partem Batavorum 'ire in subsidium' jubet. Quod ubi auditum, vulgatumque, mœrere socii, fremere legiones, 'orbari se fortissimorum virorum auxilio: ve-'teres illos et tot bellorum victores, postquam in con-'spectu sit hostis, velut ex acie abduci: si provincia urbe 'et salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: 'sin victoriæ sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ 'verteretur, non abrumpendos, ut corpori, validissimos 'artus.'

XXIX. Hæc ferociter jactando, postquam, immissis lictoribus, Valens coercere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. 'Spolia 'Galliarum, et Viennensium aurum, et pretia laborum 'suorum occultare' clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur: nam Valens, servili veste, apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus, præfectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omnisso tubæ sono[3] quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: et id ipsum, quòd ne-

1 *Fabio Valenti adjunctas retulimus.* Hist. 1, 59.
2 *Jurgiis aut rixis.* Vide Hist. 1, 64.
3 *Omisso tubæ sono.* Quo initia vigiliarum nunciabantur.

mo regeret, paventes; silentio, patientia,[1] postremò precibus ac lacrimis veniam quærebant. Ut verò deformis et flens, et præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam (ut est vulgus utroque immodicum) laudantes gratanquèsque, circumdatum aquilis signisque, in tribunal ferunt. Ille, utili moderatione, non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos incusavit:[2] gnarus civilibus bellis plus militibus, quàm ducibus licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum, de adversâ Cæcinæ pugnâ allatum, et propè renovata seditio, 'tamquam fraude et cunctationibus Valentis prælio defuissent.' Nolle requiem, non exspectare ducem, anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Cæcinæ junguntur. Improspera Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: 'expositos se tantò pauciores integris hostium viribus' querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quamquam plus virium, propè duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi, quâ promptior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis, et quodam inani favore.[3] Hinc æmulatio ducibus. Cæcina, ut 'fœdum et maculosum:'[4] ille, 'ut vanum ac tumidum,' inridebant. Sed condito odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniæ, probra Othoni

1 *Patientiâ.* Vigiliarum scilicet non obitarum. Lipsius mallet *pœnitentia;* sed nihil mutant codices.

2 *Paucos incusavit.* Milites quosdam seditionis nominatim arguit, ne, si nemmem nominasset. suspecta ejus dissimulatio foret.

3 *Et quodam inani favore.* Admittenda videtur Gronovii conjectura legentis, *et quodam inanium favore,* ut intelligantur *vigor* ætatis, et *proceritas* corporis, quæ sunt *inania.* Sic Ann. 13. 8. Corbulo dicitur *corpore ingens, verbis magnificus...etiam specie inanium validus.*

4 *Fœdum ac maculosum.* Interpretare cum Gronovio, non ignaviam et timorem, sed libidinem et rapacitatem. Sic Hist. 1, 6. de Capitone, *ut avaritia et libidine fœdum ac maculosum.*

objectantes: cùm duces partium Othonis, quamvis uberrimâ conviciorum in Vitellium materiâ, abstinerent.

XXXI. Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minùs Vitellî ignavæ voluptates, quàm Othonis flagrantissimæ libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contrà, illi initium belli nemo imputabat.[1] Vitellius, ventre et gulâ sibi ipsi hostis; Otho, luxu, sævitiâ, audaciâ, reipublicæ exitiosior ducebatur, conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla ultrà penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, 'trahi bellum, an fortunam experiri 'placeret.' Tum Suetonius Paullinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere; 'festinationem 'hostibus, moram ipsis utilem' disseruit.

XXXII. 'Exercitum Vitellî universum advenisse, 'nec multum virium a tergo, quoniam Galliæ tumeant,[2] 'et deserere Rheni ripam, inrupturis tam infestis nationibus, non conducat: Britannicum militem hoste et mari 'distineri: Hispanias armis non ita redundare: provinciam Narbonensem incursu classis et adverso prœlio 'contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs vastam:[3] non frumentum usquam exercitui: nec 'exercitum sine copiis retineri posse. Jam Germanos, 'quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto 'in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli 'cælique haud toleraturos. Multa bella impetu valida, 'per tædia et moras evanuisse. Contrà, ipsis omnia opulenta, et fida: Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus; Italiam, et caput rerum urbem; senatumque et populum, nunquam ob-

1 *Initium belli nemo imputabat.* Atqui tamen civile bellum a Vitellio cœperat: sed is scil. ob ignaviam et torporem putabatur a belli cogitationibus alienus, et a suis coactus arma cepisse.

2 *Galliæ tumeant.* In bellum erupturæ videantur.

3 *Ipso transitu exercitûs vastam.* Ita Flor. et Regius; et sic edidit J. Gronovius; quæ vox videtur significantior quàm vulgatam *vastatam*.

'scura nomina, et si aliquando obumbrentur, publicas 'privatasque opes, et immensam pecuniam, inter civiles 'discordias ferro validiorem: corpora militum aut Italiæ 'sueta, aut æstibus. Objacere flumen Padum, tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram, 'Placentiæ defensione exploratum. Proinde duceret 'bellum: paucis diebus quartamdecimam legionem, 'magnâ ipsam famâ, cum Mœsiacis copiis adfore: tum 'rursus deliberaturum, et, si prœlium placuisset, auctis 'viribus certaturos.'

XXXIII. Accedebat sententiæ Paullini Marius Celsus: 'idem placere Annio Gallo,' paucos ante dies lapsu equi adflicto; missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum: frater ejus Titianus, et præfectus prætorii Proculus, imperitiâ properantes, 'fortunam, et deos, et numen Othonis adesse con'siliis, adfore conatibus,' testabantur: neu quis obviàm ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, 'interesse pugnæ Imperato'rem, an seponi melius foret,' dubitavere. Paullino et Celso jam non adversantibus, ne Principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulere, 'ut Brixellum concederet, ac dubiis prœlio'rum exemptus, summæ rerum et imperii seipsum re'servaret.'[1] Is primus dies Othonianas partes adflixit: namque et cum ipso prætoriarum cohortium, et speculatorum, equitumque, valida manus discessit; et remanentium fractus animus: quando suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum, in incerto reliquerat.[2]

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello transfugiis; et exploratores curâ diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentiâ rueret, quod

1 *Summæ rerum et imperii seipsum reservaret.* Budensis, Regius et Ryckianus scribunt *summam rerum, etc.* et sic habet editio prima, tamquam appositivè dictum sit.

2 *Imperia ducum in incerto reliquerat.* Quum enim abesset, non poterat fidem et pondus jussis ducum addere, ut ea miles exsequeretur.

loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur, inchoato ponte transitum Padi simulantes, adversùs oppositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, adversum in flumen dirigebantur, jactis super ancoris,[1] quæ firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut, augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem imposita turris, et in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

XXXV. Othoniani in ripâ turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando prælabebantur. Ac fortè plures transgressos, completis liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer adgreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prœlia, quæ militibus; nec perinde nutantes e navibus, quàm stabili gradu e ripâ, vulnera dirigebant. Et cùm variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros,[2] aut cominus mergere: quæ cuncta in oculis utriusque exercitûs, quantò lætiora Vitellianis, tantò acriùs Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et prœlium quidem, abruptis quæ supererant navibus,[3] fugâ diremptum: Macer ad exitium poscebantur. Jamque vulneratum eminus lanceâ strictis gladiis invaserant, cùm intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multò pòst, Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio,

1 *Jactis super ancoris.* Ita e Flor. et Budensi Ryckius et Jac. Gronovius, pro vulgato *insuper.* Porro naves dicuntur dirigi *super ancoris*, ut stare in ancoris.

2 *Scandere foros.* Fori sunt tabulata, quæ iter per navem incedentibus præbent.

3 *Abruptis quæ supererant navibus.* Vulgò *superfuerant*: mutavit Ryckius ex Flor. in quo pro *abruptis*, scribitur *arruptis*, unde proclive est legere *arreptis*, i. e. raptim abductis navibus quæ ab hostibus captæ aut mersæ non erant. Jac. Gronovius.

cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læto milite ad mutationem ducum, at ducibus, ob crebras seditiones, tam infestam militiam aspernantibus.

XXXVII. Invenio apud quosdam auctores, 'pavore 'belli, seu fastidio utriusque Principis, quorum flagitia 'ac dedecus apertiore in dies famâ noscebantur, dubi'tasse exercitus, num, posito certamine, vel ipsi in me'dium consultarent, vel senatui permitterent legere Im'peratorem. Atque eò duces Othonianos spatium ac 'moras suasisse, præcipuè Paullinum; quòd vetustissi'mus consularium, et militiâ clarus, gloriam nomenque 'Britannicis expeditionibus meruisset.' Ego ut concesserim, apud paucos, tacito voto, quietem pro discordiâ, bonum et innocentem Principem, pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum; ita neque Paullinum, quâ prudentiâ fuit, sperasse, corruptissimo sæculo, tantam vulgi moderationem, reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces magnâ ex parte luxûs, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis[1] Principem passuros.

XXXVIII. Vetus, ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adolevit, erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas facilè habebatur: sed ubi subacto orbe, et æmulis urbibus regibusve excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit,[2] prima inter patres plebemque certamina exarsere. Modò turbulenti tribuni, modò consules prævalidi, et in urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox e plebe infimâ, C. Marius, et nobilium sævissimus L. Sulla, victam

1 *Obstrictumque meritis suis.* Guelferbytanus codex et editiones Beroaldi, Puteolani, etc. habent *moribus suis*, et ita legendum censet Gronovius, ut sit, qui non venisset ad imperium nisi legatorum et ducum hi mores fuissent, nisi eum, cui malos mores et improbitatem suam imputare possent.

2 *Securas opes concupiscere vacuum fuit.* Ab externa vi otiosis liberum fuit de augenda potentia cogitare.

armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior. Et numquam postea nisi de principatu quaesitum. Non discessere ab armis in Pharsaliâ ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint. Eadem illos deûm irâ, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egêre. Quod singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignaviâ Principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longiùs tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestates penes Proculum, praefectum. Celsus et Paullinus, cùm prudentiâ eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur: tribuni centurionesque ambigui, quòd, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer, qui tamen jussa ducum interpretari, quàm exsequi, mallet. Promoveri ad quartum a Bebriaco castra placuit, adeò imperitè ut quamquam verno tempore anni, et tot circùm amnibus, penuriâ aquæ fatigarentur. Ibi de prœlio dubitatum, Othone per literas flagitante, ut maturarent; militibus, ut Imperator pugnæ adesset, poscentibus: plerique copias trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quàm pessimum fuisse, quod factum est.

XL. Non ut ad pugnam, sed ad bellandum profecti,[1] confluentes Padi et Adduæ fluminum, sedecim inde[2] millium spatio distantes, petebant; Celso et Paullino abnuentibus, 'militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro, quominus[3] expeditus, et 'vix quatuor millia passuum progressus, aut incomposi-

1 *Non ad pugnam, sed ad bellandum profecti.* Ibant non quasi ad incertum certamen, sed ut finem imposituri bello unâ victoriâ. Grotius corrigit *ad debellandum.* Sed et Livius eo sensu verbum *bellare* usurpavit.

2 *Inde ... distantes.* Ab eo videlicet loco, in quo castra habuerant, quippe erat ad quartum a Bedriaco lapidem.

3 *Non admissuro quominus ... adgrederetur.* Qui nequaquam commissurus esset, ut non adgrederetur.

'tos in agmine, aut dispersos, et vallum molientes ad'grederetur.' Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sanè citus equo Numida, cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpitâ 'ducum segnitiâ, rem in discrimen mitti' jubebat; æger morâ, et spei impatiens.

XLI. Eadem die, ad Cæcinam, operi pontis intentum, duo prætoriarum cohortium tribuni, colloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones, ac reddere parabat, cùm præcipites exploratores adesse hostem nuntiavere. Interruptus tribunorum sermo: eòque incertum fuit, insidias, an proditionem, vel aliquod honestum consilium cœptaverint. Cæcina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum, jussu Fabii Valentis, pugnæ signum, et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere: et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis, quominus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute deterriti sunt: ea, strictis mucronibus, redire pulsos, et pugnam resumere coegit. Disposita Vitellianarum legionum acies, sine trepidatione: etenim, quamquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixæ, et, præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: incertus undique clamor, adcurrentium, vocitantium:[1] et, ut cuique audacia, vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

XLII. Attonitas subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui 'descivisse a Vi'tellio exercitum' ementirentur. Is rumor, ab explora-

1 *Accurrentium, vocitantium.* Accurrentes circumsistunt signa, vocitantes quærunt. Sic editum e conjectura Pichenæ: nam priores editi, ut et codices pro *vocitantium*, alii *clamantium*, alii *volantium* præferunt. Ryckius e suo codice dedit *accurrentium, volitantiumque.* Sed *accurrentes volitasse* monet J. Gronovius, qui et ipse suspicatur *morantium.* Infra pro *vel revehebantur,* Flor. scribit *aut relebebantur,* Regius *aut releventur.* Inde Pichenæ placeret, *aut relabebantur.*

toribus Vitellii dispersus, an in ipsâ Othonis parte, seu dolo, seu fortè surrexerit, parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere: et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quæ causa salutandi, metum proditionis fecere. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero præstantior. Othoniani, quamquam dispersi, pauciores, fessi, prœlium tamen acriter sumpsere: et per locos, arboribus ac vineis impeditos, non una pugnæ facies: cominus, eminusque, catervis et cuneis, concurrebant: in aggere viæ, collato gradu, corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui,[1] in eventum totius belli certabant.

XLIII. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloriâ insignis: e parte Othonis, prima Adjutrix, non antè in aciem deducta, sed ferox, et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis,[2] aquilam abstulere quo dolore accensa legio, et impulit rursus[3] primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte aliâ, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio: circumventi plurium accursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu, quam navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium invecti.

XLIV. Et mediâ acie perruptâ, fugêre passim Otho-

1 *Noscentes inter se, ceteris conspicui.* Regius et Budensis scribunt *ceteri*, hoc sensu; alii se invicem noscebant, alii, licet inter se ignoti, quia rem in oculis omnium gerebant, eò pugnabant acriùs, quod hac pugnâ de toto bello decretum iri sentiebant.

2 *Unaetvicesimanorum principiis.* Eos intellige qui in prima acie stabant, quos Ann. 4. 2. vocat *principia legionum*.

3 *Impulit rursus*, i. e. vicissim, versâ vice, non vera iterum.

niani, Bebriacum petentes. Immensum id spatium:[1] obstructæ strage corporum viæ: quò plus cædis fuit: neque enim civilibus bellis, capti in prædam vertuntur. Suetonius Paullinus, et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitaverè. Vedium Aquilam, tertiædecimæ legionis legatum, iræ militum inconsultus pavor obtulit. Multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: 'desertorem proditoremque' increpant; nullo proprio crimine ejus, sed, more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, 'ne super cladem adversæ pugnæ, 'suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis bello venisset, 'seu resumere arma mallent, unicum victis in consen'su levamentum.' Ceteris fractus animus. Prætorianus miles, 'non virtute se, sed proditione victum' fremebat. 'Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victo'riam, pulso equite, raptâ legionis aquilâ: superesse 'cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit: 'venire Mœsicas legiones: magnam exercitûs partem 'Bebriaci remansisse: hos certè nondum victos; et, si 'ita ferret, honestiùs in acie perituros.' His cogitationibus truces aut pavidi, extremâ desperatione ad iram sæpius, quàm in formidinem, stimulabantur.

XLV. At Vitellianus exercitus, ad quintum a Bebriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eâdem die oppugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantùm ad prœlium egressis, munimentum fuere arma et victoria. Postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, et qui ferociores fuerant ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatio, nec apud duces Vitellianos dubitatum, quominus pacem concederent. Legati paullisper retenti: ea res hæsitationem attulit, ignaris adhuc an impetrâssent.

1 *Immensum id spatium.* Respectu fugientium, qui defatigati, pars etiam vulnerati. Prœlium medio ferme spatio Bebriacum inter et Cremonam commissum est; hæ autem urbes distabant 12 milliaribus.

Mox remissâ legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrimas effusi, sortem civilium armorum misera lætitia detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes et præmia in ambiguo; certa funera et luctus. Nec quisquam adeò mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidii legati corpus, honore solito crematur. Paucos necessarii ipsorum sepelivere: ceterum vulgus, super humum relictum.

XLVI. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ nequaquam trepidus, et consilii certus: mœsta primùm fama, dein profugi e prœlio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem Imperatoris: 'bonum 'habere animum' jubebant; 'superesse adhuc novas 'vires, et ipsos extrema passuros, ausurosque:' neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu[1] flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promptissimò Plotio Firmo. Is prætorii præfectus, identidem orabat, 'ne fidissimum exercitum, ne op'timè meritos milites desereret: majore animo tole'rari adversa, quàm relinqui. Fortes et strenuos, etiam 'contra fortunam, insistere spei; timidos et ignavos ad 'desperationem formidine properare.' Quas inter voces, ut flexerat vultum, aut induraverat Otho, clamor[2] et gemitus. Nec prætoriani tantùm, proprius Othonis miles, sed præmissi e Mœsiâ, 'eamdem obstinationem 'adventantis exercitûs, legiones Aquileiam ingressas,' nuntiabant: ut nemo dubitet potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis, et victoribus.

XLVII. Ipse aversus a consiliis belli, 'Hunc' inquit, 'animum, hanc virtutem vestram ultrà periculis obji'cere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quantò 'plus spei ostenditis, si vivere placeret, tantò pulchrior 'mors erit. Experti invicem sumus, ego ac fortuna:[3]

1 *Furore quodam et instinctu.* Pro, *quodam instinctu furoris.*

2 *Clamor.* Lætus nimirum, ubi Otho *flexerat vultum,* tamquam obsecuturus militum studiis, *gemitus* vero, quando induraverat.

3 *Experti invicem sumus, ego ac fortuna.* Hæc imperium mihi deferendo, ego temperando felicitati.

'nec tempus computaveritis: difficilius est temperare 'felicitati, quâ te non putes diu usurum. Civile bellum 'a Vitellio cœpit: et ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plus quam semel certemus, 'penes me exemplum erit; hinc Othonem posteritas 'æstimet. Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: 'mihi non ultione, neque solatiis opus est. Alii diutius 'imperium tenuerint; nemo tam fortiter reliquerit. 'An ego tantum Romanæ pubis, tot egregios exercitus, 'sterni rursus, et reipublicæ eripi patiar? Eat hic me'cum animus, tamquam perituri pro me fueritis; sed 'este superstites: nec diu moremur, ego incolumitatem 'vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis 'loqui, pars ignaviæ est: præcipuum destinationis meæ 'documentum habete, quòd de nemine queror; nam 'incusare deos vel homines, ejus est, qui vivere velit.'

XLVIII. Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos, 'irent properè, neu remanendo iram 'victoris asperarent,' juvenes auctoritate, senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrimas coercens. 'Dari naves ac ve'hicula' abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se, aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit, parcè, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum, fratris filium, primâ juventâ, trepidum et mœrentem, ultro solatus est, laudando 'pieta'tem' ejus, castigando 'formidinem:' 'an Vitellium 'tam immitis animi fore, ut pro incolumi totâ domo, 'ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se fes'tinato exitu clementiam victoris. Non enim ultimâ 'desperatione, sed poscente prœlium exercitu, remisis'se reipublicæ novissimum casum. Satis sibi nominis, 'satis posteris suis nobilitatis quæsitum: post Julios, 'Claudios, Servios, se primum in familiam novam impe'rium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, 'neu patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur[1] 'umquam, aut nimiùm meminisset.'

XLIX. Post quæ, dimotis omnibus, paullum requie-

1 *Aut oblivisceretur—aut nimium meminisset.* Eodem acumine Plin. Epist. 3, 14. *qui servisse patrem suum parum, immo nimium meminisset.*

vit: atque illum, supremas jam curas animo voluntantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione[1] ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissimâ in Verginium vi, quem clausâ domo obsidebant: increpitis seditionis auctoribus, regressus vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidæ aquæ sedavit: tum allatis pugionibus duobus, cùm utrumque pertentâsset, alterum capiti subdidit: et explorato jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce primâ, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis, ingressi liberti, servique, et Plotius Firmus, prætorii præfectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum: ambitiosis id precibus petierat, 'ne amputaretur, caput, ludibrio 'futurum.' Tulere corpus prætoriæ cohortes, cum laudibus et lacrimis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum, juxta rogum interfecere se; non noxâ, neque ob metum, sed æmulatione decoris et caritate Principis: ac postea, promiscuè Bebriaci, Placentiæ, aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est, modicum, et mansurum.

L. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo ætatis anno. Origo illi e municipio Ferentino. Pater consularis; avus prætorius: maternum genus impar, nec tamen indecorum: pueritiâ ac juventâ, qualem monstravimus: duobus facinoribus,[2] altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium; animos, procul gravitate cœpti operis crediderim, ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. 'Die, quo Bebriaci certaba- 'tur, avem invisitatâ specie,[3] apud Regium Lepidum[4]

1 *Consternatione.* Tumultu et motu animorum, mente scil. turbatâ, et velut de statu mota.

2 *Duobus facinoribus.* Cæde Galbæ, et sua ipsius morte.

3 *Invisitata specie,* i. e. non ante visâ. Ita ex Flor. dederunt Ryckius et J. Gronovius. Ceteri *inusitata,* quod et Regius servat.

4 *Regium Lepidum.* Hodie *Reggio,* non procul a Brixello.

'celebri vico consedisse,' incolæ memorant; 'nec deinde cœtu hominum, aut circumvolitantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora reputantibus, initium finemque miraculi, cum Othonis exitu competisse.'

LI. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coerceret. Ad Verginium versi, modo 'ut reciperet imperium,' nunc 'ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur,' minitantes orabant. Verginius per aversam domûs partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum quæ Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata, concedentibus ad victorem,[1] per Flavium Sabinum, iis copiis, quibus præfuerat.

LII. Posito ubique bello, magna pars senatûs extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinæ relicta. Illuc adverso de prœlio allatum: sed milites, ut falsum rumorem aspernantes, quòd infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremò ac probris causam et initium cædis quærebant: cùm alius insuper metus senatoribus instaret, ne prævalidis jam Vitellii partibus cunctanter excepisse victoriam crederentur: ita trepidi et utrimque anxii coeunt; nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior.[2] Onerabat paventium curas ordo Mutinensis,[3] 'arma et pecuniam' offerendo, appellabatque, 'Patres conscriptos' intempestivo honore.

1 *Concedentibus ad victorem—iis copiis*, i. e. gladiatoribus. Valuit ad veniam statim impetrandam, quod et gladiatores ad victorem simul transirent.

2 *Inter multos societate culpæ tutior.* Libenter induceremus vocem *culpæ*, quam nec Regius agnoscit. Ita *anxii coeunt*, ut nullus privatim, aliquam consilii viam expediat, tutiorem se existimans, si nulla in re ab societate multorum sejungeretur. Ryckius e suo codice præfert *societate culpæ tutiore*, eo sensu, quem Taciti esse vix credimus.

3 *Ordo Mutinensis.* Mutinensium decuriones, publicum urbis concilium.

LIII. Notabile inde jurgium fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium, 'ut ambigua disserentem,'[1] invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoriâ delationum, expositumque ad invidiam Marcelli nomen, inritaverat Cæcinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediêre omnes Bononiam, rursus consiliaturi:[2] simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus 'causam digressûs, habere se suprema ejus mandata' respondit: 'ipsum viventem quidem relictum, sed solâ 'posteritatis curâ,[3] et abruptis vitæ blandimentis.' Hinc admiratio, et plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavere.

LIV. Intererat consiliis frater ejus, L. Vitellius, seque jam adulantibus offerebat, cùm repentè Cœnus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans, 'superventu quartædecimæ legionis junctis 'a Brixello viribus, cæsos victores, versam partium 'fortunam.' Causa fingendi fuit, ut diplomata[4] Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent. Et Cœnus quidem rapidè in urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum

1 *Ambigua disserentem.* Ita se verbis involventem, ut sententiam aperiret nullam. Hujus loci sensus apertus, nec audiendus Ryckius, qui vulgatæ lectioni, *notabile inde jurgium fuit quo, &c.* prætulit e codice suo, *notabile in Verginium fuit, quòd, &c.* Licet Regius in eadem fermè abeat. Infrà pro *invitaverat Cæcinam,* mallemus cum Acidalio *irritaverat.*

2 *Rursus consiliaturi.* Ita Flor. Regius, et editi: verbum autem *consiliare,* unde *consiliarius,* usurpatum Horatio, *Gratum elocuta consiliantibus Junone divis.* Ryckius e suo codice dedit *consulturi.*

3 *Sed solâ posteritatis cura.* Sed de memoria nominis sui cum omni posteritate adæquanda unicè cogitantem.

4 *Diplomata.* Edicta et mandata principis de re quacumque, sic dicta, quòd in charta duplicata scriberentur. Hìc speciatim significantur literæ ab imperatore, aut ab iis quibus hoc datum ab imperatore, concessæ, quas qui impetraverat, utebatur, equis et vehiculis, quæ per intervalla locorum disposita publicè præbebantur ad cursum.

auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse, quæ adferebantur. Intendebat formidinem, quòd publici consilii facie, discessum Mutinâ, desertæque partes forent. Nec ultrà in commune congressi, sibi quisque consuluere: donec missæ a Fabio Valente epistolæ, demerent metum. Et mors Othonis, quò laudabilior, eò velociùs audita.

LV. At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi[1] ex more spectabantur. Ut 'cessisse vitâ Othonem, 'et a 'Flavio Sabino, præfecto urbis, quod erat in urbe mili-'tum sacramento Vitellii adactum,' certi auctores in theatrum attulerunt, Vitellio plausere: populus, cum lauru ac floribus, Galbæ imagines circùm templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu, cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur. Additæ 'erga Germanicos exercitus 'laudes, gratesque;' et missa legatio, quæ gaudio fungeretur. Recitatæ Fabii Valentis epistolæ, ad consules scriptæ haud immoderatè: gratior Cæcinæ modestia fuit, quòd non scripsisset.[2]

LVI. Certerùm Italia graviùs atque atrociùs, quàm bello adflictabatur: dispersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris polluere: in omne fas nefasque avidi, aut venales,[3] non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos specie militum interficerent: ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos in prædam, aut si repugnatum foret, ad excidium destinabant, obnoxiis ducibus, et prohibere non ausis: minus avaritiæ in Cæcinâ plus ambitionis:[4] Valens, ob lucra et quæstus infamis, eòque alienæ etiam culpæ dissimulator. Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum peditum equi-

1 *Cereales ludi.* In honorem Cereris celebrabantur a 12 ad 19 Aprilis. Imperavit Othò 95. dies a 15 Januarii ad 19 Aprilis.

2 *Quod non scripsisset.* Quia scil. id jam moris erat, ut solus imperator publicè, i. e. ad consules aut ad senatum scriberet.

3 *Avidi aut venales,* Suâ ipsorum avaritia impulsi, aut ab aliis pretio empti.

4 *Plus ambitionis.* Eoque dissimulator rapinarum in milite, cujus gratiam captabat.

tumque vis, damnaque, et injuriæ, ægre tolerabantur.

LVII. Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitûs vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur. Cura ripæ[1] Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: et paucorum dierum iter progressus, 'prosperas apud Bebriacum res ac morte 'Othonis concidisse bellum' accepit. Vocatâ concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, 'ut libertum suum, Asiaticum, equestri dig- 'nitate donaret,' inhonestam adulationem compsocit.[2] Dein, mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur: honoravitque Asiaticum annulis, fœdum mancipium, et malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus, 'accessisse partibus utram- 'que Mauretaniam, interfecto procuratore Albino,' nuntii venêre. Luceius Albinus, a Nerone Mauretaniæ Cæsariensi præpositus, additâ per Galbam Tingitanæ provinciæ administratione, haud spernendis viribus âgebat: novemdecim cohortes, quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Cæso Galbâ in Othonem pronus, nec Africâ contentus, Hispaniæ, angusto freto diremptæ, imminebat. Inde Cluvio Rufo metus; et 'decimam legionem propinquare litori,' ut transmissurus, jussit: præmissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magnâ per provincias Germanici exercitûs famâ. Spargebatur insuper, 'spreto procuratoris vocabulo, Albinum 'insigne regis, et Jubæ nomen usurpare.'

LIX. Ita mutatis animis, Asinius Pollio, alæ præfectus, e fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium præfecti, opprimuntur. Ipse Albinus, dum e Tingitanâ provinciâ Cæsariensem Mauretaniam petit, appulsus litori, trucidatur: uxor ejus, cùm se percus-

1 *Cura ripæ.* Nempe Rheni, ne Germani transirent.

2 *Inhonestam adulationem compescit.* Ita Flor. Regius, et editi ante Rhenanum, qui nullo auctore dedit *compescuit.*

soribus obtulisset, simul interfecta est; nihil eorum, quæ fierent, Vitellio anquirente: brevi auditu, quamvis magna transibat, impar curis gravioribus. 'Exercitum itinere terrestri' pergere jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo Principali paratu,[1] sed vetere egestate conspicuus: donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ rector, genere inlustri, largus animo, et par opibus, circumdaret Principis ministeria, comitaretur liberaliter, eo ipso ingratus,[2] quamvis, odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Præstò fuere Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Cæcinam pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit. Mox 'universum exercitum occurrere infanti filio' jubet: perlatumque, et paludamento opertum, sinu retinens, *Germanicum* appellavit, cinxitque cunctis fortunæ Principalis insignibus: nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit.[3]

LX. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum: unde præcipua in Vitellium alienatio, per Illyricos exercitus. Simul ceteræ legiones contactu, et adversùs Germanicos milites invidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum, ac Licinium Proculum, tristi morâ squalidos tenuit: donec auditi, necessariis magis defensionibus, quàm honestis uterentur. Proditionem ultro imputabant: 'spatium longi ante 'prœlium itineris, fatigationem Othonianorum, per'mixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi 'suæ' adsignantes: et Vitellius credidit de perfidiâ, et fidem absolvit.[4] Salvius Titianus, Othonis frater,

1 *Nullo principali paratu.* Minimè eo apparatu, qui principem deceret.

2 *Eo ipse ingratus.* Quòd scilicet eo comitatu liberali et splendido, egestatem Vitellio exprobrare videretur.

3 *In solatium cessit.* Quum imperii decoratus insignibus, paullo post, jussu Muciani, interficeretur.

4 *Fidem absolvit.* Quum enim falsa essent quæ de sua in Othonem perfidia Vitellio *imputabant*, et apponi sibi gratiæ volebant, Vitellius veniam concedendo, verum iis fidei erga Othonem remittebat crimen, quo nullum gravius inter desciscentes, ut ait Hist. 1, 59.

nullum discrimen adiit, pietate et ignaviâ excusatus. Mario Celso consulatus servatur: sed creditum famâ, objectumque mox in senatu Cæcilio Simplici, 'quòd 'eum honorem pecuniâ mercari, nec sine exitio Celsi 'voluisset:' restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici, innoxium et inemptum. Trachalum[1] adversùs criminantes Galeria, uxor Vitellii, protexit.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese fortunæ, et provocare arma Romana, simulatione numinum ausus est. Jamque 'adsertor Galliarum, et 'deus' (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat; cùm gravissima civitas, electâ juventute, adjectis a Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo prœlio Mariccus, ac mox feris objectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec, spectante Vitellio, interfectus est.

LXII. Nec ultrà in defectores, aut bona cujusquam, sævitum. Rata fuere eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis. Prorsus, si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres. Epularum fœda et inexplebilis libido: ex urbe atqua Italiâ inritamenta gulæ gestabantur, strepentibus ab utroque mari[2] itineribus: exhausti conviviorum apparatibus principes civitatum: vastabantur ipsæ civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, adsuetudine voluptatum, et contemptu ducis. Præmisit in urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret *Cæsaris* non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici. Cautum severè 'ne equites 'Romani ludo et arenâ[3] polluerentur.' Priores id Principes pecuniâ, et sæpius vi, perpulerant; ac ple-

1 *Trachalum.* Galerium, de quo Hist. 1, 90. Ex hujus nomine conjicere licet fuisse aliquam propinquitatem ipsum inter et *Galeriam* uxorem Vitellii.

2 *Ab utroque mari.* Supero seu Adriatico, et infero seu Tyrrheno.

3 *Ludo et arenâ.* Disciplinâ et certaminibus gladiatorum. *Ludum* vocat locum in quo docebantur.

raque municipia, et coloniæ, æmulabantur corruptissimum quemque adolescentium, pretio inlicere.

LXIII. Sed Vitellius, adventu fratris, et inrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone retulimus.[1] Dolabella, auditâ morte Othonis, urbem intrôierat. Id ei Plancius Varus,[2] præturâ functus, ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum, præfectum urbis, objecit, 'tamquam ruptâ custodiâ, ducem se victis partibus os-'tentasset:' addidit 'tentatam cohortem, quæ Ostiæ 'ageret:' nec ullis tantorum criminum probationibus, in pœnitentiam versus, seram veniam post scelus quærebat.[3] Cunctantem super tantâ re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit ne 'periculo[4] Principis famam clementiæ adfectaret.' Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevasse videretur, impulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius, metu et odio, quòd Petroniam, uxorem ejus, mox Dolabella in matrimonium accepisset, 'vocatum per epistolas, vitatâ Flaminiæ 'viæ celebritate, devertere Interamnium,[5] atque ibi 'interfici' jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ projectum humi jugulavit: magnâ cum invidiâ novi principatûs, cujus hoc primum specimen

1 *Retulimus.* Hist. 1. 88.

2 *Plancius Varus.* Ita nomen scribitur in Flor. et consonant numismata sub Vespasiano cusa, idque voluerat Beroaldus, cujus editio errore typographico præfert *Platius*, unde Rhenanus effecit *Plautius*. Verum nomen restituit Jac. Gronovius.

3 *Seram veniam post scelus quærebat.* Nempe Dolabellæ, quem sceleratè accusaverat. Quum nullæ tantorum criminum probationes essent, Plancium susceptæ in amicum accusationis pœnitebat, favebatque ei apud Sabinum.

4 *Terruit ne periculo—adfectaret*, i. e. terrorem injecit, terrore absterruit, ne, &c. Lectionem Regii codicis expressimus, quam firmat Flor. in quo scribitur, *tenuit ne—adfectaret.* Vulgò *terruit e periculo—affectare.*

5 *Devertere Interamnium.* Ita scribitur in Flor. et Regio, et sic edidit Jac. Gronovius. Vulgò *divertere Interamnam.*

noscebatur. Et Triariæ licentiam, modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria imperatoris uxor, non immixta tristibus:[1] et pari probitate, mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, 'non Germanicum 'a se, sed Vitellium genitum' Nec ullis postea fortunæ inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta,[2] domûs suæ tantùm adversa sensit.

LXV. Digressum a Lugduno Vitellium, M. Cluvius Rufus adsequitur, omissâ Hispaniâ: lætitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius, et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Cæsaris libertus, detulerat, 'tamquam audito Vitellii et Othonis princi'patu, propriam ipse potentiam, et possessionem His'paniarum tentâsset: eòque diplomatibus[3] nullum 'Principem præscripsisset.' Interpretabatur quædam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri ultro libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui Principis adjectus, non ademptâ Hispaniâ, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii: eum Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nullâ formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos: profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus, Vettius Bolanus e præsentibus.

LXVI. Angebat Vitellium victarum legionum haud quaquam fractus animus: sparsæ per Italiam, et victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum ferocia, qui 'se victos,' abnuebant: 'quip'pe Bebriacensi acie, vexillariis tantùm pulsis, vires le'gionis non adfuisse.' Remitti eos in Britanniam, unde a

1 *Non immixta tristibus.* Non particeps ullius crudelis aut acerbi consilii. Sic alibi dixit Tacitus *permixtus consiliis.* Sequimur cum Ernesto conjecturam Gronovii ductam e Flor. et Regio in quibus scribitur, *non immix. tristibus.* Pichena e conjectura dederat *non immitis tristibus.*

2 *In gaudium evicta.* Ita Flor. Regius et Guelf. et sic edidit. Rhenanus, quod omnes secuti sunt, præter Pichenam et Ryckium, qui dederunt *evecta.* Sed rectè observat Ernestus dici quidem posse *evehi,* sive potiùs *efferri gaudio,* non vero *evehi in gaudium:* at *evinci in gaudium* est, vel invitum cogi ad lætandum.

3 *Diplomatibus.* Vide suprà 54.

Nerone exciti erant, placuit: atque interim Batavorum cohortes unà tendere, ob veterem adversùs quartadecimanos discordiam: nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quemdam Batavus, ut fraudatorem, insectatur, legionarius, ut hospitem, tuetur, sui cuique, commilitones aggregati, a conviciis ad cædem transiêre: et prœlium atrox arsisset, ni duæ prætoriæ cohortes, causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam, et metum Batavis fecissent: 'quos' Vitellius 'agmini suo jungi,' ut fidos; 'legionem, Graiis Alpibus traductam, eo flexu itineris 'ire jubet,' 'quo Viennam vitarent:' namque et Viennenses timebantur. Nocte, quâ proficiscebatur legio, relictis passim ignibus pars Taurinæ coloniæ ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus obliteratum. Quartadecimani, postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi; et legio in Britanniam transvecta.

LXVII. Proximus Vitellio e prætoriis cohortibus metus erat: separati primùm, deinde, addito honestæ missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant: donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumptâ militiâ, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: undecima ac septima, suis hibernis redditæ: tertiadecimani struere amphitheatra jussi: nam Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, spectaculum gladiatorum edere parabant: numquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

LXVIII. Et quidem partes[1] modestè distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus cæsorum[2] invidiam bello auxisset. Discubuerat Vitel-

1 *Partes.* Adversæ partis legiones, quæ pro Othone steterant.

2 *Nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset.* Hæc est lectio Rhenani, nixa Flor. Regio, Budensi, qui omnes habent *auxisset.* Ryckius cum veteribus editis dedit *ludicro initio: numerus cæsorum invidiam bello auxit.* Seditionis illius, apud victores origo levis fuit et ludicra, nempe studium luctandi: sed eo res rediit, ut explicari nequiverit, nisi duarum cohortium strage: unde aucta belli civilis invidia et detestatio.

lius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis[1] gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis[2] ac Bacchanalibus, quàm disciplinæ et castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis; erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ. Remedium tumultûs fuit alius tumultus: pulvis procul, et arma aspiciebantur: conclamatum repentè quartamdecimam legionem, verso itinere, ad 'prœlium venire:' sed erant agminis coactores: agniti, dempsere sollicitudinem. Interim Verginii servus fortè obvius ut 'percussor Vitellii' insimulatur: et ruebat ad convivium miles, 'mortem Verginii' exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentiâ ejus dubitavit: ægre tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, et quondam ducis sui flagitabant. Nec quemquam sæpius, quàm Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri, et fama; sed oderant, ut fastiditi.

LXIX. Postero die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi opperiri jusserat, auditâ, transgressus in castra, ultro 'pietatem militum' collaudavit; frementibus auxiliis, 'tantum impunitatis atque arrogantiæ 'legionariis accessisse.' Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ; principium interno simul externoque bello[3] parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens

1 *Tempestivis conviviis.* Sic vocabant convivia, quæ multo de die et ante consuetam cœnandi horam incipiebant; id autem non nisi luxuriosis hominibus factitatum.

2 *Pervigiliis.* Intellige vigilias et solennia noctu peragi solita, in honorem alicujus numinis, interdum in noctes aliquot protracta, qualibet licentia infames. Ejusmodi Bacchanalia fuerunt in honorem Bacchi.

3 *Interno—bello.* Vespasiani. *Externo,* cujus concitor Civilis.

numerus, et primâ statim defectione, inter inania belli[1] adsumptus. Ceterùm, ut largitionibus adfectæ jam imperii opes sufficerent, 'amputari legionum auxiliorumque numeros' jubet, vetitis supplementis: et promiscuæ missiones offerebantur: exitiabile id reipublicæ, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebriûs redibant: et vires luxu corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quàm pecuniâ res Romana meliûs stetit.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, et spectato munere Cæcinæ, insistere Bebriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis, concupivit. Fœdum atque atrox spectaculum: intra quadragesimum pugnæ diem, lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus, dira vastitas: nec minùs inhumana pars viæ[2] quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus, cæsisque victimis, regium in morem: quæ læta in præsens, mox perniciem ipsis fecere. Aderant Valens et Cæcina, monstrabantque pugnæ locos; 'hinc erupisse 'legionum agmen, hinc equites coortos: inde circum'fusas auxiliorum manus.' Jam tribuni præfectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio, deflectere viâ, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intúeri, mirari. Et erant, quos varia sors rerum, lacrimæque et misericordia subiret: at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit: lætus ultro, et tam propinquæ sortis ignarus, instaurabat sacrum diis loci.

LXXI. Exin Bononiæ a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu. Quantòque magis propinquabat, tantò corruptius iter, immix-

1 *Inter inania belli.* Quæ sc. numero vanam magni exercitûs speciem, non verum robur habebant.

2 *Nec minùs inhumana pars viæ.* Notat Cremonensium sensus parum humanos, qui in tanta hominum strage lætitiæ gestientis signa præferrent.

tis histrionibus et spadonum gregibus, et cetero Neronianæ aulæ ingenio: namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, quâ honestissimus quisque, sed luxu, et saginæ mancipatus emptusque. Ut Valenti et Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret, coarctati aliorum consulatus, dissimulatis Martii Macri, tamquam Othonianarum partium duces: et Valerium Marinum, destinatum a Galbâ consulem, distulit, nullâ offensâ, sed mitem, et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi, ut adversùs Neronem ausus, et Verginii exstimulator. Sed alias protulit causas: actæque in super Vitellio gratæ, consuetudine servitii.[1]

LXXII. Non ultra paucos dies, quamquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, 'Scribonianum se Camerinum'[2] ferens 'Neronianorum 'temporum metu in Istriâ occultatum, quòd illic cli'entelæ et agri veterum Crassorum, ac nominis favor 'manebat.' Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ adsumpto, vulgus credulum, et quidam militum errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: cùm pertractus ad Vitellium, interrogatusque 'quisnam mortalium esset,' postquam nulla dictis fides, et a domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta*, sumptum de eo supplicium in servilem modum.

LXXIII. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syriâ Judæâque, 'adactum in verba ejus 'Orientem' nuntiavere. Nam etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famâque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo æmulo, sævitiâ, libidine, raptu, in externos mores proruperant.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque, procul

1 *Consuetudine servitii. Finis* enim *omnium cum dominante sermonum* gratiarum actio, ut habetur Ann. 14, 56.

2 *Scribonianum Camerinum.* Alias ignotum. Videtur hoc nomine designari frater aliquis, aut patruus Pisonis, quem Galba adoptârat, Hist. 1, 14.

vel juxtà sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeò paratus, ut præeuntem sacramentum,[1] et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audierint. Muciani animus, nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior: præfectus Ægypti, Alexander, consilia sociaverat. Tertiam legionem, quòd e Syriâ in Mœsiam transisset, suam numerabat: ceteræ Illyrici legiones, secuturæ sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat arrogantia venientium a Vitellio militum; quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut impares, inridebant. Sed in tantâ mole belli plerumque cunctatio;[2] et Vespasianus, modò in spem erectus, aliquando adversa reputabat: 'Quis ille dies foret, quo sexaginta ætatis annos, 'et duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis 'cogitationibus regressum: et, prout velint, plus mi- 'nùsve sumi ex fortunâ: imperium cupientibus, nihil 'medium inter summa et præcipitia.'

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitûs robur, notum viro militari: 'Suas legiones civili bello 'inexpertas; Vitellii, victrices: et apud victos, plus 'querimoniarum, quàm virium: fluxam per discordias 'militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim 'profuturas cohortes alasque, si unus alterque, præsenti 'facinore paratum ex diverso præmium petat? Sic 'Scribonianum sub Claudio interfectum: sic percusso- 'rem ejus Volaginium e gregario ad summa militiæ pro- 'vectum. Faciliùs universos impelli, quàm singulos vitari.'

LXXVI. His pavoribus nutantem, et alii legati amicique firmabant, et Mucianus post multos secretosque sermones, jam et coram[3] ita locutus: 'Omnes 'qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare 'debent, an, quod inchoatur, reipublicæ utile, ipsis 'gloriosum, aut promptum effectu, aut certè non arduum 'sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjici-

1 *Præeuntem Sacramentum.* Verba jurisjurandi solennia præfantem.

2 *Plerumque cunctatio.* Addunt Regius et Ryckianus *oberat*, quamvocem mutandam censet Ryckius in *oborta.*

3 *Jam et coram.* Jam etiam multis audientibus, et quasi in publico.

'atque consilio periculum suum: et si fortunâ cœptis 'adfuerit, cui summum decus adquiratur. Ego te, 'Vespasiane, ad imperium voco, tam salutare reipub-'licæ, quàm tibi magnificum. Juxta deos, in tuâ 'manu positum est. Nec speciem adulantis expaveris: 'a contumeliâ,[1] quàm a laude propius fuerit, post 'Vitellium eligi. Non adversùs divi Augusti acerrimam 'mentem, nec adversùs cautissimam Tiberii senectu-'tem, ne contra Caii quidem, aut Claudii, vel Neronis, 'fundatam longo imperio domum, exsurgimus: ces-'sisti etiam Galbæ imaginibus. Torpere ultrà, et pol-'luendam perdendamque rempublicam relinquere, sopor 'et ignavia videretur, etiam si tibi, quàm inhonesta, 'tam tuta servitus esset. Abiit jam, et transvectum 'est tempus, quo posses videri concupîsse:[2] confugi-'endum est ad imperium. An excidit trucidatus Cor-'bulo? splendidior origine, quàm nos sumus, fateor: 'sed et Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. 'Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. 'Et posse ab exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitel-'lius documento, nullis stipendiis, nullâ militari famâ, 'Galbæ odio provectus. Ne Othonem quidem,[3] ducis 'arte, aut exercitûs vi, sed præproperâ ipsius despera-'tione victum, jam desiderabilem et magnum Princi-'pem fecit. Cùm interim spargit legiones, exarmat 'cohortes, nova quotidie bello semina[4] ministrat: si 'quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis, et co-'messationibus, et Principis imitatione, deteritur. Tibi 'e Judæâ et Syriâ et Ægypto novem legiones integræ, 'nullâ acie exhaustæ, non discordiâ corruptæ: sed fir-'matus usu miles, et belli domitor externi. Classium,

1 *A contumeliâ.* Non tam magnificum est, quàm contumeliosum, prælatum esse Vitellium, nec nisi post ipsum eligi.

2 *Abiit ... tempus, quo posses videri concupisse.* Istâ ætate maturâ et modestâ, non videbere cupiditate aliquâ elatus imperium appetere, sed necessitate publicâ privatâque coactus. Ita locum interpretatur Lipsius.

3 *Ne Othonem quidem.* Ipsum etiam Othonem, non *ducis arte ... sed ... desperatione victum, jam desiderabilem fecit.*

4 *Nova bello semina.* Sic vocat legiones *sparsas, exarmatas* cohortes, atque ob eam rem Vitellio iratas.

'alarum, cohortium robora; et fidissimi reges; et tua 'ante omnes experientia.

LXXVII. 'Nobis nihil ultrà arrogabo, quàm ne 'post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen 'Mucianum socium spreveris, quia æmulum non ex'periris: me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui 'triumphale nomen,[1] duo juvenes, capax jam imperii 'alter, et primis militiæ annis apud Germanicos quo'que exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere 'imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse 'imperarem. Ceterùm inter nos non idem prosperarum 'adversarumque rerum ordo erit. Nam si vincimus, 'honorem, quem dederis, habebo: discrimen ac peri'cula ex æquo patiemur:[2] immo, ut melius est, tu 'hos exercitus rege, mihi bellum, et prœliorum in'certa trade. Acriore hodie disciplinâ victi, quàm vic'tores agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas ad vir'tutem accendit: illi per fastidium et contumaciam 'hebescunt. Aperiet et recludet contecta et tumescen'tia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec 'mihi major in tuâ vigilantiâ, parcimoniâ,[3] sapientiâ, 'fiducia est, quàm in Vitellii torpore, inscitiâ, sævitiâ. 'Sed et meliorem in bello causam, quam in pace habe'mus: nam qui deliberant, desciverunt.'

LXXVIII. Post Muciani orationem ceteri audentiùs circumsistere, 'responsa vatum, et siderum motus' referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quemdam, mathematicum, rectorem et præscium palàm habuerit. Recursabant animo vetera omina: cupressus arbor in agris ejus, conspicuâ altitudine, repentè prociderat; ac posterâ die,

1 *Triumphale nomen.* Vespasianus, Claudio imperante, magnis rebus in Britanniâ gestis, triumphalia ornamenta acceperat.

2 *Pericula ex æquo patiemur.* Ita Flor. Regius et Ryckianus, idque J. Gronovio melius visum vulgato *partiemur.* Non enim pericula partimur ex æquo, sed communiter subimus, ut observat Ernestus.

3 *Parcimonia.* Hanc virtutem notat in Vespasiano, propter Vitellii prodigentiam, quæ reip. opes exhauserat. Neque verò necesse est, ut ista Vespasiani et Vitellii naturæ propria invicem conferantur, ac sibi respondeant.

eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat; grande id, prosperumque, consensu haruspicum: et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. Sed primò triumphalia, et consulatus, et Judaicæ victoriæ decus, implêsse fidem ominis videbantur: ut hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judæam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem, deumque: nec simulacrum deo, aut templum, sic tradidere majores: ara tantùm et reverentia.[1] Illic sacrificanti Vespasiano cùm spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis idemtidem extis, 'quidquid est,' inquit, 'Vespasiane, quod paras, seu 'domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare 'servitia; datur tibi magna sedes, ingentes termini, 'multum hominum.' Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat; nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quantò sperantibus plura dicuntur.

LXXIX. Haud dubiâ destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsaream: illa Syriæ, hæc Judææ caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriæ cœptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalendis Juliis sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias apud ipsum jurâsset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur. Syriâ remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius: cuncta impetu militum acta; non paratâ concione,[2] non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quæritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox: dum animo spes timor, ratio, casus obversantur; egressum cubiculo Vespasianum, pauci milites solito adsistentes ordine ut legatum[3] salutaturi, *Imperatorem* salutavere. Tum

1 *Ara tantum et reverentia.* Ita e suo codice dedit Ryckius Editi ante ipsum, ut et Flor. et Regius scribunt, *aram tantum et reverentiam.* Supple memorant, ferunt.

2 *Non paratâ concione.* Ita codex Ryckii, ut conjecerat Pichena. At Flor. Regius et editi ante Ryckium mendosè, *non paratâ cognitione.*

3 *Solito adsistentes ordine, ut legatum, &c.* Ita locum Pichena refinxit. Editi ante ipsum, ut et codices habent

ceteri, accurrere, *Cæsarem* et *Augustum*, et omnia principatûs vocabula cumulare: mens a metu ad fortunam transiêrat. In ipso nihil tumidum, arrogans, aut in rebus novis novum fuit; ut primùm tantæ multitudinis,[1] obfusam oculis caliginem disjecit, militariter locutus, læta omnia, et adfluentia excepit: jamque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes, et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Græcâ facundiâ, omniumque quæ diceret, atque ageret, te quâdam ostentator. Nihil æquè provinciam exercitumque accendit, quàm quòd adseverabat Mucianus, 'statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, 'ad militiam opulentam quietamque, transferret: contrà Syriacis legionibus Germanicâ hiberna, cælo ac 'laboribus dura, mutarentur.' Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus,[2] mixti; et militibus, vetustate stipendiorum, nota et familiaria castra, in modum penatium,[3] diligebantur.

LXXXI. Ante idus Julii Syria omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno, Sohemus, haud spernendis viribus, Antiochus, vetustis opibus ingens, et inservientium regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe Agrippa,[4] ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat; nec minore animo, regina Berenice partes juvabat, florens ætate formâque, et seni quoque Vespasiano magnifi-

*adsistunt.* Regius scribit *vel legatum.* Unde videtur cum Ryckio legendum *Vespasianum pauci milites solita adsistunt ordine, et legatum, &c.*

1 *Tantæ multitudinis.* Vox *multitudinis* meritò displicet Gronovio, reponitque ad rem aptè *tantæ mutationis.*

2 *Propinquitatibus.* Atqui matrimonium cum provincialibus militi Romano interdictum: sed provinciales nimirum intelligendi sunt, in supplementum legionum scipti, quibus uxores ex eadem provincia ducere licebat.

3 *In modum penatium.* Tamquam penates ac in sedes patrias.

4 *Excitus ab urbe Agrippa.* Quum enim Titus, auditâ cæde Galbæ, ad patrem revertisset, Agrippa nihilominus Romam contenderat, *ut apud novum principem locaret gratiam,* inquit Josephus apud Hegesippum.

centiâ munerum grata. Quidquid provinciarum alluitur mari, Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsus in Pontum et Armenios patescit, juravere: sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociæ legionibus.1 Consilium de summâ rerum, Beryti habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque, et splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit: et e Judaico exercitu, lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ Principalis effecerant.

LXXXII. Prima belli cura, agere delectus; revocare veteranos. destinantur validæ civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses, aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus, adire, hortari; bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpius, quàm coercere: vitia magis amicorum quàm virtutes dissimulans. Multos præfecturis et procurationibus plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros, et mox summa adeptos; quibusdam, fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi, neque Mucianus primâ concione, nisi modicè ostenderat: ne Vespasianus quidem, plus civili bello obtulit, quàm alii in pace, egregiè firmus adversùs militarem largitionem, eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judææ, Vespasianum obtinere claustra Ægypti placuit. sufficere videbantur adversùs Vitellium, pars copiarum, et dux Mucianus, et Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, 'ut prætorianos, Vitellio infensos, reciperandæ militiæ præmio invitarent.'

LXXXIII. Mucianus cum expeditâ manu, socium magis imperii, quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus medicas

1 *Nondum additis Cappadociæ legionibus.* Quum nullas dum Cappadocia legiones haberet sibi attributas. Vespasianus, confirmato jam imperio, addidit, propter assiduos barbarorum incursus.

vires sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta, et tredecim vexillariorum millia, ingenti agmine sequebantur. Classem e Ponto,[1] Byzantium adigi jusserat: ambiguus consilii, num omissâ Mœsiâ, Dyrrachium pedite atque equite,[2] simul longis navibus versam in Italiam mare clauderet, tutâ pone tergum Achaiâ Asiâque: quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque, et Lucaniæ Calabriæque litora, infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciæ. Sed nihil æquè fatigabat, quàm pecuniarum conquisitio: 'eos esse belli civilis nervos' dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat: passim delationes; et locupletissimus quisque in prædam correpti: quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere; ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates,[3] haud perindè obstinante: donec, indulgentiâ fortunæ, et pravis magistris, didicit, aususque est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim,[4] quòd avidiùs de republicâ sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti; rarissimus quisque eamdem in reciperando licentiam habuerunt.

LXXXV. Adcelerata interim Vespasiani cœpta. Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia

1 *Classem e Ponto.* Romani classem in Ponto habebant quadraginta navium, ad tuendam maris illius oram.

2 *Pedite atque equite.* Editi vulgò addunt *peteret*, quam vocem volentibus Flor. et Regio, eum Ryckio et J. Gronovio ejecimus.

3 *Ad obtinendas iniquitates.* Sic apud Livium 29, 1 *pertinaces ad obtinendam injuriam.* Infrà pro vulgatorum *obstinato*, dedimus cum Ryckio Flor. et Regio addicentibus, *obstinante;* quam vocem tuetur Gronovius exemplo Plauti Aulul. 2. 2. *Id. inhiat; ea affinitatem obstinavit gratia.*

4 *Largus privatim.* Ita Flor. Regius et editi omnes ante Rhenani secundam, in qua *largitus*, errore, ut videtur, typographico. Infrà pro *quod avidiùs*, mallemus cum Ernesto *quò avidiùs.*

legio exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana, imbutæ favore Othonis, quamvis prœlio non interfuissent: Aquileiam progressæ, proturbatis,[1] qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis, nomen *Vitellii* præferentibus, raptâ postremò pecuniâ, et inter se divisâ, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium: 'posse imputari Vespasiano,[2] quæ apud Vitellium excusanda erant.' Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimæ legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

LXXXVI. At in Pannoniâ tertiadecima legio, ac septima Galbiana, dolorem iramque Bebriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipuâ Primi Antonii. Is legibus nocens, et tempore Neronis falsi damnatus,[3] inter alia belli mala, senatorium ordinem reciperaverat. Præpositus a Galbâ septimæ legioni, scriptitasse Othoni credebatur, ducem se partibus offerens; a quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quamquam consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silva-

1 *Proturbatis.* Spretis rejectisque, qui victum et mortuum Othonem nunciabant.

2 *Posse imputari Vespasiano.* Ea posse apud Vespasianum tamquam beneficia et merita prædicari, quæ apud Vitellium excusatione et veniâ indigebant.

3 *Falsi damnatus.* V. An. 14, 40.

nus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens ætate, claris natalibus: primâ juventâ quietis cupidine,[1] senatorium ordinem exuerat: idem pro Galbâ dux coloniæ suæ, eâque operâ procurationem adeptus, susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit; non tam præmiis periculorum, quàm ipsis periculis lætus: pro certis et olim partis, nova, ambigua et ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam ægrum foret, adgrediuntur.[2] Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolæ; quòd utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat: sparguntur per Gallias literæ: momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.

LXXXVII. Dum hæc, per provincias, a Vespasiano ducibusque partium geruntur; Vitellius contemptior in dies segniorque ad omnes municipiorum villarumque amœnitates resistens, gravi urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentiâ corrupta. Calonum numerus amplior; procacissimis etiam inter servos[3] lixarum ingeniis: tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex urbe senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri, ac paullatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Adgregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones, aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mirè gaudebat. Nec coloniæ modò, aut municipia, congestu copiarum,[4] sed ipsi

1 *Quietis cupidine.* Mallet Grotius *quæstûs cupidine*: nec sanè quieti Fuscus ingenii, ut sequentia ostendunt.

2 *Adgrediuntur.* Vespasianus scilicet et ceteri partium ejus duces. Vulgati ante Pichenam, *adgreditur*: correxit ex Flor. et consonat Regius.

3 *Etiam inter servos.* Quum ex omni genere servorum procacissimi sint lixæ et *calones*. Sic dicebantur militum servi, quia fustes seu ligneas *clavas* gerebant, sequebantur dominos ad prœlium.

4 *Congestu copiarum.* Dum copias et commeatus tantæ multitudini congerere adigebantur.

cultores, arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum, vastabantur.

LXXXVIII. Multæ et atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam; manente legionum auxiliorumque discordiâ; ubi adversùs paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages, ad septimum ab urbe lapidem: singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam,[1] dividebat. Et effusa plebes, totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernaculâ, ut rebantur, urbanitate, quidam spoliavere, abscisis furtim balteis, 'an accincti 'forent' rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis invasere: cæsus inter alios pater militis, cùm filium comitaretur, deinde agnitus; et vulgatâ cæde, temperatum ab innoxiis. In urbe tamen trepidatum, præcurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset. Nec minus sævum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, cùm turbam populi per inscitiam[2] parùm vitarent, aut ubi lubrico viæ, vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni præfectique, cum terrore et armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, a ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque, senatum et populum ante se agens, quominus, ut captam, urbem, ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumptâ prætextâ et composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ per frontem, totidemque circà e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et post peditum ordines, eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretæ. Ante aquilam[3] præfecti castrorum tribunique, et primi centurionum, candidâ veste: ceteri, juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phaleræ torquesque splendebant: decora facies, et non Vi-

1 *Saginam.* Pro cibo, quo sagina paratur.

2 *Per inscitiam.* Quòd scil. ingredi per confertam urbis multitudinem non solerent.

3 *Ante aquilam.* Ante suam quisque aquilam. Lipsius mallet *aquilas*.

tellio Principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, *Augustæ* nomine honoravit.

XC. Posterâ die, tamquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens; consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno et luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat; abnuentique nomen *Augusti*, expressere ut adsumeret, tam frustra,[1] quàm recusaverat.

XCI. Apud civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco acceptum est, quòd maximum pontificatum adeptus, Vitellius de cærimoniis publicis quintodecimo Kalendas Augusti edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi Alliensique cladibus: adeò omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed comitia consulum cùm candidatis civiliter celebrans,[2] omnem infimæ plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, adfectavit. Quæ, grata sanè et popularia, si a virtutibus proficiscerentur; memoriâ vitæ prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam cùm parvis de rebus patres consulerentur. Ac fortè Priscus Helvidius, prætor designatus contra studium ejus censuerat. Commotus primò Vitellius, non tamen ultrà, quam 'tribunos plebis in auxilium spretæ potestatis' advocavit. Mox mitigantibus amicis, qui altiorem ejus iracundiam verebantur, 'nihil novi accidisse' respondit, 'quòd duo senatores in republicâ dissentirent: solitum se etiam Thraseæ contradicere.' Inrisere plerique impudentiam æmulationis:[3] aliis id

1 *Tam frustra*, i. e. tam temere eademque levitate.

2 *Comitia ... civiliter celebrans.* Cum suis candidatis, tamquam unus e civibus, circumiens ac prensans patres, penes quos tum comitia erant: de quo more vide Plin. Paneg. 69.

3 *Impudentiam æmulationis.* Quòd scil. Thraseæ, integerrimi viri, de quo Ann. 16, 21, dissimillimus, impudenter illius similis videri vellet, cui sic contradiceret Helvidius, ut ipse olim Thraseæ.

ipsum placebat, quòd neminem ex præpotentibus, sed Thraseam ad exemplar veræ gloriæ legisset.

XCII. Præposuerat prætorianis P. Sabinum, a præfecturâ cohortis,[1] Julium Priscum, tum centurionem: Priscus, Valentis; Sabinus, Cæcinæ gratiâ pollebant. Inter discordes, Vitellio nihil auctoritatis: munia imperii Cæcina ac Valens obibant; olim anxii odiis, quæ, bello et castris malè dissimulata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt. comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec umquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eò segniùs invaserant domos, hortos, opesque imperii: cùm flebilis et egena nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nullâ Principis misericordiâ juvarentur. Gratum primoribus civitatis etiam plebes adprobavit, quòd reversis ab exsilio jura libertorum[2] concessisset: quamquam id omni modo servilia ingenia corrumpebant, abditis pecuniis per occultos, aut ambitiosos[3] sinus: et quidam in domum Cæsaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.

XCIII. Sed miles, plenis castris, et redundante multitudine, in porticibus, aut delubris, et urbe totâ vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per inlecebras urbis et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant.[4] Post-

1 *A præfectura cohortis.* Scilicet auxiliaris. In sequentibus Flor. scribit *dum centurionem* idque vulgato præfert J. Gronovius. Significat Tacitus utrumque ad summum militiæ gradum ab modico promotum.

2 *Jura libertorum.* Jura patronatus in libertos, quæ permulta legibus constituta erant, nempe ut a libertis patroni colerentur, inopes alerentur, herèdes ex semisse instituerentur, &c. Poterat et patronus libertum ingratum et contumacem in servitutem revocare.

3 *Ambitiosos.* Sinus ambitiosi videntur dici, quòd pecuniæ depositæ essent apud potentiores.

4 *Sed miles. . . . imminuebant.* Ita ex Flor. Ryckius et J. Gronovius, et firmat Regius. Vulgò *imminuebat.* Infrà pro, *et adjacentia Tiberi* Ryckius ex Flor. et suo codice edidit *et adjacente Tiberi:* quod et Regius servat.

remò, ne salutis quidem cura: infamibus Vaticani locis magna pars tetendit; unde crebræ in vulgus mortes. Et, adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas, et æstûs impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim prætoriæ, quatuor urbanæ cohortes scribebantur, quîs singûla millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Cæcinam periculo exemisset: sanè adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero prœlio verterat: omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem adsectabatur: undè primùm creditur Cæcinæ fides fluitasse.

XCIV. Ceterum non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret: sibi quisque militiam sumpsere: quamvis indignus, si ita maluerat, urbanæ militiæ adscribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios, aut alares volentibus, permissum: nec deerant qui vellent, fessi morbis, et intemperiem cœli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus, e toto exercitu permixtis magis, quàm electis. Concionante Vitellio postulantur 'ad supplicium Asiaticus, et Flavius, et Rufinis, duces 'Galliarum, quòd pro Vindice bellassent.' Nec coercebat ejusmodi voces Vitellius; super insitam animo ignaviam, conscius sibi instare donativum, et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum, 'conferre pro numero mancipiorum,' ut tributum, jussi. Ipse, solâ perdendi curâ, stabula aurigis exstruere: circum gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tamquam in summâ abundantiâ, pecuniæ inludere.

XCV. Quin et natalem Vitellii diem, Cæcina ac Valens, editis totâ urbe vicatim gladiatoribus, celebravere, ingenti paratu, et ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cuique, apud bonos invidiæ fuit, quòd, exstructis in campo Martio aris, inferias Neroni fecisset: cæsæ publicè victimæ crematæque: facem Augustales[1] subdidere: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio

[1] *Facem Augustales.* Ita Flor. et Regius, et sic edidit Ernestus, pro vulgato *faces.* *Facem*, intellige, suam quisque, suæ quisque aræ. De *Augustalibus* vide Ann. 1, 54.

regi, ita Cæsar Tiberius Juliæ genti sacravit. Nondum quartus a victoriâ mensis, et libertus Vitellii Asiaticus, Polycletos, Patrobios, et vetera odiorum nomina[1] æquabat. Nemo in illâ aulâ, probitate aut industriâ certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis, et sumptu ganeâque[2] satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abundè ratus, si præsentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertiûm paucissimis mensibus intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec successere Mucianus et Marcellus,[3] et magis alii homines, quàm alii mores.

XCVI. Prima Vitellio 'tertiæ legionis defectio' nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subitâ, perscripserat; et amici adulantes, molliùs interpretabantur: 'unius legio-'nis eam seditionem; ceteris exercitibus constare fidem.' In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, prætorianos nuper exauctoratos insectatus, 'a quibus falsos rumores dispergi: nec ullum 'civilis belli metum' adseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus, qui sermones populi coercerent: id præcipuum alimentum famæ erat.

XCVII. Auxilia tamen e Germaniâ, Britanniâque, et Hispaniis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde legati, provinciæque cunctabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello, Vettius Bolanus, numquam satis quietâ Britanniâ; et uterque ambigui: neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari: trium legionum legati, pares jure, et, prosperis Vitellii rebus certaturi

1 *Vetera odiorum nomina.* Veteres nominis exsecrandi libertos.

2 *Sumptu ganeâque.* Hanc Palmerii emendationem recepit Pichena, nec longè abeunt Flor. et Regius, in quibus mendosè scribitur *gaianeaque.* Mallet Ryckius e suo codice *luxuriâque.* Editi veteres nullo censu *Caianæ aquæ.*

3 *Marcellus.* Eprius Marcellus oratoriâ laude insignis, de quo vide Ann. 16. 22. et Hist. 4. 6. et 43.

ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africâ legio cohortesque, delectæ a Clodio Macro, mox a Galbâ dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere: simul cetera juventus dabat impigre nomina: quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat: perinde socii de imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contrà fuit.

XCVIII. Ac primò Valerius Festus, legatus, studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palam epistolis edictisque Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum literis edictisque Vespasiani, per Rætiam et Gallias, militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur: plures fefellere, fide amicorum, aut suomet astu occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur: Vespasiani consiliorum pleraque ignota, primum socordiâ Vitellii; deinde Pannonicæ Alpes, præsidiis incessæ, nuntios retinebant: mare quoque Etesiarum flatu[1] in orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

XCIX. Tandem, inruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam et Valentem expediri ad bellum jubet: præmissus Cæcina: Valentem, e gravi corporis morbo tum primum adsurgentem, infirmitas tardabat. Longe alia proficiscentis ex urbe Germanici exercitus species: non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum: quantùmque hebes ad sustinendum laborem miles, tantò ad

1 *Mare quoque Etesiarum flatu.* Ita locum hunc restituerunt Rhenanus et Mercerus, et edidit Gronovius. Emendationem juvit Flor. in quo scribitur, *mare quoque Etesi flabra Aquilonis arum flatu.* Ubi clarum est voces *flabra Aquilonis* e margine in textum irrepsisse. Editi ante Gronovium, *mare quoque Etesiæ flabant; harum flatu in orientem,* &c. Etesias describit Plinius 2. 47. *Ardentissimo æstatis tempore exoritur Caniculæ sidus sole primam partem Leonis ingredient: hujus exortum diebus octo ferme Aquilones antecedunt, quos* prodromos *appellant: post biduum autem exortûs iidem Aquilones constantiùs perflant diebus quadraginta, quos* Etesias *vocant,* hoc est, ventos certâ anni tempestate statos.

discordias promptior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunæ indulgentiâ soluti in luxum: seu perfidiam meditato,[1] infringere exercitûs virtutem, inter artes erat. Credidere plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, 'rata apud Vespasianum fore pacta transitionis:' simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur, 'ut impar apud Vitellium, gratiam viresque apud novum Principem pararet.'

C. Cæcina, complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandum Cremonam præmisit. Mox vexillarii quartædecimæ et sextædecimæ legionum; dein quinta et duoetvicesima secutæ: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessere, cum vexillariis trium Britannicarum legionum, et electis auxiliis. Profecto Cæcinâ, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, 'ut in itinere opperiretur; sic sibi cum Cæcinâ convenisse:' qui præsens eoque validior, 'immutatum id consilium' finxit, 'ut ingruenti bello, totâ mole occurreretur.' 'Ita adcelerare' legiones 'Cremonam,' pars 'Hostiliam petere' jussæ: ipse Ravennam devertit, prætexto classem adloquendi: mox Patavii secretum componendæ: proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus, post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quòd non statim præfecturam prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne Cæcinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

CI. Scriptores temporum, qui potiente rerum Flaviâ domo, monumenta hujusce belli composuerunt, 'curam pacis et amorem reipublicæ' corruptas in adulationem 'causas,' tradidere. Nobis, super insitam le-

1 *Perfidiam meditato.* Ita edidit Ernestus, ut placebat J. Gronovio, pro vulgato *perfidiam meditanti*, quod est ex ingenio Rhenani. Codices et editi ante Rhenanum omnes habent *meditatio.*

vitatem, et prodito Galbâ,[1] vilem mox fidem, æmulatione etiam invidiâque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum Vitellium videtur. Cæcina, legiones adsecutus, centurionum militumque animos obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiæ.

1 *Prodito Galbâ.* Vide Hist. 1, 53. Infra pro editorum *anteirentur* et *videntur*, dedimus cum Ernesto ex editione prima *anteiretur* et *videtur*. De solo enim Cæcina sermo. Vocem *Vitellium* posteriori loco, tamquam ineptè repetitam, delet Lipsius, nec agnoscit Regius.

C. CORN. TACITI

LIBER TERTIUS

# HISTORIÆ.

BREVIARIUM.

*Flavanis de ratione belli deliberantibus, moram alii, festinationem Antonius Primus suadet, et obtinet, militum studiis eò inclinantibus. Ideoque ad invadendam Italiam omnia parantur. Arrius Varus Antonio jungitur. Multa municipia occupant. Veronam bello sedem legunt: eos Vespasianus et Mucianus seris mandatis exspectare jubent. Interim bellum utrimque per epistolas geritur. Seditio apud Flavianos ab Antonio comprimitur: cui uni apud militem fides et auctoritas. Lucilius et Cæcina a Vitellio deficiunt: sed milites in fide manent ducesque suos vinciunt. Istis turbis occupatos Antonius aggreditur, prælioque conserto nullum constantis ducis aut boni militis officium omittit. Partâ victoriâ Flaviani milites de Cremona invadenda deliberant: nec Antonium audiunt: donec adventu Vitellianorum territi consilium admittunt: hostibus obviam profecti manus cum iis conserunt: prælium atrox et anceps oritur. Antonius egregii ducis munia implet: tandem Vitelliani pelluntur: eâ pugnâ pater a*

*filio suo interfectus. Victores Flaviani castra Vitellianorum ad Cremonam oppugnant: iisque magno labore captis, ipsam etiam urbem aggrediuntur, atque illa deditur. Cæcinæ fastus et apud omnes odium. Cremona a militibus Flavianis diripitur, atque igne concrematur; quæ tamen postea restituta. Antonius victoriâ utitur. Vitellius de more torpet: Cæcinam condemnat Reguli consulatus unius diei. Mors Blæsi; quæ artibus L. Vitellii præparata: mores et elogium ejusdem Blæsi. Fabii Valentis expeditio, et a militibus suis deserti consilium: qui omnia expertus, cunctis ad Vespasianum deficientibus desertus capitur. Interim in Britannia cum Venusio variâ sorte pugnatur. Daci a Muciano reprimuntur. Anicetus Polemonis libertus, Pontum infestans, capitur. Vespasianus Alexandriam venit. Antonius Primus insolenter se gerit: copiarum ejus enumeratio: ex quibus miles gregarius ob occisum fratrem præmium petit. Antonius Primus Muciani æmulatione se destruit: superbè ad Vespasianum scribit. Vitellius stultâ dissimulatione cladem ad Cremonam acceptam premit. Agrestis fides et constantia. Vitellius ad exercitum venit: ejus ignavia et inscitia: perculsus defectione classis Misenensis Romam redit: ibi ex plebe et servitiis exercitum facit, qui brevi dilabitur. Cerialis ad Flavianos elabitur, qui pugnæ avidi oratione Antonii mitigantur. Vitellianorum plurimi, et tandem, cæde Valentis cognitâ, omnes ad Flavianos transeunt. Flavius Sabinus a primoribus urbis incitatus, cum Vitellio de pace agit: et ille cederet imperio, ni sui reniterentur: qui pullo amictu palatio degressum, et pro concione cedere se testantem, in palatium redire compellunt. Flavium Sabinum in Capitolium pulsum obsident. Sabinus Cornelium Martialem ad Vitellium eam rem conquestum mittit. Sed isti nulla in suos potestas: ergo Capitolium oppugnatur, incenditur, antea quoque incensum restitutumque. Sabinus in eo periculo trepidè administrans capitur, Domitiano solertiâ liberti servato; et invito Vitellio, necatur: ejus elogium. Vitellius Atticum consulem servat. L. Vitellius Tarracinam expugnat. Uxoris ejus immodestia. Flaviani cunctantur cum invidiâ Antonii, Sabinique et Muciani. Cerialis fugatur a Vitellianis. Vitellius legatos et Vestales pro pace aut induciis mittit; nec obtinet. Inde varia ante urbem et in ipsâ prælia, et sce-*

*lera. Castra prætoria expugnantur. Vitellius captus vinctusque ducitur, ad extremum interficitur. Domitianus Cæsar consalutatur. Gesta uno eodemque anno.*

MELIORE fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Pœtovionem in hiberna tertiædecimæ legionis convenerant: illic agitavere, 'placeretne obstrui Pannoniæ Alpes, donec a tergo vires 'universæ consurgerent; an ire cominus, et certare pro 'Italiâ constantius foret.' Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, 'Germanicarum legionum 'vim famamque' extollebant 'et advenisse mox cum 'Vitellio Britannici exercitûs robora: ipsis nec nume-'rum parem pulsarum nuper legionum; et quamquam 'atrociter loquerentur, minorem esse apud victos ani-'mum. Sed insessis interim Alpibus, venturum cum 'copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare, 'classes, studia provinciarum, per quas velut alterius 'belli molem cieret. Ita salubri morâ, novas vires ad-'fore, et præsentibus nihil periturum.'

II. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) 'festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam' disseruit: 'plus socordiæ, quàm fiduciæ, accessisse 'victoribus; neque enim in procinctu et castris habitos: 'per omnia Italiæ municipia desides, tantùm hospiti-'bus metuendos: quantò ferociùs antè se egerint, tantò 'cupidiùs insòlitas voluptates hausisse: circo quoque, ac 'theatris, et amœnitate urbis emollitos, aut valetudinibus 'fessos. Sed addito spatio, rediturum et his robur medita-'tione belli: nec procul Germaniam, unde vires: Britan-'niam freto dirimi: juxtà Gallias, Hispaniasque: utrim-'que[1] viros, equos, tributa: ipsamque Italiam, et opes 'urbis: ac si inferre arma ultrò velint, duas classes, 'vacuumque Illyricum mare. Quid tum claustra mon-

1 *Utrimque.* Scilicet ab Germania Britanniaque, et a Galliis Hispaniisque.

'tium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? unde interim pecuniam, et commeatus? Quin potiùs eo ipso uterentur, quòd Pannonicæ legiones deceptæ magis, quàm victæ, resurgere in ultionem properent: Mœsici exercitus integras vires attulerint. Si numerus militum[1] potiùs, quàm legionum putetur; plus hinc roboris, nihil libidinum, et profuisse disciplinæ ipsum pudorem. Equites vero, ne tum quidem victos; sed, quamquam rebus adversis, disjectam Vitellii aciem. Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem. Nunc sedecim alarum conjuncta signa, pulsu sonituque, et nube ipsâ operient ac superfundent oblitos prœliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii[2] ero. Vos, quibus fortuna in integro est,[3] legiones continete, mihi expeditæ cohortes sufficient. Jam reseratam Italiam[4] impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, et vestigiis vincentis insistere.'

III. Hæc et talia, flagrans oculis, truci voce, quò latiùs audiretur, (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret; vulgus, et ceteri, 'unum virum ducemque' spretâ aliorum segnitiâ, laudibus ferrent. Hanc suî famam eâ statim concione commoverat, quâ, recitatis Vespasiani epistolis, non ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem,[5]

1 *Si numerus militum, &c.* Vult intelligi plures esse milites Flavianis: Vitellii legiones, quamquam numero plures, vacuas et infrequentes esse.

2 *Auctorque consilii.* i. e. exsecutor, effector, minister.

3 *Quibus fortuna in integro est.* Quibus etiam nunc deliberare licet, quique spem veniæ in Vitellii victoria nondum abjecistis.

4 *Jam reseratam Italiam.* Olim *jam reseratâ militiâ:* mutarunt Pichena et Gronovius, favente Flor. qui scribit, *jam reserata militiam.* Regius exhibet *jam reseratam militiam:* cui lectioni proprius inherens possis legere *jam reseratam militi viam.*

5 *Huc illuc tracturus interpretationem.* Verissimè Acidalius *interpretatione.* Huc illuc trahuntur *incerta,* non ipsa *interpretatio.*

prout conduxisset; apertè descendisse in causam videbatur, èoque gratior militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas: is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa relinquerat. T. Ampius Flavianus, naturâ ac senectâ cunctatior, suspiciones militum inritabat, tamquam adfinitatis cum Vitellio meminisset: idemque, quòd, cœptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse[1] crebebatur. Nam Flavianum, omissâ Pannoniâ, ingressum Italiam et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, et miscere civilibus armis impulerat, suadente Cornelio Fusco; non quia industriâ Flaviani egebat, sed ut consulare nomen, surgentibus cùm maximè partibus,[2] honestâ specie prætenderetur.

V. Ceterum, ut transmittere in Italiam impune et usui foret, scriptum Aponio Saturnino,[3] 'cum exercitu Mœsico celeraret.' Ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum Jazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti;[4] 'plebem' quoque, et vim equitum, quâ solâ valent, offerebant: remissum id munus, ne

1 *Perfidiæ locum quæsisse.* Ut scil. legiones illas a Vespasiano alienaret.

2 *Surgentibus cum maximè partibus.* Ita e Flor. cui consonat Regius, edidere Ryckius et J. Gronovius, eaque dictionis forma pluribus in locis reddita est Plinio juniori ex codice Florentino. Vulgati *tum maximè*.

3 *Scriptum Aponio Saturnino.* Hic integræ paginæ transpositionem, quæ Regium, ut et ceteros codices insedit, quippe ex eodem apographo descriptos, sustulit Pichena, cui Mercerus præiverat.

4 *In commilitium adsciti.* Ne quid Sarmatæ moveant, principes horum abducuntur in Italiam: at plebem suam et equites secum ducere prohibentur, *ne inter discordias externa molirentur*, i. e. rebus externis se immiscere, easque ad se trahere conarentur; aut in ipso bello ad Vitellium deficerent: quod evenire non poterat, quum plebs sine principibus domi remaneret, et principes in Italia sine popularium manu militarent.

inter discordias externa molirentur, aut majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos; et gens fidei commissæ patientior:[1] posita in latus auxilia, infestâ Rætiâ, cui Porcius Septiminus procurator erat, incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Aurianâ et octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Bætos Noricosque interfluit, missus: nec his, aut illis, prœlium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

VI. Antonio, vexillarios e cohortibus, et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo,[2] et prosperæ in Armeniâ res addiderant. Idem, 'secretis apud Neronem sermonibus,' ferebatur 'Corbulonis virtutes criminatus.' Unde infami gratiâ primum pilum adepto, læta ad præsens malè parta, mox in perniciem vertêre. Sed Primus ac Varus, occupatâ Aquileiâ,[3] in proxima quæque, et Opitergii et Altini lætis animis accipiuntur: relictum Altini præsidium, adversùs classem Ravennatem, nondum defectione ejus auditæ: inde Patavium et Ateste partibus adjunxere: illic cognitum, 'tres Vitellianas cohortes, et alam, cui Scriboni-'anæ nomen, ad Forum Allieni, ponte juncto, consedisse.' Placuit occasio invadendi incuriosos; nam id quoque nuntiabatur: luce primâ, inermos plerosque oppressere. Prædictum, 'ut, paucis interfectis, ceteros pavore ad mu-'tandam fidem cogerent:' et fuere, qui se statim dederent: plures, abrupto ponte instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgatâ victoriâ, post principia belli secundùm

1 *Gens fidei commissæ patientior.* Quæ, si quis ei crederet, fidem pati posset et servare, nec eam insitâ levitate temere falleret, ut Sarmatæ.

2 *Quam gloriam et dux Corbulo.* Ita codices et editi veteres pro vulgato, *quam gloriam ei dux*, &c. Vide Ann. 13, 9.

3 *Occupatâ Aquileiâ: in proxima quæque . . . . accipiuntur.* Sic Virgilius, *et dominum Ænean in regna recepit.* Malè editi ante Ryckium, *occupantes Aquileiam proxima quæque*, &c. Flor. et Regius, ut et editio prima habent quod dedimus nisi quòd in iis deest præpositio *in*, absorpta a finali vocis præcedentis.

Flavianos,[1] duæ legiones, septima Galbiana, tertiadecima Germina, cum Vedio Aquilâ, legato, Patavium alacres veniunt: ibi pauci dies ad requiem sumpti: et Minucius Justus, præfectus castrorum legionis septimæ, quia adductiùs,[2] quàm civili bello, imperitabat, subtractus militum iræ, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriæ, in majus accipitur, postquam 'Galbæ imagines, discordiâ temporum subversas, 'in omnibus municipiis recoli' jussit Antonius: decorum pro causa ratus, si placere Galbæ principatus, et partes revirescere crederentur.

VIII. Quæsitum inde 'quæ sedes bello legeretur?' Verona potior visa, 'patentibus circùm campis ad pugnam equestrem,' quâ prævalebant: 'simul coloniam 'copiis validam, auferre Vitellio, in rem famamque' videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia: quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus 'illic Cæcinam genitum, et patriam hostium duci ereptam.' In Veronensibus pretium fuit;[3] exemplo opibusque partes juvêre. Et interjectus exercitus[4] Ræatiam Juliasque Alpes, ne pervium illà Germanicis exercitibus foret, obsepserat: quæ ignara Vespasiano, aut vetita: quippe 'Aquileiæ sisti bellum, exspectarique Mucianum' jubebat; adjiciebatque imperio consilium, 'quando 'Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissima'rum provinciarum obtinerentur, posse Vitellii exer'citum egestate stipendii frumentique ad deditionem 'subigi.' Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, 'incruentam et sine luctu victoriam,' et alia hujuscemodi prætexendo; sed, gloriæ avidus, atque omne belli

1 *Post principia belli secundum Flavianos.* Abest a Flor. Budensi. Regio præpositio *post*, unde Ernestus existimat verba *principia belli secundum Flavianos*, e margine in textum venisse: certè abesse possunt.

2 *Adductiùs.* Severiùs, quàm in civili bello solet. Sic Ann. 12, 7. *Adductum et quasi virile servitium* dicitur.

3 *In Veronensibus pretium fuit.* Operæ scil. in iis adjungendis insumptæ: *exemplo enim opibusque partes juvere.*

4 *Et interjectus exercitus.* Supple est, *per Rætiam Juliasque Alpes, ac ne pervium illà, &c.* Sic veteres editi cum Flor. et Regio: recentiores voculas *per* et *ac* omiserunt.

decus sibi retinens. Ceterùm ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res adferebantur.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrumpit, tentatisque levi prœlio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis, castra permuniit: tutus loco, cùm terga flumine, latera objectu paludis tegerentur: quòd si adfuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones, nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuere, aut retro actæ, desertâ Italiâ, turpem fugam conscivissent. Sed Cæcina, per varias moras prima hostibus prodidit tempora belli, dum quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septimâ Claudianâ advenit: legioni tribunus Vipstanius Messala præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas attulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Cæcina, 'temeritatem victa arma 'tractantium' incusans: simul 'virtus Germanici exercitûs,' laudibus attollebatur, Vitellii modicâ et vulgari mentione, nullâ in Vespasianum contumeliâ: nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissâ prioris fortunæ defensione, pro Vespasiano magnificè, pro causâ fidenter, de exitu securi, in Vitellium, ut inimici, præsumpsere:[1] factâ tribunis centurionibusque 'retinendi, 'quæ Vitellius indulsisset,' spe: atque ipsum Cæcinam non obscurè ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ[2] addidere fiduciam, quòd submissè Cæcina, velut offendere Vespasianum timens ipsorum duces, contemptim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent.

X. Adventu deinde duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam

1 *In Vitellium ut inimici, præsumpsere.* Ausi sunt ante victoriam de Vitellio scribere contumeliosè.

2 *Recitatæ pro concione epistolæ.* Nempe et Cæcinæ ad Flavianos, et Flavianorum ad Cæcinam.

circumdare placuit. Fortè Galbianæ legioni in adversâ fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes fecere. Rapiuntur arma, et, ut proditionis ira militum[1] in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: 'propin-'quum Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem do-'nativi' clamitabant. Nec defensioni locus, quamquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacerâ veste, pectus atque ora singultu quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius,[2] cùm loqui cœptaret: fremitu et clamore ceteros aspernantur: uni Antonio apertæ militum aures: namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes, et auctoritas. Ubi crudescere seditio, et a conviciis ac probris, ad tela et manus transibant, 'injici catenas Fla-'viano' jubet. Sensit ludibrium miles, disjectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit sinum Antonius, stricto ferro, 'aut militum se manibus, 'aut suis moriturum' obtestans: ut quemque notum, et aliquo militari decore insignem aspexerat, ad ferendam opem nomine ciens: mox conversus ad signa et bellorum deos, 'hostium potiùs exercitibus illum furorem, illam 'discordiam injicerent,' orabât: donec fatisceret seditio, et, extremo jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flavianus,[3] obviis Vespasiani literis, discrimini exemptus est.

XI. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum, Mœsici exercitûs legatum, eò atrociùs adgrediuntur, quòd non, ut priùs, labore et opere fessæ, sed me-

1 *Et ut proditionis ira militum, &c.* Et militum ira, tamquam ob proditionem, *incubuit.*

2 *Obturbabatur—Aponius.* Saturninus, de quo suprà 9. Malè Rhenanus nomen delebat, nec bene Pichena edidit *Aponianus*, de Dillio intelligens.

3 *Profectus—Flavianus.* Flavianus suscepit iter ad principem, ut ei se coram purgaret: sed homo *naturâ ac senectâ cunctator*, ut describitur suprà 4. per commodum suum in viam se dedit. Citiùs igitur literæ tum quibus accusabatur, tum quibus excusabatur, ad Vespasianum

dio diei exarserant; vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiæque, tunc procacitatis et petulantiæ certamen erat, ne minus violenter Aponium, quàm Flavianum, ad supplicium deposcerent. Quippe Mœsicæ legiones, 'adjutam a se Pannoniorum ultionem,' referentes; et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt: nec tam Primus, Aponianus, et Messala (quamquam omni modo nisi) eripuere Saturninum, quàm obscuritas latebrarum, quibus occulebatur, vacantium[1] fortè balnearum fornacibus abditus: mox omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu consularium, uni Antonio vis et potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus collegis, et obversis militum studiis: nec deerant qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietæ mentes, exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfidiâ ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos; quòd magna pars Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur, partibus ejus adgregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi, magno tumultu, Vitellii imagines invadunt, et paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet: classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat, qui properè adcucurrit. Bassus, honoratâ custodiâ,[2] liburnicis

perveneruut, et utrisque perpensis princeps eum statim absolvit, periculoque exemit, scriptis et ipse literis, quæ Flaviano adhuc profectionem continuanti in via occurrerunt. Ita Gronovius Tacitum tuetur contra Savilium.

1 *Vacantium.* Quarum hypocaustum nullo igne succensum.

2 *Bassus honoratâ custodiâ.* Quærit Savilius cur Bassus, datis custodibus, Hadriam pervectus sit, ibique vinctus. Quia scil.

navibus Adriam pervectus a præfecto alæ Mennio[1] Rufino, præsidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Cæsaris liberti: is quoque inter duces habebatur.

XIII. At Cæcina, defectione classis vulgatâ, primores centurionum, et paucos militum, ceteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum adfectans,[2] in principia vocat. Ibi 'Vespasiani virtutem, viresque partium' extollit: 'transfugisse classem, in arcto commeatum:[3] adversas Gallias Hispaniasque: nihil in urbe fidum:' atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros re novâ attonitos, in verba Vespasiani adigit: simul Vitellii imagines dereptæ, et missi qui Antonio nuntiarent. Sed ubi totis castris in famâ proditio, recurrens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen,[4] projectas Vitellii effigies aspexit; vastum primo silentium, mox cuncta simul erumpunt: 'Huc cecidisse Germanici exercitûs gloriam, ut sine prœlio, sine vulnere, vinctas manus, et capta traderent arma? Quas enim ex diverso legiones? Nempe victas, et abesse unicum Othoniani exercitûs robur, primanos, quartadecimanosque: quos tamen iisdem illis campis fuderint straverintque, ut tot armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio[5] donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum, postquam domos, hortos, opes, Principi abstulerint, etiam militibus Principem au-

ei non planè fidebatur, eò quòd in ipsa defectione seu pudore, seu metu intra domum latuerat.

1 *Præfecto alæ Mennio.* Variant in hoc nomine codices. Vaticanus et Regius scribunt *juveniorum.* Flor. *vivennio.* Ryckius suspicabatur legendum *Juvencio Rufino.*

2 *Secreta castrorum affectans.* Aucupans tempus, quo solitudo esset in castris, plerisque militum *per militiæ munera dispersis.*

3 *In arcto commeatum.* Arctos esse commeatus. Ita editi ante Rhenanum, propiùs ad Flor. et ceterorum codicum lectionem, *in arce commeatum.* Rhenanus dederat *inopiâ commeatuum:* Lipsius *arcem commeatuum.* Veterem lectionem Ernestus quoque restituit.

4 *Præscriptum Vespasiani nomen.* In signis et vexillis.

5 *Exsuli Antonio.* Vide Ann. 14, 40.

'ferre, licèt integros[1] incruentosque, Flavianis quoque 'partibus viles. Quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adversa?'

XIV. Hæc singuli hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quintâ legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium Fabullum, quintæ legionis legatum, et Cassium Longum, præfectum castrorum, duces deligunt: fortè oblatos trium liburnicarum milites, ignaros et insontes trucidant: relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus primæ Italicæ et unietvicesimæ Rapaci jungerentur: quas Cæcina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

XV. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam dicibus auctoritas, militi obsequium, et junctis legionibus fiducia rediret: namque Fabium Valentem profectum ab urbe, adceleraturumque, cognitâ Cæcinæ proditione, conjectabat: et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis, per Rætiam timebatur: et ex Britanniâ Galliâque et Hispaniâ auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato prœlio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, secundis a Veronâ castris, Bebriacum venit: postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut specie parandarum copiarum, civili prædâ[2] miles imbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum ad octavum a Bebriaco progressus, quò licentiùs popularentur:[3] exploratores (ut mos est) longiùs curabant.[4]

1 *Etiam militibus principem auferre, licet integros, &c.* Hæc corrupta esse patet Gronovius, præeunte Ferreto, emendabat: *etiam milites auferre; deditos integros, &c.* Simplicior lectio et distinctio J. Gronovii, *etiam militibus principem auferre: sic et integros incruentosque—quid dicturos, &c.*

2 *Civili prædâ.* Spoliis ex agro civium raptis.

3 *Quò licentiùs popularentur.* Quum ipse dux præsidio esset populatoribus.

4 *Longiùs curabant.* Longiùs progressi, quàm ipse Antonius oculis intenti erant.

XVI. Quinta ferme hora diei erat, cùm citus eques, 'adventare hostes, prægredi paucos, motum fremitumque 'latè audiri,' nuntiavit. Dum Antonius, 'quidnam agen'dum,' consultat, aviditate novandæ operæ Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos modicâ cæde; nam plurium adcursu, versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium, fugæ ultimus erat:[1] nec sponte Antonii properatum, et fore, quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, 'ut magno animo ca'pesserent pugnam,' diductis in latera turmis, vacuum medio, reliquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet. Jussæ armari legiones: datum per agros signum, ut, quà cuique proximum, omissâ prædâ, prœlio occurrerent. Pavidus interim Varus, turbæ suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu, et angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum in illâ trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus; retinere[2] cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce, insignis hosti, conspicuus suis: eò postremò ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hastâ transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore, haud plures, quam centum equites, restitere. Juvit locus, arctiore illic viâ, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo' et præcipitibus ripis, fugam impediebat: ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus, excipiunt Vitellianos temere effusos: atque[3] illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equosque

1 *Acerrimus quisque sequentium, fugæ ultimus erat.* Ita quidem decet viros fortes: sed ea laus huic loco consentiens non videtur Ernesto, qui censet Tacitum voluisse dicere, *acerrimus sequentium* paullò antè, *primus* nunc *fugæ erat.*

2 *Occursare—retinere.* Ita Flor. et editi ante Lipsium, qui dedit, *occursat, retinet.* Vetus restituit J. Gronovius.

3 *Atque*, i. e. *statim illico*, de qua vocis hujus significatione vide Gallium 10, 29. et Gronovium ad Livii 26, 39.

abripere: et exciti prospero clamore, qui modò per agros fugâ palabantur, victoriæ se miscebant.

XVIII. Ad quartum a Cremonâ lapidem, fulsere legionum signa, Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum prœlio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contrà fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviàm ire, ultroque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum: fortè victi,[1] haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: et Vipstanius Messala, tribunus, cum Mœsicis auxiliaribus adsequitur, quos militiæ gloriâ legionariis, quamquam raptim ductos,[2] æquabat. Ita mixtus pedes equesque, rupere legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quantò plus spei ad effugium, tantò minorem ad resistendum animum dabant.

XIX. Nec Antonius ultrà institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prœlii fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque adflictaverat. Inumbrante vesperâ, universum Flaviani exercitûs robur advenit. Utque cumulos[3] super, et recentia cæde vestigia incessere, quasi debellatum foret, 'pergere Cremonam, 'et victos in deditionem accipere, aut expugnare' deposcunt. Hæc in medio, pulchra dictu.[4] Illa sibi quis-

1 *Fortè victi.* Hæe stare non possunt: nondum enim victi erant, sed nutabant. Nihil melius occurrit conjecturâ Freinshemii, *fortè acti*, i. e. temere, sine consilio et imperio. Ryckii codex mutatâ distinctione scribit, *hostem —fessum fortè victuri.*

2 *Quos militiæ legionariis, quamquam raptim ductos*, scil. in prœlium, *æquabant.* Vocem *militiæ* accipe numero plurali, quos longa stipendia, militares expeditiones, &c. Ita hunc locum exhibent Flor. et Regius, et sic edidere J. Gronovius et Ernestus. Vulgò quos *militia gloria legionariis—æquabant.* Sed vocis *gloria*, quam solus Ryckii codex habet a secunda manu, nullus hìc usus.

3 *Cumulos.* Nempe cæsorum. *Recentia cæde vestigia.* Sic Vergilius *tepidumque recenti cæde locum.*

4 *Hæc in medio, pulchra dictu.* Hæc palam et in medium dicebant, fortitudinis specie *pulchra:* sed animis agitabant turpia, fœda.

que : 'Posse coloniam plano sitam impetu capi. Idem 'audaciæ per tenebras inrumpentibus, et majorem ra'piendi licentiam : quòd si lucem opperiantur, jam pa'cem, jam preces, et pro labore ac vulneribus, clemen'tiam et gloriam, inania, laturos : sed opes Cremonen'sium, in sinu præfectorum legatorumque fore. Ex'pugnatæ urbis prædam, ad militem ; deditæ, ad duces 'pertinere.' Spernuntur centuriones tribunique, ac ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium,[1] ni ducantur.

XX. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat : 'Non se decus 'neque pretium eripere tam bene meritis' adfirmabat ; 'sed divisa inter exercitum ducesque munia : militibus 'pugnandi cupidinem convenire ; duces providendo, 'consultando, cunctatione sæpius, quàm temeritate pro'desse. Ut pro virili portione, armis ac manu victoriam 'juverit : ratione et consilio, propriis ducis artibus, pro'futurum. Neque enim ambigua esse, quæ occurrant,[2] 'noctem, ignotæ situm urbis, intus hostes, et cuncta 'insidiis opportuna : non, si pateant portæ, nisi explo'ratò, nisi die intrandum. An oppugnationem inchoa'turòs, adempto omni prospectu, quis æquus locus, 'quanta altitudo mœnium ? tormentisne et telis, an 'operibus et vineis[3] adgredienda urbs foret ?' Mox conversus ad singulos, 'num secures, dolabras, et cetera

1 *Rupturi imperium.* Ita Flor. Regius et Ryckianus, non ut vulgati *rapturi.* Contumaces imperium non rapiunt propriè, sed rumpunt, exsuunt, et pro libidine agunt. Sic Ann. 13, 36. *Rupto imperio, congressus cum hoste funditur.*

2 *Neque ambigua esse quæ occurrant.* Neminem latere periculosa esse oppugnantibus *noctem*, et ignotæ urbis situm, &c. *Non si pateant portæ, nisi exploratò, nisi die intrandum.* Etiamsi nullâ opus esset oppugnatione et portæ paterent, ne tunc quidem intrandum, nisi exploratò, nisi die. Ita legitur in Budensi, Flor. Regio, et editis ante Ryckium, qui codicis sui lectionem maluit: *non si pateant portæ, non die, nisi exploratò intrandum :* qui sensus ab re præsenti alienus videtur.

3 *An operibus et vineis.* Flor. et Regius hoc inserunt glossema, *machinamenti genus ad expugnandos muros, in modum turrium factum.* Vide suprà ad 5. et 7.

'expugnandis urbibus, secum adtulissent?' rogitabat. Et cùm abnuerent, 'gladiisne' inquit, 'et pilis, perfringere, ac subruere muros ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum inriti stabimus, altitudinem turrium, et aliena munimenta mirantes? Quin potiùs morâ noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victoriamque nobiscum ferimus?' Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bebriacum mittit, copias, ceteraque usui allaturos.

XXI. Id verò ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cùm progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex Cremonensibus corripiunt: quorum indicio noscitur, 'sex Vitellianas legiones, omnemque exercitum, qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, compertâ suorum clade, in prælium accingi, ac jam adfore.' Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiam decimam legionem[1] in ipso viæ Postumiæ aggere jubet, cui juncta a lævo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) præmunita; dextro, octava per apertum limitem,[2] mox tertia, densis arbustis intersepta: hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat: prætorianum vexillum[3] proximum tertianis; cohortes auxiliorum, in cornibus: latera ac terga, equite circumdata. Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis popularium; primori in acie versabantur.

XXII. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere Cremonæ, et reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inediâ hostem, posterâ die profli-

1 *Tertiam legionem.* Codices magno consensu scribunt *tertiam decimam legionem:* sed infrà tertiæ decimæ legionis alius adsignatur locus. Alibi quidem occurrent legiones eodem numero, sed cognomento distinctæ, ut hic *septima Galbiana, et septima Claudiana.* Sed paullò pòst appellantur *tertiani,* iique videntur in ipso aggere viæ, et in acie media locati.

2 *Per apertum limitem.* Sic vocat campum patentem et arboribus vacuum, ad latus aggeris viæ Postumiæ.

3 *Prætorianum vexillum.* Intellige milites prætorianos Othonis qui, exauctorati a Vitellio, ipsique infesti, Vespasiani se partibus adjunxerant.

gare ac proruere ratio fuit;[1] indigus rectoris, inops consilii, tertiâ ferme noctis horâ, paratis jam dispositisque Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim: quamquam alii tradiderunt, 'quartam, Macedonicam, dextro suo-'rum cornu:[2] quintam, et quintamdecimam, cum vex-'illis nonæ, secundæque, et vicessimæ, Britannicarum 'legionum, mediam aciem; sextadecimanos duoetvi-'cesimanosque, et primanos, lævum cornu complêsse.' Rapaces atque Italici, omnibus se manipulis miscuerant. Eques, auxiliaque, sibi ipsi locum legêre. Prælium totâ nocte varium, anceps, atrox; his, rursum illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant: eadem utrâque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum:[3] permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maximè septima legio, nuper a Galbâ conscripta. Occisi sex primorum ordinum centuriones; abrepta quædam signa. Ipsam Aquilam Atilius Verus, primipili centurio,[4] multâ cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius, accitis prætorianis: qui ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani, tormenta in aggerem viæ contulerant, ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primò, et arbustis, sine hostium noxâ, inlisa. Magnitudine eximiâ quintædecimæ legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: latèque cladem intulisset, ni quo milites, præclarum facinus ausi, arreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eòque intercidêre nomina: de facto haud ambigitur. Neutrò inclinaverat fortuna, donec, adultâ nocte, luna surgens ostenderet acies, falleretque. Sed Flavia-

1 *Cui ratio—fuit.* Cui opportunum maximè erat.

2 *Dextro suorum cornu.* Emendat Faernus *dextrum*, rectè: quamquam priori loco subaudiri possit *stetisse.*

3 *Pugnæ signum.* Tesseram. quæ alia ad excubias, alia ad pugnam erat.

4 *Primipili centurio.* In cujus custodia aquila.

nis æquior a tergo: hinc majores, equorum virorumque umbræ, et falso, ut in corpora, ictu tela hostium citrà cadebant: Vitelliani, adverso lumine collucentes, velut ex occulto jaculantibus, incauti offerebantur.

XXIV. Igitur Antonius, ubi noscere suos, noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, 'cur rari sumpsissent arma?'[1] Pannonicas legiones interrogabat. 'Illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiæ, ubi reciperare gloriam possent.' Tum ad Mœsicos conversus, 'principes auctoresque belli' ciebat: 'frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerent.' Hæc ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut 'sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas' pepulissent. Mox infensus prætorianis:[2] 'Vos' inquit, 'nisi vincitis, pagani, quis alius Imperator, quæ castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors victis: nam ignominiam consumpsistis.'[3] Undique clamor, et orientem solem (itâ in Syria mos est) tertiani salutavere.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, advenisse Mucianum; exercitus invicem, 'salutâsse:' gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti, rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret, diduceretve. Postquam perculos sensit Antonius, denso agmine obturbabat: laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, impedientibus vehiculis tormentisque.

1. *Cur rari sumpsissent arma.* Vox *rari* corrupta. Lipsius legebat *cur resumpsissent arma.* Codex Ryckii *cur nam sumpsissent.*

2 *Mox infensus prætorianis.* Lege cum Gronovio infensiùs: neque enim his magis quàm aliis infensus erat; sed hos compellabat inclementiùs. *Nisi vincitis, pagani.* Nam a Vitellio exauctorati fuerant.

3 *Ignominiam consumpsistis.* Eâ Vitellius vos affecit ignominiâ, quâ nullà major esse possit. Haud absimile Curtianum illud: *scit eos, qui misericordiam consumpserunt, amplius sperare non posse.*

Per limitem viæ sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eò notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipstanio Messalâ, tradam. Julius Mansuetus, ex Hispaniâ, Rapaci legioni additus, impudem filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos a Galbâ conscriptus, oblatum fortè patrem, et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus, agnoscensque, et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur 'placatos patris manes,[1] neve se 'ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et 'unum militem quotam civilium armorum partem?' Simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertêre proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum, et questus, et sævissimi belli exsecratio: nec eò segniùs propinquos, adfines, fratres trucidatos[2] spoliant: factum esse scelus loquuntur, faciuntque.

XXVI. Ut Cremonam venêre, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bellè, Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat; eaque munimenta rursus auxerat; quorum aspectu hæsere victores, incertis ducibus, quid juberent. Incipere oppugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, et nullo juxtà subsidio, anceps: sin Bebriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur: munire castra; id quoque propinquis hostibus formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subitâ eruptione turbarent. Quæ super cuncta, terrebat ipsorum miles, periculi quàm moræ patientior: Quippe ingrata, quæ tuta; ex temeritate spes: omnisque cædes, et vulnera, et sanguis, aviditate prædæ pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, cingique vallum 'coronâ' jussit: primò sagittis saxisque eminus certa-

1 *Precabatur placatos patris manes.* Hoc est, ut sibi placati essent. Ita codices et editi ante Lipsium, qui dedit *piatos.* Sed rectè precamur manes, deos *placatos*, i. e. non iratos: at *piati* fiunt manes votis et sacrificiis.

2 *Fratres trucidatos.* In Flor. et Regio scribitur *trucidati.* Unde J. Gronovio videtur esse legendum, fratres trucidant, spoliant, &c. quod verum videtur.

bant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris accenderentur. Proxima Bebriacensi viæ, tertiani septimanique sumpsere; dexteriora valli, octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos, ad Brixianam portam impetus tulit. Paulum inde moræ, dum e proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant: tum, elatis super capita scutis, densâ testudine succedunt. Romanæ utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec, solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent, multâ cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, et velut irritas exhortationes abnuenti Cremonam monstrâssent. Hormi-ne id ingenium,[1] ut Messala tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facilè discreverim: nisi quòd neque Antonius, neque Hormus, a famâ vitâque suâ, quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, variâ pereuntium formâ, et omni imagine mortium.[2]

XXIX. Acerrimum, tertiæ septimæque legionum, certamen: et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eòdem incubuerat. Obstinatos inter se cùm sustinere Vitelliani nequirent, et superjecta tela testudine laberentur, ipsam postremò balistam in subeuntes propulere: quæ ut ad præsens disjecit obruitque, quos inciderat;[3] ita

1 *Hormi-ne id ingenium.* i. e. inventum, ut apud Plinium paneg. 49. *exquisita ingenia cœnarum.* Infrà pro *ut Messala tradit,* Regius et Ryckianus scribunt, *ut Messalæ traditum.*

2 *Et omni imagine mortium.* Ut Virg, *et plurima mortis imago.*

3 *Obruitque, quos inciderat.* Offendit Ernestum vox *obruit* quæ de majoribus molibus dicitur: at de *ballista* mallet *obtrivit.* Idem modum hunc loquendi *quos inciderat,* pro *in quos,* Tacito abjudicat, putatque legendum *quis* pro *quibus.*

pinnas ac summa valli ruinâ suâ traxit: simul juncta turris, ictibus saxorum cessit: quâ septimani dum nituntur cuneis, tertianus securibus gladiisque[1] portam perfregit. Primum inrupisse C. Volusium, tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce, 'capta castra' conclamavit. Ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque e vallo præcipitantibus, perrupere: completur cæde, quantum inter castra murosque vacui fuit.

XXX. At rursus nova laborum facies; ardua urbis mœnia, saxeæ turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictisque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam erat. 'Rapi ignes' Antonius, 'inferrique amœnissimis extra urbem ædificiis' jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur: propinqua muris tecta, et altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus, tegulisque, et facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii saxa telaque incutiebant, cùm languescere paullatim Vitellianorum animi. Ut quisque ordine anteibat, cedere fortunæ: ne, Cremonâ quoque exciså, nulla ultrà venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors, et ignobilitate tutior, perstabat: vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cùm bellum posuissent. Primores castrorum, nomen atque imagines Vitellii amoliuntur: catenas Cæcinæ (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt orantque, 'ut causæ suæ deprecator adsistat:' Aspernantem tumentemque[2] lacrimis fatigant. Extremum malorum, tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes: mox velamenta et infulas,[3]

1 *Securibus gladiisque.* Heinsius conjiciebat *dolabrisque*, quòd *gladiorum* in portis perfringendis vix usus esse possit.
2 *Tumentemque.* Irâ scil. catenarum.
3 *Velamenta et infulas.* Vide ad Ann. 1, 68. et 66.

pro muris ostentant. Cùm Antonius 'inhiberi tela' jussisset, signa aquilasque extulere: mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primò ingerebant probra, intentabant ictus: mox ut præberi ora contumeliis, et, positâ omni ferociâ, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, illos, esse, qui nuper Bebriaci victoriæ temperassent. Sed ubi Cæcina, prætextâ lictoribusque insignis, dimotâ turbà, consul incessit, exarsere victores: 'superbiam 'sævitiamque' (adeò invisa scelera sunt) 'etiam per'fidiam,' objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul cæde aberant, cùm precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnificè victores, victos clementer: de Cremonâ in neutrum.[1] Exercitus, præter insitam prædandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit: juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis inluserant. Auxit invidiam editum illic a Cæcinâ gladiatorum spectaculum, eademque rursus belli sedes; et præbiti in acie Vitellianis cibi; cæsæ quædam feminæ, studio partium ad prœlium progressæ: tempus quoqué mercatûs, ditem alioquin coloniam, majore opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat: is balineas, abluendo cruori, properè petite: excepta vox est, cùm teporem incusaret;[2] 'statim futurum, ut incalescerent.' Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, 'tamquam signum incendendæ Cremonæ dedisset,' quæ jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia inrupêre, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac sævitiam corruptior. Non dignitas, nón ætas protegebat, quominus stupra cædibus, cædes stupris mis-

1 *De Cremona in neutrum.* Hoc est, mentem suam non aperuit, an Cremona salva futura esset, necne.

2 *Cum temporem incusaret.* Cum balineas non satis tepere quereretur.

cerentur. Grandævos senes, exactâ ætate feminas, viles ad prædam,[1] in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis formâ conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremò direptores in mutuam perniciem agebat: dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, ubi prædam egesserant in vacuas domos, et inania templa, per lasciviam jaculabantur: utque exercitu, vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversæ cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona suffecit. Cùm omnia sacra profanaque in igne considerent,[2] solum Mephitis[3] templum stetit ante mœnia, loco, seu numine, defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonæ,[4] anno CCLXXXVI. a primodio sui. Condita erat Ti. Sempronio et Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversùs Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri, annexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidiâ, edixit, 'ne quis Cremonenses captivos detine- 'ret:' inritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emptionem talium mancipiorum aspernantis.

1 *Viles ad prædam.* Nullius ob ætatem, aut imbecillitatem pretii.

2 *In igne considerent.* Omnio lege cum Heinsio *in ignem* vel *in ignes:* sumptum a Virgilio, *omne mihi visum est considere in ignes Ilium.*

3 *Mephitis.* Quæ dea tetri odoris, de qua vide Servium ad Æneid. 7. 83.

4 *Hic exitus Cremonam habuit.* Vocem ultimam non agnoscunt Flor. et Budensis. At Regius Ryckianus et editio prima habent, *hic exitus Cremonæ* et sic cum Ernesto edidimus. Iidem codices infrà pro *Cremonenses captivos* scribunt *Cremonensem captivum*, ut et *munificentiâ* pro *magnificentiâ:* quæ tamen vox ultima utcumque ferri posse videtur Ernesto, si intelligatur magnitudo animi, quæ in munificentia maximè cernitur.

Occidi cœpere: quod ubi enotuit, a propinquis adfinibusque occultè redemptabantur: mox rediit Cremonam reliquus populus: reposita fora, templaque munificentiâ municipum: et Vespasianus hortabatur.

XXXV. Ceterum adsidere sepultæ urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit: ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victæ legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambiguè agerent, per Illyricum dispersæ. In Britanniam inde, et Hispanias, nuntios famamque: in Galliam, Julium Calenum, tribunum; in Germaniam, Alpinum Montanum, præfectum cohortis, quòd hic Trever, Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misêre. Simul transitus Alpium, præsidiis occupati; suspectâ Germaniâ, tamquam in auxilium Vitelli accingeretur.

XXXVI. At Vitellius, profecto Cæcinâ cùm Fabium Valentem, paucis pòst diebus, ad bellum impulisset, curis luxum obtendebat:[1] non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare; non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multò pòst de Cæcinâ adfertur mixtus gaudio dolor, 'et descivisse, et ab exercitu 'vinctum:' plus apud socordem animum lætitia, quàm cùra valuit. Multâ cum exsultatione in urbem revectus, frequenti concione, 'pietatem militum' laudibus cumulat. 'P. Sabinum, prætorii præfectum, ob ami'citiam Cæcinæ, vinciri' jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

XXXVII. Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, adlocutus, exquisitis patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ a L. Vitellio factum: dein ceteri, compositâ indignatione[2] 'quòd consul rempublicam, dux imperatorem, 'tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum, pro-

1 *Curis luxum obtendebat.* Curam metumque luxu dissimulabat.

2 *Compositâ indignatione.* Verbis elegantibus rei in-

'didisset,' velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla, in oratione cujusquam, erga Flavianos duces obtrectatio: 'errorem imprudentiam- 'que exercitum' culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim, in locum Cæcinæ, supererat,) magno cum irrisu tribuentis accipientisque, eblandiretur. Pridie Kalendas Novembris Rosius Regulus iniit, ejuravitque. Adnotabant periti, 'numquam antea, non 'abrogato magistratu, neque lege latâ, alium suffec- 'tum:'[1] nam consul uno die et antè fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare dictatore, cùm belli civilis præmia festinarentur.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blæsi[2] mors, et famosa fuit: de quâ sic accepimus. 'Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis, turrim, vicino sitam, collucere per noctem crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, 'apud Cæcinam Tuscum 'epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum' nuntiatur: cetera in majus, de 'apparatu, et solutis in 'lasciviam animis:' nec defuere, qui ipsum Tuscum, et alios, sed criminosiùs Blæsum incusarent, 'quòd, 'ægro Principe, lætos dies ageret.' Ubi asperatum Vitellium, et posse Blæsum perverti, satis patuit iis, qui Principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis partes. Ille, infensus Blæso, æmulatione pravâ, quòd eum omni dedecore maculosum, egregiâ famâ anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus, et genibus accidens: causam confusionis[3] quærenti: 'non se proprio metu, nec suî

dignitatem exaggerantes. *Velut pro Vitellio conquerentes.* Specie conquerentium pro Vitellio, odium et iram propriam in Cæcinam, ob ejus rapacitatem et impotentiam *preferebant.*

1 *Namquam antea—alium suffectum.* Numquam accidisse, ut aliquis sufficeretur consuli viventi, nisi is abrogasset magistratum, eaque de re lata lex esset.

2 *Junii Blæsi.* De quo vide Hist. 2, 59.

3 *Confusionis.* Perturbationis, consternationis; quo sensu voces *confusio* et *confundere* sumuntur apud Plin. Epist. 1, 22. et 3, 10.

'anxium, sed pro fratre, pro liberis fratris, preces lacrimasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, 'quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute 'ac fide, tantum denique terrarum ac maris immensis 'spatiis arceat. In urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Antoniosque avos jactantem, qui se stirpe imperatoriâ[1] comem ac magnificum militibus ostentet. 'Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius amicorum 'inimicorumque negligens,[2] fovet æmulum, Principis 'labores e convivio prospectantem. Reddendam pro 'intempestivâ lætitiâ mœstam et funebrem noctem, quâ 'sciat et sentiat vivere Vitellium, et imperare, et si quid 'fato accidat, filium habere.'

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem, palam jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, nobili gaudio,[3] Blæsum visendo: quin et audita est sævissima Vitellii vox quâ 'se' (ipsa enim verba referam) 'pavisse oculos, spectatâ inimici morte,' jactavit. Blæso super claritatem natalium, et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Cæcinâ, et primoribus partium, jam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit: sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeò non principatûs appetens; parum effugerat, ne dignus crederetur.[4]

XL. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segniùs quàm ad bellum incedens, 'proditam a Lucilio Basso Ravennatem clas-

1 *Stirpe imperatoriâ.* Pater hujus, imperator a legionibus salutatur Ann. 3, 74. sed prisco erga duces honore: unde hæc videntur in majus extolli, nisi Junius hic Octaviam Augusti sororem, et Antonium inter majores suos numerabat.

2 *Amicorum inimicorumque negligens.* Amicos et inimicos non discernens. Infrà *principis labores* intellige adversam valetudinem, morbum.

3 *Nobili gaudio,* i. e. eminente, manifesto. Lipsius et Faernus mallent *notabili.*

4 *Parum effugerat, ne dignus crederetur.* Ita Flor. nec longè abit Regius in quo mendosè scribitur *at effugerat.*

'sem' pernicibus nuntiis accepit. Et, si coeptum iter properasset, nutantem Caecinam praevenire, aut, ante discrimen pugnae, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, 'ut cum fidissimis, per occultos 'tramites, vitatâ Ravennâ, Hostiliam Cremonamve pergeret.' Aliis placebat, 'accitis ex urbe praetoriis co'hortibus, validâ manu perrumpere.' Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit; mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit.

XLI. Missis ad Vitellium literis, 'auxilium' postulat. Venêre tres cohortes, cum alâ Britannicâ, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens, ne in tanto quidem discrimine, infamiâ caruit, quominus rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur: aderant vis, et pecunia, et ruentis fortunae novissima libido.[1] Adventu demum peditum equitumque privatas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parvâ manu poterat, etiamsi fidissima foret, nec integram fidem attulerant. Pudor tamen, et praesentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud avidos periculorum,[2] et dedecoris securos. Eo metu,[3] et paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, cohortes Ariminum praemittit: alam 'iueri terga' jubet: ipse flexit in Umbriam, atque inde Etruriam; ubi cognito pugnae Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut arreptis navibus, in quamcum-

Rhenanus dedit, *adeò—non appetens, ut parum effugeret, &c.* Sed numquis, principatum non appetendo, consequitur, ut dignus principatu videatur? Itaque lectionem et distinctionem codicis Flor. cum Ernesto sequimur.

1 *Et ruentis fortunae novissima libido.* Et cupiditas eò flagrantior, quòd ruentis fortunae mutationem praevidebat. Infra pro *parvâ manu*, mallemus cum Ernesto *parva manus.*

2 *Apud avidos periculorum.* Vox *avidos* meritò suspecta Faerno emendanti *apud pavidos periculorum:* idque res ipsa postulat.

3 *Eo metu.* Ne milites fidem mutarent. *Et paucis* scil. amicorum, quos Româ secum eduxerat, *comitantibus* ipsum

que partem Narbonensis provinciæ egressus, Gallias, et exercitus, et Germaniæ gentes, novumque bellum cieret.

XLII. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima litorum liburnicis, terrâ marique circumvenit. Occupantur plana Umbriæ, et quà Picenus ager Adriâ adluitur: omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens e sinu Pisano, segnitiâ maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monœci depellitur: haud procul inde agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circà hostilibus, nondum exuerat. Is Valentem, comiter exceptum, 'ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur' monendo terruit: simul ceterorum fides metu infracta:[1] namque circumjectas civitates procurator Valerius Paullinus, strenuus militiæ, et Vespasiano ante fortunam amicus, in verba ejus adegerat.

XLIII. Concitisque omnibus, qui exauctorati a Vitellio bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, præsidio tuebatur: eò gravior auctor, quòd Paullino patria Forum Julii, et honos apud prætorianos, quorùm quondam tribunus fuerat: Ipsique pagani, favore municipali, et futuræ potentiæ spe, juvare partes adnitebantur: quæ ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbuere: Fabius Valens cum quatuor speculatoribus, et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur: Maturo, ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit.[2] Ceterùm ut mare tutius Valenti, quàm litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret, quàm cui fideret, certus, adversâ tempestate Stœchadas, Masiliensium insulas, adfertur: ibi eum missæ a Paullino liburnicæ oppressere.

1 *Simul ceterorum fides metu infracta.* Simul his Maturi monitis, *ceterorum*, qui nempe Valentem comitabantur, *fides* in Vitellium *infracta*, i. e. valde fracta et debilitata est.

2 *Remanere—volentibus fuit.* Græcorum more dictum, pro *libentes remanserunt*, et in verba Vespasiani adacti sunt.

XLIV. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a primâ Adjutrice legione orto, quæ memoriâ Othonis, infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam, inclitus erga Vespasianum favor, quòd illic secundæ legioni a Claudio præpositus, et bello clarus egerat, non sine motu adjunxit ceterarum,[1] in quibus plerique centuriones ac milites, a Vitellio provecti, expertum jam Principem anxii mutabant.

XLV. Ea discordiâ, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore Venusio: qui super insitam ferociam, et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam stimulis accendebatur. Cartismandua Brigantibus imperitabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquam, capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii[2] Cæsaris videbatur. Inde opes, et rerum secundarum luxus: spreto Venusio, is fuit maritus, armigerum ejus, Vellocatum, in matrimonium regnumque accepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito, studia civitatis; pro adultero, libido reginæ, et sævitia. Igitur Venusius, accitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita a Romanis præsidia: et cohortes alæque nostræ, variis prœliis, exemere tamen periculo reginam: regnum Venusio, bellum nobis relictum.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania, et socordiâ ducum, et seditione legionum. Externâ vi, et perfidiâ sociali, propè adflicta Romana res. Id bellum, cum causis et eventibus (etenim longiùs provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, numquam fida, tunc sine metu, abducto e Mœsiâ exercitu. Sed prima rerum[3] quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, accepere: expugnatis cohortium alarumque hibernis, utrâque Danubii ripâ potie-

1 *Non sine motu ceterarum.* Scilicet legionum.

2 *Instruxisse triumphum Claudii.* Splendorem et gloriam Claudii triumpho de Britannis addidisse. Nam triumphus ille Claudii aliquot annis anterior.

3 *Prima rerum,* i. e. primos eventus rerum.

bantur. Jamque castra legionum exscindere parabant ni Mucianus sextam ligionem opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut sæpe aliàs, fortuna populi Romani, quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quòd Cremonæ interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asiâ (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Mœsiæ præpositus est: additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello inligari, pars consilii, pacisque erat.

XLVII. Nec ceteræ nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiæ quondam classis præfectus, moverat: is fuit Anicetus, Polemonis[1] libertus, præpotens olim, et postquam regnum in formam provinciæ verterat, mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendæ manûs ductor, Trapezuntem, vetustam Asiæ civitatem,[2] a Græcis in extremo Ponticæ oræ conditam, subitus inrupit. Cæsa ibi cohors, regium auxilium olim, mox donati civitate Romanâ, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repentè navibus (*camaras* vocant) arctis lateribus, latâ alvo, sine vinculo æris aut ferri connexâ: et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur pari utrimque prorâ, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexilliores[3] e legionibus, ducemque Virdium Gemi-

1 *Polemonis.* Regis Pontici, cujus meminit, Ann. 2, 56.

2 *Vetustam Asiæ civitatem.* In Flor. scribitur, *vetusta mama civitatem.* Omnio legendum cum Lipsio et Freinshemio *vetusta fama civitatem.*

3 *Vexillarios.* Ernestus hic et aliis Taciti locis intelligit

num, spectatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum, et prædæ cupidine vagum, hostem adortus, coegit in naves: effectisque raptim liburnicis, adsequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio,[1] quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primò rex minis armisque supplicem tueri; postquam merces proditionis, aut bellum ostendebatur, fluxâ, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili finis impositus. Lætum eâ victoriâ Vespasianum, cunctis super vota fluentibus Cremonensis prœlii nuntius in Ægypto adsequitur. Eò properantiùs Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, urbem quoque externæ opis indigam fame urgeret. Namque et Africam, eodum latere sitam, terrâ marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.

XLIX. Dum hac totius orbis mutatione, fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentiâ post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus, et cetera ex facili: seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta mala patefecit. Ut captam, Italiam[2] persultare; ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque vim sibi ad potentiam struere: utque licentiâ militem imbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus offerebat:[3] eo suffragio tur-

*tirones e legionibus, eosdemque qui olim hastati. Vexillarios* autem ideo dictos, quòd sæpe sub vexillis essent, a corpore legionis suæ frequenter amandati, ad præsidia agenda, ad vias muniendas, pontes et aggeres struendos, &c.

1 *In ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio.* Et fluvius Cohibus, et Sedochezi populi pariter ignoti. Colerus emendat, *in ostio fluminis Choli, tutum sub Sedochi Lazorum regis auxilio.* *Chobus* vel *Cobus* ejus regionis fluvius, Plinio 6, 14. memoratus, quem ad Colchorum, qui tum *Lazi* dici cœperant, imperium pertinuisse, patet ex Gubazis Lazorum regis cæde apud Chobum perpetrata, ut scribit Agathias, lib. 3. Ryckius.

2 *Ut captam Italiam.* i. e. velut si bello cepisset. *Ut suas,* velut si suæ essent. *Vim sibi ad potentiam struere.* Hanc codicum lectionem tuetur Gronovius, Observ. 1, 14. Mallemus tamen cùm Ernesto *viam sibi ad potentiam struere* vel *vim sibi ac potentiam struere.*

3 *Ordines offerebat.* Permittebat legionibus, ut ipsæ sibi quos vellent centuriones eligerent.

bidissimus quisque delecti: nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur. Quæ seditiosa,[1] et corrumpendæ disciplinæ, mox in prædam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus, quod exitiosius erat, quàm Vespasianum sprevisse.

L. Ceterum propinquâ hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri, Veronæ relicti: sufficere cohortes alæque, et e legionibus lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata; sed prosperis rebus, anxia, quòd defuisset. Sex millia Dalmatarum, recens delectus comitabantur. Ducebat Pompeius Silvanus, consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum: is Silvanum, socordem, bello, et dies rerum[2] verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quæ agenda forent, quietâ cum industriâ aderat. Ad has copias e classicis Ravennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: Classem Dalmatæ supplevere. Exercitus ducesque ad Fanum Fortunæ[3] iter sistunt, de summâ rerum cunctantes, quòd 'motas 'ex urbe prætorias cohortes' audierant, et teneri præsidiis Apenninum rebantur: et ipsos, in regione bello attritâ, inopia et seditiosæ militum voces terrebant, *clavarium*[4] (donativi nomen est) nec pecuniam, aut frumentum providerant: et festinatio atque aviditas præpediebant, dum quæ accipi poterant, rapiuntur.

LI. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus

1 *Quæ seditiosa—mox in prædam vertebat.* Ex his, quæ seditiosa erant, et apta ad corrumpendam disciplinam, mox occasionem captabat rapiendi, quum nempe ab iis, qui suffragio militum electi essent, pecuniam exigeret. Hujus loci distinctionem mutat Ryckius, parum, ut videtur, ad mentem Taciti.

2 *Dies rerum.* Tempora rerum agendarum.

3 *Ad Fanum fortunæ.* Hodie Fano in ducatu Urbinati. *De summa rerum cunctantes*, i. e. deliberantes.

4 *Clavarium.* Quasi ad emendos clavos dictum, ut *calcearium* ad emendos calceos, *unguentarium* ad unguenta. Mox verba, *donativi nomen est*, videntur esse insititia: quorsum enim illa ætate adderentur? ut observat Ernestus.

adversùs fas nefasque inreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum a se proximâ acie fratrem professus, præmium a ducibus petierit. Nec illis aut honorare eam cædem, jus hominum;[1] aut ulcisci, ratio belli permittebat. Distulerant tamquam majora meritum, quâm quæ statim exsolverentur: nec quidquam ultrà traditur. Ceterùm, et prioribus civium bellis, par scelus inciderat: nam prœlio, quo apud Janiculum adversùs Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisenna memorat: tantò acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis pænitentia fuit. Sed hæc aliaque ex veteri memoriâ petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurdè memorabimus.

LII. Antonio ducibusque partium, 'præmitti equites, omnemque Umbriam explorari' placuit, si quâ 'Apennini juga clementiùs adirentur: acciri aquilas 'signaque, et quidquid Veronæ militum foret: Padumque et mare commeatibus compleri.' Erant inter duces, qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano[2] sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoriâ anxius, et ni præsens urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat,[3] 'instandum cœptis,' aut rursus 'cunctandi utilitates' edisserens; atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni præpositum, ceterosque sibi fidos, apertiùs monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistrè, et Muciano volentia rescripsere.[4] Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii, consilia factaque ejus æstimarentur.

1 *Jus hominum.* Jus gentium, jus naturæ quod apud omnes homines, naturâ, duce, peræque valet.

2 *Certiora ex Muciano.* Firmiora, tamquam data ab eo, qui dux esset primarius.

3 *Media scriptitabat.* Ambigua, nihil certi in alterutram partem definientia.

4 *Muciano volentia rescripsere.* Ea scripsere, quæ Mu-

LIII. Ægre id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent pericula sua[1] nec sermonibus temperabat, immodicus linguâ, et obsequii insolens: literas ad Vespasianum composuit, jactantiùs quàm ad principem, nec sine occultâ in Mucianum insectatione: 'Se Pannonicas legiones in arma egisse; suis stimulis excitos Mœsiæ duces, suâ constantiâ perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rætorumque auxilia. Quòd discordes, dispersasque Vitellii legiones equestri procellâ, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum, et sui operis: casum Cremonæ, bello imputandum: majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discordias reipublicæ stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, sed manu et armis Imperatori suo militare: neque officere gloriæ eorum, qui Asiam interim composuerint: illis Mœsiæ pacem, sibi salutem securitatemque Italiæ, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli adsequantur, qui periculis non adfuerint.' Nec fefellere ea Mucianum: inde graves simulates; quas Antonius simpliciùs, Mucianus callidè, eòque implacabiliùs nutriebat.

LIV. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stultâ dissimulatione, remedia potiùs malorum, quàm mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: cùm e contrario læta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones, eòque plures: ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii

cianus vellet, quæ ipsi grata essent. Vide similem loquendi formam Ann. 15. 36. Rhenanus dederat *volenti*. Restituit e Flor. codice Pichena; et firmat Regius.

1 *Eviluissent pericula sua.* Ita e Florentino dederunt Ryckius et J. Gronovius, idque viderat Freinshemius. Editi ante Ryckium *coaluissent*, nullo sensu.

exploratores, circumductosque, ut robora victoris exercitûs noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius secretò percunctatus, interfici jussit. Notabili constantiâ centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat, perpulit ut ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occultâ fallere Antonium tentavit, sed 'mandata Imperatoris suumque animum' professus, 'ut cuncta viseret,' postulat. Missi qui locum prœlii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique 'vera esse quæ adferret,'[1] atque ultro 'corruptum' arguenti; 'quandoquidem,' inquit, 'magno 'documento opus est, nec alius jam tibi aut vitæ, aut 'mortis meæ usus, dabo cui credas:' atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmavit. Quidam 'jussu Vitellii 'interfectum;' de fide constantiâque eadem tradidere.

LV. Vitellius, ut e somno excitus, 'Julium Priscum, et Alphenum Varum, cum quatuordecim prætoriis cohortibus, et omnibus, equitum alis obsidere 'Apenninum' jubet. Secuta e classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceteræ cohortes, ad tuendam urbem, L. Vitellio fratri datæ. Ipse nihil e solito luxu remittens, et diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: fœdera sociis, Latium[2] externis dilargiri: his tributa dimittere: alios immunitatibus juvare: denique nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salvâ republicâ, poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in

1 *Quæ adferret.* Ita cum Ryckio dedimus e Flor. Regio, et editis ante Rhenanum pro *referret.*

2 *Latium.* Jus Latii, qui proximus ad civitatem Romanam gradus fuit.

castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum volucrum supervolitavit, ut nube atrâ diem obtenderent. Accessit dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii apparatu, longè, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consilii; 'quis ordo agminis, quæ cura, explorandi, quantus 'urgendo trahendove bello modus,' alios rogitans, et ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus. Postremò tædio castrorum, auditâ defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam cùm transgredi Apenninum, integro exercitûs sui robore, et fessos hieme atque inopiâ hostes adgredi, in aperto foret; dum dispergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arcuere eos intimi amicorum Vitelli, ita formatis Principis auribus, ut aspera, quæ utilia, nec quidquam, nisi jucundum et læsurum acciperet.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam a Galbâ dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris neque fidei constans; neque strenuus in perfidiâ: et Apinius Tiro, præturâ functus, ac tum fortè Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit: a quibus municipia coloniæque impulsæ: præcipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contrà Capuâ Vitellio fidâ, municipalem æmulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius, Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit: data in auxilium Urbana cohors, et gladiatores, quibus Julianus præerat. Ut collata utrimque castra, haud magnâ cunctatione Juliano in partes

Vespasiani transgresso, Tarracinam occupavere, mœnibus situque magis, quàm ipsorum[1] ingenio tutam.

LVIII. Quæ ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniæ cum præfectis prætorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti, per Campaniam bello opposuit. Ipse æger animi, studiis militum et clamoribus populi arma poscentis refovebatur: dum vulgus ignavum et nihil ultra verba ausurum, falsâ specie, 'exercitum et legiones' appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quantò quis clarior, minùs fidus) 'vocari tribus' jubet; dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectûs in consules partitur. Servorum numerum, et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulere 'operam pecuniasque,' etiam libertinis idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem.[2] Et plerique haud perinde Vitellium, quàm casum locumque principatûs miserabantur: nec deerat ipse, vultu, voce, lacrimis, misericordiam elicere, largus promissis, et, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin et *Cæsarem* se dici voluit, aspernatus antea: sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium, et vulgi rumor juxta audiuntur. Ceterùm, ut omnia inconsulti impetûs cœpta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paullatim senatores equitesque, primò cunctantur, et ubi ipse non aderat; mox contemptim, et sine discrimine,[3] donec Vitellius pudore inriti conatûs, quæ non dabantur, remisit

1 *Quam ipsorum.* Quos modo dixit in partes Vespasiani transgressos; quod non moneremus, nisi Ryckius aliò sensum detorqueret, de ipsis Tarracinensibus intelligens.

2 *Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem.* Quum primò, præter sententiam et simulato studio, hæc præstitissent, veriti ne quid gravius cogerentur, postea seriò et exanimo favebant. Ita Ernestus edidit e ms. Bodl. idque præferendum videtur vulgato, *ea simulatio, officia metu profecta, &c.*

3 *Contemptim, et sine discrimine.* Ita rectè Pichena emendavit e Flor. in quo mendosè legitur *contempti mestive discrimine* nec longè abit Regius, qui scribit *contenti mestive discrimine.* Olim edebatur, *conteriti, mæstive*

LIX. Ut terrorem Italiæ possessa Mevania,[1] ac velut renatum ex integro bellum, intulerat : ita haud dubium erga Flavianas partes studium, tam pavidus Vitellii discessus addidit : erectus Samnis, Pelignusque ; et Marsi, æmulatione, quòd Campania prævenisset, ut in novo obsequio ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœdâ hieme per transitum Appennini conflictatus exercitus : et vix quieto agmine nives eluctantibus, patuit quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro fortuna, vertisset ; quæ Flavianis ducibus, non minùs sæpe, quàm ratio adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu, et notitiâ locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua adfinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ : eòque inter duces adsumptus est. 'Flavio quoque Sabino, ac Domitiano 'patuisse effugium,' multi tradidere. Et missi ab Antonio nuntii, per varias fallendi artes penetrabant, 'locum ac præsidium' monstrantes. Sabinus 'inhabilem 'labori et audaciæ valetudinem' causabatur : Domitiano aderat animus : sed custodes a Vitellio additi, quamquam 'se socios fugæ' promitterent, tamquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

LX. Duces partium ut Carsulas venêre, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilæ, signaque legionum adsequerentur : et locus ipse castrorum placebat, latè prospectans, tuto copiarum aggestu, florentissimis pone tergum municipiis : simul colloquia cum Vitellianis, ducem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Ægre id pati miles, et victoriam malle, quàm pacem : ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ, quàm periculorum[2] socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit, 'esse adhuc Vitellio vires, ambiguas,[3] si deliberarent, acres, si desperassent. Initia

1 *Possessa Mevania.* Occupata; nam suprà 55. *exercitus Mevaniam insederat*, urbem ad confluentem Tiniæ et Clitumni positam.

2 *Prædæ, quàm periculorum.* Supple *potiùs.* et sic solet Tacitus.

3 *Ambiguas.* Fidei haud firmæ in Vitellium, si daretur is spatium deliberandi : *acres* et vehementes, si festinatâ oppugnatione ad desperationem adigerentur.

'bellorum civilium fortunæ permittenda, victoriam 'consiliis et ratione perfici. Jam Misenensem classem, et pulcherrimam Campaniæ oram descivisse: 'nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, 'quàm quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. 'Satis gloriæ prœlio Cremonensi partum, exitio Cremonæ, nimium invidiæ: ne concupiscerent Romam 'capere potiùs, quam servare: majora illis præmia, et 'multò maximum decus, si incolumitatem senatui populoque Romano sine sanguine quæsissent.'

LXI. Hic ac talibus mitigati animi. Nec multò pòst legiones venêre. Et terrore famâque aucti exercitûs, Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, 'Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum 'equitum teneri.' Missus extemplò Varus, cum expeditâ manu paucos repugnantium interfecit plures abjectis armis, veniam petivere: quidam in castra refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quò amissi præsidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna: et præmiis defectorum, vera fides;[1] ac reliquum perfidia certamen: crebra transfugia tribunorum centurionumque; nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

LXII. Iisdem diebus, Fabius Valens Urbini, in custodia, interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultrà spem foverent: nam 'pervasisse in Germanias Valentem, et veteres illic novos'que exercitus ciere' Credebant. Visâ cæde, in desperationem versi: et Flavianus exercitus, immane quan-

1 *Præmiis defectorum vera fides.* Fiducia firma, quæ præmia defectores accepissent, apud eos mansura, valescentibus quippe Vespasiani partibus. Codices mss. habent *verba fides:* unde Ernesto venit in mentem *certa fides;* ut apud Horatium, *et segetis certa fides meæ.*

tum[1] animo, exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniæ, equestri familiâ: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere: ludicro Juvenalium sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scite magis, quàm probè. Legatus legionis, et fovit Verginium, et infamavit. Fonteium Capitonem[2] corruptum, seu quia corrumpere nequiverat, interfeceit. Galbæ proditor, Vitellio fidus, et aliorum perfidiâ inlustratus.

LXIII. Abruptâ undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine dedecore,[3] sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendêre. Flavianus exercitus, ut ad prœlium, intentus armatusque,[4] densis circa viam ordinibus, adstiterat. Accepti in medium Vitelliani: et circumdatos, Primus Antonius clementur adloquitur: 'pars Narniæ, pars 'Interamnæ' subsistere jussi: relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversùs contumaciam validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus crebris nuntiis 'salutem, et pecuniam, et se-'creta Campaniæ'[5] offerre Vitellio, si positis armis, 'seque ac liberos suos Vespasiano permisisset.' In eumdem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac 'de numero ser-'vorum, electione littorum' loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

LXIV. At primores, civitatis, Flavium Sabinum præfectum urbis, secretis sermonibus incitabant, 'victo-

1 *Immane quantum.* Græcorum more, pro summo opere, mirum in modum. Sic Horatius, *vino et lucernis Medus acinaces Immane quantum discrepat.*

2 *Fonteium Capitonem—interfecit.* V. H. 1, 7.

3 *Id quoque non sine dedecore.* Supple *fecere*, quòd scilicet ub signis vexillisque processere.

4 *Ut ad prœlium, intentus armatusque.* Ita scripti et editi veteres, præter Flor. et Budensem, qui scribunt *ornatusque.* Id recepit Pichena: sed *ornatum* dici simpliciter de eo, qui armis instruotus sit, negat Ernestus.

5 *Secreta Campaniæ.* Regiones paullò remotiores, et secessus maritimos Campaniæ.

'riæ famæque partem capesseret: esse illi proprium 'militem cohortium urbanarum: nec defuturas vigilum 'cohortes,[1] servitia ipsorum, fortunam partium, et om-'nia prona victoribus. Ne Antonio Varoque de gloriâ 'concederet. Paucas Vitellio cohortes, et mæstis undi-'que nuntiis trepidas: populi mobilem animum; et si 'se ducem præbuisset, easdem illas adulationes pro 'Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne prosperis qui-'dem parem; adeò ruentibus debilitatum. Gratiam pa-'trati belli penes eum, qui urbem occupâsset. Id Sabi-'no convenire, ut imperium fratri reservaret; id Ves-'pasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.'

LXV. Haud quaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senectâ.[2] Erant, qui occultis suspicionibus incesserent, tamquam 'invidiâ et æmulatione fortunam fratris moraretur. Namque Flavius Sabinus ætate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniâque Vespasianum anteibat. Et credebatur adfectam ejus fidem præjuvisse, domo agrisque pignori acceptis. Unde quamquam manente in speciem concordiâ, offensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, 'mitem virum abhorrere a sanguine et cædibus; eòque 'crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendis-'que per conditionem armis, agitare.' Sæpe domi congressi, postremò in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigere. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur; Vitellii projectus et degener, Sabinus non insultans, et miseranti propior.

LXVI. Quod si tam facilè suorum mentes flexisset Vitellius, quàm ipse cesserat, incruentam, Urbem Vespasiani exercitus intrâsset. Ceterùm, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, 'discri-

1 *Vigilum cohortes.* Quæ cum hamis et aqua vigilias curabant vicibus. Hæ videntur fuisse militum infimi generis, unde *servitia* dicuntur urbanorum militum, quibus tamen ordine præstabant milites prætoriani.

2 *Invalidus senecta.* Addit codex Ryckianus *sensuque:* inde de as ferme paginas transponit, quæ transpositio pariter in Flor. et Regio hæret.

'men ac dedecus' ostentantes, 'et fidem in libidine 'victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut pri- 'vatum Vitellium pateretur: ne victos quidem latu- 'ros.[1] Ita periculum ex misericordiâ. Ipsum sanè se- 'nem, et prosperis adversisque satiatum. Sed quod no- 'men, quem statum filio ejus Germanico fore ? Nunc 'pecuniam, et familiam, et beatos Campaniæ sinus 'promitti : sed ubi imperium Vespasianus invaserit, 'non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus se- 'curitatem, nisi extincto æmulatu redituram. Fabium 'illis Valentem, captivum et casibus dubiis reservatum, 'prægravem fuisse, nedum Primus ac Fuscus, et spe- 'cimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, nisi 'occidendi, licentiam habeant. Non a Cæsare Pompei- 'um, non ab Augusto Antonium incolumes relictos; 'nisi fortè Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii 'cliens, cùm Vitellius collega Claudio foret.[2] Quin, ut 'censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiæ do- 'mûs honores deceret, desperatione saltem in audaciam 'accingeretur : perstare militem, superesse studia po- 'puli. Denique nihil atrocius eventurum, quàm in quod 'sponte ruant : moriendum victis, moriendum deditis : 'id solum referre, novissimum spiritûm per ludibrium, 'et contumelias effundant, an per virtutem.'

LXVII. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curâque ne pertinacibus armis, minùs placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessa ætate parens, quæ tamen paucis antè diebus opportunâ morte excidium domûs prævênit, nihil principatu filii adsecuta, nisi luctum et bonam famam. Quintodecimo Kalendas Januarii auditâ defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant, pullo amictu palatio degreditur mæstâ circùm familiâ. Simul ferebatur lecticulâ parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandæ et intempestivæ : miles minaci silentio.

1 *Ne victos quidem laturos.* Qui miseratione olim principis adultionem et res novas accingentur.

2 *Cum Vitellius collega Claudio foret.* Vitellium patrem intellige. Hæc verba Lipsio videntur glossulam sapere ad ea, quæ sequuntur. *Quin ut censuram patris.*

LXVIII. Nec quisquam adeò rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies, Romanum Principem, et generis humani paullo antè dominum, relictâ fortunæ suæ sede, per populum, per urbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant. repentina vis dictatorem Cæsarem oppresserat; occultæ Gaium insidiæ: nox et ignotum rus, fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tamquam in acie cecidere; in suâ concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et præsenti mæstitiæ congruentia locutus: 'Cedere se pacis et reipublicæ 'causâ: retinerent tantùm memoriam suî, fratremque, 'et conjugem, et innoxiam liberorum ætatem misera-'rentur.' Simul filium protendens, modò singulis, modò universis commendans, postremò fletu præpediente, adsistenti consuli (Cæcilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut jus necis vitæque civium, reddebat. Aspernante consule, reclamantibus, qui in concione adstiterant, ut in æde Concordiæ positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Major hic clamor obsistentium penatibus privatis, 'in 'palatium' vocantium: interclusum aliud iter, idque solum, quod in sacram viam pergeret, patebat: tum consilii inops, in palatium rediit.

LXIX. Prævenerat rumor, 'ejurari ab eo imperi-'um:' scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, 'ut militem cohiberent.' Igitur tamquam omnis respublica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatûs, et plerique equestris ordinis, omnisque miles Urbanus, et vigiles, domum Flavii Sabini complevere: illuc de studiis vulgi, et minis Germanicarum cohortium adfertur. Longiùs jam progressus erat, quàm ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disjectos, eòque minùs validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsere. Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis, occurrunt promptissimi. Modicum ibi prœlium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, quod tutissimum e præsentibus, arcem Capitolii insedit mi-

lite et quibusdam[1] senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavere. Subiêrunt obsidium etiam feminæ, inter quas maximè insignis, Verulana Gracilia,[2] neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta. Vitellianus miles, custodiâ socordi clausos circumdedit, eòque, concubiâ nocte, suos liberos Sabinus, et Domitianum fratris filium, in Capitolium accivit, misso[3] per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui, 'circumsideri ipsos, et, ni subveniretur, 'arctas res' nuntiaret. Noctem adeò quietam egit, ut degredi sine noxâ potuerit: quippe miles Vitellii adversùs pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat: et hibernus imber repentè fusus, oculos auresque impediebat.

LXX. Luce primâ, Sabinus, antequam invicem hostilia cœptarent, Cornelium Martialem, è primipilaribus, ad Vitellium misit, 'cum mandatis et questu, quòd 'pacta turbarentur. Simulationem prorsus et imaginem 'deponendi imperii fuisse, ad decipiendos tot inlustres 'viros. Cur enim e rostris fratris domum, imminen-'tem foro, et inritandis hominum oculis, quàm Aven-'tinum et penates uxoris petisset? Ita privato, et om-'nem principatûs speciem vitanti, convenisse; contrà 'Vitellium in palatium, in ipsam imperii arcem regres-'sum. Inde armatum agmen emissum; stratam inno-'centium cædibus celeberrimam urbis partem: ne Ca-

1 *Insedit milite, et quibusdam, &c.* i. e. occupavit cum præsidio. Ita cum Ernesto dedimus pro vulgato *insedit mixto milite ex quibusdam.* Vox *mixto* abest a Budensi, Guelf. et edd. Beroaldi et Rhenani. Hanc restituit Pichena e Flor. et *militem mixtum* putat esse confusam cum plebe urbana, feminis, servis. At quum plebs et servi non sint milites, horum causâ *mixtus miles* dici non potest.

2 *Verulana Gratilla.* Ita Plinio vocatur Epist. 3, 11. et Flor. et Ryckianus scribunt *Gratilia.* Vulgò editur *Gracilia.*

3 *Eòque—suos liberos Sabinus—in Capitolium accivit: misso, &c.* Vulgò, *at Sabinus, misso, &c.* Sed hæ duæ voces non visuntur in Flor. et Regio; nec mirum est locum esse luxatum, ob illam duarum fermè paginarum transpositionem, de qua monuimus suprà 65.

'pitolio quidem abstineri. Togatum nempe se, et unum 'e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitellium 'prœliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus 'cohortium judicatur. Jam, Hispaniis, Germaniisque, 'et Britanniâ, desciscentibus, fratrem Vespasiani man'sisse in fide, donec ultro ad conditiones vocaretur. 'Pacem et concordiam victis utilia; victoribus tantùm 'pulchra esse. Si conventionis pæniteat, non se, quem 'perfidiâ deceperit, ferro peteret; non filium Vespasi'ani, vix puberem. Quantum, occisis uno sene, et uno 'juvene, profici? iret obviàm legionibus, de summâ 'rerum illic certaret: cetera secundùm eventum prœlii 'cessura.' Trepidus ad hæc Vitellius, pauca purgandi suî causâ respondit, culpam 'in militem' conferens, 'cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam.' Et monuit Martialem, 'ut per secretam ædium partem 'occultè abiret, ne a militibus internuntius invisæ pacis 'interficeretur.' Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, non jam Imperator, sed tantùm belli causa erat.

LXXI. Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce; sibi quisque auctor: cito agmine, forum et imminentia foro templa prætervecti, erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus porticus in latere clivi, dextræ subeuntibus, in quarum tectum egressi, saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque illis manus, nisi gladiis armatæ; èt arcessère tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum jècere; et sequebantur ignem: ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli,[1] et quâ Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat: nec sisti poterant, scandentes per conjuncta ædificia: quæ, ut in multâ pace, in altum edita, solum Capitolii æquabant. Hìc ambigitur 'ignem tectis oppugnatores injecerint, an obsessi,'

1 *Juxta lucum asyli.* Videtur intèlligi locus, qui *inter duos lucos* vocabatur, juxta quem asylum fuit. Vide Livium 1, 8.

quæ crebrior fama est, 'quò nitentes ac progressos depellerent.' Inde lapsus ignis in porticus, appositas ædibus: mox sustinentes fastigium aquilæ,[1] vetere ligno, traxerunt flammam, alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum, conflagravit.

LXXII. Id facinus post conditam urbem luctuosissimum fœdissimumque populo Romano accidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis optimi, maximi, auspicatò a majoribus, pignus imperii,[2] conditam, quam non Porsena deditâ urbe, neque Galli captâ, temerare potuissent, furore Principum exscindi! Arserat et antè Capitolium civili bello, sed fraude privatâ: nunc palam obsessum, palam incessum: quibus armorum causis? quo tantæ cladis pretio stetit?[3] pro patriâ bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex bello Sabino; jeceratque fundamenta, spe magis futuræ magnitudinis, quàm quo modicæ adhuc populi Romani res sufficerent. Mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, capta Suessâ Pometiâ, hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis, libertati reservata: pulsis regibus, Horatius Pulvillus, iterum consul, dedicavit, eâ magnificentiâ, quam immensæ postea populi Romani opis ornarent potiùs, quàm augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam interjecto ccccxxv, annorum spatio,[4] L. Scipione, C. Norbano consulibus, flagraverat. Curam victor Sulla

1 *Sustinentes fastigium Aquilæ.* Sic dictæ, quòd in aquilarum similitudinem effigiarentur.

2 *Pignus imperii.* Ob caput humanum, quod *aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse; quæ visa species haud per ambages arcem eam imperii, caputque rerum fore portendebat.* Livius 1, 55.

3 *Quo tantæ cladis pretio stetit?* Lectionem repræsentamus mss. et editorum ante Rhenanum, a quo vox *stetit* inducitur, hoc sensu, quâ tantâ umquam clade pro patria bellavimus? Pro *quo* reponit *quid* Gronovius, quem vide Ob. 3, 17.

4 *Interjecto quadringentorum quindecim annorem spatio.* Monet Ryckius legendum *quadringentorum viginti quinque.* Ab anno enim 247. quo Horatius Pulvillus iterum consul, ad annum 671. quo L. Scipio, C. Norbanus coss. elapsi totidem.

suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Cæsarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur.

LXXIII. Sed plus pavoris obsessis, quàm obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantiâ, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis et veluti captus animi, non linguâ, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quæ jusserat vetare, quæ vetuerat jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exsequi: postremò, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Inrumpunt Vitelliani, et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maximè insignes, Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem, neque fugam cœptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum, consulem, umbrâ honoris et suâmet vanitate monstratum, quòd edicta in populum pro Vespasiano magnifica, probrosa adversùs Vitellium jecerat. Ceteri per varios casus elapsi; quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuere, qui excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebrâ haberent.

LXXIV. Domitianus, primâ inruptione apud æditauum occultatus, sollertiâ liberti, lineo amictu turbæ sacricolarum immixtus ignoratusque,[1] apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum IOVI CONSERVATORI, aramque posuit, casus suos in marmore expressam.[2] Mox imperium adeptus, IOVI CVSTODI templum ingens, seque

1 *Immixtus ignoratusqae.* Ita Flor. et editi ante Lipsium, qui dederat *ignarusque* ex Budensi, cui concinit Regius.

2 *Casus suos in marmore expressam.* Hellenismus, pro expressos et insculptos exhibentem. Ita ex Flor. dederunt Ryckius et Jac. Gronovius Vulgò, *casusque suos in marmore expressit.*

in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus, onerati catenis, et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus cædis, et præmia navatæ operæ, petebant. Clamore a proximis orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicere ut absisteret. Tum confossum conlaceratumque, et abscisso capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt.

LXXV. Hic exitus viri haud sanè spernendi. Quinque et triginta stipendia in republicâ fecerat, domi militiæque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat: id unum septem annis, quibus Mœsiam; duodecim, quibus præfecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor: in fine vitæ, alii segnem, multi moderatum, et civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani, decus domûs penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique 'etiam paci consultum, diremptâ æmulatione inter duos, quorum alter[illegible] fratrem Imperatoris, alter consortem imperii cogitar[illegible] Sed Vitellius, consulis supplicium poscenti popu[illegible]estitit, placatus, ac velut vicem reddens, quòd interrogantibus 'quis Capitolium incendisset,' se reum Atticus obtulerat. Eâque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque agnovisse, et a partibus Vitellii amolitus videbatur.

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, excidio Tarracinæ imminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant. Præerat, ut suprà memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lasciviâ socordiâque gladiatorum magis, quàm ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare, noctu dieque fluxi, et amœna litorum personantes, in ministerium luxûs dispersis militibus, de bello tantùm inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro; donisque ac pecuniis acerbè per municipia conquirendis, plus invidiæ quàm virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, 'si præsidium acci'peret, vacuam arcem furtim traditurum,' multâ nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: inde miles ad cædem magis, quàm ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos, cùm tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidere: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex liburnicæ inter primum tumultum evasere, in quîs præfectus classis Apollinaris: reliquæ in litore captæ, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur. Fuere, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam 'gladio militari cincta, inter luctum cladesque expug'natæ Tarracinæ, superbè sævèque egisset.' Ipse lauream gestæ prosperè rei[1] ad fratrem misit: percunctatus, 'statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ 'insistere juberet.' Quod salutare non modò partibus Vespasiani, sed reipublicæ fuit: nam si recens victoriâ miles,[2] et, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset, haud parvâ mole certatum, nec sine exitio urbis foret: quippe L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni, sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.

LXXVIII. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies,[3] Ocriculi, per otium, agitabat. Causâ tam pravæ moræ, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere, qui

1 *Lauream gestæ prosperè rei.* Literas laureatas, indices victoriæ, quas ad senatum, stante republicâ, pòst ad Cæsares scribebant duces exercituum. Sic Plin. Paneg. 8. *Allata erat ex Pannonia laurea.*

2 *Recens victoriâ miles.* Hanc Florentini et omnium editorum lectionem firmat quoque Regius. Ryckius e suo codice maluit, *recenti victoriâ miles.*

3 *Festos Saturni dies.* Quibus initium 19 mensis Decembris.

Antonium suspicionibus arguerent, tamquam 'dolò 'cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, quibus 'consulatum, et nubilem filiam, et dotales opes, preti- 'um proditionis, offerebat.' Alii, 'ficta hæc, et in gra- 'tiam Muciani composita.' Quidam, 'omnium id ducum 'consilium fuisse, ostentare potiùs urbi bellum, quàm in- 'ferre: quando validissimæ cohortes a Vitellio descivis- 'sent, et abscissis omnibus præsidiis, cessurus imperio 'videbatur. Sed cuncta festinatione. deinde ignaviâ 'Sabini corrupta: qui, sumptis temere armis, munitissi- 'mam Capitolii arcem, et ne magnis quidem exercitibus 'expugnabilem, adversùs tris cohortes tueri nequivisset.' Haud facilè quis uni adsignaverit culpam, quæ omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur; et Antonius præpostero obsequio, vel dum regerit invidiam,[1] crimen meruit; ceterique duces, dum peractum bellum putant, finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus ut transversis itineribus per agrum Sabinum, Salariâ viâ, urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic 'interfectum Sabinum, conflagrâsse Capitolium, tremere 'urbem,' mœsta omnia accepit: 'plebem quoque et 'servitia pro Vitellio armari,' nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prœlium adversum fuerat: namque incautum, et tamquam ad victos ruentem, Vitelliani interjectus equiti pedes, excepere. Pugnatum haud procul urbe, inter ædificia hortosque, et anfractus viarum; quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur: capitur præfectus alæ Tullius Flavianus: ceteri fœdâ fugâ consternantur; non ultra Fidenas secutis victoribus.

LXXX. Eo successu studia populi aucta: vulgus urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria: plures,

1 *Vel dum regerit invidiam.* Vel eâ mente ut invidiam a se in Mucianum transferret.

raptis, quod cuique obvium, telis, 'signum pugnæ' exposcunt. Agit grates Vitellius, et 'ad tuendam urbem 'prorumpere' jubet. Mox vocato senatu, deliguntur legati ad exercitus, ut prætexto reipublicæ concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant, extremum discrimen adiêre, aspernante milite conditiones pacis: vulneratur prætor Arulenus Rusticus:[1] auxit invidiam, super violatum legati prætorisque nomen, propria dignatio viri: palantur comites: occiditur proximus lictor,[2] dimovere turbam ausus; et, ni dato a duce præsidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus,[3] ante ipsa patriæ mœnia, civilis rabies usque in exitium temerasset.' Æquioribus animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus,[4] equestris ordinis, studium philosophiæ, et placita Stoicorum æmulatus, cœptabatque permixtus manipulis, 'bona pacis 'ac belli discrimina' disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus tædio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviæ fuere et virgines Vestales, cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis: 'eximi supremo 'certamini unum diem' postulabat: 'si moram inter'jecissent, faciliùs omnia conventura.' Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum: 'Sabini cæde, et 'incendio Capitolii, dirempta belli commercia.'[5]

1 *Arulenus Rusticus.* De quo vide Plin. Epist. 1, 5.

2 *Proximus lictor.* Qui inter lictores dignior, qui proximè apparebat magistratui.

3 *Sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus.* Flor. et Regius scribunt *in exteras gentes*, et sic ediderunt Ryckius et J. Gronovius, hoc sensu, quod inviolatum servamus etiam erga legatos exterarum gentium. Id autem videtur ab hoc loco alienum.

4 *Musonius Rufus.* De quo Ann. 14, 59. et 15, 71. Vide et Hist. 4, 10, 40. et Plin. Epist. 3, 11.

5 *Belli commercia.* Sic Virgi. *belli commercia Turnus Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.*

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, 'ut, castris juxta pontem 'Milvium' positis, posterâ die urbem ingrederentur. Ratio cunctandi, ne asperatus prœlio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem, ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolationem[1] ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitûs fecerant. Tripartito agmine, pars ut adstiterat, Flaminiâ viâ; pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen, per Salariam, Collinæ portæ propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus trinis et ipse præsidiis occurrit. Prœlia ante urbem multa, et varia; sed Flavianis, consilio ducum præstantibus, sæpius prospera. Ii tantùm conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis ad Sallustianos hortos, per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes marceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui portâ Collinâ inruperant, circumvenirentur. Concurrêre et in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis fortuna, et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant; et quamquam pulsi, rursus in urbe congregabantur.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursus illos clamore et plausu fovebat:[2] quotiens pars altera inclinâsset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, 'erui 'jugularique' expostulantes, parte majore prædæ potiebantur. Nam milite ad sanguinem et cædes obverso, spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis urbe totâ acies: alibi prœlia et vulnera; alibi balineæ popinæ-

1 *Omnem prolationem.* Ita restituit Ernestus e codice Flor. Regio et editione primâ, estque hoc verbum usitatissimum Ciceroni, quum *prolatationis*, quod est in omnibus editis ante J. Gronovium, e nullo alio scriptore antiquo exemplum proferatur.

2 *Hos, rursus illos fovebat.* Vulgati, *hos modò*, sed particulam *modò*, quam ignorant Flor. Regius et editio prima, hinc cum J. Gronovio et Ernesto erasimus. Eodem modo suprà 22 *prœlium—his, rursus illis exitiabile.*

que: simul cruor et strues corporum; juxta scorta, et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissimâ captivitate scelerum: prorsus, ut eamdem civitatem et furere, crederes et lascivire. Conflixerant antè armati exercitus in urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ, victoribus; nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis, voluptates intermissæ: velut festis diebus id quoque gaudium[1] accederet, exsultabant, fruebantur, nullâ partium curâ, malis publicis læti.

LXXXIV. Plurimum molis in oppugnatione castrorum fuit, quæ acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eò intentiùs victores, præcipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta. aggeres, facesque: 'quidquid tot prœliis laboris ac periculi 'hausissent, opere illo consummari' clamitantes. 'Urbem senatui ac populo Romano, templa diis reddita: 'proprium esse militis decùs in castris, illam patriam, 'illos penates: ni statim recipiantur noctem in armis 'agendam.' Contrà Vitelliani, quamquam numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore fœdare: suprema victis solatia[2] amplectebantur. Multi semianimes, super turres et propugnacula mœnium, exspiravere. Convulsis portis, reliquus globus obtulit se victoribus: et cecidere omnes contrariis vulneribus,[3] versi in hostem. Ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit.

LXXXV. Vitellius, captâ urbe, per aversam palatii partem, Aventinum, in domum uxoris, sellulâ defertur; ut, si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein, mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, cùm omnia metuenti, præsentia maximè displicerent, in palatium regreditur,

1 *Id quoque gaudium.* Nempe ex sanguine et cædibus. *Fruebantur.* Scil. spectaculo in cæde ac sanguine debacchantium.

2 *Suprema victis solatia.* Nimirum conjuges, liberos, propinquos, &c.

3 *Contrariis vulneribus.* Hoc loco intelligenda videntur *adversa vulnera*: sed dubitat Ernestus an hoc sensu *vulnera* dicantur *contraria*, quæ propriè *mutua* sunt.

vastum desertumque: dilapsis etiam infimis servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo, et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ[1] semet occultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctæ pone tergum manus: laniatâ veste, fœdum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrimante: deformitas exitûs misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus, Vitellium infesto ictu, per iram, vel quò maturiùs ludibrio eximeret, an tribunum appetierit, in incerto fuit, aurem tribuni amputavit, ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modò erigere os, et offerre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, aut Galbæ occisi locum contueri; postremò ad Gemonias; ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Una vox non degeneris animi excepta, cùm tribuno insultanti, 'se 'tamen Imperatorem ejus fuisse,' respondit. Ac deinde ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem.

LXXXVI. Pater illi L. Vitellius[2] septimum et quinquagesimum ætatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulere, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs rarò cuiquam, bonis artibus quæsita, perinde adfuere, quàm huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas; quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantiâ morum continere putat, meruit magis, quàm habuit. Reipublicæ haud dubiè intererat, Vitellium vinci: sed imputare[3] perfidiam non possunt, qui Vitel-

1 *Pudendâ latebrâ.* In cellula janitoris, *religato pro foribus cane, lectoque et culcitis objectis.* Suetonius in Vitellio 16.

2 *Pater illi L. Vitellius.* Flor. Regius et Budensis scribunt *patrem illi Luceriam:* unde Gruterus emendabat *patria illi Nuceria,* quod verum videtur: nam Tacitus patrem Vitellii descripsit Hist. 1. 9.

3 *Imputare.* Postulare id apponi sibi gratiæ, quòd Vitellium prodiderint, quem vinci interesset republicæ, quum iidem a Galba priùs desciverint.

lium Vespasiano prodidere; cùm a Galbâ descivissent. Præcipiti[1] in occasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum, et *Cæsarem* consalutatem, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

1 *Præcipiti.* Ruenti *in occasum* die. Ita Flor. Regius, et editi ante Rhenanum, qui ex Budensi dederat *præcipitanti.*

C. CORN. TACITI

LIBER QUARTUS

# HISTORIÆ.

BREVIARIUM

*Licentia militum Flavianorum in ipsâ urbe exercita. L. Vitellio dedito interfectoque. Campania componitur. Senatus pro Vespasiano, Flavianorum ducum honores. Helvidii Prisci vita atque mores; cum Eprio Marcello certamina, inter quæ de legatis ad Vespasianum, quos Helvidius a magistratibus eligi, Marcellus sorte duci, malunt Helvidius alia quoque censet libera et irrita. Celer accusatur. Mucianus Calpurnium Galerianum interficit. Interea bellum in Germania Batavi movent, Civilis artibus persuasi, occasione ex bello civili Rom. natâ: accedunt eorum consiliis Caninefates Frisiique, electo rege Brinnone. Civilis Romanos cædit: quatuor et viginti naves capit. Germani auxilia ei offerunt: ipse Gallias sollicitat. Hordeonius Flaccus copias in eum mittit: quæ fugantur. Batavorum et Caninefatum cohortes corruptæ, legionem Romanam, transitum negantem, apud Bonnam cædunt. Civilis suos in verba Vespasiani adigit. Romanos ad Vetera obsidet: sed illi obsidionem fortiter tolerant, oppugna-*

*toribus repulsis. Interim milites culpam motuum in Hordeonium Flaccum conferunt: Voculam ducem poscunt, et Herenninum; quem re malè gestâ, verberant Germani pro Civili, Ubios vexant. Vetera oppugnant, sed improspero successu: ergo Civilis obsidionem continuat. Hordeonius suos Vespasiano adjicit. Civilis monitus ab armis recedere, non paret: cum Vocula confligit vario eventu, non sine utriusque ducis culpa. Vocula, prospero prælio facto, Vetera castra obsidione liberat. Romani milites Hordeonium necant, evadente Voculâ: mox a Civili victi, Voculam denuò sequuntur. Magontiaci obsidio. Treverorum merita in Romanos. L. Piso. Muciani vis. Domitiani libido. Antonii potentia infracta. Galbæ honores restituti. Celer damnatur ob accusatum Baream: alii etiam delatores castigantur: inter quos Aquilius Regulus a Messala fratre defensus, a Montano percellitur. Helvidius idem in Marcellum tentat: sed Mucianus intercedit. Senienses puniti ob senatorem pulsatum. Seditio militaris præventa a Muciano. Consulatus quos Vitellius dederat abrogati. L. Piso Africæ proconsul missum ad cædem suam a Muciano centurionem supplicio adficit: sed Valerii Festi insidiis interit. Servi ejus insignis fides. Parthorum auxilia non recipit Vespasianus, quem iratum Domitiano Titus mitigat. Capitolium restituitur. Bellum Gallicum Germanicumque flagrat ducibus, præter Civilem, Classico, Julio Tutore, et Julio Sabino; qui egresso contra eos Voculæ Treveros et Lingonas adimunt: quin et Romanum exercitum tentant: quem Vocula constanti oratione hortatur: nec proficit: quin a civili occiditur; atque hic Romanos sacramento adigit; Tutor Agrippinenses; Classicus obsessos ad Vetera: quibus violatur fides. Civilis votum et consilia. Velledæ auctoritas. Romanorum deditorum profectio. Consultatio Civilis et Classici de Agrippinensibus, et ad eos Tencterorum legatio. ut in corpus Germaniæ redeant: ad eam responsio Agrippinensium. Velledæ majestas. Civilis Bethasios, Tungros, Nervios occupat. Sabinus a Sequanis victus latet. Mucianus et Domitianus ad bellum accingitur Remi Gallias in fide Romana conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus. Tutor Treverique victi bellum renovant. Petilius Cerialis advenit, qui Valentinum et Treveros capit: militibus exitium urbis poscentibus resistit. Legiones ad Civilem transgressas recipit: Tre-*

*veros et Lingonas accuratâ oratione officii admonet, ipsorum in eo utilitatem verti. Civilis ad Cerialem literæ: ipsiusque et Tutoris diversæ sententiæ: atque huic accedit Classicus: ergo confestim pugna conseritur, prospera primum Civili, mox adversa. Agrippinenses iterum a Germanis desciscunt. Mucianus Vitellii filium interfecit. Antonius Primus ad Vespasianum proficiscitur. Vespasianus quemdam oculis et alium manu captum sanitati restituit. Confirmatur omine oblato in æde Serapidis: cujus dei origo et nomen hac occasione exponitur. Valentinus Treverorum dux punitur. Domitianus Cerialem tentat, an sibi exercitum imperiumque tradere velit. Gesta partim adhuc eodem anno, partim.*

Coss. { Imp. Cæsare Vespasiano Aug. II.
T. Flavio Vespasiani Aug. F. Cæsare Vespasiano.

INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quàm pax cœperat. Armati per urbem victores, implacabili odio, victos consectabantur: plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox augescente licentiâ, scrutari, ac protrahere abditos: si quem procerum habitu, et juventâ conspexerant,[1] obtruncare, nullo militum, aut populi discrimine. Quæ sævitia, recentibus odiis, sanguine explebatur; dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum, aut clausum sinebant, 'Vitellianos occultari' simulantes. Initium id perfringendarum domuum; vel si resisteretur, causa cædis: nec deerat

1. *Si quem procerum—conspexerant.* Hunc nempe unum suspicabantur e militibus Germanis, qui proceri.

egentissimus quisque ex plebe: et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, et fortuna captæ urbis:[1] adeò ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in turbas et discordias[2] pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent.

II. Nomen sedemque Cæsaris, Domitianus acceperat; nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Præfectura prætorii, penes Arrium Varum: summa potentiæ, in primo Antonio: is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem prædam, rapere: ceteri modestiâ, vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Civitas pavida, et servitio parata, 'occupari redeuntem 'Tarracinâ L. Vitellium cum cohortibus, extinguique 'reliqua belli,' postulabat. Præmissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minùs irâ, quàm metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit. Nemo supplici vultu, sed tristes et truces, et adversùm plausus ac lasciviam insultantis vulgi immobiles: paucos erumpere ausos, circumjecti pressere:[3] ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et, quamquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior; nec perindè prosperis socius, quàm adversis abstractus.

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quàm

1 *Fortuna captæ urbis.* Vertranius divinabat *forma captæ urbis*, quod non displicet Lipsio: nam *fortuna captæ urbis* antè declarata.

2 *In turbas et discordias.* Scil. concitandas.

3 *Circumjecti pressere.* Mallet Faernus oppressere. Idem infrà legebat *par vitiis fratri.*

contumaciâ adversùs Principem. Viso milite, quies. Et minoribus coloniis impunitas: Capuæ, legio tertia hiemandi causâ locatur, et domus inlustres adflictæ; cùm contra Tarracinenses nullâ ope juvarentur. Tantò proclivius est injuriæ, quàm beneficio vicem èxsolvere: quia gratia oneri, ultio in quæstu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus in iisdem anulis, quos acceptos a Vitellio gestabat. At Romæ senatus cuncta Principibus solita Vespasiano decernit, lætus et spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Ægyptum, Judæam, Syriamque, et omnes provincias exercitusque lustraverant,[1] velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani literæ, tamquam manente bello scriptæ: ea, primâ specie, forma:[2] ceterùm ut Princeps loquebatur, civilia de se, et reipublicæ egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi 'consulatus cum 'Tito filio, prætura Domitiano et consulare imperium' decernuntur.

IV. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quæ materiam sermonibus præbuere: 'Si privatus esset, 'cur publicè loqueretur?[3] potuisse eadem, paucos post 'dies, loco sententiæ dici:' ipsa quoque insectatio in Vitellium, sera,[4] et sine libertate. Id verò erga rem-

1 *Postquam—lustraverant.* Postquam illa arma Ægyptum—et omnes provincias exercitusque quasi lustrando et expiando pervagata fuerant.

2 *Ea primâ specie forma.* Nempe literarum, ut viderentur scriptæ manente bello, et ab eo qui nondum solus imperio potiretur. *Ceterum ut princeps loquebatur, civilia de se et reipublicæ egregia.* Sic enim videtur legendum ex Flor. et Regio. At in ipsis literis tamquam princeps loquebatur, eaque de se prædicabat, quæ civilia erant *et reipublicæ egregia*. Veteres editi habent *et reipublicâ*. Addita est in vulgatis præpositio *de* ex conjectura Mureti.

3 *Publicè loqueretur.* Ad publicum urbis concilium scribere vide ad Ann. 2, 55.

4 *Insectatio in Vitellium sera.* Quia de bello transactum,

publicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod 'in manu suâ fuisse imperium, donatumque Vespasiano' jactabat. Ceterùm invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum, 'Muciano triumphalia' de bello civili data. Sed 'in Sarmatas expeditio'[1] fingebatur. Adduntur 'Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio Varo prætoria insignia.' Mox deos respexere: 'restitui' placuit 'Capitolium.' Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. Ceteri, vultu manuque: pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium, adulatione exercitum, compositis orationibus adsentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, prætorem designatum, ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita falsa aberant;[2] et studiis senatûs attollebatur. Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ initium, et magnæ gloriæ fuit.

V. Res poscere videtur, quia iterum[3] in mentionem incidimus viri sæpius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortunâ sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, regione Italiæ, Tarracinæ municipio,[4]

*et sine libertate.* Quæ enim libertas in eo qui mortuum insectatur?

1 *In Sarmatas expeditio.* Vide Hist. 3, 46. Ibi de Dacis mentio: sed Daci et Sarmatæ junguntur infrà 54.

2 *Ut honorificam in bonum principem, ita falsa aberant.* Tam honorificam in bonum principem, quàm falsæ laudationis expertem.

3 *Iterum.* Semel hujus mentionem fecit Hist. 2, 91. At sæpius meminit in Ann. quæ post Hist. scriptæ.

4 *Regione Italiæ, Tarracinæ municipio.* Freinshemius putat regionis numerum excidisse, legendumque *regione* 1, seu *primâ Italiæ.* Sed jure Lipsius ambigit *regionem Italiæ* adjunctam a Tacito, in mentione municipii vicini et noti, qualis fuit *Tarracina;* quo tamen in nomine vacillant scripti codices, qui mendosè scribunt vel *Caracinæ* vel *Tarentinæ* aut *Tarentino*—Opinatur ergo pro *regione Italiæ,* reponendum *origine Italicâ,* quibus verbis Helvidius dicetur non externus fuisse, ut tunc in senatu plurimi. At Ernestus suspicatur hæc verba *regione Italiæ* e margine in textum migrasse, ac proinde delenda.

Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset,[1] ingenium inlustre altioribus studiis juvenis admodum dedit: non ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quò firmior adversùs fortuita, rempublicam capesseret: doctores sapientiæ[2] secutus est, qui sola bona, quæ honesta, mala tantùm, quæ turpia; potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quæstorius adhuc, a Pæto Thraseâ gener delectus,[3] e moribus soceri nihil æquè ac libertatem hausit; civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversùs metus.

VI. Erant, quibus appetentior famæ videretur; quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur. Ruinâ soceri, in exsilium pulsus, ut Galbæ principatu, rediit, Marcellum Eprium delatorem Thraseæ accusare adgreditur. Ea ultio, incertum major an justior, senatum in studia diduxerat. Nam si caderet Marcellus, agmen reorum[4] sternebatur. Primò minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum.[5] Mox, dubiâ voluntate Galbæ, multis senatorum deprecantibus omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterùm eo senatûs die, quo 'de imperio Vespasiani' censebant, placuerat 'mitti ad Principem legatos.' Hinc inter Helvidium et Eprium acre

1 *Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset.* Qui centurio fuisset primi ordinis triariorum, qui *pilani* primùm dicti. Hujus filium suspicatur Lipsius nepotem ex sorore fuisse Helvidii Prisci, qui appellatur Ann. 12, 49. et 13, 28. a quo in nomen et familiam adoptatus sit.

2 *Doctores sapientiæ.* Stoicos intellige.

3 *Gener delectus.* Antequam Fanniam, Arriæ minoris et Thraseæ filiam duceret, aliam uxorem habuerat, et ex ea Helvidium juniorem, quem interfecit Domitianus. Vide Plin. Epist. 9, 13.

4 *Agmen reorum.* Eorum scil. qui eadem ratione accusaverant sub Nerone, et, si Marcellus caderet, eadem ruinâ prosterni timebant.

5 *Testatum.* Cujus certaminis testes sunt egregiæ utriusque orationes.

jurgium. Priscus 'eligi nominatim a magistratibus ju-'ratis;' Marcellus 'urnam' postulabat, quæ consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne aliis electis, posthabitus crederetur. Paullatimque, per altercationem, ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, 'quid ita 'Marcellus judicium magistratuum pavesceret? esse 'illi pecuniam, et eloquentiam, quîs multos anteiret, 'ni memoriâ flagitiorum urgeretur. Sorte et urnâ, 'mores non discerni: suffragia et existimationem se-'natûs reperta, ut in cujusque vitam famamque pene-'trarent: pertinere ad utilitatem reipublicæ, perti-'nere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos in-'nocentissimos senatus habeat, qui honestis sermoni-'bus aures Imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano 'amicitiam cum Thraseâ, Sorano, Sentio: quorum 'accusatores, etiamsi puniri non oporteat, ostentari 'non debere: hoc senatûs judicio, velut admoneri 'Principem, quos probet, quos reformidet: nullum 'majus boni imperii instrumentum, quâm bonos ami-'cos esse. Satis Marcello,[1] quòd Neronem in exitium 'tot innocentium impulerit. Frueretur præmiis et 'impunitate; Vespasianum melioribus relinqueret.'

VIII. Marcellus, 'non suam sententiam impugnari, 'sed consulem designatum censuisse' dicebat, 'secun-'dùm vetera exempla, quæ sortem legationibus po-'suissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. 'Nihil evenisse, cur antiquitus instituta exolescerent, 'aut Principis honor[2] in cujusquam contumeliam ver-'teretur: sufficere omnes obsequio.[3] id magis vitan-'dum, ne pervicaciâ quorumdam inritaretur animus, 'novo principatu suspensus, et vultus quoque ac ser-'mones omnium circumspectans. Se meminisse 'temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam

1 *Quâm bonos amicos esse. Satis Marcello.* Ita distinguunt Flor. Vaticanus, et Regius cum Ryckiano. Vulgati post Rhenanum, *quâm bonos amicos. Esse satis.*

2 *Principis honor.* Qui scilicet principi habebatur, legatis ad eum mittendis.

3 *Obsequio* Legationi ad Principem obeundæ.

'patres avique instituerint, ulteriora[1] mirari, præsentia sequi: bonos Imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non magis suâ oratione Thraseam, quàm judicio senatûs adflictum. Sævitiam Neronis, per hujusmodi imagines inlusisse:[2] nec minùs sibi anxiam talem amicitiam, quam aliis exsilium. Denique constantiâ, fortitudine, Catonibus et Brutis æquaretur Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul servièrit. Suadere etiam Prisco, ne supra Principem scanderet, ne Vespasianum senem triumphalem,[3] juvenum liberorum patrem, præceptis coerceret. Quomodo pessimis Imperatoribus sine fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere.' Hæc magnis utrimque contentionibus jacta, diversis studiis accipiebantur. Vicit pars, quæ sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eodem inclinabat, metu invidiæ si ipsi eligerentur.

IX. Secutum aliud certamen. Prætores ærarii (nam tum a prætoribus tractabatur ærarium)[4] 'publicam paupertatem' questi, 'modum impensis' postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris, et remedii difficultatem, Principi reservabat. Helvidius, 'arbitrio senatûs agendum' censùit. Cùm perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, ne quid 'super tantâ re, Principe absente, statueretur.' Censuerat Helvidius, ut 'Capitolium publicè restitueretur,[5] adjuvaret Vespasianus.' Eam sententiam mo-

1 *Ulteriora.* Tempora nimirum liberæ reipub.

2 *Per hujusmodi imagines, inlusisse.* Hoc quasi velum prætendisse sceleribus suis, ut, quæ sponte jussurus erat, ea per accusatores et senatum exerceret, atqua ita hominibus, specie quadam justitiæ, verè illuderet.

3 *Senem triumphalem.* Ob res gestas in Britannia sub Claudio imperatore obtinuerat triumphalia ornamenta.

4 *A prætoribus tractabatur ærarium.* Vide Ann. 13, 29.

5 *Publicè Capitolium restitueretur.* Auspiciis reipublicæ, adjuvante quidem Vespasiano, sed tamquam privato, nec tam ut capite ejusdem reipublicæ, quàm parte.

destissimus quisque silentio, deinde oblivio[1] transmisit: fuere, qui et meminissent.[2]

X. Tum invectus est Musonius Rufus in 'Publium 'Celerem,[3] a quo Baream Soranum falso testimonio 'circumventum' arguebat. Eâ cognitione renovari odia accusationum videbantur: sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor, corruptorque[4] amicitiæ, cujus se magistrum ferebat. Proximus dies causæ destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quàm Priscus et Marcellus, ceterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

XI. Tali rerum statu, cùm discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent; Mucianus, urbem ingressus, cuncta simul in se traxit: fracta Primi Antonii, Varique Arrii potentia, malè dissimulatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvis vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis offensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille unus, ambiri, coli: nec deerat ipse, stipatus armatis, domos, hortosque permutans, apparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit cædes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbidâ et novis sermonibus lætâ, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani, custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ urbe conspectior mors foret,

1 *Oblivio*, a voce *oblivium*, quâ et Virgilius et Horatius utuntur, sed numero multitudinis.

2 *Fuere qui et meminissent.* Nempe pessimus quisque, ut liberiori viro periculum crearent apud Vespasianum, quo jubente interfectus est.

3 *Publium Celerem.* Egnatium. Vide Ann. 16, 32. Hinc Juvenalis, *Stoicus occidit Baream, delator amicum, discipulumque senex.*

4 *Proditor corruptorque.* Vocem ultimam corruptam censet Heinsius, malletque *correptor*, i. e. accusator. Certè *corruptor* is est, qui quocumque modo animum moresque aliorum depravat, quod ab hoc loco alienissimum est.

ad quadragesimum ab urbe lapidem, viâ Appiâ, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, prætoriarum, sub Vitellio, cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis quàm necessitate, Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit Asiaticus enim libertus malam potentiam servili supplicio expiavit.

XII. Iisdem diebus, crebrescentem cladis Germanicæ famam, nequaquam mæsta civitas excipiebat: 'cæsos exercitus, capta legionum hiberna, descivisse 'Gallias,' non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altiùs expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum, seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicæ oræ, vacua cultoribus, simulque insulam, inter vada sitam, occupavere, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, attriti,[1] viros tantùm armaque imperio ministrant; diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Brittanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto, nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, præcipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis, Rhenum perrumpere.

XIII. Julius Paullus, et Claudius Civilis,[2] regiâ stirpe, multò ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Injectæ Civili catenæ, missusque ad Neronem, et a Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiit, flagitante supplicium ejus exercitu. Inde causæ irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultrà quàm barbaris solitum, ingenio sollers, et 'Sertorium se' aut

1 *Nec opibus Romanis—attriti.* Nec opibus Romanis dejecti et prostrati quod plerumque accidit populis, qui societate juncti sunt cum valentioribus. Ita Flor. Sed Vaticanus et Regius aliter legunt, *nec opibus Romanis, societateve valentiorum adstricti*, i. e. severè habiti, ut interpretatur Pichena.

2 *Claudius Civilis.* Vide Hist. 1, 59.

'Hannibalem' ferens, simili oris dehonestamento,[1] ne ut hosti obviàm iretur, si a populo Romano palam descivisset, Vespasiani amicitiam, studiumque partium prætendit; missis sanè ad eum Primi Antonii literis, quibus 'avertere accita Vitellio auxilia, et tu- 'multûs Germanici specie, retentare legiones' jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus præsens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et reipublicæ curâ, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum, et tot armatorum millia Italiam inrupissent.

XIV. Igitur Civilis, desciscendi certus, occultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo cœpit. Jussu Vitellii, Batavorum juventus ad delectum vocabatur; quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursus impubes, sed formâ conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositæ seditionis[2] auctores perpulere, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis, et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos ubi nocte ac lætitiâ incaluisse videt, a laude gloriâque gentis orsus, injurias et raptus, et cetera servitii mala enumerat. 'Neque enim 'societatem, ut olim, sed tamquam mancipia haberi. 'Quando legatum, gravi quidem comitatu, et superbo 'cum imperio, venire?[3] tradi se præfectis centurioni- 'busque: quos ubi spoliis et sanguine expleverint, 'mutari; exquirique novos sinus, et varia prædandi 'vocabula. Instare delectum, quo liberi a parentibus, 'fratres a fratribus, velut suprêmùm dividantur.

1 *Simili oris dehonestamento.* Plutarchus ait, qui duces maximè bellicosi fuerunt, eos altero caruisse oculo, Philippum, Antigonum, Annibalem, et Sertorium. Annibal in transitu paludum alterum amiserat oculum.

2 *Compositæ seditionis*, i. e. preparatæ clam et instructæ. Ita ex editione prima dedit Ernestus, pro vulgato *compositi*.

3 *Quando legatum venire.* Hæc Lipsius sumit interrogativè, hoc sensu, ecquando mitti ad se legatum, ut saltem dominis honestioribus serviant? Ernestus inductam a Lipsio interrogationem delet, et *quando* accepit dictum pro *quippe*.

'Numquam magis adflictam rem Romanam; nec aliud in hibernis, quàm prædam et senes: attollerent tantùm oculos, et inania legionum nomina ne pavescerent: esse sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germanos: Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano imputaturos:[1] victoriæ rationem non reddi.'

XV. Magno cum assensu auditus, barbaro ritu, et patriis exsecrationibus, universos adigit. Missi ad Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulæ colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis: numero superantur. Mox occultis nuntiis, pellexit Britannica auxilia,[2] Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut suprà retulimus, ac tum Mogontiaci agentes. Erat in Canninefatibus, stolidæ audaciæ. Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium[3] impunè spreverat. Igitur ipso rebellis familiæ omine placuit, impositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque accitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna proxima occupatu, Oceano inrumpit. Nec prævideránt impetum hostium milites; nec, si prævidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra: dein vagos, et pacis modo effusos lixas, negotiatoresque Romanos, invadunt. Simul excidiis castellorum imminebant; quæ a præfectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque, et quod militum, in superiorem insulæ partem congregantur, duce Aquilio, primipilari, nomen magis exercitûs, quàm robur. Quippe viribus cohortium

1 *Vespasiano imputaturos.* Ipsos Batavos petituros motum ab ipsis bellum, si ejus ambigua esset fortuna, apponi sibi gratiæ apud Vespasianum.

2 *Britannica auxilia.* Sic vocat ipsas Batavorum cohortes, quòd dudum in Britannia fuerint cum quartadecima legione. V. H. 2, 69.

3 *Caianarum expeditionum ludibrium.* Caii Caligulæ jocularem expeditionem, quam describit Suetonius in Caligula 43.

abductis, Vitellius e proximis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.

XVI. Civilis dolo grassandum ratus, incusavit ultro præfectos, 'quòd castella deseruissent: Se cum cohorte, cui præerat, Canninefatem tumultum compressurum: illi suà quisque hibernà repeterent.' Subesse fraudem consilio et dispersas cohortes faciliùs opprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit: erumpentibus paullatim indiciis, quæ Germani læta bello gens, non diu occultaverant. Ubi insidiæ parum cessere, ad vim transgressus, Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit: directa ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc appulerant: nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsique milites improvisà proditione, a sociis hostibusque cœdebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum e Batavis, tamquam imperitiâ, officia nautarum propugnatorumque impediebant: mox contrà tendere, et puppes hostili ripæ objicere; ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis, transfugeret, aut caperetur.

XVII. Clara ea victoria in præsens, in posterum usui: armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magnâ per Germanias Galliasque famâ, 'libertatis auctores' celebrabantur. Germaniæ statim misêre legatos, auxilia offerentes. Galliarum societatem, Civilis arte donisque adfectabat, captos cohortium præfectos suas in civitates remittendo: cohortibus, abire an manere mallent, datâ potestate: manentibus, honorata militia; digredientibus, spolia Romanorum offerebantur. Simul, secretis sermonibus admonebat malorum, quæ tot annis perpessi, miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquam tributorum expertes, arma contra communes dominos cepisse: primâ acie fusum victumque Romanum: quid, si Galliæ jugum exuant? quantum in Italiâ, reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci: ne Vindicis aciem cogitarent; Batavo equite, protri-

'tos Æduos Avernosque: fuisse inter Verginii auxi'lia Belgas: vereque reputantibus Galliam suismet vi'ribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, ad'dito, si quid militaris disciplinæ in castris Romano'rum viguerit: esse secum veteranas cohortes, qui'bus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent 'Syria Asiaque, et suetus regibus Oriens: multos ad'huc in Galliâ vivere, ante tributa genitos.[1] Nuper 'certè, cæso Quinctilio Varo, pulsam e Germaniâ ser'vitutem. Nec Vitellium Principem, sed Cæsarem 'Augustum bello, provocatum. Libertatem naturâ, etiam 'mutis animalibus, datam. Virtutem proprium homi'num bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde arripe'rent vacui, occupatos, integri, fessos: dum alii Vespa'sianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversùs 'utrumque.'

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno imminebat. At Flaccus Hordeoneus, primos Civilis conatus per dissimulationem aluit. Ubi 'expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Ba'tavorum insulâ Romanum nomen,' trepidi nuntii adferebant; Mummium Lupercum, legatum (is duarum legionum hibernis præerat)[2] egredi adversùs hostem, jubet. Lupercus legionarios e præsentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites haud longè agentes, raptim transmisit, additâ Batavorum alâ, quæ jam pridem corrupta, fidem simulabat, ut, proditis in ipsâ acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoriâ cladis terrerentur; matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere a tergo jubet; hortamenta victoriæ, vel pulsis pudorem. Ut virorum

1 *Ante tributa genitos.* Census tributumque per Gallias instituit Augustus septimùm consul. Infrà e Flor. et editione prima dedimus cum Ernesto, *proprium hominum bonum*, ubi vulgati, *proprium hominis bonum.*

2 *Duarum legionum hibernis præerat.* Tamquam senior legatus; nam altera legio legatum habebat Numisium Rufum.

cantu, feminarum ululatu, sonuit acies: nequaquam par a legionibus, cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa: sed legionarius miles, quamquam rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, fœdâ fugâ dispersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus *Veterum* nomen est. Præfectus alæ Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine æmulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel si retineretur, semina discordiæ præberet, in Frisios avehitur.

XIX. Iisdem diebus, Batavorum et Canninefatium cohortes, cùm jussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius adsequitur. Intumuere statim superbiâ ferociâque, et 'pretium itineris, donativum, 'duplex stipendium, augeri equitum numerum,' promissa sanè a Vitellio, postulabant; non, ut adsequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus multa concedendo, nihil aliud effecerat, quàm ut acriùs exposcerent, quæ sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivere, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, 'num obsequium abnuentes vi coerceret. Mox, insitâ ignaviâ, et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus, et subito delectu suppletæ legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein pœnitentiâ, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam secuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primæ legato, qui Bonnam obtinebat, ut 'arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum 'hæsurum.' Et opprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque literis Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum: cunctaque quæ acciderant,[1] aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

1 *Cunctaque quæ acciderant.* Ita Flor. Regius, Rychianus, et editi ante Rhenanum, qui ex Budensi dedit *quin cuncta quæ, &c.*

XX. Batavi, cùm castris Bonnensibus propinquarent, præmisere qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. 'Nullum sibi bellum adversùs Romanos, pro 'quibus totiens bellassent. Longâ atque irritâ militiâ 'fessis, patriæ atque otii cupidinem esse. Si nemo ob'sisteret, innoxium iter fore; sin arma occurrant, ferro 'viam inventuros.' Cunctantem legatum milites perpulerant, 'fortunam prœlii experiretur.' Tria millia legionariorum, et tumultuariæ Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero impares circumfundant. Illi, veteres militiæ,[1] in cuneos congregantur, densi undique, et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis; cumulatæ corporibus fossæ: nec cæde tantùm et vulneribus, sed ruinâ, et suis plerique telis interiêre. Victores coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense prœlium excusabant: tamquam petitâ pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

XXI. Civilis adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitûs ductor, sed consilii ambiguus, et vim Romanam reputans, cunctos qui aderant in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quæ, priore acie pulsæ, in Vetera castra concesserant, 'ut 'idem sacramentum acciperent.' Redditur responsum, 'neque proditoris, neque hostium se consiliis 'uti. Esse sibi Vitellium Principem, pro quo fidem 'et arma usque ad supremum spiritum retenturos: 'proinde perfuga Batavus arbitrum rerum Romana'rum ne ageret,[2] sed meritas sceleris pœnas exspec'taret.' Quæ ubi relata Civili, incensus irâ, universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bruc-

1 *Veteres militiæ.* Phrasis Corneliana, quam ex Flor. restituit Pichena. Sic alibi *vetus operis ac laboris. Scientiæ cerimoniarumque vetus. Vetus regnandi.*

2 *Batavus arbitrum—ne ageret.* Ita editi et codices præter Flor. et Regium, qui habent *arbitrium*: quòd vulgato præfert J. Gronovius. Sed idem loquendi genus occurrit, Ann. 13, 14.

teri Tencterique, et excita nuntiis Germania ad prædam famamque.

XXII. Adversus has belli concurrentis[1] minas, legati legionum, Mummius Lupercus, et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant: subversa longæ pacis opera,[2] haud procul castris in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parum provisum, ni copiæ in castra conveherentur:[3] rapi permisere. Ita paucis diebus per licentiam absumpta sunt, quæ adversùs necessitates in longum suffecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromptæ silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire prœlium mos est, mixtâ belli civilis externique facie[4] obstupefecerant obsessos: et spem oppugnantium augebat amplitudo valli, quod duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum[5] tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbatâ pace illuc congregata, et bello ministra aderat.

XXIII. Pars castrorum, in collem leniter exsurgens; pars æquo adibatur: quippe, illis hibernis, obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: ne-

1 *Belli concurrentis.* A pluribus simul populis ingruentis.

2 *Longæ pacis opera.* Hæc ædificia, lixis, mercatoribus, aliisque paganis, qui castra sequebantur, recipiendis destinata, dicebantur *procestria.* Vid. Lipsium Milit. 5. Dial 1.

3 *Parum provisum, ut copiæ in castra conveherentur.* Ita locum hunc dedit Lipsius. Scripti codices habent *ni*, idque rectè interpretatur Salinerius. Diruunt ædificia, quæ castris adjacebant, ne usui forent oppugnantibus: sed nihil ea re, aut parum promoverunt, non vectis in castra commeatibus: qui ibidem erant; *rapi permisere.*

4 *Mixtâ belli civilis externique facie.* Nam cohortes Batavorum signa militaria præferebant in morem Romanum: ceteræ gentes pro signis imagines ferarum ostentabant.

5 *Armatorum Romanorum.* Hanc vocem addit, ut ab ea summa excludat servos, et lixas, et id genus hominum, quos ad ministeria belli adsumptos mox dicit Tacitus.

que umquam id malorum, ut oppugnatum ultro legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi, Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quæque gens consistunt, eminus lacessentes. Pòst ubi pleraque telorum turribus pinnisque mœnium inrita hærebant,[1] et des per saxis vulnerabantur; clamore atque impetu, invasere vallum, appositis plerique scalis, alii per testudinem suorum;[2] scandebantque jam quidam, cùm gladiis et armorum incussu præcipitati, sudibus et pilis obruuntur, præferoces initio et rebus secundis nimii. Sed tum prædæ cupidine, adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis sollertia: perfugæ captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, prœliarentur: pars intus, occulti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa, stravere informe opus: et crates vineasque parantibus, adactæ tormentis ardentes hastæ; ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur: donec, desperatâ vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta, et multum imbellis turbæ. Simul ex inopiâ proditio, et fluxa servitiorum fides, ac fortuita belli sperabantur.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculæ, duoetvicesimæ legionis legato tradit, ut quàm maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore,[3] invisus militibus: neque enim ambiguè fremebant, 'emissas a Mogontiaco Batavorum cohortes, dissimulatos Civilis conatus, adsciri in societatem Germanos: non Primi Antonii, neque Muciani ope Vespasianum magis adolevisse: aperta odia, armaque palam depelli: fraudem

1 *Pleraque telorum turribus—hærebant.* Flor. Regius et Ryckianus scribunt *pendebant.*

2 *Per testudinem suorum.* Vide Hist. 3, 27.

3 *Ipse pavidus, invalidus corpore.* Vulgò *ipse pavidus torpere.* Correxit Pichene ex Flor. cui accedit Regius. In his pro *pavidus*, scribitur *navibus;* quod mutari mallet J. Gronovius in *ignavus.*

'et dolum, obscura, eòque inevitabilia: Civilem stare 'contrà, struere aciem; Hordeonium e cubiculo et lec'tulo jubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas for'tissimorum virorum manus, unius senis valetudine 'regi. Quin potiùs, interfecto traditore,[1] fortunam vir'tutemque suam malo omine exsolverent.' His inter se vocibus instinctos flammavere insuper allatæ a Vespasiano literæ, quas Flaccus, quia occultari nequibant, pro concione recitavit; vinctosque, qui adtulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primæ legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: 'ejus jussu directam adver'sùs Batavos aciem, tamquam a Mogontiaco legiones 'sequerentur: ejusdem proditione cæsos, nullis super'venientibus auxiliis. Ignota hæc ceteris exercitibus, 'neque Imperatori suo nuntiari, cùm accursu tot pro'vinciarum extingui repens perfidia potuerit.' Hordeonius exemplaria omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolæ Aquiliferis legionum traderentur, a quîs antè militi, quàm ducibus, legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris,[2] quàm quia unius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus in Coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primò rem Romanam enixè juvabant. Mox, valescentibus Germanis, pleræque civitates adversùm nos armatæ, spe libertatis: et, si exuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum, nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultro 'conscientiam ducis, tamquam nuntius inter 'Civilem Flaccumque, falso crimine, testis viri oppri-

1 *Interfecto traditore.* Hæc vox suspecta Ursino tamquam minus Latina, et ex Italo idiomate huc translata, legitque *proditore.* Meliùs Heinsius qui corrigit *interfecto traditove,* nempe custodiæ, quæ ad imperatorem duceret.

2 *Magis usurpandi juris.* Supple *causâ* quam vocem sine causa additam delevit Lipsius: abest quippe a Flor Regio et editione primâ.

'meretur.' Conscendit tribunal Vocula, mirâ constantiâ prehensumque militem ac vociferantem, 'duci ad 'supplicium' jussit. Et dum mali pavent, optimus quisque jussis paruere. Exin consensu 'ducem Voculam' poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

XXVI. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique, et simul delectum tributaque Galliæ aspernantes: Rhenus, incognitâ illi cælo siccitate, vix navium patiens: arcti commeatus: dispositæ per omnem ripam stationes, quæ Germanos vado arcerent: eâdemque de causâ minus frugum, et plures, qui consumerent. Apud imperitos prodigii loco accipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque, et vetera imperii munimenta, desererent: quod in pace, 'fors,' seu 'natura:' tunc 'fatum et ira dei,' vocabatur. Ingressis Novesium, sextadecima legio conjungitur. Additus Voculæ in partem curarum Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecere. Ibi struendâ acie, muniendo vallandoque, et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Utque prædâ ad virtutem accenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis acceperant, ductus a Voculâ exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit.

XXVII. Forte navem, haud procul castris, frumento gravem, cùm per vada hæsisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paullatimque aggregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani, multâ cum strage nostrorum, navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignavium, sed perfidiam legati culpabant. Protractum e tentorio, scissâ veste, verberato corpore, 'quo pretio, quibus con'sciis, prodidisset exercitum,' dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum 'auctorem sceleris,' hunc 'ministrum' vocant: donec exitium minitantibus exterritus, 'proditionem' et ipse Hordeonio objecit: vinctusque, adventu demum Voculæ exsolvitur. Is posterâ die, auctores seditionis morte adfecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiæ, patientiæque.

Haud dubiè gregarius miles, Vitellio fidus: splendidissimus quisque, in Vespasianum proni: inde scelerum ac suppliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant.

XXVIII. At civilem immensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, 'vastari Ubios Treverosque, at aliâ manu Mosâm amnem transire' jubet,[1] 'ut Menapios et Marinos et extrema Galliarum quateret.' Actæ utrobique prædæ; infestiùs in Ubiis, quòd gens Germanicæ originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomen,[2] *Agrippinenses* vocarentur. Cæsæ cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosiùs agentes, quia procul ripâ aberant. Nec quievere Ubii, quominùs prædas e Germaniâ peterent: primò impunè: dein circumventi sunt, per omne id bellum meliore usi fide, quàm fortunâ. Contusis Ubiis, gravior, et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat; intentis custodiis, ne quis occultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos 'prelium' poscentes, ad scindendum vallum ire, detrusosque, redintegrare certamen' jubet; superante multitudine, et facili damno nec finem labori nox adtulit.

XXIX. Congestis circùm lignis, accensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et si quis audaciâ, aut insignibus effulgens, ad ictam destinabant. Intellectum id Civili: 'et, restincto igne, misceri cuncta tenebris et armis' jubet. Tum verò strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque

1 *Aliâ manu Mosâm—transire jubet.* Mallet Faernus *transiri.* Infrà dedimus cum Ryckio *quateret,* nempe Civilis; quam lectionem adstruunt Flor. Regius et Ryckianus. Vulgò *quaterent.*

2 *Romanorum nomen.* Ita dedit J. Gronovius e Flor. et editione primâ, et id firmant Regius et Ryckianus, qui tamen in prioribus omittunt vocem *gens.* Vulgò *Romanorum nomine:* quæ verba per glossam addita esse censet Gruterus.

declinandi providentia. Unde clamor acciderat circumagere corpora, tendere arcus:[1] nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum sæpe telis fortissimi cadere. Apud Germanos, inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa non forte jaciebat. Ubi sonus molientium, aut appositiæ scalæ hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos in mœnia egressos, pugionibus fodere. Sic exhaustâ nocte, novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam prætoriæ portæ (is æquissimus locus) propinquantem, promoti contrà validi asseres, et incusæ trabes prefregere, multâ superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos, subitâ et prosperâ eruptione. Simul a legionariis peritiâ et arte præstantibus, plura struebantur. Præcipuum pavorem[2] intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repentè demisso præter suorum ora, singuli, pluresve hostium sublimè rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis omissâ oppugnandi spe, rursus per otium adsidebat, nuntiis et promissis fidem legionum convellens.

XXXI. Hæc in Germaniâ ante Cremonense prœlium gesta; cujus eventum literæ Primi Antonii docuere addito Cæcinæ edicto.[3] Et præfectus cohortis e victis, Alpinus Montanus,[4] fortunam partium præsens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia e Galliâ, quîs nec amor, nec odium in partes, militia sine effectu, hortantibus præfectis, statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo satis adfirmans: et cùm cetera jurisjurandi verba conciperent, 'Vespasiani' nomen hæsitantes, aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant.

1 *Tendere arcus.* Hæc meritò suspecta Lipsio, reponenti *tendere armis.*

2 *Præcipuum pavorem.* Regius et Ryckianus scribunt *terrorem.*

3 *Addito Cæcinæ edicto.* Quippe consul erat.

4 *Alpinus Montanus.* Missus a Flavianis, Hist. 3, 35.

XXXII. Lectæ deinde pro concione epistolæ Antonii ad Civilem, suspiciones militum inritavere, tamquam ad socium partium scriptæ, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox, allatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta, factaque: et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, 'ut absisteret bello: neve externa[1] armis falsis velaret. Si Vespasianum juvare adgressus foret, satisfactum cœptis.' Ad ea Civilis, primò callidè: pôst, ubi videt Montanum præferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quæ per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset: 'Egregium' inquit 'pretium laboris recepi, necem fratris,[2] et vincula mea, et sævissimus hujus exercitûs voces, quibus, ad supplicium petitus, jure gentium pœnas reposco: vos autem Treveri, ceteræque servientium animæ, quod premium effusi totiens sanguinis exspectatis, nisi ingratam militiam immortalia tributa, virgas, secures, et dominorum ingenia? En ego, præfectus unius cohortis, et Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio,[3] vana illa castrorum spatia excidimus, vel septa ferro fameque premimus: denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem erimus.' Sic accensum, sed molliora 'referre' jussum dimittit. Ille, ut inritus legationis, rediît cetera dissimulans, quæ mox erupere.

XXXIII. Civilis, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, et quod e Germanis maximè promptum, adversùs Voculam exercitumque ejus mittit; Julio Maximo, et Claudio Victore sororis suæ filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alæ, Asciburgii sita. Adeòque improvisi castra involavere, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, 'subsignano milite media firmare:' auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque

1 *Neve externa.* Scil. Bella, *armis falsis*, i. e. prætextu bellandi pro Vespasiano, *velaret.* Ita scripti codices, non *externa arma falsis velaret*, ut voluit Lipsius.

2 *Necem fratris.* Vide suprà 13.

3 *Exigua Galliarum portio.* Canninefates et Batavi, Germaniæ quidem populi, sed in Galliam transgressi, Rheni insulam incolebant.

compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Cædes inde, non prœlium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidiâ, latera nostrorum nudavere. Sic ad legiones perventum: quæ, amissis signis, intra vallum sternebantur: cùm repentè, novo auxilio, fortuna pugnæ mutatur. Vasconum lectæ a Galbâ cohortes, ac tum accitæ, dum castris propinquant, audito prœliantium clamore, intentos hostes a tergo invadunt, latioremque, quàm prò numero, terrorem faciunt: aliis a Novesio, aliis a Mogontiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et dum alienis viribus confidunt, suas recepere. Fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur; eques evasit, cùm signis captivisque, quos primâ acie corripuerant. Cæsorum eo die, in partibus nostris, major numerus et imbellior; e Germanis, ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque, pari culpâ meritus adversa, prosperis defuere. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem; circumiri a tam paucis cohortibus nequîsset, castraque perrupta exscidisset. Vocula, nec adventum hostium exploravit, eòque simul egressus, victusque: dein victoriæ parum confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim impellere, cursumque rerum sequi maturasset; solvere obsidium legionum eodem impetu potuit.[1] Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditæ apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clarâ voce gesta patefecit, confessus illic a Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire victorem exercitum intelligebatur. 'In conspectu castrorum constitui signa, fossamque et vallum circumdari' Vocula jubet. Depositis 'impedimentis sarcinisque, expediti certarent.' Hinc in ducem clamor pugnam poscentium: et minari

1 *Solvere obsidium—potuit.* Ita Ryckius e Flor. et suo codice dedit, et firmat Regius. Vulgò *potuisset.* Infrà editi ante J. Gronovium habent *vocula jubet, ut depositis,* &c. Sed voculam *ut* respuunt codices, et commodè abesse potest.

adsueverant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique prœlium sumpsere: nam Civilis aderat non minùs vitiis hostium, quàm virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam recentis victoriæ memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari: et redintegratâ acie manus ad obsessos tendere, 'ne tempori deessent.' Illi, cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac fortè Civilis lapsu equi prostratus, creditâ per utrumque exercitum famâ, 'vulneratum aut interfectum,' immane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis indidit.

XXXV. Sed vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam rursus obsidium immineret; corruptâ totiens victoriâ non falsò suspectus bellum malle. Nihil æquè exercitus nostros, quàm egestas copiarum fatigabat. Impedimenta legionum[1] cum imbelli turbâ Novesium missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum adveherent. Nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile; qui, ubi 'rursus missos Novesium frumentatores, datasque in præsidium cohortes, velut multâ pace, ingredi' accepit: rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compositus invadit: præmissis, qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine, et incerto Marte, donec prœlium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexere, manentibus, ut fuerant, castris, quæ relictorum illic militum præsidio tenebantur. Non erat dubium quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos, e quintâ et quintadecimâ legionibus[2] apud Vetera obsessis, indomitum

1 *Impedimenta legionum.* Intellige currus et jumenta *cum imbelli manu;* lixis nempe et calonibus, ut multa manus citiùs expedirent negotium frumentandi. Gron.

2 *E quinta et quintadecima legionibus.* Ita ex capite sequenti legendum monuit Mercerus, et favet Regius, in quo scribitur *quinta et decima.* Mendosè vulgati, *e quinta*

militem, et ducibus infensum. Plures, quàm jussum erat, profecti, palam in agmine fremebant, 'non se ultrà famem, insidias legatorum toleraturos.' At, qui remanserant, 'desertos se, abductâ parte legionum,' querebantur. Duplex hinc seditio, aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam, atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox, haud procul Novesio, equestri prœlio prospere certavit. Sed miles secundis adversisque, perinde in exitium ducum accendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctæ legiones, 'donativum' exposcunt, comperto pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius, nomine Vespasiani dedit. Idque præcipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos cœtus, veterem in Hordeonium iram renovant; nec ullo legatorum, tribunorumve obsistere auso (quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi, sedato impetu, metus rediit: centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misère, auxilia ac stipendia oraturos.

XXXVII. Ipsi, ut est vulgus sine rectore præceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temere armis, ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversæ discordiam peperere; iis, qui e superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus.[1] Vitellii tamen imagines, in castris, et per proximas Belgarum civitates, repositæ, cùm jam Vitellius occidisset. Dein mutati in pœnitentiam primani, quartanique, et duoetvicesimani, Voculam sequuntur: apud quem, resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Mogontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate præ-

*et quartadecima legionibus.* Quartadecimanos in Britanniam miserat Vitellius.

1 *Causam suam dissociantibus.* Quia Vespasianum malebant.

dæ,[1] nec incruenti. In viâ dispersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant: donec egregia erga populum Romanum merita, mox rebelles fœdarent.

XXXVIII. Interea Vespasianus interum, ac Titus, consulatum absentes iniêrunt, mœstâ et multiplici metu suspensâ civitate, quæ super instantia mala, falsos pavores induerat, 'descivise Africam, res novas moliente L. Pisone.' Is præerat provinciæ, nequaquam turbidus ingenio. Sed quia naves sævitiâ hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republicâ annonæ cura,[2] clausum litus, retineri commeatus dum timet, credebat: augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla umquam civilis victoria satiavit.

XXXIX. Kalendis Januariis, in senatu, quem Julius Frontinus, prætor Urbanus, vocaverat, legatis exercitibusque, ac regibus, 'laudes gratesque' decretæ. Et Tertio Juliano prætura, 'tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset,' ablata, ut in Plotium Griphum[3] transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Cæsar Domitianus præturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque præponebatur: vis penes Mucianum erat; nisi quòd pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat Sed præcipuus Muciano metus e Primo Antonio, Varoque Ario: quos recentes, clarosque rerum famâ, ac militum studiis, etiam popu-

1 *Satietate prædæ.* Regius et Ryckianus scribunt, *societate prædæ*, ut referatur ad *mixtus:* quæ lectio potior videtur Ryckio: neque enim verisimile est obsessores in Mogontiaci obsidione tantâ prædâ ditatos, ut satietas eos ceperit, ac propterea dicesserint.

2 *Cui una ex republicâ annonæ cura.* Tale illud Juvenalis de populo Romano, *duas tantum res anxius optat, Panem et Circenses.*

3 *Plotium Griphum.* Qui Muciano fidus Hist. 3. 52.

lus fovebat, quia in neminem ultra aciem sævièrent. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum,[1] egregiis majoribus, et fraternâ imagine fulgentum, ad capessendam rempublicam hortatus: haud defuturà conscioruma manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem corrumpi facilis, adeò metuens incerta. Igitur Mucianus, quia propalam opprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, 'citeriorem Hispaniam' ostentans, 'discessu 'Cluvii Rufi vacuam:' simul amicis ejus, tribunatus præfecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine impleverat, vires abolet: dimissâ, in hiberna legione septimâ, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitûs, in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit urbi sua forma, legesque, et munia magistratuum.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, 'de 'absentiâ patris fratrisque, ac juventâ suâ,' pauca et modica disseruit, decorus habitu; et ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestiâ accipiebatur. Referente Cæsare, 'de restituendis Galbæ honoribus,' censuit Curtius Montanus, 'ut Pisonis quoque memo'ria celebraretur.' Patres utrumque jussere: de Pisone inritum fuit. Tum sorte ducti, 'per quos redderen'tur bello rapta, quique æra legum,[2] vetustate dilapsa, 'noscerent, figerentque, et Fastos, adulatione tempo'rum fœdatos, exonerarent, modumque publicis im'pensis facerent.' Redditur Tertio Juliano prætura, postquam cognitus est ad Vespasianus confugisse, Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit; damnatusque Publius, et Sorani manibus satisfactum. Insignis publicâ severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explêsse Musonius videbatur.

1 *Scribonianum Crassum.* Fratrem L. Pisonis quem Galba adoptaverat.

2 *Æra legum.* Leges in tabulas æreas incisæ per fora aliaque loca publica figebantur.

Diversa fama Demetrio, Cynicam sectam professo, quòd manifestum reum ambitiosiùs, quàm honestiùs, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio suppeditavit. Signo ultionis in accusatores dato, petit a Cæsare Junius Mauricus,[1] 'ut commen- 'tariorum Principalium potestatem senatui faceret, per 'quos nosceret, quem quisque accusandum poposcisset.' 'Consulendum tali super re Principem,' respondit.

XLI. Senatus, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri, ut sententiam rogabantur, 'deos testes' advocabant, 'nihil 'ope suâ factum, quo cujusquam salus læderetur, ne- 'que se præmium, aut honorem, ex calamitate civium 'cepisse:' trepidis, et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quîs flagitii conscientia inerat. Probabant religionem[2] patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura, in Sariolenum Voculam, et Nonium Actianum, et Cestium Severum acerrimè incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat quòd apud Vitellium molitus eadem foret; nec destitit senatus manus intentare Voculæ, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant; tamquam Neroni Scribonios fratres,[3] concordiâ opibusque insignes, ad exitium monstravisset. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultro conversus, miscendo quæ defendere nequibat, societate culpæ invidiam declinavit.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiæque famam Vipstanius Messala adeptus est, nondum senatoriâ ætate,

1 *Junius Mauricus.* De quo Plin. Epist. 1, 14. et 4, 22.

2 *Probabant religionem.* Quâ scil. trepidè et cunctanter jurabant, sed ex ipsa illorum trepidatione perjurii argumentum eliciebant.

3 *Scribonios fratres.* Ita codices mss. ut Ann. 13. 48. non *Scribonianos.* Hos, a Nerone, quum utrique Germaniæ eodem tempore præfuissent, arcessitos in Græciam, atque interemptos refert Dio in excerptis libri 63.

S

ausus pro fratre Aquilio Regulo[1] deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte ex S. C.[2] accusationem subiisse Juvenis admodum, nec depellendi periculi, sed in spem potentiæ videbatur. Et Sulpicia prætextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messala non causam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet opponens, flexerat quosdam. Occurrit truci oratione Curtius Montanus, eò usque progressus, ut, 'post cædem Galbæ, datam interfectori 'Pisonis pecuniam a Regulo, adpetitumque morsu Pi-'sonis caput' objectaret. 'Hoc certè,' inquit, Nero 'non coegit, nec dignitatem, aut salutem illâ sævitiâ 'redemisti. Sanê toleremus istorum defensiones, qui 'perdere alios, quàm periclitari ipsi maluerunt. Te 'securum reliquerat exsul pater, et divisa inter credi-'tores bona, nondum honorum capax ætas: nihil quod 'ex te concupisceret Nero, nihil quod timeret: libidine 'sanguinis, et hiatu præmiorum, ignotum adhuc inge-'nium, et nullis defensionibus expertum, cæde nobili 'imbuisti: cùm ex funere reipublicæ, raptis, consulari-'bus spoliis, septuagies sestertio[3] saginatus, et sacer-'dotio fulgens, innoxios pueros, inlustres senes, con-'spicuas feminas eâdem ruinâ prosterneres: cùm 'segnitiam Neronis incusares, quod per singulas do-'mos, seque et delatores fatigaret: posse universum 'senatum unâ voce subverti. Retinete, patres con-'scripti, et reservate hominem tam expediti consilii, 'ut omnis ætas instructa sit; et, quomodo senes nostri 'Marcellum, Crispum, juvenes Regulum imitentur. 'Invenit etiam æmulos infelix nequitia: quid si floreat 'vigeatque? Et quem adhuc quæstorium offendere 'non audemus, prætorium et consularem visuri sumus? 'An Neronem, extremum dominorum putatis? Idem

1 *Aquilio Regulo.* De quo Plinius multa in epistolis. Vide lib. 1, 5. et 2, 20.

2 *Sponte ex senatusconsulto.* Hæc verba secum pugnant. Posteriora delent Colerus et Gruterus.

3 *Septuagies sestertio.* Lib. Tur. 875000. Suprà *consularia spolia* sunt præmia quæ, everso per accusationem viro consulari, acceperat

'crediderant, qui Tiberio, qui Caio superstites fuerunt; 'cùm interim intestabilior, et sævior exortus est. Non 'timemus Vespasianum: ea Principis ætas, ea mode-'ratio. Sed diutiùs durant exempla, quàm mores.[1] 'Elanguimus, patres conscripti; nec jam ille senatus 'sumus, qui, occiso Nerone, delatores et ministros, more 'majorum puniendos flagitabat. Optimus est, post ma-'lum Principem, dies primus.'

XLIII. Tanto cum assensu senatûs auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius,[2] posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui perinde dives, et eloquentiâ clarus, nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis. Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curiâ: 'Imus,' inquit, 'Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna, 'præsente Cæsare.' Sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, vultu diverso; Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens; donec accursu amicorum retraherentur. Cùm glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi pertinacibus odiis tenderent consumptus per discordiam dies.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Cæsare, 'de abo-'lendo dolore irâque, et priorum temporum necessitati-'bus,' censuit Mucianus prolixè pro accusatoribus, simul eos, qui cœptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli, et tamquam rogaret. Patres cœptatam libertatem, postquam obviàm itum, omisere. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, et cunctis sub Nerone admissis data impunitas videretur. Octavium Sabinum Sagittam, et Antistium Sosianum,[3] senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam, et

1 *Diutiùs durant exempla, quàm mores.* Malorum exemplorum vis longiùs durat, quàm virtus bonorum principum. Ita Ernestus, qui cum Ryckio locum hunc sanum pronunciat contra Lipsium, cui placeret *quàm auctores.*

2 *Helvidius.* Vide suprà 5 et 6.

3 *Octavium Sabinum Sagittam et Antistium Sosianum.* Vide Ann. 13, 44. et 14, 48.

nuptias suas abnuentem, impotens amoris, interfecerat: Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatusconsulto damnati pulsique, quamvis concesso aliis reditu, in eâdem pœnâ retenti sunt. Nec ideo lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: accusatorum ingenia, et opes, et exercita malis artibus potentia, timebantur.

XLV. Reconciliavit paullisper studia patrum, habita in senatu cognitio, secundùm veterem morem. Manlius Patruitus, senator, 'pulsatum se in coloniâ Senensi, 'cœtu multitudinis, et jussu magistratuum' querebatur: 'nec finem injuriæ hic stetisse: planctum, et lamenta 'et supremorum imaginem præsenti sibi circumdata, 'cum contumeliis et probris, quæ in senatum univer-'sum jacerentur.' Vocati, qui arguebantur. Et cognitâ causâ, in convictos vindicatum. Additumque senatus consultum, quo Senensium plebes modestiæ admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur,[1] lege repetundarum, et exsilio ob sævitiam.

XLVI. Inter quæ militaris seditio propè exarsit. Prætorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: et lectus in eamdem spem e legionibus miles, promissa stipendia flagitabat. Ne Vitelliani quidem, sine multâ cæde, pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quò rectiùs stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem acceptos memoravimus, ceterique per urbem, et urbi vicina conquisiti, producuntur propè intecto corpore. 'Eos' Mucianus 'diduci, et Germanicum Britannicumque mili-'tem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsis-'tere' jubet. Illos primus statim aspectus obstupefecerat; cùm ex diverso, velut aciem telis et armis trucem, semet clausos, nudosque, et inluvie deformes, aspice-

1 *Cyrenensibus damnatur.* Reum damnare dicuntur, qui efficiunt, ut a judicibus damnetur.

rent. Ut verò huc illuc distrahi, cœpere, metus per omnes, et præcipua Germanici militis formido, tamquam eâ separatione ad cædem destinarentur : prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, 'ne desererentur soli, neu in pari causâ 'disparem fortunam paterentur :' modò Mucianum, modò absentem Principem, postremùm cœlum ac deos obtestari : donec Mucianus, 'cunctos ejusdem sacra- 'menti, ejusdem Imperatoris milites' appellans, falso timori obviàm iret. Namque et victor exercitus clamore lacrimas eorum juvabat. Isque finis illâ die. Paucis pòst diebus, adloquentem Domitianum firmati jam excepere. Spernunt oblatos agros ; 'militiam et sti- 'pendia' orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset : igitur in prætorium accepti. Dein, quibus ætas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam ; sed carptim, ac singuli : quo tutissimo remedio, consensus multitudinis extenuatur.

XLVII. Ceterum verâne pauperie, an uti videretur, actum in senatu, 'ut sexcenties sestertiûm[1] a privatis 'mutuum acciperetur.' Præpositusque ei curæ Pompeius Silvanus ; nec multò pòst necessitas abiit, sive omissa simulatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat. Funusque censorium[2] Flavio Sabino ductum : magna documenta instabilis fortunæ, summaque et ima miscentis.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso, proconsul, interficitur : eâ de cæde quàm verissimè expediam, si pauca suprà petiero,[3] ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africâ auxiliaque, tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque Principibus, proconsuli parebant. Mox Caius Cæsar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit : æquatus inter duos beneficiorum nu-

1 *Sexcenties sestertium.* Lib. Tur. 7500000.

2 *Funus censorium.* Vide Ann. 4, 15.

3 *Si pauca suprà petiero.* Rhenanus et Muretus mallent *repetiero.*

merus,[1] et mixtis utriusque mandatis, discordia quæsita auctaque pravo certamine.[2] Legatorum jus adolevit, diuturnitate officii, vel quia minoribus major æmulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque, securitati magis, quàm potentiæ consulebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africâ regebat Valerius Festus, sumptuosæ adolescentiæ, neque modica cupiens, et adfinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, occiso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinávere. Nec ambigitur provinciam, et militem, alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis, urbe profugi, ostentabant Pisoni 'nutantes 'Gallias, paratam Germaniam, pericula ipsius, et in 'pace suspectâ tutius bellum.' Inter quæ Claudius Sagitta, præfectus alæ Petrinæ, prosperâ navigatione prævenit Papirium centurionem, a Muciano missum: adseveravitque, 'mandata interficiendi Pisonis, centu'rioni data. Cecidisse Galerianum, consobrinum ejus 'generumque. Unam in audaciâ spem salutis. Sed 'duo itinera audendi; seu mallet statim arma, seu, pe'titâ navibus Galliâ, ducem se Vitellianis exercitibus 'ostenderet.' Nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis attigit, magnâ voce, læta Pisoni omnia,[3] tamquam Principi continuare; obvios et subitæ rei miraculo attonitos, ut eadem adstreperent, hortari: vulgus credulum, ruere in forum, 'præsentiam Pisonis' exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentiâ veri, et

1 *Beneficiorum numerus.* Hìc *beneficia* Lipsius intelligit promotiones ad altiores ordines seu gradus militiæ.

2 *Pravo certamine.* Dum scilicet neuter alteri concedere sustinet. *Diuturnitate officii* prævaluit potestas legatorum: tempus enim ipsis non nisi voluntate principis, a quo mittebantur, præfinitum. At proconsules, a senatu missi, quotannis mutabantur.

3 *Læta Pisoni omina—continuare.* Lætis ominibus Pisonem assiduè, locis omnibus prosequi, tamquam principem. Pro *omina*, quod è correctione Acidalii recepit Ernestus, Editi habent *omnia*.

adulandi libidine. Piso, indicio Sagittæ, vel insità, modestiâ, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam 'quæsitum sibi crimen cædemque' comperit: 'animadverti in eum' jussit, haud perinde spe vitæ, quàm ira in percussorem, quòd idem ex interfectoribus Clodii Macri,[1] cruentas legati sanguine manus, ad cædem proconsulis retulisset. Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis ne solita quidem munia usurpabit, clausus intra domum, ne quà motûs novi causa vel fortè oriretur.

L. Sed ubi Festo consternatio vulgi, centurionis supplicium, veraque et falsa, more famæ, in majus innotuere, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc cœptæ lucis, domum proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis et magna pars Pisonis ignari, quòd Pœnos auxiliares, Maurosque in eam cædem delegerat: haud procul cubiculo, obvium fortè servum, 'quisnam, et ubi esset Piso?' interrogavere. Servus, egregio mendacio, 'se Pisonem esse' respondit; ac statim obtruncatur: nec multò pòst, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e procuratoribus Africæ,[2] jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quæ mox tulimus,[3] sæpius, rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, præfectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates; sed 'Pisonis satellitem' vocabat: militesque et centuriones quosdam puniit, alios præmiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut oppressisse bellum crederetur. Mox Œensium Leptitanorumque discordias componit, quæ, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis prin-

1 *Clodii Macri.* Vide Hist. 1, 7.

2 *Bebius Massa, e procuratoribus Africæ.* Quia non videntur fuisse plures in Africa procuratores, Ernestus delet nomen *Africæ*, ut *e procuratoribus* sit *procurator*. Sed quid vetat Bebium Massam dici *e procuratoribus Africæ* fuisse, hoc est, unum ex iis, qui procuratores in Africa fuerant?

3 *Malorum, quæ mox tulimus.* Sub Domitiano, qui per Bebium Massam delatorem clarissimis viris necem attulit. Vide Plin. Epist. 5, 5.

cipiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Œensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam, et inter accolas latrociniis fecundam. Unde arctæ Leptitanis res, lateque vastatis agris, intra mœnia trepidabant: donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes, et recepta omnis præda, nisi quam vagi per inaccessa mapalium ulterioribus vendiderant.

LI. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam, et prosperos undique nuntios, 'cecidisse Vitellium,' multi cujusque ordinis, pari audaciâ fortunâque hibernum mare adgressi, nuntiavere. Aderant legati regis Vologesi, 'quadraginta Parthorum equitum millia' offerentes. Magnificum lætumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiæ Vologeso actæ, mandatumque 'ut legatos ad senatum mitteret, et pacem esse sciret.' Vespasianus in Italiam, resque urbis intentus, adversam de Domitiano famam accipit; 'tamquam terminos ætatis, et concessa filio egrederetur.' Igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda.

LII. Titum, antequam digrederetur,[1] multo apud patrem sermone orasse dicebatur, 'ne criminantium nuntiis temere accenderetur; integrumque se ac placabilem filio præstaret. Non legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quàm numerum, liberorum. Nam amicos tempore, fortunâ, cupidinibus aliquando, aut erroribus, imminui, transferri, desinere: suum cuique sanguinem indiscretum,[2] sed maximè Principibus; quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos pertineant: ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens exemplum præbuisset.' Vespasianus, haud æquè Domitiano mitigatus, quàm Titi pietate gaudens, 'bono esse animo' jubet, 'belloque et armis rempublicam attollere: sibi pacem domumque curæ fore.' Tum celerrimas na-

1 *Antequam digrederetur.* A patre, Alexandriâ, quem eò usque secutus erat, inde digressus Cæsaream.

2 *Suum cuique sanguinem indiscretum.* Ita conjunctum, ut nullâ re secerni ac dissociari debeat.

vium, frumento onustas, sævo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine Urbs nutabat, ut decem haud ampliùs dierum frumentum in horreis fuerit, cùm a Vespasiano commeatus subvenere.

LIII. Curam restituendi Capitolii[1] in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famâque inter proceres. Ab eo contracti haruspices, monuere, 'ut reliquiæ prioris delubri in paludes aveherentur: templum iisdem vestigiis sisteretur: nolle deos 'mutari veterem formam.' Undecimo Kalendas Julias serenâ luce, spatium omne quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quîs fausta nomina,[2] felicibus ramis:[3] dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aquâ, vivis e fontibus amnibusque[4] haustâ, perluêre. Tum Helvidius Priscus prætor, præeunte Plautio Æliano, pontifice, lustratâ suovetaurilibus areâ, et super cespitem redditis extis, 'Jovem, Junonem, Minervam, 'præsidesque imperii deos' precatus 'utî cœpta prosperarent, sedesque suas, pietate hominum inchoatas, 'divinâ ope atollerent,' vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus, et sacerdotes, et senatus, et eques et magna pars

1 *Curam restituendi Capitolii.* Vespasianum hoc tempore nondum Romæ fuisse series tota rerum declarat: at e Suetonio constat eo præsente, immo et ruderibus purgandis manus admovente, restitutum Capitolium. Quum igitur hoc libro quarto frequentes sint in mss. transpositiones, et vacua locis pluribus spatia, Ernestus suspicatur hæc, de restituto Capitolio nimis arctata, aliunde, hoc est, e libro sequente huc translata.

2 *Quîs fausta nomina.* Mos erat eligere homines bono nomine, qui rerum agendarum initiis præessent aut interessent, et quorum e nomine captari velut augurium aliquod posset prosperitatis et diuturnitatis.

3 *Felicibus ramis.* Ex arbore felici, i. e. diis gratâ decerptis, putâ lauru, oleâ, &c.

4 *Vivis e fontibus amnibusque.* Vulgò *rivis et fontibus.* Correxit J. Gronovius e codice Flor. et favet Regius, in quo legitur corruptè *aquaturis e fontibus.* In re simili Livius 1, 45. dixit *quin tu antè vivo perfunderis flumine.*

populi; studio lætitiâque connixi, saxum ingens traxere: passimque injectæ fundamentis argenti aurique stipes, et metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, sed ut gignuntur. Prædixere haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo ædibus adjecta. Id solum religio adnuere: et prioris templi magnificentiâ defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissâ dissimulatione, in populum Romanum ruere. Vitellianæ legiones vel externum servitium, quàm Imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant ànimos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, 'a Sarmatis Dacisque Mœsica ac Pannonica hiberna circumsideri:' paria de Britanniâ fingebantur. Sed nihil æquè, quàm incendium Capitolii ut finem imperio adesse crederent, impulerat. 'Captam olim a Gallis urbem; sed integrâ Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne, signum cælestis iræ datum, et possessionem rerum humanarum Transalpinis gentibus portendi,' superstitione vanâ Druidæ canebant. Incesseratque fama primores Galliarum, ab Othone adversùs Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, 'ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum civilium series et interna mala fregissent.'

LV. Ante Flacci Hordeonii cædem nihil prorupit, quo conjuratio intelligeretur. Interfecto Hordeonio, commeavere nuntii inter Civilem Classicumque, præfectum alæ Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus, et pace belloque clara origo. Ipse, e majoribus suis,[1] hostis populi Romani, quàm socius, jactabat. Miscuere sese Julius Tutor, et Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lingon. Tutor, ripæ Rheni a Vitellio præfectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsæ stirpis gloriâ incendebatur, 'pro-

1 *Ipse e majoribus suis.* Hoc est, ad exemplum majorum suorum. *Hostis—quàm socius jactabat.* Hellenismus, pro *hostem se potius, quàm socium.* Sic Virgilius, *sensit medios delapsus in hostes.*

'aviam suam divo Julio, per Gallias bellanti, corpore at-'que adulterio placuisse.' Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari: ubi, quos idoneos rebantur, conscientiâ obstrinxere, in coloniâ Agrippinensi, in domum privatum coveniunt: nam publicè civitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuere quidam Ubiorum, Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros, ac Lingonas. Nec tulere moras consultandi: certatim proclamant, 'furere discordiis populum Ro-'manum, cæsas legiones, vastatam Italiam, capi cùm 'maxime urbem omnes exercitus suis quemque bellis 'detineri: si Alpes præsidiis firmentur, coalitâ liber-'tate, dispecturas Gallias, quem virium suarum termi-'num velint.'

LVI. Hæc dicta pariter, probataque: de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavere. Plerique 'interfici-'endos' censebant, 'turbidos, infidos, sanguine ducum 'pollutos.' Vicit ratio parcendi: ne, sublatâ spe veniæ, 'pertinaciam accenderent.[1] Alliciendos potiùs in soci-'etatem: legatis tantùm legionum interfectis, ceterum 'vulgus, conscientiâ scelerum, et spe impunitatis, facile 'accessurum.' Ea primi consilii forma: missique per Gallias concitores belli. Simulatum ipsis obsequium, quò incautiorem Voculam opprimerent. Nec defuere, qui Voculæ nuntiarent. Sed vires ad coercendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites, et occultos hostes, optimum e præsentibus ratus, mutuâ dissimulatione, et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem captum et extra conventum[2] amandatum in Frisios diximus, corruptis custodibus perfugit: pollicitusque, 'si præsidium dare-'tur, iturum in Batavos, et potiorem civitatis partem 'ad societatem Romanam retracturum:' acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos

1 *Pertinaciam accenderent.* Ita Flor. Regius, et Ryckianus, quod, ut mollius vulgato *pertinacia accenderentur*, Ernesto receptum.

2 *Extra conventum.* Scil. socialem eorum, qui arma in Romanos junxerant, *diximus*. Suprà 18.

ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, cum Classicus et Tutor, per speciem explorandi prægressi, cum ducibus Germanorum pacta firmavere. Tumque primùm discreti a legionibus, proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Voculâ, 'Non adeò turbatam civilibus 'armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibus'que despectui sit. Superesse fidas provincias, victores 'exercitus, fortunam imperii, et ultores deos. Sic olim, 'Sacrovirum et Æduos, nuper, vindicem Galliasque sin'gulis prœliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem 'fata, ruptores fœderum exspectarent. Meliùs divo Ju'lio, divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et 'infracta tributa[1] hostiles spiritus induisse. Nunc 'hostes, quia molle servitium: cùm spoliati exutique 'fuerint, amicos fore.' Hæc ferociter locutus, postquam perstare in perfidiâ Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli, duûm millium spatio distantibus campis, consedêre. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris, nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquam plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit.

LVIII. 'Numquam apud vos verba feci, aut pro 'vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exi'tium parari, libens audio: mortemque in tot malis 'hostium ut finem[2] miseriarum exspecto. Vestrî me 'pudet miseretque, adversùs quos non prœlium et acies 'parantur; id enim fas armorum et jus hostium:

1 *Infracta tributa.* Galba quibusdam civitatibus quartam tributorum partem remiserat.

2 *In tot malis hostium ut finem.* Hæc meritò displicent Lipsio, qui legendum censet, vel *portum et finem*, vel *honestam, ut finem* Gronovius Observ. 1, 14. malebat *otium et finem* Ernestus cum Acidalio vocem *hostium* delendam putat, et huc malè tractam e proximo, ubi *jus hostium.*

'bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum Classicus sperat: imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeò nos, si fortuna in præsens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanæ legiones perire præoptaverint, ne loco pellerentur? Socii sæpe nostri, exscindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quàm fides famaque. Tolerant cùm maximè inopiam obsidiumque apud Vetera legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis, super arma, et viros, et egregia castrorum munimenta, frumentum et commeatus quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam donativo suffecit; quod sive a Vespasiano, sive a Vitellio datum interpretari mavultis, ab Imperatore certè Romano accepistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed est vallum murique, et trahendi artes, donec e proximis provinciis auxilia exercitusque concurrant. Sanè ego displiceam: sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civilem et Classicum Italiam invasuros. An si ad mœnia urbis Germani Gallique duxerint, arma patriæ inferetis? Horret animus tanti flagitii imagine. Tutori Trevero agentur excubiæ? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas supplebitis? quis deinde sceleris exitus? cùm Romanæ legiones contrà direxerint: transfugæ e transfugis; et proditores e proditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis errabitis? Te, Jupiter optime, maxime, quem per octingentos viginti annos tot triumphis coluimus: te, Quirine, Romanæ parens urbis, precor venerorque, ut si vobis non fuit cordi, me duce hæc castra incorrupta et intemerata servari, at certè pollui fœdarique a Tutore et Classico ne sinatis. Militibus Romanis aut innocentiam detis, aut maturam, et sine noxâ pœnitentiam.'

LIX. Variè excepta oratio inter spem, metumque, ac pudorem. Digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuere fœdissimam mor-

tem[1] sponte prævenire. Et Classicus, misso Æmilio Longino, desertore primæ legionis, cædem ejus maturavit. Herennium et Numisium, legatos, vinciri, satis visum. Dein, sumptis Romani imperii insignibus,[2] in castra venit. Nec illi, quamquam ad omne facinus durato, verba ultrà suppeditavere, quàm ut sacramentum recitaret. Juravere qui aderant, 'pro imperio Galliarum.' Interfectorem Vocula, altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, præmiis attollit. Divisæ inde inter Tutorem et Classicum curæ. Tutor, validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, occisis Mogontiaci tribunis, pulso castrorum præfecto, qui detrectaverant. Classicus corruptissimum quemque e deditis 'pergere ad obsessos' jubet, 'veniam ostentantes, si præsentis sequerentur; aliter, nihil spei: famem, ferrumque, et extrema passuros.' Adjecere qui missi erant, exemplum suum.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equisque, et ceteris animalibus, quæ profana fœdaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremò, et stirpes, et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiæque documentum fuere; donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis 'vitam' orantes: neque antè preces admissæ, quàm in verba Galliarum jurarent. Tum pactus 'prædam castrorum,' dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves[3] abeuntes prosequerentur. Ad quintum fere lapidem coorti Germani, incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio; multi palantes occubuere: ceteri restro in castra profugi-

1 *Fœdissimam mortem.* Quæ mox desertoris proditorisque manu obvenit.

2 *Romani imperii insignibus.* Lictores cum fascibus intelligit Ernestus.

3 *Ac qui ipsos leves.* Duplicis generis dati custodes dicuntur, quorum alii prædam in castris retentarent, alii victos prosequerentur *leves*, et sarcinis fortunisque omnibus exutos.

unt querente sanè Civile, et increpante Germanos, 'tamquam fidem per scelus abrumperent.' Simulata ea fuerint, an retinere sævientes nequiverit, parum adfirmatur. Direptis castris, faces injiciunt: cunctosque, qui prœlio superfuerant, incendium hausit.

LXI. Civilis, barbaro voto,[1] post cœpta adversùs Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum cæde legionum, deposuit. Et ferebatur parvulo filio, quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus; et, si certandum adversùs Gallos de possessione rerum foret, inclitus famâ, et potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledæ. Ea virgo nationis Bructeræ, latè imperitabat: vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et augescente superstitione, arbitrantur deas.[2] Tuncque Veledæ auctoritas adolevit: nam 'prosperas Germanis res, et excidium legionum' prædixerat. Sed Lupercus, in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque in Galliâ geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium alarum, legionum, hiberna subversa cremataque: iis tantùm relictis, quæ Mogontiaci, ac Vindonissæ sita sunt.

LXII. Legio sextadecima, cum auxiliis simul deditis, a Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, præfinità die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus, per varias curas egêre, ignavissimus quisque, cæsorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars, rubore et infamiâ, 'quale illud iter, 'quis dux viæ? et omnia in arbitrio eorum, quos vitæ 'necisque dominos fecissent.' Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare: quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem accingi. Hæc meditantibus, advenit proficiscendi hora,

1 *Barbaro voto.* Vide de moribus Germanorum 31.

2 *Arbitrantur deas.* Vulgò, *Arbitrentur deas.* Mutavit Ernestus ex editione prima, et sic volebat Muretus. Vide de moribus Germ. 8.

exspectatione tristior.[1] Quippe intra vallum, deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus, et dies. Revulsæ Imperatorum imagines, inhonora signa,[2] fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longæ exsequiæ: Dux Claudius Sanctus, effosso oculo, dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam desertis Bonnensibus castris, altera se legio miscuerat. Et vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti, qui paullo antè Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque, et undique effusi, insolito spectaculo nimiùm fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi; spretisque Sancti promissis, aut minis, Mogontiacum abeunt: ac fortè obvio interfectore Voculæ Longino, conjectis in eum telis, initium exsolvendæ in posterum culpæ fecere. Legiones, nihil mutato itinere, ante mœnia Treverorum considunt.

LXIII. Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an Coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavere. Sævitiâ ingenii, et cupidine prædæ, ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiæ fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quòd filium ejus, primo rerum motu, in coloniâ Agrippinensi deprehensum, honoratè custodierant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentiâ auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut disjecta, Ubios quoque dispersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: quæ ferocissimus e legatis, in hunc modum protulit: 'Redisse vos in corpus nomenque Germaniæ, 'communibus deis, et præcipuo deorum Marti, grates 'agimus: vobisque gratulamur, quòd tandem liberi in-

1 *Expectatione tristior. Omnia tristiora experiundo factura*, ut ait Livius de fœda legionum deditione ad furculas Caudinas.

2 *Inhonora signa.* Vide Ann. 1, 24.

'ter liberos eritis. Nam ad hunc diem, flumina ac ter- 'ras, et cœlum quodammodo ipsum, clauserant Ro- 'mani : ut colloquia congressusque nostros, arcerent : 'vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, in- 'ermes ac propè nudi, sub custode et pretio coiremus.[1] 'Sed ut amicitia societasque nostra in æternum rata 'sit, postulamus a vobis, muros coloniæ, munimenta 'servitii, detrahatis. Etiam fera animalia, si clausa te- 'neas, virtutis, obliviscuntur. Romanos omnes, in fini- 'bus vestris, trucidetis : haud facilè libertas, et domini 'miscentur. Bona interfectorum, in medium cedant ne 'quis occulere quidquam, aut segregare causam suam 'possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, 'ut olim majoribus nostris : quomodo lucem diemque 'omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris na- 'tura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, 'abruptis voluptatibus,[2] quibus Romani plus adversùs 'subjectos, quàm armis valent : sincerus et integer, et 'servitutis oblitus populus, aut ex æquo agetis, aut aliis 'imperitabitis.'

LXV. Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quando neque subire conditiones metus futuri, neque palam aspernari conditio præsens sinebat : in hunc modum respondent : 'Quæ prima libertatis facultas data 'est, avidiùs quàm cautiùs sumpsimus, ut vobis ceteris- 'que Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. 'Muros civitatis, congregantibus se cùm maximè Ro- 'manorum exercitibus, augere nobis, quàm diruere, 'tutius, est. Si qui ex Italiâ, aut provinciis, alienigenæ 'in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel

1 *Sub custode et pretio coiremus.* Hinc capite sequenti, *vectigal et onera commerciorum resolvimus : sint transitus incustoditi, &c.*

2 *Abruptis voluptatibus.* Ita dedit Lipsius ex mss. codicibus, a quibus non multum abit Regius, in quo mendosè scribitur *voluntatibus.* Solebant Romani victarum gentium mollire vires, et per delicias amœnasque voluptates frangere. Vide Agricolæ vitam 21, ante Lipsium edebatur, *abruptis vectigalibus.*

'in suas quisque sedes refugêre. Deductis olim,[1] et 'nobiscum per connubium sociatis, quisque mox provenere, hæc patria est. Nec vos adeò iniquos existimamus, ut interfici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint transitus incustoditi, sed diurni, et inermes; donec nova et recentia jura, in vetustatem consuetudine vertantur, Arbitrum habebimus Civilem et 'Veledam apud quos pacta sancientur.' Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravere. Sed coram adire, adloquique Veledam, negatum. Arcebantur aspectu quò venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre;[2] delectus e propinquis, consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

LXVI. Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Occupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes compositâ; quominus ultrà pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuariâ manu restitit, fretus loco, quia pontem Mosæ fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè, donec Germani transnatantes, terga Labeonis invasere. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clarâ voce: 'Non 'ideò,' inquit, 'bellum sumpsimus, ut Batavi et Treveri 'gentibus imperent. Procul hæc a nobis arrogantia: 'accipite societatem: transgredior ad vos, seu me du'cem, seu militem mavultis.' Movebatur vulgus, condebantque gladios; cùm Campanus, ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidere. Labeo, ante quam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios in fidem acceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

LXVII. Interea Julius Sabinus, projectis fœderis

1 *Deductis olim.* Veteres colonos intellige: *quique mox provenere*, i. e. ex iis nati sunt.

2 *Ipsa editâ in turre.* Lege potiùs cum Ryckiano co-

Romani monumentis,[1] *Cæsarem* se salutari jubet; magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem, et nobis fidam. Nec Sequani detrectavere certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temere prœlium, pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit: illic voluntariâ morte interiisse creditus. Sed quibus artibus latebrisque, vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam, et insigne Eponinæ uxoris exemplum,[2] suo loco reddemus. Sequanorum prosperâ acie, belli impetus stetit. Resipiscere paullatim civitates, fasque et fœdera respicere, principibus Remis, qui per Gallias edixere, 'ut missis legatis in commune consultarent, libertas an pax placeret.'

LXVIII. At Romæ cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quamquam egregii duces[3] (jam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat summam belli parum tolerarent. Nec relinquenda urbs sine rectore. Et Domitiani indomitæ libidines timebantur; suspectis, utì diximus, Primo Antonio, Varoque Arrio. Varus, prætorianis præpositus, vim atque arma retinebat. Eum Mucianus, pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonæ præfecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem innexum, et gratissimum Domitiano, prætorianis præposuit, 'patrem ejus sub Caio Cæsare 'egregiè functum eâ curâ' dictitans. 'Lætum mili-

dice *adyta intrare:* nec longè abeunt Regius et editio prima, in quibus legitur *adita intrare.*

1 *Projectis—monumentis.* Columnis, aut tabulis æneis in quibus incisum et proscriptum erat fœdus Romanorum cum Lingonibus.

2 *Eponinæ uxoris exemplum.* Nimirum Tacitus rem servavit narrandam in ultimum Vespasiani annum, quum et Julius hic Sabinus, et ista ipsa Eponina interfecti. Tota historia apud Plutarchum diffusè est in Erotico extremo.

3 *Ne, quamquam egregii duces.* Ita hunc locum egregiè Mercerus emendavit, quum priùs ex corruptis codicibus legeretur nullo sensu *nequaquam.*

'tibus idem nomen: atque ipsum, quamquam senato-'rii ordinis, ad utraque munia sufficere.' Adsumuntur e civitate clarissimus quisque; et alii per ambitionem. Simul Dimitianus Mucianusque accingebantur, dispari animo: ille, spe ac juventâ prosperus: hic, moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferociâ ætatis, et pravis impulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque malè consuleret. Legiones victrices, sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recèns conscriptis secunda, Peninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur. Quartadecima legione Britanniâ, sexta ac decima ex Hispaniâ accitæ. Igitur venientes exercitûs famâ, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenere. Treverorum legatio illic opperiebatur, accerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione, cuncta, magnis imperiis objectari solita, contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit; turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundiâ.

LXIX. At Julius Auspex, e primoribus Remorum, 'vim Romanam, pacisque bona' dissertans, et sumi bel-'lum etiam ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo ge-'ri, jamque super caput legiones,' sapientissimum quemque reverentiâ fideque, juniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quòd, Vindicis motu, cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum æmulatio: 'quod bello caput? unde jus auspiciumque 'peteretur? quam, si cuncta provenissent, sedem im-'perio legerent?' Nondum victoria, jam discordia erat: aliis fœdera, quibusdam opes viresque, aut vetustatum originis, per jurgia jactantibus.[1] Tœdio futurorum, præsentia placuere. Scribuntur ad Treveros epistolæ, nomine Galliarum, 'ut abstinerent armis, 'impetrabili veniâ, et paratis deprecatoribus, si pœnite-'ret.' Restitit idem Valentinus obstruxitque civitatis

1 *Per jurgia jactantibus.* Ita Manutius e Flor. Regio et primâ editione emendavit, in quibus scribitur *per juria jactantibus.* Ryckius maluit e suo codice *pro jure janctantibus.*

suæ aures, haud perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus.

LXX. Igitur non Treveri, neque Lingones, ceteræve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem, in unum consulere. Sed Civilis, avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere, aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniæ ripam, et ardua Alpium præsidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxiliariis cohortibus per Rætiam, inrupere. Accessit ala Singularium,[1] excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Præerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut ferme acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias recenti Vangionum, Cæracatium,[2] Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, corruptis spe, aut metu subactis legionarii: qui primò cohortem, præmissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio rediere: secutis Tribocis, Vangionibusque et Cæracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Mogontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontem Navæ fluminis abruperat: sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Eâ clade perculsi Treveri; et plebes, omissis armis, per agros palatur: quidam principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quæ societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Novesio Bonnâque in Treveros, ut suprà memoravimus, traductæ, se ipsas in verba

1 *Ala singularium.* Qui videntur fuisse equites honoratioris militiæ.

2 *Cæracatium.* In Flor. scribitur *Cæracatium*, quo nomine intelligendi sidentur Ryckio *Cærasi*, de quibus Cæsar de bello Gall. 2, 4. quod situi populi istius non convenire docet Cellarius.

Vespasiani adigunt.[1] Hæc, Valentino absente, gesta: qui, ubi adventabat, furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessere. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt; occisis Herennio ac Numisio legatis, quò minore spe veniæ cresceret vinculum sceleris.

LXXI. Hic belli status erat, cùm Petilius Cerialis Mongontiacum venit: ejus adventu erectæ spes. Ipse pugnæ avidus, et contemnendis, quàm cavendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat; ubi primùm congredi licuisset, nullam prœlio moram facturus. Delectus per Galliam habitos, in civitates remittit, ac nuntiare jubet 'sufficere imperio legiones, 'socii ad munia pacis redirent, securi, velut confecto 'bello, quod Romanæ manus excepissent.' Auxit ea res Gallorum obsequium: nam receptâ juventute, faciliùs tributa toleravere, proniores ad officia, quòd spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi 'pulsum 'Tutorem, cæsos Treveros, cuncta hostibus prospera 'accepere: trepidi ac properantes, dum dispersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Va'lentinum monuere, ne summæ rei periculum face'ret.' Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto quod erat militum Mogontiaci quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit; quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ[2] amne septum: et addiderat fossas, obicesque saxorum. Nec deterruere ea munimenta Romanum ducem quominus peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temere collectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum moræ in ascensu, dum missilia hostium prævehuntur.

1 *Se ipsas in verba Vespasiani adigunt.* Ita quidem omnes libri, inquit Ernestus; sed haud dubiè rescribendum *se ipsæ.*

2 *Montibus aut Mosellâ*, i. e. montibus hinc, inde Mosellâ amne septum.

Ut ventum in manus;[1] deturbati, ruinæ modo, præcipitantur. Et pars equitum, æquioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendæ civitatis: 'Hanc 'esse Classici, hanc Tutoris patriam: horum scelere 'clausas cæsasque legiones. Quid tantum Cremonam 'meruisse, quam e gremio Italiæ raptam, quia unius 'noctis moram victoribus adtulerit? Stare in confinio 'Germaniæ integram sedem, spoliis exercituum et 'ducum cædibus ovantem. Redigeretur præda in fiscum: ipsis sufficere ignes, et rebellis coloniæ ruinas, 'quibus tot castrorum excidia pensarentur.' Cerialis, a metu infamiæ,[2] si licentiâ sævitiâque imbuere militem crederetur, pressit iras: et paruere, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos, accitarum e Mediomatricis legionum miserabilis aspectus. Stabant conscientiâ flagitii mæstæ, fixis in terram oculis. Nulla inter coeuntes exercitus consalutatio: neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria, et lucem ipsam vitantes: nec perinde periculum aut metus, quàm pudor ac dedecus obstupefecerat; attonitis etiam victoribus, qui vocem precesque[3] adhibere non ausi, lacrimis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, 'fato acta' dictitans, 'quæ militum ducumque 'discordiâ, vel fraude hostium evenissent. Primum 'illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: 'priorum facinorum neque Imperatorem, neque se 'meminisse.' Tunc recepti in eadem castra; et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

1 *Ut ventum in manus.* Ita Flor. Regius et Ryckianus codex, et sic solet Tacitus. Vulgò *ut ventum ad manus.*

2 *Cerialis a metu infamiæ.* Præpositionem delevit Lipsius, quam scripti codices, et editi ante Lipsium tenent: hanc restituit Ernestus, ut et infrà *posito civium bello*, pro vulgatorum *posito civili bello.*

3 *Qui vocem precesque.* Voculam *qui* delet Muretus: pro ea reponit Acidalius *quis.*

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita adloquitur: 'Neque ego umquam 'facundiam exercui; et populi Romani virtutem armis adfirmavi. Sed quia apud vos verba plurimùm valent, bonaque ac mala non suâ naturâ, sed 'vocibus seditiosorum æstimantur: statui pauca disserere, quæ, profligato bello, utilius sit vobis audisse, quàm uobis dixisse. Terram vestram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt duces imperatoresque Romani, nullâ cupidine, sed majoribus vestris 'invocantibus, quos discordiæ usque ad exitium fatigabant: et acciti auxilio Germani, sociis pariter atque hostibus servitutem imposuerant. Quot prœliis 'adversùs Cimbros Teutonosque, quantis exercituum 'nostrorum laboribus, quove eventu Germanica bella 'tractaverimus, satis clarum.[1] Nec ideo Rhenum insedimus, ut Italiam tueremur: sed ne quis alius 'Ariovistus, regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque et Transrhenanis gentibus 'creditis, quàm majoribus eorum patres avique vestri 'fuerunt? Eadem semper causa Germanis transcendendi in Gallias, libido atque avaritia, et mutandæ sedis 'amor: ut relictis paludibus et solitudinibus suis, fecundissimum hoc solum, vosque ipsos possiderent. 'Ceterùm libertas, et speciosa nomina prætexuntur: nec 'quisquam alienum servitium, et dominationem sibi 'concupivit, ut non eadem ista vocabula usurparet.

LXXIV. 'Regna bellaque per Gallia semper fuere, 'donec in nostrum jus concederetis. Nos, quamquam 'totiens lacessiti, jure victoriæ id solum vobis addidimus,[2] quo pacem tueremur. Nam neque quies gentium, sine armis; neque arma, sine stipendiis; neque stipendia, sine tributis haberi queunt. Cetera 'in communi sita sunt. Ipsi plerumque legionibus 'nostris præsidetis: ipsi has aliasque provincias regi-

1 *Satis clarum.* Codices Regius et Ryckianus, et editio prima habent *satis claret,* nec abhorret a stilo Taciti verbum poeticum.

2 *Id solum vobis addidimus,* i. e. oneris imposuimus, duriùs in vos consuluimus. Gr.

'tis. Nihil separatum, clausumve. Et laudatorum 'Principum usus ex æquo, quamvis procul agentibus: 'sævi proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut 'nimios imbres, et cetera naturæ mala; ita luxum, 'vel avaritiam dominantium tolerate. Vitia erunt, do-'nec homines; sed neque hæc continua, et meliorum 'interventu pensantur; nisi fortè Tutore et Classico 'regnantibus, moderatius imperium speratis; aut mi-'noribus, quàm nunc, tributis parabuntur exercitus, 'quibus Germani Britanique arceantur. Nam pulsis, '(quod dii prohibeant) Romanis, quid aliud, quàm 'bella omnium inter se gentium existent? Octingento-'rum annorum fortunâ disciplinâque compages hæc 'coaluit; quæ convelli, sine exitio convellentium, non 'potest. Sed vobis maximum discrimen penes quos au-'rum et opes, præcipuæ bellorum causæ. Proinde pa-'cem et Urbem, quam victi victoresque eodem jure ob-'tinemus, amate, colite. Moneant vos utriusque fortu-'næ documenta, ne contumaciam cum pernicie, quàm 'obsequium, cum securitate malitis.' Tali oratione graviora metuentes composuit, erexitque.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, cùm Civilis et Classicus misêre epistolas ad Cerialem, quarum hæc sententia fuit. 'Vespasianum, quamquam 'nuntii occultarent,[1] excessisse vitâ. Urbem atque 'Italiam, interno bello consumptam, Muciani ac Do-'mitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis im-'perium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum sua-'rum contentos: si prœlium mallet, ne id quidem ab-'nuere.' Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui adtulerat ipsas epistolas,[2] ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenere undique. Plerique culpabant Cerialem, passum jungi, quos discretos intercipere licuisset. Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit: quîs temere antea intutis con-

1 *Nuncios occultarent.* Nempe Cerialis et alii duces Romani. Farnesianus codex, Regius et Ryckianus habent *nuncii*, sed tunc legendum esset *occultarentur*.

2 *Eum qui adtulerat ipsas epistolas.* Immo *ipsasque epistolas ad Domitianum misit.*

sederat. Apud Germanos, diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis, opperiendas 'Transrhenanorum 'gentes, quarum terrore fractæ populi Romani vires 'obtererentur. Gallos quid aliud, quàm prædam victoribus? et tamen quod roboris sit, Belgas, secum palam, aut voto stare:' Tutor 'cunctatione crescere rem 'Romanam' adfirmabat, 'coeuntibus undique exercitibus. Transvectam e Britanniâ legionem; accitas ex 'Hispaniâ; adventare ex Italiâ: nec subitum militem, 'sed veterem, expertumque belli. Nam Germanos, 'qui ab ipsis sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere. Pecuniamque, ac dona, quîs solis 'corrumpantur, majora apud Romanos: et neminem adeò 'in arma pronum,[1] ut non idem pretium quietis, quàm 'periculi, malit: quòd si statim congrediantur, nullas 'esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exercitûs, 'legiones, fœderibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, quòd inconditam nuper Valentini manum contra 'spem suam fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus, venturosque in manus, non imperiti adolescentuli, verba et conciones, quàm ferrum 'et arma meditantis, sed Civilis et Classici: quos ubi 'aspexerint, redituram in animos formidinem, fugam, 'famemque, ac totiens captis precariam vitam: neque 'Treveros, aut Lingonas benevolentiâ contineri: resumpturos arma, ubi metus abscesserit.' Diremit consiliorum diversitatem, approbatâ Tutoris sententiâ, Classicus, statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique: pars montibus; alii, viam inter Mosellamque flumen, tam improvisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul, vincique suos audierit; increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in

1 *In arma pronum.* Vulgò *in arma promptum.* Mutavit Ryckius e Flor. et su codice, quibus accedunt Regius et prima editio.

oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellæ pons, qui ulteriora coloniæ adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus, et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate, et fortissimi cujusque accursu, reciperatum pontem electâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos, et rarum apud signa militem, ac propè circumventas aquilas videt. Incensus irâ, 'non Flaccum,' inquit, 'non Voculam deseritis. Nulla hic proditio: neque aliud excusandum habeo, quàm quòd vos Gallici fœderis oblitos prædixerim memoriam[1] Romani sacramenti temere credidi Adnumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri, aut militum manibus, aut hostium ceciderint. Ite, nuntiate Vespasiano, vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum a vobis in acie ducem: venient legiones, quæ neque me inultum, neque vos impunitos patiantur.'

LXXVIII. Vera erant: et a tribunis præfectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes, et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et impedientibus tentoriis sarcinisque, cùm intra vallum pugnaretur. Tutor, et Classicus, et Civilis, suis quisque locis pugnam ciebant: Gallos 'pro libertate,' Batavos 'pro gloriâ,' Germanos 'ad prædam' instigantes. Et cuncta pro hostibus erant: donec legio unaetvicesima, patentiore quàm ceteræ, spatio conglobata, sustinuit ruentes, mox impulit. Nec sine ope divinâ, mutatis repentè animis, terga victores vertêre. Ipsi territos se cohortium aspectu ferebant, quæ primo impetu disjectæ, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia con-

1 *Oblitos prædixerim, memoriam, &c.* Locus depravatus, quem Gronovius sic emendabat: *quàm quòd vos Gallici fœderis oblitos, repetisse memoriam Romani sacramenti temerè credidi.* Aliam lectionem præfert Ryckianus codex, *oblitos, proximam memoriam Romani sacramenti tenere credidi.* Vocem *tenere* servant veteres editi.

sectandi. Cerialis, ut incuriâ propè rem adflixit, ita constantiâ restituit: secutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses: offerebantque uxorem ac sororem Civilis, et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus, et justæ preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem, vel ad ultionem accingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, quæ e Chaucis Frisiisque composita Tolbiaci,[1] in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, 'deletam cohortem dolo Agrippinensium:' qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremevere. Simul Cerialis propero agmine subvênit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, adflictaret Batavos, quà Oceano ambiuntur. Sed legionem, terrestri itinere, Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit. Eaque civitates in deditionem acceptæ: classem ultro Canninefates adgressi sunt: majorque pars navium depressa, aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversùs equites, Novesium a Ceriale præmissos, secundum prœlium fecit: quæ modica, sed crebra damna, famam victoriæ nuper partæ lacerabant.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus, Vitellii filium interfici jubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est; favore militum anxius, et superbiâ viri, æqualium quoque, adeò superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe suâ excipitur, ita neque averso Imperatoris animo. Trahebatur in diversa; hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubiè

1 *Tolbiaci.* Hodie *Zullich* in ducatu Juliensi.

bellum erat, inde Muciani epistolis: simul ceteri, 'ut 'infestum tumidumque' insectabantur, adjunctis prioris vitæ criminibus:[1] neque ipse deerat arrogantiâ vocare offensas,[2] nimius commemorandis, quæ meruisset. 'Alios' ut 'imbelles,' 'Cæcinam' ut 'captivum ac de-'diticium' increpat. Unde paullatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitiâ.

LXXXI. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriæ statos æstivis flatibus dies, et certa maris, opperiebatur multa miracula evenere, quîs cæli favor, et quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrinâ quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, 'remedium cæcitatis' exposcens gemitu, monitu[3] Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque Principem, ut genas et oculorum orbes dignaretur 'respergere oris excremento.' Alius manum æger, eodem deo auctore, 'ut pede ac vestigio Cæsaris cal-'caretur,' orabat. Vespasianus primò inridere aspernari; atque illis instantibus, modò famam vanitatis metuere modò ipsorum, et vocibus, et vocibus adulantium in spem induci: postremò existimari a medicis jubet, an talis cæcitas ac debilitas ope humanâ superabiles forent. Medici variè disserere: 'Huic non exe-'sam vim luminis, et redituram, si pellerentur obstantia: 'illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, 'posse integrari. Id fortasse cordi deis, et divino mi-'nisterio Principem electum: denique patrati remedii 'gloriam penes Cæsarem; inriti ludibrium penes mi-'seros fore.' Igitur Vespasianus, cuncta fortunæ suæ patere[4] ratus, nec quidquam ultrà incredibile, læto ipse vultu, erectâ quæ adstabat multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac cæco reluxit

1 *Prioris vitæ criminibus.* Vide Ann. 14, 40. et Hist. 2, 86.

2 *Vocare offensas*, i. e. provocare.

3 *Exposcens gemitu, monitu, &c.* Duæ voces postremæ offendunt Ernestum, qui censet *gemitu* aut spurium esse, aut pro eo legendum esse *ingenitum*, i. e. Vespasiano insitum divinitus.

4 *Cuncta fortunæ suæ patere.* Mallet Ernestus, *parere*.

dies. Utrumque, qui interfuere nunc quoque memorant postquam nullum mendacio pretium.

LXXXII. Altior inde Vespasiano cupido ad eundi sacram ædem, ut super rebus imperii consuleret. 'Arceri templo cunctos,' jubet: atque ingressus, intentusque numini, respexit ponè tergum e primoribus Ægyptiorum nomine Basiliden; quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere et ægro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, 'num illo die Basilides templum inisset?' percunctatur obvios, 'num in urbe visus sit?' denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento, octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, et vim responsi ex nomine Basilidis, interpretatus est.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Ægyptiorum antistites sic memorant. 'Ptolemæo regi qui Macedonum primus Ægypti opes firmavit, cùm Alexandriæ recèns conditiæ mœnia, templaque, et religiones adderet, oblatum per quietem decore eximio, et majore quàm humanâ specie juvenem, qui moneret,' ut, fidissimis amicorum in Pontum missis, effigiem suam acciret: lætum id regno, magnamque et inclitam sedem fore, quæ excepisset: 'simul visum eumdem juvenem in cœlum igne plurimo attolli.' Ptolemæus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Ægyptiorum, quibus mos talia intelligere, nocturnos visus aperit. Atque illis Ponti et externorum parum gnaris, Timotheum, Atheniensem, e gente Eumolpidarum, quem, ut antistitem cærimoniarum, Eleusine exciverat,[1] 'quænam illa superstitio, quod numen?' interrogat. Timotheus, quæsitis, qui in Pontum meassent, cognoscit urbem illic Sinopen, nec procul templum, vetere inter accolas famâ Jovis Ditis. Namque et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam vocent. Sed Ptolemæus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediit, voluptatum quàm religionem appetens, negligere

1 *Eleusine exciverat.* Vulgò *Eleusi* mutavit J. Gronovius, firmantque Flor. et Regius, in quibus mendosè scribitur, *Eleasim*.

paullatim, aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species terribilior jam, et instantior, 'exitum 'ipsi regnoque' denuntiaret, 'ni jussa patrarentur.' Tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet: præcipitque navigaturis, 'ut Pythium Apollinem adeant.' Illis mare secundum; sors oraculi haud ambigua: 'Irent, simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent.'

LXXXIV. Ut Sinopen venêre, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi allegant. Qui diversus animi, modò numen pavescere, modò minis adversantis populi terreri; sæpe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemæus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi offertur, ne destinata deo ultrà 'moraretur.' Cunctantem varia pernicies, morbique et manifesta cælestium ira, graviorque in dies fatigabat. Advocatâ concione, 'jussa numinis, suos 'Ptolemæique visus, ingruentia mala' exponit. Vulgus adversari regem,[1] invidere Ægypto, sibi metuere, templumque circumsidere. Major hinc fama tradidit, 'deum ipsum appulsas litori naves sponte conscendisse.' Mirum inde dictu, tertio die tantum maris emensi, Alexandriam appelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum, loco cui nomen Rhacotis: fuerat illic sacellum, Serapidi atque Isidi antiquitus sacratum. Hæc de origine et adventu dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui 'Seluciâ urbe 'Syriæ, accitum, regnante Ptolemæo, quem tertia ætas 'tulit: alii auctorem eumdem Ptolemæum, sedem, 'ex quâ transierit, Memphim' perhibent, inclitam olim, et veteris Ægypti columen. Deum ipsum multi 'Æsculapium, quòd medeatur ægris corporibus;' quidam 'Osirin, antiquissimum illis gentibus numen;' plerique 'Jovem, ut rerum omnium potentem;' plurimi 'Ditem

1 *Vulgus adversari regem.* Rectè Muretus corrigit *adversari.*

'patrem, insignibus, quæ in ipso manifesta,' aut per ambages conjectant.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios accepere. Præcipua victoriæ fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vulta ferebat. Auditus ideo tantùm, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum supplicium, exprobranti cuidam 'patriam 'ejus captam,' 'accipere se solatium mortis' respondit. Sed Mucianus, quod diu occultaverat, ut recens exprompsit: 'Quoniam, benignitate deûm, fractæ hos'tium vires forent, parum decorè Domitianum, con'fecto propè bello, alienæ gloriæ interventurum. Si 'status imperii, aut salus Galliarum in discrimine ver'teretur, debuisse Cæsarem in acie stare: Cannine'fates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse 'Lugduni vim fortunamque principatûs e proximo os'tentaret, nec parvis periculis immixtus, et majoribus 'non defuturus.'

LXXXVI. Intelligebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: ita Lugdunum ventum. Unde Creditur Domitianus occultis ad Cerialem nuntiis, fidem ejus tentavisse, 'an præsenti sibi exercitum 'imperiumque traditurus foret:' quâ cogitatione bellum adversùs patrem agitaverit,[1] an opes viresque adversùs fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis, salubri temperamento elusit, ùt vana pueriliter cupientem. Domitianus sperni a senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat; simplicitatis ac modestiæ imaginè, in altitudinem conditus, studiumque literarum et amorem

1 *Quâ cogitatione bellum—agitaverit.* Plerique codices, quos inter Regius, legunt *quâ contagione bellum—cogitaverit.* Idque placet Ryckio, minimè probante Ernesto, qui pro *cogitatione,* mallet *sollicitatione.* Mox pro *in altitudinem conditus,* Idem Ernestus Tacitum scripsisse putat *in solitudinem.*

carminum simulans, quò velaret animum, et fratris æmulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contrà interpretabatur.[1]

1 *Contrà interpretabatur.* Fictam et ad tempus sumptam credebat mortuoque patre in sui perniciem erupturam.

## C. CORN. TACITI

### LIBER QUINTUS

# HISTORIÆ.

### BREVIARIUM.

*Interim Titus cum valido exercitu ad Hierosolyma contendit. De nomine et origine Judæorum referta fabulis narratio. Instituta et cæremoniæ gentis: deque iis maligna profanorum judicia: descriptio terræ finiumque, Balsami, Libani, Jordanis, lacûs bitumen generantis, et regionis circa eum; tum Hierosolymorum. Judæorum reges, bella cum Romanis, præsides et procuratores. Titus Judæos in urbem compulsos obsidet. Hierosolymorum munitiones, et copiæ ducesque. Prodigia exitium urbis portendentia. Interea Civilis reparato exercitu, cum Ceriali manus conserit, satis prosperè. Inde utrimque ad summæ rei discrimen se præparant. Fit atrox pugna, sed proditione Batavi cujusdam, Germani vincuntur: nec eò secius Civilis præsidia Romanorum quadripartitis copiis invadit; sed repelluntur cum periculo. Cerialis ob incuriam suam pœnè a Germanis exceptus, instructâ classe Civilem trans Rhenum pellit, insulamque Bata-*

*vorum populatur: simul animos hostium occultis nunciis labefactat, unde Civilis colloquio petito se dedit.*

Hæc autem gesta,

| A. U. C. | J. C. | | |
|---|---|---|---|
| DCCCXXIII. | 70. | Coss. | Flavio Vespasiano Aug. II. Tito Vespasiano Cæsare. |

EJUSDEM anni principio, Cæsar Titus perdomandæ Judææ delectus a patre,[1] et, privatis utriusque rebus militiâ clarus, majore tum vi famâque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis: atque ipse, ut super fortunam crederetur,[2] decorum se, promptumque in armis ostendebat: comitate et adloquiis officia provocans; ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, incorrupto ducis honore. Tres eum in Judæâ legiones, quinta, et decima, et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepere. Addidit e Syriâ duodecimam, et adductos Alexandriâ duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociæ cohortes, octo equitum alæ: simul Agrippa Sohemusque reges, et auxilia regis Antiochi, validaque, et, solito inter accolas odio, infensa Judæis Arabum manus: multi, quos urbe atque Italiâ sua quemque spes acciverat, occupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito ag-

1 *Perdomandæ Judææ delectus a patre.* Verbum *delectus* non videtur Ernesto satis dignum imperatoris filio, malletque *relictus.*

2 *Ut super fortunam crederetur.* Hanc lectionem concinnavit Lipsius e codicibus Flor. et Vaticano, qui scribunt, *ut superiori unam crederetur.* Regius et Ryckianus clarè exhibent, *ut superior omnibus crederetur*, quæ lectio Ryckio probata correctoris manum sapit, et Ernesto nimis languida videtur.

mine cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

II. Sed quia famosæ urbis supremum diem endituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire.[1] 'Judæos, Cretâ insulâ profugos, novissima Libyæ insedisse' memorant quâ tempestate Saturnus, vi Jovis pulsus, cesserit regnis. Argumentum e nomine petitur, 'inclitum in Cretâ Idam montem, accolas Idæos, aucto in barbarum cognomento,[2] Judæos vocitari.' Quidam, 'regnante Iside, exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Judâ, proximas in terras exoneratam.' Plerique 'Æthiopum prolem, quos rege Cepheo, metus atque odium mutare sedes perpulerit.' Sunt qui tradant, 'Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ægypti potitos, mox proprias urbes Hebræasque terras, et propiora Syriæ coluisse.' 'Clara' alii 'Judæorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam gentem, conditæ urbi Hierosolymam nomen e suo fecisse.'

III. Plurimi auctores consentiunt, 'ortâ per Ægyptum tabe, quæ corpora fœdaret, regem Bocchorim, adito Hammonis oraculo remedium petentem, purgare regnum, et id genus hominum, ut invisum deis, alias in terras avehere jussum. Sic conquisitum collectumque vulgus, postquam vastis locis relictum sit; ceteris per lacrimas torpentibus, Mosen, unum exsulum, monuisse, ne quam deorum hominumve opem expectarent, utrimque deserti;[3] sed sibimet, ut duci cælesti, crederent, primo cujus auxilio, præ-

1 *Primordia ejus aperire.* Mirum sanè Tacitum de rebus Judaicis non consuluisse libros Josephi, qui illis temporibus non obscuri erant Romæ, et cum delirantibus externis scriptoribus delirare maluisse, quàm ab auctore Judaico et e monumentis genuinis vera addiscere.

2 *Aucto in barbarum cognomento.* Sic Ann. 4, 42. *Civitas potens—neque in barbarum corrupta.*

3 *Utrimque deserti.* Vulgati, *ab utrisque:* correxit Ryckius e Flor. et suo codice, quibus accedit Regius: *sed sibimet,* ad Judæos refertur, *ut duci cœlesti:* hæc verba videntur esse a glossa, malè referentis *sibimet* ad Mosen: *crederent, et primo, cujus, &c.* Sic enim videtur legendum cum Ernesto, qui et in sequentibus delet vocem *credentes.*

'sentes miserias pepulissent.' Adsensere, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil æquè, quàm inopia aquæ, fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, cùm grex asinorum agrestium, e pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Secutus Moses, conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuere terras, in quîs urbs et templum dicata.[1]

IV. Moses, quò sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quæ apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravere; cæso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoriâ cladis, quâ ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc jejuniis fatentur. Et raptarum frugum argumentum, panis Judaicus nullo fermento, retinet. 'Septimo die otium 'placuisse' ferunt: 'quia is finem laborum tulerit; 'dein blandiente inertiâ, septimum quoque annum ig'naviæ datum.' Alii 'honorem eum Saturno haberi: 'seu, principia religionis tradentibus Idæis, quos cum 'Saturno pulsos, et conditores gentis accepimus, seu, 'quòd e septem sideribus, quîs mortales reguntur, al'tissimo orbe, et præcipuâ potentiâ, stella Saturni fe'ratur; ac pleraque cælestium, vim suam et cursum 'septimos per numeros conficiant.'

V. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur: cetera instituta sinistra, fœda, pravitate valuere. Nam pessimus quisque,[2] spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc congerebant. Unde auctæ Judæorum res; et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversùs omnes alios hostile odium. Separati epulis, discreti cubili-

1 *In quis urbs et templum dicata.* Ita dedit Ernestus e Flor. sine verbo *sunt* quod in vulgatis additur.

2 *Pessimus quisque.* De proselytis dictum. Infrà pro *et quia*, conjicit Ernestus et *quidem*.

bus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent: inter se nihil inlicitum. Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum, idem usurpant: nec quidquam priùs imbuuntur, quàm contemnere deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendæ tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex agnatis, nefas: animasque, prœlio aut suppliciis peremptorum æternas putant. Hinc generandi amor, et moriendi contemptus. Corpora condere, quàm cremare, e more Ægyptio; eademque cura, et de infernis persuasio:[1] cælestium contrà Ægyptii pleraque animalia, effigiesque compositas venerantur; Judæi mente solâ, unumque numen intelligunt. 'Profanos, qui deûm imagines, mortalibus materiis, in species hominum effingant. Summum illud et æternum, neque mutabile, neque interiturum.' Igitur nulla simulacra urbibus suis,[2] nedum templis sinunt. Non regibus hæc adulatio, non Cæsaribus honor. Sed quia sacerdotes eorum tibiâ tympanisque concinebant, hederâ vinciebantur, vitisque aurea templo reperta: 'Liberum patrem coli, domitorem Orientis,' quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos lætosque ritus posuit; Judæorum mos absurdus sordidusque.

VI. Terra finesque, quà ad Orientem vergunt, Arabiâ terminantur: a Meridie, Ægyptus objacet ab Occasu, Phœnices et mare: septemtrionem a latere Syriæ longè prospectant. Corpora hominum salubria, et ferentia laborum: rari imbres, uber solum. Exuberant fruges nostrum ad morem; præterque eas balsamum et palmæ. Palmetis proceritas, et decor. Balsamum, modica arbor: ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venæ, fragmine lapidis, aut testâ aperiuntur: humor in usu medentium est. Præcipuum montium Libanum erigit, mirum dictu tantos

1 *Eademque cura, et de infernis persuasio.* Cura condiendi corpora et persuasio de inferis eadem Judæis, quæ Ægyptiis: at diversa penitus et contraria de cœlestibus.

2 *Nulla simulacra urbibus suis—sunt.* Gron. emendat *sinunt.*

inter ardores opacum fidumque nivibus. Idem amnem Jordanem alit, funditque. Nec Jordanes pelago accipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit: tertio retinetur. Lacus immenso ambitu, specie maris, sapore corruptior, gravitate odoris accolis, pestifer, neque vento impellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertæ undæ: superjacta, ut solido, ferunt:[1] periti imperitique nandi perinde attolluntur. Certo anni, bitumen egerit; cujus legendi usum ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suâpte naturâ liquor et sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere ære ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminæ per menses exsolvuntur: sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terræ, vi solis inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi.

VII. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse; et manere vestigia, terramque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herbâ tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere,[2] atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego sicut inclitas quondam urbes igne cœlesti flagrasse concesserim, ita halitu lacûs inafici terram, corrumpi superfusum spiritum, eôque fetus segetum et autumni putrescere reor, solo cœloque juxtà gravi. Et Belus amnis Judaico mari inlabitur: circa cujus os conlectæ arenæ, admixto nitro, in vitrum excoquuntur: modicum id litus, sed egerentibus inexhaustum.

1 *Incertæ undæ: superjacta ut solido, ferunt.* Ita Flor. et Regius, vulgati, *feruntur.* *Undas* vocat incertas, quæ intuentem quasi ambigere cogant, veræne undæ sint, an solidum solum, idque propter bituminis colorem.

2 *Sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere.* Ita Rhenanus, et firmant Flor. et Budensis, in quibus scribitur *tenus.* Malè Ryckius e suo codice edidit, *sive herbæ tenues aut flores, ut solitam, &c.* Nam *herbæ* et *flores* sunt in *rebus sponte natis, aut manu satis.*

VIII. Magna pars Judææ vicis dispergitur: habent et oppida. Hierosolyma genti caput. Illic immensæ opulentiæ templum; et primis munimentis, urbs, dein regia; templum intimis clausum:[1] ad fores tantùm Judæo aditus: limine, præter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones præpotuere, rex Antiochus demere superstitionem, et mores, Græcorum dare adnixus, quominus teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam eâ tempestate, Arsaces desciverat.[2] Tum Judæi, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis, (et Romani procul erant) sibi ipsi reges imposuere: qui mobilitate vulgi expulsi, resumptâ per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces, aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor sacerdotii, firmamentum potentiæ adsumebatur.

IX. Romanorum primus Cn. Pompeius Judæos domuit: templumque jure victoriæ ingressus est. Inde vulgatum, 'nullâ intus deûm effigie vacuam sedem, 'et inania arcana.' Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos bello, postquam

1 *Et primis munimentis urbs, dein regia templum intimis clausum.* Trinum significat murorum ambitum, ita ut urbs exteriore, alio regia, templum interiore clauderetur. Flor Regius, et ceteri codices, pro *dein regia*, corruptè habent *deingia:* correxit Mercerus ex conjectura, quà nihil certius, et cum sequentibus magis consonum. Vide infrà 11. et 12. Non igitur audiendus Ryckii codex fœdiùs interpolatus: *Templum ex primis munimentis urbis: alienigenis templum interius clausum.* Nam templum interius nòn alienigenis magis, quàm ipsis Judæis non sacerdotibus, clausum, ut proximis verbis affirmat ipse Tacitus.

2 *Nam eâ tempestate Arsaces desciverat.* Hæc verba non videntur esse Taciti, sed additamentum imperiti hominis, quod e margine in textum irrepserit. Nam Arsaces descivit sub Antiocho cognomine Theo. qui fuit Syriæ rex tertius ab Seleuco, ante Christum 250. Antiochus autem Epiphanes, de quo hic agitur, quique bello Parthorum prohibitus est, quominus Judæorum gentem exscinderet, ante Christum 164. octavus Syriæ rex fuit, successoresque habuit *invalidos.*

in ditionem M. Antonii provinciæ[1] cesserant; rex Parthorum Pacorus Judæa potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judæos C. Sosius subegit. Regnum ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil, exspectato Cæsare, Simon quidam regium nomen invaserat. Is a Quintilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coercitam, liberi Herodis tripartitò rexere. Sub Tiberio quies: dein, jussi a C. Cæsare 'effigiem ejus in templo locare,' arma potiùs sumpsere: quem motum Cæsaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Judæam provinciam equitibus Romanis, aut libertis permisit: e quibus Antonius Felix, per omnem sævitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusillâ, Cleopatræ et Antonii nepte, in matrimonium acceptâ, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

X. Duravit tamen patientia Judæis, usque ad Gessium Florum, procuratorem. Sub eo bellum ortum: et comprimere cœptantem Cestium Gallum, Syriæ legatum, varia prœlia, ac sæpius adversa excepere. Qui ubi fato, aut tædio occidit; missu Neronis, Vespasianus fortunâ famâque, et egregiis ministris, intra duas æstates, cuncta camporum, omnesque, præter Hierosolyma,[2] urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judæos per otium transiit: pace per Italiam partâ, et externæ curæ rediere. Augebat iras, quòd soli Judæi non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatûs: novi eventus casusve utilius videbatur. Igitur castris, utì diximus, ante mœnia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

XI. Judæi sub ipsos muros struxere aciem, rebus secundis longiùs ausuri: et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus, ambiguè certavit. Mox cessere hostes, et sequentibus

1 *Provinciæ.* Scilicet orientis.

2 *Præter Hierosolyma.* Budensis et Regius scribunt *Hierosolymam.*

diebus crebra pro portis prœlia serebant; donec assiduis damnis, intra mœnia pellerentur. Romani ad oppugnandum versi: neque enim dignum videbatur, famem hostium opperiri: poscebantque pericula, pars virtute, multi ferociâ, et cupidine præmiorum. Ipsi Tito Roma, et opes, voluptatesque ante oculos; ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles immensùm editos, claudebant muri per artem obliqui, aut introrsus sinuati, ut latera oppugnantium, ad ictus patescerent. Extrema rupis, abrupta: et turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes; inter devexa, in centenos vicenosque attollebantur; mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus mœnia, regiæ circumjecta: conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode appellata.

XII. Templum in modum arcis, propriique muri, labore et opere ante alios: ipsæ porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquæ, cavati sub terrâ montes; et piscinæ cisternæque servandis imbribus. Præviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta, quamvis adversùs longum obsidium; et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravere. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum, empto jure muniendi struxere muros in pace, tamquam ad bellum; magnâ colluvie, et ceterarum urbium clade aucti; nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eòque seditiosiùs agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima mœnium Simon; mediam urbem Joannes, quem et Bargioram vocabant;[1] templum Eleazarus firmaverat. Multitudine et armis Joannes, ac Simon; Eleazarus loco pollebat. Sed prœlia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtrunca-

1 *Quem et Bargioram vocabant.* Hæc verba videntur esse transposita, et revocanda ad Simonem: hic enim Josepho, *filius Gloræ* dicitur, non Joannes.

rent, templo potitur: ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

XIII. Evenerant prodigia, quæ neque hostiis neque votis piare fas habet gens, superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visæ per cœlum concurrere acies,[1] rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum. Expassæ repentè delubri fores; et audita major humanâ vox, 'excedere deos:' simul ingens motus excedentium. Quæ pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, 'ut valesceret Oriens, 'profectique Judæâ rerum potirentur.' Quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnes ætatis, virile ac muliebre secus,[2] sexcenta millia fuisse accepimus. Arma cunctis, qui ferre possent; et plures quàm pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitæ metus, quàm mortis. Hanc adversùs urbem gentemque Cæsar Titus, quando impetum et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies prœliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

XIV. At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit: tutus loco, et ut memoriâ prosperarum illic rerum, augescerent barbarorum animi. Secutus est eòdem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundæ et

1 *Visæ per cœlum concurrere acies.* Vide Josephum de bello Jud. 6, 31. et 7, 6.

2 *Virile ac muliebre secus.* Vid. ad Ann. 4, 64. *sexcenta millia.* Ita Flor. et Regius cum Budensi. Editi antè Rhenanum *ducenta millia* præferunt. Josephus, Zonaras et Jornandes tradunt undecies centena millia periisse illâ obsidione.

sextæ et quartædecimæ[1] legionum. Cohortesque et alæ, jam pridem accitæ, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis, adjacentibus superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola, et nobis adversa: quippe miles Romanus armis gravis, et nandi pavidus; Germanos fluminibus suetos, levitas armorum, et proceritas corporum attollit.

XV. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum cœptum certamen: deinde orta trepidatio; cùm prealtis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, cominus eminus certabatur;[2] sed, tamquam navali pugnâ, vagi inter undas, aut, si quid stabile occurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem implicabantur: minor tamen, quàm pro tumultu, cædes: quia non ausi egredi paludem Germani, in castra rediêre. Ejus prœlii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summæ rei discrimen erexit. Civilis instare fortunæ; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat: nox apud barbaros cantu aut clamore; nostris per iram et minas acta.

XVI. Postera luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secundâ acie legiones locatæ, dux sibi delectos retinuerat ad improvisa. Civilis haud porrecto agmine sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; læva, ac propiora fluminis, Transrhenani tenuere. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque eorum adve-

1 *Adventu secundæ et sextæ et quartædecimæ.* Vulgò *secundæ et sedecimæ et quartædecimæ.* Correxit Mercerus, quia *sextadecima* dudum cum Ceriali, et *sexta* ex Hispania demum accesserat: et sic recensentur infrà 16.

2 *Cominus certabatur.* In Flor. et Regio mendosè scribitur *cominus mixus certabatur*, idque firmat conjecturam J. Gronovii, emendantis *cominus eminus certabatur.*

hebantur. Cerialis 'veterem Romani nominis glori-'am, antiquas recentesque victorias: ut perfidum, ig-'navum, victum hostem, in æternum exciderent: ul-'tione magis, quàm prœlio opus esse. Pauciores nu-'per cum pluribus certasse: ac tamen fusos Germanos, 'quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, 'qui vulnera tergo, ferant.' Proprios inde stimulos legionibus admovebat, 'domitores Britanniæ quarta-'decimanos' appellans. 'Principem Galbam, sextæ 'legionis auctoritate factum: illâ primùm acie secun-'danos nova signa, novamque aquilam dicaturos.' Hinc prævectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, 'ut suam ripam, sua castra sanguine hostium re-'ciperarent.' Alacrior omnium clamor, quîs vel e longâ pace prœlii cupido, vel fessis bello pacis amor, præmiaque et quies in posterum sperabantur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnæ testem virtutis ciens: 'Stare Germanos Bata-'vosque super vestigia gloriæ, cineres ossaque legio-'num calcantes: quocumque oculos Romanus intende-'ret, captivitatem, cladem que et dira omnia obversari. 'Ne terrerentur vario Treverici prœlii eventu: suam 'illic victoriam Germanis obstitisse, dum, omissis te-'lis, prædâ manus impediunt: sed cuncta mox prospe-'ra, et hosti contraria evenisse. Quæ provideri astu 'ducis oportuerit,[1] provisa: campos madentes, et ipsis 'gnaros, paludes hostibus noxias: Rhenum et Germa-'niæ deos in aspectu, quorum numine capesserent 'pugnam, conjugum, parentum, patriæ memores: il-'lum diem aut gloriosissimum inter majores, aut igno-'miniosum apud posteros fore.' Ubi sono armòrum tripudiisque (ita illis mos) approbata sunt dicta, saxis glandibusque, et ceteris missilibus prœlium incipitur; neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

XVIII. Absumptis, quæ jaciuntur, et ardescente pugnâ, procursum ab hoste infestiùs: immensis corpo-

1 *Quæ provideri astu ducis oportuerit, provisa.* Ita clarè Ryckianus, et eodem alludunt Flor. Regius et Budensis, in quibus scribitur *previse* vel *prævize* Editorum *providisse* nullo codice firmatur.

ribus, et prælongis hastis fluitantem labantemque militem eminus fodiebant: simul e mole, quam eductam in Rhenum retulimus. Bructerorum cuneus transtavit: turbata ibi res: et pellebatur sociarum cohortium acies, cùm legiones pugnam excipiunt, suppressâque hostium ferociâ, prœlium æquatur. Inter quæ perfuga Batavus adiit Cerialem, 'terga hostium' promittens, 'si extremo 'paludis eques mitteretur: solidum illà,[1] et Gugernos, 'quibus custodia obvenisset, parum intentos.' Duæ alæ, cùm perfugâ, missæ, incauto hosti circumfunduntur: quod ubi clamore cognitum; legiones a fronte incubuere, pulsique Germani Rhenum fugâ petebant. Debellatum eo die foret si Romana classis sequi maturasset. Ne eques quidem institit, repentè fusis imbribus, et propinquâ nocte.

XIX. Posterâ die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispaniâ legio supplevit. Civili Chaucorum auxilia venère: non tamen ausus oppida Batavorum[2] armis tueri, raptis, quæ ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum: quin et diruit molem, a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quæ morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque, continentium terrarum speciem fecerat. Transiêre Rhenum Tutor quoque, et Classicus, et centum tredecim Treverorum senatores, in quibus fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superiùs memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas.

XX. Tantumque belli superfuit, ut præsidia cohortium, alarum, legionum, unâ die Civilis quadripartitò

1 *Solidum illà.* Nimirum, *parte illâ* nihil paludosum, sed siccam duramque terram.

2 *Oppida Batavorum.* Ita codex Romanus cum Regio et Ryckiano, et urbes intelligendæ sunt Batavorum extra insulam, et cis Rhenum sitæ. Editi legunt *oppidum*, quo nomine alii *Batavodurum*, alii *Neviomagum* capiunt.

invaserit:[1] decimam legionem, Arenaci; secundam, Batavoduri; et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut ipse et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque, ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiduciâ, sed, 'multa ausis 'aliquâ in parte fortunam adfore. Simul Cerialem, ne- 'que satis cautum, et, pluribus nuntiis, huc illuc cursan- 'tem, posse medio intercipi.' Quibus obvenerant castra decumanorum, oppugnationem legionis arduam rati, egressum militem, et cædendis materiis operatum, turbavere, occiso præfecto castrorum, et quinque primoribus centurionum, paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri inrumpere inchoatum pontem[2] nitebantur. Ambiguum prœlium nox diremit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus, oppugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque; in quîs Briganticus, præfectus alæ, ceciderat, quem fidum Romanis, et Civili avunculo infensum diximus. Sed ubi Cerialis cum delectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, præcipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus, petitusque telis, relicto equo, tranatavit: idem Germanis effugium. Tutorem Classicumque appulsæ lintres vexere. Ne tum quidem Romana classis pugnæ adfuit, ut jussum erat: sed obstitit formido, et remiges per alia militiæ munia dispersi. Sane Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat; subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura disciplinæ. Et paucos post dies quamquam periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque, ad visenda castra, quæ hiematuris legionibus erigebantur, navibus

1 *Præsidia—legionum unâ die Civilis quadripartitò invaserit.* Vulgò, *præsidia legionum modicis vicis quadripartita Civilis invaserit.* Correxit e codice Ryckiano et editione prima Ernestus, et favet codex Guelf. in quo scribitur *medicis villis*, nec additur *Civilis* post *quadrip.*

2 *Rumpere pontem.* Ita Ernestus cum J. Gronovio e ms. Oxoniensi, pro vulgato *inrumpere.*

remeabat; disjecto agmine,[1] incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, et insidias composuere: electa nox atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente vallum ineunt. Prima cædes astu adjuta; incisis tabernaculorum furnibus, suismet tentoriis[2] coopertos trucidabant. Aliud agmen, turbare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio; ita cœptâ cæde, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, velneribus exciti, quærunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia tortâ veste, et strictis mucronibus: dux semisomnus, ac propè intectus, errore hostium servatur. Namque prætoriam navem, vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis, alibi noctem egerat, ut plerique credidere, ob stuprum Claudiæ Sacratæ, mulieris Ubiæ: vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam 'jussi silere, ne quietem ejus turbarent: ita intermisso signo, et vocibus, se quoque in somnum lapsos.' Multâ luce revecti hostes, captivis navibus, prætoriam triremem,[3] flumine Lupiâ, donum Veledæ traxere.

XXIII. Civilem cupido incessit, navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quæque simplici ordine agebantur. Adjectà ingens lintrium vis: tricenis quadragenisque armamenta liburnicis solita;[4] et simul captæ lintres, sagulis versicoloribus, haud indecorè pro velis juvabantur. Spatium velut æquoris electum, ubi Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano adfun-

1 *Disjecto agmine.* Numpe militum, qui terrestri itinere Cerialem prosequebantur. Horum castra nocturna Germani aggrediuntur.

2 *Suismet tentoriis.* Ita Vaticanus, Regius, et Ryckianus, quibus accedit et Flor. in quo scribitur *suismet toriis:* et sic jam edidit Ernestus, pro vulgato *suismet coriis,* quum nusquam *coria* pro tentoriis dicantur.

3 *Prætoriam triremem.* Regius et Ryckianus scribunt *biremem.*

4 *Tricenos quadragenosque ferre armatos Liburnicæ solitæ.* Ita locum, plerisque in mss. mirè corruptum, edidit Ryckius e suo codice, et favent Flor. Regius et editio prima in quibus legitur *trecentos quadragenosque ferre armamenta,* vel *arma Liburnicis solita,* vel *solitæ.* Lipsius dedit *tricenis quadragenisque armamenta Liburnicis solita.*

dit.[1] Causa instruendæ classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Galliâ adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quàm metu, direxit classem, numero imparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic prævecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: cùm interim, flexu autumni, et crebris pluvialibus imbribus,[2] superfusus amnis, palustrem humilemque insulam in faciem stagni opplevit: nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur.[3]

XXIV. 'Potuisse tunc opprimi legiones, et voluisse 'Germanos, sed dolo a se flexos,' imputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis pòst diebus deditio insecuta est. Nam Cerialis, per occultos nuntios, 'Batavis pacem, Civili veniam' ostentans, 'Veledam 'propinquosque monebat, fortunam, belli, tot cladibus 'adversam, opportuno erga populum Romanum merito 'mutare. Cæsos Treveros, receptos Ubios, ereptam 'Batavis patriam: neque aliud Civilis amicitiâ para- 'tum,[4] quàm vulnera, fugas, luctus: exsulem eum et 'extorrem, recipientibus oneri: et satis peccavisse 'quòd totiens Rhenum transcenderint: si quid ultrà 'moliantur, inde injuriam, et culpam, hinc ultionem et 'deos fore.'

XXV. Miscebantur minis promissa. Et concussâ Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: 'non prorogandam ultrà ruinam: nec posse ab

1 *Quo Mosæ fluminis os amnem Rhenum Oceano adfundit.* Ita ex Flor. dedit J. Gronovius, et firmat Regius, qui pro *adfundit*, habet *effundit*. Vide Ann. 2, 6. Editi vulgò, *quo Mosæ fluminis amnem Rhenus Oceano adfundit.*

2 *Crebris pluvialibus imbribus.* Flor. et Regius scribunt *crebris per hiemem imbribus.*

3 *Castra—differebantur.* In diversas partes ferebantur.

4 *Neque aliud Civilis amicitiâ paratum.* Ita dedit Ernestus e codice Guelferbytano, pro vulgato *peractum*, quod hoc loci alienum.

'unâ natione totius orbis servitium depelli: quid per-'fectum cæde et incendiis legionum, nisi ut plures va-'lidioresque accirentur? Si Vespasiano bellum nava-'verint, Vespasianum rerum potiri: sin populum Ro-'manum armis provocent, quotam partem generis hu-'mani Batavos esse? respicerent Rætos Noricosque, et 'ceterorum onera sociorum: sibi non tributa, sed vir'tutem et viros indici: proximum id libertati: et s 'dominorum electio sit, honestiùs Principes Romano-'rum, quàm Germanorum[1] feminas tolerari:' hæc vulgus. Proceres: 'atrociore Civilis rabie semet in 'arma trusos: illum domesticis malis excidium gentis 'opposuisse: tunc infensos Batavis deos, cùm obside-'rentur legiones, interficerentur legati, bellum uni ne-'cessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad ex-'trema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis pœnâ 'pœnitentiam fateantur.'

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio, et prævenire statuit; super tædium malorum, etiam spe vitæ, quæ plerumque magnos animos infringit. Petito colloquio, scinditur Nabaliæ[2] fluminis pons; in cujus abrupta progressi duces: et Civilis ita cœpit: 'Si apud 'Vitellii legatum defenderer, neque facto meo venia, 'neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica, 'hostilia, ab illo cœpta, a me aucta erant. Erga Ves-'pasianum vetus mihi observantia: et, cùm privatus 'esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, 'cujus epistolis ad bellum accitus sum, ne Germanicæ 'legiones et Gallica juventus Alpes transcenderet. 'Quæ Antonius epistolis, Flaccus præsens monebat, 'arma in Germaniâ movi: quæ Mucianus in Syriâ, 'Aponius in Mœsiâ, Flavianus in Pannoniâ.' . . . . . .

1 *Quàm Germanorum feminas.* Velledam notat, de qua Hist. 4, 61.

2 *Nabaliæ.* An flumen, quod planè ignotum in his regionibus? An memoratum Ptolemæo oppidum *Nabalia*, quod Hadrianus ad Isalam, Cluverius et Altingius ad fossam Drusianam referunt? Nam quòd Rhenanus et Lipsius nomen ex *Vahalis* corruptum autumant, pugnat id cum Historia, quum Civili trans Rhenum agenti iter ad Vahalem non fuerit, nisi per medias Romanorum legiones.

# C. CORN. TACITI

## DE SITU, MORIBUS,

# ET POPULIS GERMANIÆ

## LIBELLUS.

### BREVIARIUM.

I. *Germaniæ situs.* II. *Incolæ. Nominis origo.* III. *Carmina: burditus: variæque antiquitates.* IV. *Corporum habitus.* V. *Soli natura.* VI. *Germanorum arma.* VII. *Reges, duces, sacerdotes.* VIII. *Feminarum constantia et veneratio.* IX. *Dii Mercurius, Hercules, Mars, Isis. Simulacra nulla.* X. *Auspicia, sortes: ex equis è captivis præsagia.* XI. *Consultationes publicæ et conventus.* XII. *Pœnæ. Jus.* XIII. *Scutum, framea juvenibus data. Principum comites: eorum virtus et fama.* XIV. *Gentis bellica studia.* XV. *Pacis artes, venatio et otium. Collata Principibus munera.* XVI. *Vicorum domorumque forma. Specus, suffugium hiemi, et receptaculum frugibus.* XVII. *Hominum, feminarumque vestitus.* XVIII. *Severa matrimonia. Dos à marito data.* XIX. *Adulterii pœna, maritis permissa.* XX. *Liberorum educatio. Successionis leges* XXI. *Patris, propinqui amicitiæ inimicitiæque susceptæ. Homicidiorum pretia. Hospitalitas.* XXII. *Victus: ebrietas: rixæ: in conviviis consultationes.* XXIII. *Potus, cibi.* XXIV. *Juventæ ludicrum. Aleæ furor.* XXV. *Servi, libertini.* XXVI. *Agrorum cultus et partitio. Anni tempora.* XXVII. *Funera. Hæc hactenus in commune.* XXVIII. *Singularum gentium instituta. Galli, olim validi, in Germaniam transgressi. Helvetii, Boii, Gallica gens. Avariscorum, Osorum incertum genus. Treveri, Nervii. Germanicæ originis populi, ut et Vangiones, Triboci, Nemetes, Ubii.* XXIX. *Batavi, Cattorum proles.*

*Mattiacorum gens. Decumates agri.* XXX. *Catti, militari disciplinâ præcipui.* XXXII. *Usipii, Tencteri, equitatu præstantes.* XXXIII. *Bructerorum sedes à Chamavis et Angrivariis occupatæ.* XXXIV. *Dulgibini, Chasuari. Frisii majores et minores.* XXXV. *Chauci, pacis studiosi.* XXXVI. *Cherusci et Fosi, à Cattis victi.* XXXVII. *Cimbrorum parva civitas, gloria ingens.* XXXVIII. *Suevorum mores.* XXXIX. *Semnonum religio.* XL. *Langobardi. Reudigni. Aviones. Angli. Varini. Eudoses. Suardones. Nuithones. Herthi, seu Terræ matris, commune sacrum.* XLI. *Hermunduri.* XLII. *Narisci. Marcomanni. Quadi.* XLIII. *Marsigni. Gothini. Osi. Burii. Lygiorum civitates. Arii. Helvecones. Manimi Elysii. Naharvali. Alcis numen. Gothones.* XLIV. *Suionum civitates.* XLV. *Mare pigrum. Æstii succinum legunt. Sitones, quibus femina imperat.* XLVI. *Peucini. Venedi. Fenni. Eorum feritas et paupertas. Hominum monstra, Hellusii, Oxiones.*

Libellum hunc scripsit Tacitus

| | | |
|---|---|---|
| A. U. C. J. C. | Coss. | M. Cocceio Nervâ Aug. IV, |
| DCCCLI. 98. | | M. Ulpio Trajano Cæsare II. |

GERMANIA omnis à Gallis Rætisque et Panoniis; Rheno et Danubio fluminibus, à Sarmatis Dacisque, mutuo metu, aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus, et insularum immensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus, ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Ræticarum Alpium inaccesso ac præcipiti vertice ortus, modico flexu, in Occidentem versùs, septemtrionali Oceano miscetur, Danubius, molli et clementer edito montis Abnobæ jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpat: septimum enim os paludibus hauritur.

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim, minimeque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos; quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quærebant; et immensus ultrà, utque sic dixerim, adversus Oceanus, raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, præter periculum horridi et ignoti maris, Asiâ aut Africâ, aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret? informem

terris, asperam cœlo, tristem cultu aspectuque, nisi si patria sit. Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriæ et annalium genus est) 'Tuistonem 'deum, terrà editum, et filium Mannum, originem gentis 'conditoresque. Manno tres filios adsignant, è quorum 'nominibus proximi Oceano Ingævones, medii Hermi-'ones, ceteri Istævones vocentur.' Quidam autem, licentiâ vetustatis, 'plures deo ortos, pluresque gentis ap-'pellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios' adfirmant: eaque vera et antiqua nomina. 'Ceterùm 'Germaniæ vocabulum recens, et nuper additum; quo-'niam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, 'ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis 'nomen, non gentis, evaluisse paullatim, ut omnes, pri-'mùm à victore, ob metum, mox à seipsis invento nomine, '*Germani* vocarentur.' Fuisse apud eos et Herculem, memorant; primumque omnium virorum fortium ituri in prœlia canunt.

III. Sunt illis hæc quoque carmina, quorum relatu, quem *Barditum* vocant, accendunt animos, futuræque pugnæ fortunam ipso cantu augurantur: terrent enim, trepidantve, proùt sonuit acies. Nec tam voces illæ, quàm virtutis concentus, videntur: adfectatur præcipuè asperitas soni, et fractum murmur, objectis ad os scutis, quò plenior et gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm et 'Ulixem' quidam opinantur, 'longo illo et fa-'bulos errore in hunc Oceanum delatum, adisse Germa-'niæ terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm 'hodièque incolitur, ab illo constitutum nominatumque 'ΑΣΚΙΠΥΡΓΙΟΝ. Aram quinetiam Ulixi consecra-'tam, abjecto Laërtæ patris nomine, eodem loco olim 'repertam: monumentaque, et tumulos quosdam, Græ-'cis literis in scriptos, in confinio Germaniæ Rætiæque 'adhuc exstare:' quæ neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem.

IV. Ipse eorum opinionibus accedo, qui 'Germaniæ 'populos nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos, 'propriam, et sinceram, et tantùm suî similem gentem 'exstitisse' arbitrantur. Unde habitus quoque corporum, quamquam in tanto hominum numero, idem omnibus

truces et cærulei oculi, rutilæ comæ, magna corpora, et tantùm ad impetum valida: laboris atque operum non eadem patientia: minimèque sitim æstumque tolerare, frigora atque inediam cœlo solove adsueverunt.

V. Terra, et si aliquantò specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus fœda: humidior, quà Gallias, ventosior, quà Noricum ac Pannoniam aspicit: satis ferax, frugiferarum arborum impatiens, pecorum fecunda, sed plerumque improcera: ne armentis, quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent: eæque solæ et gratissimæ opes sunt. Argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen adfirmaverim nullam Germaniæ venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perindè adficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quam quæ humo finguntur: quamquam proximi ob usum commerciorum aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostræ pecuniæ agnoscunt, atque eligunt: interiores simpliciùs et antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem, et diu notam, Serratos, Bigatosque. Argentum quoque magis, quàm aurum sequuntur, nulla affectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur: hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas* gerunt, angusto et brevi ferro, sed ita acri, et ad usum habili, ut eodem telo proùt ratio poscit, vel comminùs vel eminùs pugnent: et eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in immensum vibrant: nudi, aut sagulo leves: nulla cultùs jactatio: scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt: paucis loricæ: vix uni alterive cassis aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. In rectum, aut uno flexu dextros agunt ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum æstimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti prœliantur, aptâ et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos, ex omni juventute delectos, ante aciem locant. Definitur et numerus: *centeni* ex singulis pagis

sunt: idque ipsum inter suos vocantur: et quod primò numerus fuit, jam nomen et honor est. Acies per cuneos componitur. Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam dubiis prœliis referunt. Scutum reliquisse præcipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas: multique, superstites bellorum, infamiam laqueo finiêrunt.

VII. Reges ex nobilitate; duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita, aut libera potestas: et duces exemplo, potiùs quàm imperio; si prompti, si conspicui, si ante aciem agant admiratione præsunt. Ceterùm, neque animadvertere, neque vincire, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in pœnam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque, et signa quædam, detracta lucis, in prœlium ferunt. Quodque præcipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiæ et propinquitates: et in proximo pignora; unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium: hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illæ numerare, aut exigere plagas pavent. Cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

VIII. Memoriæ proditur quasdam acies, inclinatas jam, et labantes, à feminis restitutas, constantiâ precum, et objectu pectorum, et monstratâ cominùs captivitate, quam longè impatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeo, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellæ quoque nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid et providum putant: nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Vidimus, sub divo Vespasiano, Veledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed et olim Auriniam, et compluris alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas.

IX. Deorum maximè Mercurium colunt, cui, certis diebus, humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro parùm comperi, nisi quòd signum ipsum, in modum liburnæ figuratum, docet advectam religionem. Ceterùm, nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humanioris speciem adsimulare, ex magnitudine cœlestium arbitrantur: lucos

ac nemora consecrant, deorumque nominibus appellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.

X. Auspicia, sortesque, ut qui maximè, observant. Sortium consuetudo simplex: virgam, frugiteræ arbori decisam, in surculos amputant eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt: mox, si publicè consultatur, sacerdos civitatis, sin privatim, ipse paterfamiliæ, precatus deos, cœlumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos, secundùm impressam antè notam, interpretatur. Si prohibuerunt, nulla, de eâdem re, in eumdem diem, consulatio; sin permissum, auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hìc notum, avium voces, volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque præsagia ac monitus experiri: publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, et nullo mortali opere contacti; quos, pressos sacro curru, sacerdos, ac rex, vel principes civitatis, comitantur, hinnitusque ac fre mitus observant. Nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, quâ gravium bellorum eventus explorant Ejus gentis, cum quâ bellum est captivum quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis committunt: victoria hujus, vel illius, pro præjudicio accipitur.

XI. De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes; ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus cùm aut inchoa tur luna, aut impletur: nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec ut jussi conveniunt, sed et alter, et tertius dies cunctatione coëuntium adsumitur. Ut turbæ placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes quibus tùm et coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, proùt ætas cuique, proùt nobilitas, proùt decus bellorum, proùt facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum assensûs genus est, armis laudare.

XII. Licet apud concilium accusare quoque, et discrimen capitis intendere. Distinctio pœnarum et dilicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt: ignavos, et imbelles, et corpore infames cœno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas supplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat. dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis, pro modo, pœna: equorum pecorumque numero convicti multantur: pars multæ regi, vel civitati, pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes qui jura per pagos vicosque reddunt. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt.

XIII. Nihil autem neque publicæ neque privatæ rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas suffecturum probaverit. Tùm in ipso concilio, vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus scuto frameâque juvenem ornant: hæc apud illos toga, hic primus juventæ honos: ante hoc domûs pars videntur, mox reipublicæ. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adolescentulis adsignant. Ceteri robustioribus ac jampridem probatis aggregantur: nec rubor inter comites aspici. Gradus quinetiam et ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur: magnaque et comitum æmulatio, quibus primus apud principem suum locus; et principum, cei plurimi et acerrimi comites. Hæc dignitas, hæ vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello præsidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatûs emineat: expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur, et ipsâ plerumque famâ bella profligant.

XIV. Cùm ventum in aciem, turpe principi virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adæquare. Jam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus adsignare, præcipuum sacramentum est. Principes pro victoriâ pugnant; comites pro Principe. Si civitas in quâ orti sunt, longâ pace et otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultrò eas nationes, quæ tùm bellum aliquod gerunt; quia et ingrata genti quies, et faciliùs inter ancipitia clarescunt, magnum-

que comitatum non nisi vi belloque tueare: exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulæ, et quamquam incompti, largi tamen apparatus, pro stipendio cedunt. Materia munificentiæ per bella et raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes, et vulnera mereri pigrum quinimmo et iners videtur sudore adquirere, quod possis sanguine parare.

XV. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno, ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domûs, et penatium, et agrorum curâ feminis senibusque, et infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent: mirâ diversitate naturæ, cùm idem homines sic ament inertiam, et oderint quietem. Mos est civitatibus, ultrò ac viritim conferre principibus, vel armentorum, vel frugum, quod, pro honore acceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent præcipuè finitimarum gentium donis, quæ non modò à singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phaleræ, torquesque. Jam et pecuniam accipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohærentibus ædificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive, adversùs casus ignis remedium, sive inscitiâ ædificandi. Ne cæmentorum quidem apud illos, aut tegularum usus: materia ad omnia utuntur informi, et citra speciem, aut delectationem. Quædam loca diligentiùs illinunt terrâ, ità purâ ac splendente ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, suffugium hiemi et receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt: et, si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem et defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quærenda sunt.

XVII. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. Cetera intecti, totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non flui-

tante, sicut Sarmatæ ac Parthi, sed strictâ et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripæ negligenter, ulteriores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, et detracta velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus, atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus; nisi quòd feminæ sæpius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitûs superioris in manicas non extendunt, nudæ brachia ac lacertos: sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quamquam severa illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris: nam propè soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem, plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus offert. Intersunt parentes et propinqui, ac munera probant: munera non ad delicias muliebres quæsita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves, et frenatum equum et scutum cum frameâ, gladioque. In hæc munera uxor accipitur, atque invicem ipsa armorum aliquid viro affert. Hoc maximum vinculum, hæc arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes, extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in prœlio passuram ausuramque: hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: accipere se, quæ liberis inviolata ac digna reddat, quæ nurus accipiant, rursùsque ad nepotes referant.

XIX. Ergo septâ pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum inritationibus corruptæ Literarum secreta viri, pariter ac feminæ, ignorant Paucissima in tam numerosâ gente adulteria, quorum pœna præsens, et maritis permissa. Accisis crinibus, nudatam, coram propinquis, expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit: publicatæ enim pudicitiæ nulla venia: non formâ, non ætate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec corrumpere et corrumpi, sæculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eæ civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, et cum spe

votoque uxoris semel transigitur. Sic unum accipiunt maritum, quo modò unum corpus, unamque vitam, ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonæ leges.

XX. In omni domo nudi ac sordidi, in hos artus, in hæc corpora, quæ miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec ætas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus: eòque inexhausta pubertas: nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas: pares validæque miscentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem, honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur et in accipiendis obsidibus magis exigunt; tamquam ii, animum firmiùs, et domum latiùs teneant. Heredes tamen successoresque sui cuique liberi: et nullum testamentum. Si liberi, non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quantò plus propinquorum, quò major adfinium numerus, tantò gratiosior senectus: nec ulla orbitatis pretia.

XXI. Suscipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quam amicitias, necesse est; nec implacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiæ juxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tectó, nefas habetur: pro fortunâ quisque apparatis epulis excipit. Cùm defecêre, qui modò hospes fuerat monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt; nec interest: pari humanitate accipiuntur. Notum ignotumque quantum ad jus hospitii, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris: et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus: sed nec data imputant nec acceptis obligantur.

XXII. Victus inter hospites comis. Statim è somno quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, sæpiùs calidâ, ut apud quos plurimum hiems occupat. Lauti, cibum, capiunt: separatæ singulis sedes, et sua cuique mensa. Tùm ad negotia, nec minùs sæpe ad convivia, procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebræ, ut inter vinolentos rixæ, rarò conviciis, sæpiùs cæde et vulneribus transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis, et jungendis adfinitatibus et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant; tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris, licentiâ joci. Ergo detecta et nuda omnium mens, posterâ die retractatur; et salva utriusque temporis ratio est. Deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.

XXIII. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quamdam similitudinem vini corruptus. Proximi ripæ et vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversùs sitim, non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, suggerendo quantum concupiscunt, haud minùs facilè vitiis, quam armis vincentur.

XXIV. Genus spectaculorum unum, atque in omni cœtu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se, atque infestas frameas, saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem: non in quæstum tamen, aut mercedem: quamvis audacis lasciviæ pretium est voluptas spectantium. Aleam (quod mirere) sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, cùm omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate et de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit; quamvis junior, quamvis robustior, alligari se ac venire patitur. Ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriæ exsolvant.

XXV. Ceteris servis, non, in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut

pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: et servus hactenus paret. Cetera domûs officia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum, ac vinculis et opere coërcere, rarum. Occidere solent, non disciplinâ et severitate, sed impetu et irâ, ut inimicum, nisi quòd impunè. Libertini non multùm supra servos sunt rarò aliquod momentum in domo, numquam in civitate, exceptis dumtaxat iis gentibus, quæ regnantur. Ibi enim et super ingenuos et super nobiles ascendunt: apud ceteros, impares libertini libertatis argumentum sunt.

XXVI. Fenus agitare, et in usuras extendere, ignotum: ideoque magis servatur quàm si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis per vices occupantur, quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur: facilitatem partiendi camporum spatia præstant. Arva per annos mutant; et superest ager: nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant, et prata separent, et hortos rigent: sola terræ seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems, et ver, et æstas intellectum ac vocabula habent: autumni perindè nomen ac bona ignorantur.

XXVII. Funerum nullâ ambitio: id solùm observatur. ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem rogi nec vestibus, nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorumdam igni et equus adjicitur. Sepulcrumcespus erigit. Monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, aspernantur. Lamenta ac lacrymas citò, dolorem et tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse.

XXVIII. Hæc in commune de omnium Germanorum origine ac moribus accepimus. Nunc singularum gentium instituta, ritusque, quatenus differant, quæ nationes è Germaniâ in Gallias commigraverint, expediam. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Julius tradit: eòque credibile est etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulùm enim amnis obstabat, quominùs, ut quæque gens evaluerat, occuparet permutaretque sedes promiscuas adhuc, et nullâ regnorum potentiâ divisas? Igitur inter Hercyniam silvam, Rhenumque et Mœnum amnes, Helvetii, alteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc *Boiemi* nomen, significatque loci

veterem memoriam, quamvis mutatis cultoribus. Sed utrùm Aravisci in Pannoniam ab Osis, Germanorum natione, an Osi ab Araviscis in Germaniam commigraverint, cùm eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripæ bona malaque erant. Treveri et Nervii circa affectationem Germanicæ originis ultrò ambitiosi sunt, tamquam per hanc gloriam sanguinis, à similitudine et inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne. Ubii quidem, quamquam Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs *Agrippinenses* conditoris sui nomine vocentur, origine erubescunt, transgressi olim, et experimento fidei super ipsam Rheni ripam collocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute præcipui Batavi, non multùm ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, et seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos, et antiquæ societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus atterit: exempti oneribus et collationibus, et tantùm in usum prœliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt, cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terræ suæ solo et cœlo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniæ populos, quamquam trans Rhenum Danubiumque consederint, eos, qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum, et inopiâ audax, dubiæ possessionis solum occupavêre. Mox limite acto, promotisque præsidiis, sinus imperii, et pars provinciæ habentur.

XXX. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceteræ civitates, in quas Germania patescit: durant siquidem colles, paullatimque rarescunt: et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus minax vultus, et major animi vigor. Multum (ut inter Germanos) rationis ac solertiæ; præ-

ponere electos, audire præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinæ concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad prœlium ire videas, Cattos ad bellum: rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, cito cedere. Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiæ est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum rarâ et privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit, ut primùm adoleverint, crinem barbamque summittere, nec, nisi hoste cæso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia, revelant frontem, seque 'tùm demum pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus' ferunt. Ignavis et imbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti,) velut vinculum, gestat, donec se cæde hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati: omnium penes hos initia pugnarum: hæc prima semper acies, visu nova. Nam, ne in pace quidem, vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: proùt ad quemque venêre, aluntur: prodigi alieni, contemptores suî: donec exsanguis senectus tam duræ virtuti impares faciat.

XXXII. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse sufficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinæ arte præcellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, hæc juvenum æmulatio, perseverant senes: inter familiam, et penates, et jura successionum, equi traduntur: excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed proùt ferox bello et melior.

XXXIII. Juxta Tencteros Bructeri olim occurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios immigrâsse narratur, pulsis Bructeris ac penitùs excisis, vicinarum consensu nationum, seu superbiæ odio, seu prædæ dulcedine, seu favore quo-

dam erga nos deorum: nam ne spectaculo quidem prœlii invidêre: super LX millia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat quæso, duretque gentibus, si non amor nostrî, at certè odium suî: quando, urgentibus imperii fatis nihil jam præstare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam.

XXXIV. Angrivarios et Chamavos à tergo Dulgibini, et Chasuari cludunt, aliæque gentes haud perimdè memoratæ. A fronte Frisii excipiunt. 'Majoribus minoribusque Frisiis' vocabulum est, ex modo virium: utræque nationes usque ad Oceanum Rheno prætexuntur, ambiuntque immensos insuper lacus, et Romanis classibus navigatos. Ipsum quinetiam Oceanum illà tentavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiît Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se, simul atque in Herculem, inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire.

XXXV. Hactenus in Occidentem Germaniam novimus. In Septemtrionem ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quamquam incipiat à Frisiis, ac partem litoris occupet, omnium, quas exposui, gentiumlateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. Tam immensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed et implent: populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri: sine cupiditate, sine impotentiâ, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque præcipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat, exercitus: plurimum virorum equorumque: et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaucorum Cattorumque, Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem illacessiti nutriêrunt: idque jucundius, quàm tutius fuit: quia inter impotentes et validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita, qui olim 'boni æquique 'Cherusci,' nunc 'inertes ac stulti' vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruinâ Cheruscorum, et Fosi, conter mina gens adversarum rerum ex æquo socii cùm in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eumdem Germaniæ situm proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloriâ ingens: veterisque famæ latè vestigia manent, utrâque ripâ castra, ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manosque gentis, et tam magni exercitûs fidem. Sexcentesimum et quadragesimum annum Urbs nostra agebat, cùm primùm Cimbrorum audita sunt arma, Cæcilio Metello ac Papirio Carbone consulibus. Ex quo, si ad alterum imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè et decem anni colliguntur: tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi ævi spatio multa invicem damna. Non Samnis, non Pœni, non Hispaniæ, Galliæve, ne Parthi quidem sæpius admonuêre: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm cædem Crassi, amisso et ipse Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, et Cassio, et Scauro Aurelio, et Servilio Cæpione Cn. quoque Manlio fusis, vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum, tresque cum eo legiones, etiam Cæsari abstulerunt: nec impunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Cæsaris minæ in ludibrium versæ. Indè otium, donec occasione discordiæ nostræ et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias affectavêre: ac, rursùs pulsi indè proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniæ partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquam in commune *Suevi* vocentur. Insigne gentis obliquare crinem, nodoque substringere. Sic Suevi à ceteris Germanis; sic Suevorum ingenui à servis separantur. In aliis gentibus, seu cognatione aliqua Suevorum, seu (quod sæpe accidit) imitatione, rarum, et intra juventæ spatium; apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retrò sequuntur, ac sæpe in ipso solo vertice religant: principes et ornatiorem habent: ea cura formæ, sed innoxiæ. Neque enim, ut ament amenturve; in altitudinem quamdam et terrorem, adituri bella, compti, ut hostium oculis, ornantur.

XXXIX. ' Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum

Semnones memorant. Fides antiquitatis, religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum et priscà formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt, cæsoque publicè homine, celebrant barbari ritûs horrenda primordia. Est et alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, et potestatem numinis præ se ferens: si fortè prolapsus est, attolli et insurgere haud licitum: per humum evelvuntur: eòque omnis superstitio respicit, tanquam indè initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum: centum pagis habibantur: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

XL. Contrà Longobardos paucitas nobilitat: plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed prœliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde; et Aviones, et Angli, et Varini, et Eudoses, et Suardones, et Nuithones, fluminibus aut silvis muniuntur: nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum, id est, Terram matrem colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur. Est in insulâ Oceani castum nemus, dicatum in eo vehiculum, veste contectum, attingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intelligit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Læti tunc dies, festa loca, quæcumque adventu hospitioque, dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt, clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat: mox vehiculum et vestes, et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror, sanctaque ignorantia, quid sit id, quod tantùm perituri vident.

XLI. Et hæc quidem pars Suevorum in secretiora Germaniæ porrigitur. Propior (ut quo modo paulò antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis, eòque solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitùs, atque in splendidissimâ Rætiæ provinciæ coloniæ: passim et sine custode transeunt: et, cum ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos, villasque patefecimus, non concupiscentibus.

In Hermunduris Albis oritur, flumen inclitum et notum olim; nunc tantûm auditur.

XLII. Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni et Quadi agunt. Præcipua Marcomannorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniæ velut frons est, quatenus Danubio pergitur, Marcomannis Quadisque, usque ad nostram memoriam, reges manserunt, ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus: jam et externos patiuntur. Sed vis et potentia regibus, ex auctoritate Romanâ: rarò armis nostris, sæpius pecuniâ juvantur.

XLIII. Nec minùs valent retrò Marsigni, Gothini, Osi, Burii: terga Marcomannorum, Quadorumque claudunt: è quibus Marsigni, et Burii sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit, non esse Germanos; et quòd tributo patiuntur: partem tributorum Sarmatæ, partem Quadi, ut alienigenis, imponunt: Gothini, quò magis pudeat et ferrum effodiunt: omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus, et vertices montium jugumque, insederunt. Dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimæ gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen, in plures civitates diffusum. Valentissimas nominâsse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos Apud Naharvalos antiquæ religionis lucus ostenditur. Præsidet sacerdos muliebri ornatu: sed 'deos, 'interpretatione Romanâ, Castorem Pollucemque' memorant. Ea vis numini: nomen *Alcis*: nulla simulacra, nullum peregrinæ superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii, super vires quibus enumeratos paullò antè populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte ac tempore lenocinantur. nigra scuta, tincta corpora: atras ad prœlia noctes legunt: ipsâque formidine atque umbrâ feralis exercitûs terrorem inferunt, nullo, hostium sustinente novum ac velut infernum aspectum: nam primi, in omnibus prœliis, oculi vincuntur. Trans Lygios, Gothones regnantur, paullò jam adductiùs, quàm ceteræ Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinùs deinde ab Oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates, ipso in Oceano, præter viros armaque classibus valent: forma navium eò differt, quòd utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit: nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos: eòque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi: nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus. Otiosæ porrò armatorum manus facilè lasciviunt: enim verò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis præponere, regia utilitas est.

XLV. Trans Suionas aliud mare pigrum, ac propè immotum, quò cingi cludique terrarum orbem hinc fides; quòd extremus cadentis jam Solis fulgor in ortus edurat, adeo clarus, ut sidera hebetet. Sonum insuper immergentis audiri, formasque deorum, et radios capitis aspici, persuasio adjicit. Illuc usque (et fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Suevici maris litore Æstiorum gentes alluuntur: quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicæ propior. Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. Id pro armis, omnique tutelâ: securum deæ cultorem etiam inter hostes præstat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta, ceterosque fructus, patientiùs, quàm pro sollitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed et mare scrutantur; ac soli omnium succinum, quod ipsi *Glesum* vocant, inter vada, atque in ipso litore, legunt. Nec quæ natura, quæve ratio gignat, ut barbaris, quæsitum compertumve. Diu quinetiam, inter cetera ejectamenta maris, jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen: ipsis in nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes accipiunt. Succum tamen arborum esse intelligas; quia terrena quædam, atque etiam volucria animalia, plerumque interlucent, quæ, implicata humore, mox durescente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse, crediderim; quæ, vicini Solis radiis expressa atque liquentia, in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedæ accenditur, alitque

flammam pinguem et olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur: in tantum non modò à libertate, sed etiam à servitute degenerant. Hìc Sueviæ finis.

XLVI. Peucinorum, Venedorumque, et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito: quamquam Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede, ac domiciliis, ut, Germani agunt: sordes omnium ac torpor: procerum connubiis mixtis, non nihil in Sarmatarum habitum fœdantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam, quidquid inter Peucinos Fennósque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia et domos fingunt, et scuta gestant, et pedum usu ac pernicitate gaudent; quæ omnia diversa Sarmatis sunt in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, fœda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles: cubile humus: sola in sagittis spes quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. Idemque venatus viros, pariter ac feminas, alit. Passim enim comitantur, partemque prædæ petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque suffugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur; huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, illaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversùs homines, securi adversùs deos, rem difficillimam adsecuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. Cetera jam fabulosa; 'Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora 'atque artus ferarum, gerere:' quod ego ut incompertum, in medium relinquam.

# CN. JULII AGRICOLÆ
# VITA,
## SCRIPTORE
## C. CORN. TACITO.

BREVIARIUM.

I. *Inscribendâ clarorum virorum vitâ mos.* II. *Pericula.* III. *Tacito animos addit præsens temporum felicitas.* IV. *Cn. Julii Agricolæ stirps, pueritia: adolescentiæ studia.* V. *Prima castrorum rudimenta in Britanniâ.* VI. *Ejus matrimonium: questura: tribunatus plebis: prætura: sacra ædilitas.* VII. *Othoniano bello matrem partemque patrimonii amittit. In Vespasiani partes transgressus, vicesimæ legioni in Britanniâ præest.* VIII. *Ibi alienæ famæ curâ suam promovet.* IX. *Inter patricios adsciscitur: Aquitaniam regit. Indè consul Tacito filiam suam uxorem dat: Britænniâ præponitur, adjecto pontificatûs sacerdotio.* X. *Britanniæ descriptio.* XI. *Incolarum origo, habitus, sacra, sermo, mores.* XII. *Eorum militia regimen, conventus: cælum, solum, metella, margarita.* XIII. *Victæ gentis ingenium. Cæsarum in Britanniam expeditiones.* XIV. *Consulares legati Aulus Plautius, Ostorius Scapula, Didius Gallus, Veranius, Suetonius Paullinus.* XV. *Britanniæ rebellio.* XVI. *Boadicea, generis regii femina, Britannorum dux. Motum hunc compescit Paullinus; cui successêre Trebellitus Maximus & Vittius Bolanus, sed ignavi.* XVII. *Rem restituunt magni duces, Petilius Cerialis & Julius Frontinus.* XVIII. *Agricala Britanniæ præficitur. Victis Ordovicibus Monam insulam in deditionem recipit.* XIX. *Præclaræ artes, quibus provinciam regit bellorum causas amovet.* XX. *Terrore, clementiâ parta pax.* XXI. *Liberalibus artibus & voluptatibus molliuntur Britanno-*

*rum animi.* XXII. *Novæ gentes apertæ & vastatæ.* XXIII. *Bello adquisita præsidiis firmantur.* XXIV. *De occupandâ Hiberniâ consilium.* XXV. *Civitates trans Bodotriam sitæ explorantur. Motus Caledoniorum.* XXVI. *Ii nonam legionem adgrediuntur: cedunt territi.* XXVII. *Redit tamen animus; conspirantque civitates.* XXVIII. *Usipiorum cohors miro casu Britanniam circumvecta.* XXIX. *Galgacus bellum paret; montemque Grampium occupat.* XXX. *Egregie ejus oratio.*— XXXIII. *Romanos quoque adloquitur Agricola.* XXXV. *Atrox cruentumque prælium.* XXXVIII. *Penes Romanos victoria. Britanniam circumvehi præcipit Agricola.* XXXIX. *Domitianus fronte lætus, pectore anxius, numtium victoriæ excipit.* XL. *Triumphalia tamen ornamenta statuamque decerni jubet: condito odio, donec provinciâ decedat Agricola. Is, è Britanniâ redux, modestè agit.* XLI. *Ejus è Principe, ex aulâ pericula.* XLII. *Excusat se, ne proconsulatum sortiatur.* XLIII. *Moritur Domitiani veneno, ut fama fuit, interceptus.* XLIV. *Ejus ætas, forma, honores, opes.* XLV. *Mortis opportunitas, ante Domitiani atrocitates. Taciti in Agricolam pietas.* XLVI. *Ex virtute solatia, virtutisque documenta.*

Agricolæ vitam scripsit Tacitus.

| A. U. C. | J. C. | Coss. | |
|---|---|---|---|
| DCCCL. | 97. | | M. COCCEIO Nervâ Aug. III. / L. VERGINIO Rufo III. |

CLARORUM virorum facta moresque posteris tradere antiquitùs usitatum, ne nostris quidem temporibus, quamquam incuriosa suorum ætas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum, magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratiâ aut ambitione, bonæ tantùm conscientiæ pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potiùs morum, quam arrogantiam arbitrati sunt: nec id Rutilio et Scauro citra

fidem, aut obtrectationi fuit: adeò virtutes iisdem temporibus optimè æstimantur, quibus facillimè gignuntur. At mihi nunc, narraturo vitam defuncti hominis, veniâ opus fuit: quam non petîssem, ni cursaturus tam sæva et infesta virtutibus tempora.

II. Legimus, cùm Aruleno Rustico Pætus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modò auctores, sed in libros quoque eorum sævitum, delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur. Scilicet, illo igne vocem populi Romani, et libertatem senatûs, et conscientiam generis humani aboleri, arbitrabantur; expulsis insuper sapientiæ professoribus, atque omni bonâ arte in exsilium actâ, ne quid usquam honestum occurreret. Dedimus profectò grande patientiæ documentum: et, sicut vetus ætas vidit, quid ultimum in libertate esset; ita nos, quid in servitute, adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio. Memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostrâ potestate esset oblivisci, quàm tacere.

III. Nunc demùm redit animus et, quamquam, primo statim beatissimi seculi ortu, Nerva Cæsar resolim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus; nec spem modò ac votum securitas publica sed ipsius voti fiduciam, ac robur adsumpserit: naturâ tamen infirmitatis humanæ, tardiora sunt remedia, quam mala; et, ut corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur, sic ingenia studiaque oppresseris faciliùs, quam revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertiæ dulcedo; et invisa primò desidia, postremò amatur. Quid si, per quindecim annos, grande mortalis ævi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque sævitiâ Principis interciderunt? Pauci, et, ut ita dixerim, non modò aliorum, sed etiam nostri superstites sumus; exemptis è mediâ vitâ tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes propè ad ipsos exactæ ætatis terminos per silentium venimus: non tamen pigebit, vel inconditâ ac rudi voce, memoriam prioris servitutis, ac testimonium præsentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolæ, soceri mei, destinatus, professione pietatis aut laudatus erit, aut excusatus.

IV. Cnæus Julius Agricola, veteri et illustri Forojuliensium coloniâ ortus, utrumque avum procuratorem Cæsarum habuit : quæ equestris nobilitas est. Pater Julius Græcinus senatorii ordinis, studio eloquentiæ sapientiæque notus, iisque virtutibus iram Caii Cæsaris meritus. Namque Marcum Silanum accusare jussus, et, quia abnuerat, interfectus est. Mater Julia Procilla fuit, raræ castitatis : in hujus sinu indulgentiâque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab illecebris peccantium, præter ipsius bonam integramque naturam, quòd statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Græcâ comitate et provinciali parcimoniæ mistum, ac bene compositum. Memoriâ teneo, solitum ipsum narrare, 'se in 'primâ juventâ studium philosophiæ acriùs, ultrà quàm 'concessum Romano ac senatori, hausisse, ni prudentia 'matris incensum ac flagrantem animum coërcuisset :' scilicet sublime et erectum ingenium, pulchritudinem ac speciem excelsæ magnæque gloriæ vehementiùs, quam cautè appetebat : mox mitigavit ratio et ætas : retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientiâ modum.

V. Prima castrorum rudimenta in Britanniâ Suetonio Paullino, diligenti ac moderato duci, adprobavit : electus, quem contubernio æstimaret. Nec Agricola licenter, more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter, ad voluptates et commeatus, titulum tribunatûs et inscitiam retulit : sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere à peritis, sequi optimos, nihil appetere jactatione, nihil ob formidinem recusare, simulque et anxius et intentus agere. Non sanè aliàs exercitatior, magisque in ambiguo Britannia fuit : trucidati veterani, incensæ coloniæ, intercepti exercitus : tùm de salute, mox de victoriâ certavêre. Quæ cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum, et reciperatæ provinciæ gloria in ducem cessit ; artem et usum et stimulos addidêre juveni : intravitque animum militaris gloriæ cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ.

VI. Hinc ad capessendos magistratus in Urbem digressus. Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi

junxit: idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit: vixeruntque mirâ concordiâ, per mutuam caritatem, et invicem se anteponendo; nisi quòd in bonâ uxore tantò major laus, quantò in malâ plus culpæ est. Sors quæsturæ provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit; quorum neutro corruptus est: quamquam et provincia dives, ac parata peccantibus, et proconsul, in omnem aviditatem pronus, quantâlibet facilitate redempturus esset mutuam dissimulationem mali. Auctus est ibi filiâ in subsidium simul et solatium: nam filium, antè sublatum, brevi amisit. Mox, inter quæsturam, ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatûs annum, quiete et otio transit, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientiâ fuit. Idem præturæ tenor, et silentium: nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos, et inania honoris, modo rationis atque abundantiæ duxit, utì longè à luxuriâ, ita famæ propior. Tùm, electus à Galbâ ad dona templorum recognoscenda, diligentissimâ conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium respublica, quàm Neronis, sensisset.

VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus adflixit; nam classis Othoniana, licenter vaga, dum Intemelios (Liguriæ pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolæ in prædiis suis interfecit: prædiaque ipsa, et magnam patrimonii partem, diripuit, quæ causa cædis fuerat. Igitur ad sollemnia pietatis profectus Agricola, nuntio affectati à Vespasiano imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatûs, ac statum urbis Mucianus regebat, admodùm juvene Domitiano, et ex paternâ fortunâ tantùm licentiam usurpante. Is missum ad defectus agendos Agricolam, integrèque ac strenuè versatum, vicesimæ legioni tardè ad sacramentum transgressæ præposuit, ubi decessor seditiosè agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius ad cohibendum potens, incertum suo an militum ingenio: ita successor simul et ultor electus rarissimâ moderatione maluit videri invenisse bonos, quàm fecisse.

VIII. Præerat tunc Britanniæ Vettius Bolanus, placidiùs, quàm feroci provinciâ dignum est: temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Bre-

vì deinde Britannia consularem Petilium Cerialem accepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primò Cerialis labores modò et discrimina; mox et gloriam communicabat; sæpe parti exercitûs in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu præfecit: nec Agricola umquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat: ita virtute in obsequendo, verecundiâ in prædicando, extra invidiam nec extra gloriam erat.

IX. Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciæ Aquitaniæ præposuit, splendidæ in primis dignitatis, administratione ac spe consulatûs, cui destinârat. Credunt plerique, militaribus ingeniis subtilitatem deese, quia castrensis jurisdictio secura et obtusior, ac plura manu agens, calliditatem fori non exerceat. Agricola naturali prudentiâ, quamvis inter togatos, facilè justèque agebat. Jam verò tempora curarum remissionumque divisa: ubi conventus ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et sæpius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultrà potestatis persona: tristitiam, et arrogantiam, et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem, deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutem fuerit. Ne famam quidem, cui etiam sæpe boni indulgent, ostentandâ virtute, aut per artem quæsivit: procul ab æmulatione adversùs collegas, procul à contentione adversùs procuratores: et vincere inglorium, et atteri sordidum, arbitrabatur. Minùs triennium in eâ legatione detentus, ac statim ad spem consulatûs revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari; nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur haud semper errat fama, aliquando et elegit. Consul egregia tùm spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum collocavit, et statim Britanniæ præpositus est, adjecto pontificatûs sacerdotio.

X. Britanniæ situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curæ ingeniive referam; sed quia tùm primùm perdomita est: itaque, quæ priores nondum comperta, eloquentiâ percoluêre, rerum fide tradentur. Britannia, insularum, quas Romana notitia complectitur, maxima, spatio ac cœlo in Orientem Germaniæ,

in Occidentem Hispaniæ obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inspicitur: Septemtrionalia ejus, nullis contrà terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniæ Livius veterum, Fabius Rusticus recentium, eloquentissimi auctores, oblongæ scutulæ vel bipenni adsimulavêre; et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa: sed immensum et enorme spatium procurrentium extremo jam litore terrarum, velut in cuneum tenuatur Hanc oram novissimi maris tunc primùm Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit, domuitque; dispecta est et Thule, quam hactenus nix, et hiemes abdebat: sed mare pigrum et grave remigantibus perhibent: ne ventis quidem perindè attolli: credo, quòd rariores terræ montesque, causa ac materia tempestatum; et profunda moles continui maris tardiùs impellitur. Naturam Oceani atque æstûs neque quærere hujus operis est, ac multi retulêre: unum addiderim, nusquam latiùs dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus accrescere aut resorberi, sed influere penitùs atque ambire, et jugis etiam ac montibus inseri velut in suo.

XI. Ceterùm, Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenæ an advecti, ut inter barbaros, parùm compertum. Habitus corporum varii: atque ex eo argumenta. Namque rutilæ Caledoniam habitantium comæ, magni artus, Germanicum originem adseverant. Silurum colorati vultus, et torti plerumque crines, et posita contrà Hispania, Iberos veteres trajecisse easque sedes occupâsse, fidem faciunt. Proximi Gallis, et similes sunt: seu durante originis vi; seu, procurrentibus in diversa terris, positio cœli corporibus habitum dedit: in universum tamen æstimanti, Gallos vicinum solum occupâsse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione: sermo haud multùm diversus: in deposcendis periculis eadem audacia; et, ubi advenêre, in detrectandis eadem formido: plus tamen ferociæ Britanni præferunt, ut quos nondum longa pax emolliêrit: nam, Gallos quoque in bellis floruisse, accepimus: mox segnitia cum otio intravit, amissâ virtute pariter ac libertate: quod Britannorum olim victis evênit: ceteri manent, quales Galli fuerunt.

XII. In pedite robur: quædam nationes et curru prœliantur: honestior auriga, clientes propugnant olim regibus parebant, nunc per principes factionibus et studiis trahuntur: nec aliud adversùs validissimas gentes pro nobis utilius, quàm quòd in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus, ad propulsandum commune periculum conventus: ita, dum singuli pugnant, universi vincuntur. Cœlum crebris imbribus ac nebulis fœdum: asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram: nox clara, et extrema Britanniæ parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. 'Quòd si nubes non officiant, aspici per noctem Solis fulgorem, nec occidere et exsurgere, sed transire' adfirmant; scilicet extrema et plana terrarum, humili umbrâ, non erigunt tenebras infraque cœlum et sidera nox cadit Solum, præter oleam vitemque, et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum: tardè mitescunt, citò proveniunt: eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum, cœlique. Fert Britannia aurum, et argentum et alia metalla, pretium victoriæ; gignit et Oceanus magarita, sed subfusca ac liventia. Quidam artem abesse legentibus arbitrantur, nam in rubro mari viva ac spirantia saxis avelli, in Britanniâ, proùt expulsa sint, colligi: ego faciliùs crediderim, naturam margaritis deese quàm nobis avaritiam.

XIII. Ipsi Britanni delectum, ac tributa, et injuncta imperii munera impigrè obeunt, si injuriæ absint: has ægrè tolerant, jam domiti ut pareant, nondum ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquam prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in rempublicam versa Principum arma, ac longa oblivio Britanniæ etiam in pace. 'Consilium' id divus Augustus vocabat, Tiberius 'præceptum.' Agitâsse Caium Cæsarem de intrandâ Britanniâ, satis constat, ni velox ingenio, mobilis pœnitentiâ, et ingentes adversùs Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et adsumpto in partem rerum Vespasiano: quod initium venturæ mox fortunæ fuit: domitæ gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

XIV. Consularium primus Aulus Plautius præpositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paulatim in formam provinciæ proxima pars Britanniæ: addita insuper veteranorum colonia: quædam civitates Cogiduno regi donatæ (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit) vetere ac jam pridem receptâ populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Mox Didius Gallus parta à prioribus continuit, paucis admodùm castellis in ulteriora promotis, per quæ fama aucti officii quæreretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque præsidiis; quorum fiduciâ Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, adgressus, terga occasioni patefecit.

XV. Namque, absentiâ legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre injurias et interpretando accendere. 'Nihil profici patientiâ, nisi ut graviora, tamquam ex facili tolerantibus, imperentur: singulos sibi olim reges fuisse, nunc binos imponi; è quibus legatos in sanguinem, procurator in bona sæviret; æquè discordiam præpositorum, æquè concordiam subjectis exitiosam: alterius manus, centuriones alterius, vim et contumelias miscere; nihil jam cupiditati, nihil libidini exceptum: in prœlio fortiorem esse, qui spoliet: nunc ab ignavis plerumque et imbellibus eripi domos, abstrahi liberos, injungi delectus, tamquam mori tantùm pro patriâ nescientibus: quantulum enim transîsse militum, si sese Britanni numerent? sic Germanias excussisse jugum; et flumine, non Oceano, defendi: sibi patriam, conjuges, parentes, illis avaritiam et luxuriam causas belli esse: recessuros, ut divus Julius recessisset, modò virtutes majorum suorum æmularentur; neve prœlii unius aut alterius eventu pavescerent: plus impetûs, majorem constantiam, penes miseros esse. Jam Britannorum etiam deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum in aliâ insulâ exercitum detinerent: jam ipsos, quod difficillimum fuerit, deliberare: porrò in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi, quàm audere.'

XVI. His atque talibus invicem instincti, Boadiceà, generis regii feminâ, duce, (neque enim sexum in imperiis

discernunt) sumpsêre universi bellum: ac sparsos per castella milites consectati, expugnatis præsidiis, ipsam coloniam invasêre, ut sedem servitutis: nec ullùm in barbaris sævitiæ genus omisit ira victoria. Quod nisi Paullinus, cognito provinciæ motu, properè subvenisset, amissa Britannia foret: quam unius prœlii fortuna veteri patientiæ restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis, et propiùs ex legato timor agitabat. Hic cùm egregius cetera, arroganter in deditos, et, ut suæ quoque injuriæ ultor, duriùs consuleret; missus Petronius Turpilianus, tamquam exorabilior: et, delictis hostium novus eòque pœnitentia mitior, compositis prioribus, nihil ultrà ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et nullis castrorum experimentis, comitate quâdam curandi provinciam tenuit. Didicêre jam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus; et interventus civilium armorum præbuit justam segnitiæ excusationem: sed discordiâ laboratum, cùm adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fugâ ac latebris vitatâ exercitûs irâ, indecorus atque humilis, precariò mox præfuit: ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem: hæc seditio sine sanguine stetit. Nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplinâ. Eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quòd innocens Bolanus, et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

XVII. Sed, ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam reciperavit; magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes: et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quæ numerosissima provinciæ totius perhibetur, adgressus: multa prœlia, et aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoriâ amplexus, aut bello. Et, cùm Cerialis quidem alterius successoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus, quantùm licebat; validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.

XVIII. Hunc Britanniæ statum, has bellorum vices mediâ jam æstate transgressus Agricola invênit, cùm et milites, velut omissâ expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas, haud multò ante adventum ejus, alam, in finibus suis agentem,

propè universam obtriverat: eoque initio erecta provincia, et quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum opperiri. Tùm Agricola, quamquam transacta æstas, sparsi per provinciam numeri, præsumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviàm discrimini statuit: contractisque legionum vexillis et modicâ auxiliorum manu, quia in æquum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quò ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem: cæsâque propè universâ gente, non ignarus instandum famæ, ac, proùt prima cessissent, fore universa; Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniæ suprà memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque, et arma, et equos regunt, ita repentè immisit, ut obstupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem, aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus est: sed ipsâ dissimulatione famæ famam auxit, æstimantibus, quantâ futuri spe tam magna tacuisset.

XIX. Ceterùm animorum, provinciæ prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parùm profici armis, si injuriæ sequerentur, causas bellorum statuit exscindere. A se suisque orsus, primam domum suam coërcuit; quod plerisque haud minùs arduum est, quàm provinciam regere. Nihil per libertos servosque publicæ rei: non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites adscire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec pœnâ semper, sed sæpius pœnitentiâ contentus esse: officiis et administrationibus potiùs non peccaturos præponere, quàm damnare, cùm peccâssent. Frumenti et tributorum auctionem æqualitate

munerum mollire, circumcisis; quæ, in quæstum reperta, ipso tributo graviùs tolerabantur: namque per ludibrium adsidere clausis horreis, et emere ultrò frumenta, ac vendere pretio cogebantur: devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates à proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec, quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosum fieret.

XX. Hæc primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quæ vel incuriâ, vel tolerantiâ priorum, haud minùs quàm bellum timebatur. Sed, ubi æstas advênit, contracto exercitu, multus in agmine, laudare modestiam, disjectos coërcere: loca castris ipse capere, æstuaria ac silvas ipse prætentare: et nihil interim apud hostes quietum pati, quominùs subitis excursibus popularetur: atque, ubi satis terruerat, parcendo rursùs inritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multæ civitates, quæ in illum diem ex æquo egerant, datis obsidibus, iram posuêre, et præsidiis castellisque circumdatæ, tantâ ratione curâque ut nulla antè Britanniæ nova pars inlacessita transiêrit.

XXI. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta: namque, ut homines dispersi ac rudes, eòque bello faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes: ita honoris æmulatio pro necessitate erat. Jam verò principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut, qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent: indè etiam habitûs nostri honor, et frequens toga: paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus, et balnea, et conviviorum elegantiam: idque apud imperitos 'humanitas' vocabatur, cùm pars servitutis esset.

XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (æstuario nomen est) nationibus: quâ formidine territi hostes, quamquam conflictatum sævis tempestatibus exercitum, lacessere non ausi: ponendisque insuper castellis spatium fuit. Adnotabant periti, non alium ducem opportunitates locorum sapientiùs legisse: nullum ab Agricolâ positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fugâ desertum. Crebræ eruptiones: nam, adversùs moras obsidionis, annuis copiis

firmabantur: ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque præsidio, irritis hostibus, eòque desperantibus, quia, soliti plerumque damna æstatis, hibernis eventibus pensare, tùm æstate atque hieme juxtà pellebantur. Nec Agricola umquam per alios gesta avidus intercepit: seu centurio, seu præfectus, incorruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur: ut erat bonis comis, ita adversùs malos injucundus: ceterùm ex iracundiâ nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres: honestiùs putabat offendere, quàm odisse.

XXIII. Quarta æstas obtinendis, quæ percurrerat, insumpta: ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsâ Britanniâ terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris æstibus per immensum revectæ, angusto terrarum spatio dirimuntur: quod tùm præsidiis firmabatur: atque omnis propior sinus tenebatur, summotis velut in aliam insulam hostibus.

XXIV. Quinto expeditionum anno, nave primâ transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis prœliis domuit: eamque partem Britanniæ, quæ Hiberniam aspicit, copiis instruxit, in spem magis, quam ob formidinem: siquidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari opportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britanniæ comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. Solum cœlumque, et ingenia cultusque hominum haud multùm a Britanniâ differunt: meliùs aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domesticâ unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiæ in occasionem retinebat. Sæpe ex eo audivi, legione unâ et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse. Idque etiam adversùs Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut è conspectu libertas tolleretur.

XXV. Ceterùm æstate, quâ sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultrà gentium, et infesta hostili exercitu itinera timebantur, portus classe exploravit: quæ, ab Agricolâ primùm adsumpta in partem virium, sequebatur egregiâ specie, cùm simul terrâ, simul mari bellum impelleretur, ac sæpe iisdem castris pedes, equesque, et

nauticus miles, mixti copiis et lætitiâ, sua quisque facta, suos casus attollerent: ac modò 'silvarum et montium 'profunda,' modò 'tempestatum ac fluctuum adversa,' hinc 'terra et hostis,' hinc 'auctus Oceanus,' militari jactantiâ compararentur. Britannos' quoque, ut ex captivis audiebatur, 'visa classis obstupefaciebat, tamquam, aperto maris 'sui secreto, ultimam victis perfugium clauderetur' ad 'manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore famâ, uti mos est de ignotis, oppug-'nasse ultrò,' castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant: 'regrediendumque citra Bodotriam, et exceden-'dum potiùs, quàm pellerentur,' ignavi specie prudentium admonebant: cùm interim cognoscit, 'hostes pluribus agminibus inrupturos.' Ac ne, superante numero, et peritiâ locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repentè consilio, universi nomen legionem, ut maximè invalidam, nocte adgressi, inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus, inrupêre. Jamque in ipsis castris pugnabant, cùm Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insecutus, velocissimos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem et propinquâ luce fulsêre signa: ita ancipiti malo territi Britanni: et Romanis redît animus, ac securi pro salute, de gloriâ certabant: ultrò quinetiam erupêre: et fuit atrox in ipsis portarum angustiis prœlium, donec pulsi hostes; utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur: quòd, nisi paludes et silvæ fugientes texissent, debellatum illa victoriâ foret.

XXVII. Cujus constantiâ ac famâ ferox exercitus, 'nihil virtuti suæ invium; penetrandam Caledoniam, in-'veniendumque tandem Britanniæ terminum, continuo 'prœliorum cursu,' fremebant: atque illi, modò cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant: iniquissima hæc bellorum conditio est; prospera omnes sibi vindicant, adversa uni imputantur. At Britanni, non virtute, sed occasione et arte ducis rati, nihil ex arrogantia remittere, quominus juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, cœtibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent: atque ita inritatis utrimque animis discessum.

XXVIII. Eâdem æstate cohors Usipiorum, per Germanias conscripta, et in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Occiso centurione ac militibus, qui, ad tradendam disciplinam immixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, ascendêre: et, uno remigrante, suspectis duobus eòque interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum, provehebantur: mox, hàc atque illà rapti, et cum plerisque Britannorum, sua defensantium, prœlio congressi, ac sæpe victores, aliquando pulsi, eò ad extremum inopiæ venêre, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos, vescerentur: atque, ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primùm à Suevis, mox à Frisiis intercepti sunt: ac fuêre, quos per commercia venumdatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casûs inlustravit. Initio æstatis Agricola, domestico vulnere ictus, anno antè natum filium amisit. Quem casum neque ut plerique fortium virorum, ambitiosè, neque per lamenta rursùs ac mœrorem mulie briter tulit: et in luctu bellum inter remedia erat.

XXIX. Igitur, præmissâ classe, quæ, pluribus locis prædata, magnum et incertum torrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos, et longâ pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostes insederant. Nam Britanni, nihil fracti pugnæ prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti, commune periculum concordiâ propulsandum, legationibus et fœderibus omnium civitatum vires exsciverant. Jamque super triginta millia armatorum adspiciebantur, et adhuc adfluebat omnis juventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes: cùm, inter plures duces, virtute et genere præstans, nomine Galgacus, apud contractam multitudinem, prœlium poscentem, in hunc modum locutus fertur.

XXX. 'Quotiens causas belli et necessitatem nostram 'intueor, magnus mihi animus est, hodiernum diem, con'sensumque vestrum, initium libertatis totius Britanniæ 'fore. Nam et universi servitutis expertes, et nullæ ultrà 'terræ ac ne mare quidem securum, imminente nobis

'classe Romanâ: ita prœlium atque arma, quæ fortibus 'honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. Priores 'pugnæ, quibus adversùs Romanos variâ fortunâ certatum 'est, spem ac subsidium in nostris manibus habebant: 'quia nobilissimi totius Britanniæ, eòque in ipsis penetra'libus siti, nec servientium litora aspicientes, oculos quo'que à contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos 'terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus 'famæ in hunc diem defendit: nunc terminus Britanniæ 'patet: atque omne ignotum pro magnifico est. Sed nul'la jam ultrà gens, nihil nisi fluctus, et saxa, et infestiores 'Romani: quorum superbiam frustra per obsequium et 'modestiam effugeris: raptores orbis, postquam cunctâ 'vastantibus defuêre terræ, et mare scrutantur: si locu'ples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi; quos non 'Oriens, non occidens, satiaverit: soli omnium, opes atque 'inopiam pari affectu concupiscunt: auferre, trucidare, 'rapere falsis nominibus, *imperium*; atque, ubi solitudi'nem faciunt *pacem* appellant.'

XXXI. 'Liberos cuique ac propinquos suos natura ca'rissimos esse voluit: hi per delectus, alibi servituri, au'feruntur: conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem 'effugiant, nomine *amicorum* atque *hospitum* polluuntur. 'Bona fortunasque in tributum egerunt; in annonam fru'mentum: corpora ipsa ac manus, silvis ac paludibus 'emuniendis, inter verbera ac contumelias, conterunt. 'Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultrò à do'minis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, 'quotidie pascit. Ac, sicut in familiâ recentissimus quis'que servorum et conservis ludibrio est; sic, in hoc 'orbis terrarum vetere famulata, novi nos et viles 'in excidium petimur. Neque enim arva nobis, aut me'talla, aut portus sunt, quibus exercendis reservemur. 'Virtus porrò ac ferocia subjectorum ingrata imperanti'bus: et longinquitas ac secretum ipsum, quò tutius, eò 'suspectius. Ita sublata, spe veniæ tandem sumite ani'mum, tam quibus salus, quàm quibus gloria carissima 'est. Trinobantes, feminâ duce, exurere coloniam, ex'pugnare castra, ac, nisi felicitas in socordiam vertisset, 'exuere jugum potuêre: nos integri et indomiti, et liberta'tem non in præsentiâ laturi, primo statim congressu non 'ostendamus, quos sibi Caledonia viros seposuerit?'

XXXII. 'An eamdem Romanis in bello virtutem, quam 'in pace lasciviam adesse creditis? Nostris illi dissensioni'bus ac discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitûs 'sui vertunt; quem, contractum ex diversissimis gentibus, 'ut secundæ res tenent, ita adversæ dissolvent: nisi si 'Gallos, et Germanos, et (pudet dictu) Britannorum ple'rosque, licèt dominationi alienæ sanguinem commodent, 'diutiùs tamen hostes, quàm servos, fide et affectu teneri 'putatis: metus et terror est, infirma vincula caritatis: 'quæ ubi removeris, qui timere desiêrint, odisse incipient. 'Omnia victoriæ incitamenta pro nobis sunt: nullæ Ro'manos conjuges accendunt: nulli parentes fugam ex'probraturi sunt: aut nulla plerisque patria, aut alia est: 'paucos numero, circùm trepidos ignorantiâ, cœlum ipsum, 'ac mare, et silvas, ignota omnia circumspectantes, clau'sos quodammodò ac vinctos dii nobis tradiderunt. Ne 'terreat vanus aspectus, et auri fulgor atque argenti, quod 'neque tegit, neque vulnerat. In ipsâ hostium acie inve'niemus nostras manus: agnoscent Britanni suam causam: 'recordabuntur Galli priorem libertatem: deserent illos 'ceteri Germani, tamquam nuper Usipii reliquerunt. 'Nec quidquam ultrà formidinis: vacua castella, senum 'coloniæ, inter malè parentes et injustè imperantes, ægra 'municipia et discordantia: hìc dux, hìc exercitus; ibi 'tributa et metalla, et ceteræ servientium pœnæ, quas in 'æternum proferre, aut statim ulcisci, in hoc campo est. 'Proindè ituri in aciem, et majores vestros, et posteros 'cogitate.'

XXXIII. Excepêre orationem alacres, et barbari moris cantu, et fremitu, clamoribusque dissonis. Jamque agmina; et armorum fulgores, audentissimi cujusque procursu: simul instruebantur acies: cùm Agricola quamquam lætum, et vix munimentis coërcitum militem, accendendum adhuc ratùs, ita disseruit: 'Octavus annus est, 'commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii Roma'ni, fide atque operâ vestrâ Britanniam vicistis: tot ex'peditionibus, tot præliis, seu fortitudine adversùs hostes, 'seu patientiâ ac labore pænè adversùs ipsam rerum natu'ram opus fuit, neque me militum, neque vos ducis pœ'nituit. Ergo egressi, ego veterum legatorum, vos prio-

'rum exercituum terminos, finem Britanniæ, non famâ, 'nec rumore, sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia, et subacta. Equidem sæpe in agmine, cùm vos 'paludes, montesve, et flumina fatigarent, fortissimi cujusque voces audiebam, quando dabitur hostis, quando 'acies? Veniunt è latebris suis extrusi: et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem 'victis adversa. Nam, ut superasse tantum itineris, silvas 'evasisse, transîsse æstuaria, pulchrum ac decorum in 'frontem; ita fugientibus periculosissima, quæ hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut locorum eadem 'notitia, aut commeatuum eadem abundantia: sed manus, 'et arma, et in his omnia. Quod ad me attinet, jam pridem mihi decretum est, neque exercitûs, neque ducis 'terga tuta esse. Proindè et honesta mors turpi vitâ potior; et incolumitas ac decus, eodem loco sita sunt: nec 'inglorium fuerit, in ipso terrarum ac naturæ fine cecidisse.'

XXXIV. 'Si novæ gentes atque ignota acies constitisset; aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc 'vestra decora recensete, vestros oculos interrogate. Ii 'sunt, quos proximo anno, unam legionem furto noctis adgressos, clamore debellâstis: ii ceterorum Britannorum 'fugacissimi; ideoque tamdiu superstites. Quomodò silvas saltusque penetrantibus, fortissimum quodque animal 'contrà ruere, pavida et inertia ipso agminis sono pelluntur; sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt: 'reliquus est numerus ignavorum et metuentium: quos 'quòd tandem invenistis, non restiterunt, sed deprehensi 'sunt novissimi: res et extremo metu corpora defixêre 'in his vestigiis, in quibus pulchram et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus; imponite quinquaginta annis magnum diem; adprobate reipublicæ numquam exercitui imputari potuisse, aut moras 'belli, aut causas rebellandi.'

XXXV. Et, adloquente adhuc Agricolâ, militum ardor eminebat, et finem orationis ingens alacritas consecuta est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent: equitum tria millia, cornibus adfun-

derentur: legiones pro vallo stetêre, ingens victoriæ decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies in speciem simul ac terrorem editioribus locis constiterat, ita ut primum agmen æquo, ceteri per acclive jugum connexi velut insurgerent: media campi covinarius et eques strepitus ac discursu complebat. Tùm Agricola, superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquam porrectior acies futura erat, et 'arcessendas' plerique 'legiones' admonebant promptior in spem, et firmus adversis, dimisso equo, pedes ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminùs certabatur: simul constantiâ, simul arte Britanni, ingentibus gladiis, et brevibus ceteris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, at que ipsi magnam vim telorum superfundere: donec Agricola tres Batavorum cohortes, ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent: quod et ipsis vetustate militæ exercitatum, et hostibus inhabile parva scuta et enormes gladios gerentibus: nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum, et in arcto pugnam non tolerabant. Igitur, ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora fœdare, et tractis, qui in æquo obstiterant erigere in colles aciem cœpere; ceteræ cohortes, æmulatione et impetu commistæ, proximos quosque cædere: ac plerique semineces, aut integri, festinatione victoriæ; relinquebantur. Interim equitum turmæ fugêre, covinarii peditum se prœlio miscuêre: et quamquam recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus, et inæqualibus locis hærebant: minimèque equestris ea pugnæ facies erat, cùm ægrè diu stantes, simul equorum corporibus impellerentur; ac sæpe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos, aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnæ expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paullatim, et circumire terga vincentium cœperant: ni id ipsum veritus Agricola quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus opposuisset,

quantòque ferociùs accurrerant, tantò acriùs pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectæque præcepto ducis à fronte pugnantium alæ aversam hostium aciem invasêre. Tùm verò patentibus locis grande et atrox spectaculum: sequi vulnerare capere, atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Jam hostium, proùt cuique ingenium erat, catervæ armatorum paucioribus terga præstare, quidam inermes altrò ruere, ac se morti offerre. Passim arma, et corpora, at laceri artus, et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque: postquam silvis appropinquârunt, collecti, primos sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. Quod ni frequens ubique Agricola, validas et expeditas cohortes indaginis modo, et sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, acceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterùm, ubi compositos firmis ordinibus sequi rursùs vidêre, in fugam versi, non agminibus ut priùs, nec alius alium respectantes, rari, et vitabundi invicem, longinqua atque avia patiêre: finis sequendi nox et satietas fuit: cæsa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidêre; in quîs Aulus Atticus, præfectus cohortis, juvenili ardore et ferociâ equi hostibus illatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio prædaque læta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integròs, deserere domos, ac per iram ultrò incendere: eligere latebras, et statim relinquere: miscere invicem consilia aliqua, dein separare: aliquandò frangi aspectu pignorum suorum, sæpius concitari: satisque constabat, sævîsse quosdam in conjuges ac liberos tamquam miserentur. Proximus dies faciem victoriæ latiùs aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius; quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugæ vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exactâ jam æstate spargi bellum nequibat, in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi, acceptis obsidibus, præfecto classis 'circumvehi Britanniam' præcepit; datæ ad id vires, et præcesserat terror: ipse peditem atque equites lento itinere, quò novarum gentium animi ipsâ transitûs mo-

râ terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis secundâ tempestate ac famâ Trutulensem portum tenuit, unde, proximo latere Britanniæ lecto, omnis redièrat.

XXXIX. Hunc rerum cursum, quamquam nullâ verborum jactantiâ epistolis Agricolæ auctum, ut Domitiano moris erat, fronte lætus, pectore auxius excepit. Inerat conscientia derisui fuisse nuper falsum è Germaniâ triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur: at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium cæsis, ingenti famâ celebrari. Id sibi maximè formidolosum, privati hominis nomen supra Principis attolli: frustra studia fori, et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius occuparet: et cetera utcumque faciliùs dissimulari, ducis boni Imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque sævæ cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in præsentiâ statuit, reponere odium, donec impetus famæ et favor exercitûs languesceret: nam etiam tùm Agricola Britanniam obtinebat.

XL. Igitur 'triumphalia ornamenta, et illustris statuæ 'honorem, et quidquid pro triumpho datur,' multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet; addique insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolæ destinari, vacuam tùm morte Atilii Rufi consularis, et majoribus reservatam. Credidêre plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse, cum præcepto, ut, si in Britanniâ foret, traderentur: eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolæ, ne appellato quidem eo, ad Domitianum remeâsse: sive verum istud, sive ex ingenio Principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola successori suo provinciam quietam tutamque. Ac, ne notabilis celebritate et frequentiâ occurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in Urbem, noctu in palatium, ita ut præceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo, et nullo sermone, turbæ servientium immixtus est. Ceterùm, ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitùs auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus; adeò ut plerique, quibus magnos viros per ambi-

tionem æstimare mos est, viso aspectoque Agricolâ, quærerent famam, pauci interpretarentur.

XLI. Crebrò per eos dies apud Domitianum absens, accusatus, absens absolutus est: causa periculi non crimen ullum, aut querela læsi cujusquam, sed infensus virtutibus Princeps, et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insecuta sunt reipublicæ tempora, quæ sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Mœsiâ Daciâque, et Germaniâ Pannoniâque, temeritate aut per ignaviam ducum amissi: tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti: nec jam de limite imperii et ripâ, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum. Ita, cùm damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam, et expertum bellis animum, cum inertiâ et formidine eorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore, pronum deterioribus Principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam præceps agebatur.

XLII. Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiæ et Africæ sortiretur, et, occiso Civica nuper, nec Agricolæ consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Accessêre quidam, cogitationum Principis periti, qui, 'iturusne esset 'in provinciam,' ultrò Agricolam interrogarent: ac primò occultiùs 'quietum et otium' laudare, mox 'operam suam 'in adprobandâ excusatione' offerre: postremò non jam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxêre ad Domitianum: qui, paratus simulatione, in arrogantiam compositus, et audîit preces excusantis, et, cùm adnuisset, agi sibi gratias passus est: nec erubuit beneficii invidiâ: salarium tamen, proconsulari solitum offerri, et quibusdam à seipso concessum, Agricolæ nón dedit: sive offensus, non petitum; sive ex conscientiâ, ne quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse, quem læseris: Domitiani verò natura præceps in iram, et, quò obscurior, eò irrevocabilior moderatione tamen prudentiâque Agricolæ leniebatur: quia non contumaciâ, neque

inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris est illicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, sed in nullum reipublicæ usum, ambitiosâ morte inclaruerunt.

XLIII. Finis vitæ ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine curâ fuit. Vulgus quoque, et hic aliud agens populus, et ventitavêre ad domum, et per fora, et circulos locuti sunt: nec quisquam, auditâ morte Agricolæ, aut lætatus est, aut statim oblitus est. Augebat miserationem, constans rumor, 'veneno intereptum.' Nobis nihil comperti adfirmare ausim: ceterùm, per omnem valetudinem ejus, crebriùs, quàm ex more principatûs per nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venêre: sive cura illud, sive inquisitio erat. Supremo quidem die, momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat, nullo credente, sic accelerari, quæ tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque præse tulit, securus jam odii, et qui faciliùs dissimularet gaudium, quàm metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolæ, quo coheredem optimæ uxori et piissimæ filiæ Domitianum scripsit, lætatum eum, velut honore judicioque: tam cæca et corrupta mens assiduis adulationibus erat, ut nesciret à bono patre non scribi heredem, nisi malum Principem.

XLIV. Natus erat Agricola, Caio Cæsare, tertiùm consule, Idibus Juniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Calendas Septembres, Collegâ Priscoque consulibus. Quòd si habitum quoque ejus posteri noscere velint, decentior quàm sublimior fuit: nihil metûs in vultu: gratia oris supererat: bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquam medio in spatio integræ ætatis ereptus, quantùm ad gloriam, longissimum ævum peregit. Quippe et vera bona, quæ in virtutibus sita sunt, impleverat; et consularibus ac triumphalibus ornamentis prædito, quod aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat; speciosæ contigerant filiæ atque uxore superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, salvis adfinitatibus et ami-

citis, futura effugisse. Num, sicuti durare in hac beatissimi sæculi luce, ac Principem Trajanum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur; ita festinatæ mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo, et velut uno ictu, rempublicam exhausit.

XLV. Non vidit Agricola obsessam curiam et clausum armis senatum, et eâdem strage tot consularium cædes, tot, nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Unâ adhuc victoriâ Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat, et Massa Bebius jam tùm reus erat. Mox nostræ duxêre Helvidium in carcerem manus: nos Maurici, Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit. Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit. Præcipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et aspici: cùm suspiria nostra subscriberentur: cùm denotandis tot hominum palloribus sufficeret sævus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu verò felix, Agricola, non vitæ tantùm claritate, sed etiam opportunitate mortis: ut perhibent qui interfuerunt novissimis sermonibus tuis, constans et libens fatum excepisti, tamquam pro virili portione innocentiam Principi donares. Sed mihi filiæque, præter acerbitatem parentis erepti, auget mœstitiam, quòd adsidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit: excepissemus certè mandata vocesque, quas penitùs animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus; nobis tam longæ absentiæ conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, adsidente amantissimâ uxore, superfuêre honori tuo: paucioribus tamen lacrymis compositus es, et novissimâ in luce desideravêre aliquid oculi tui.

XLVI. Si quis piorum manibus locus; si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnæ animæ: placidè quiescas; nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio, et muliebribus lamentis ad contemplationem virtutum tuarum voces quas neque lugeri, neque plangi fas est: admiratone te potiùs temporalibus laudibus, et, si natura suppeditet, *similitudine decoremus.* Is verus honos, ea conjunc-

tissimi cujusque pietas. Id filiæ quoque uxorique præceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejes secum revolvant; famamque ac figuram animi magis, quàm corporis, complectantur: non quia intercedendum putem imaginibus, quæ marmore, aut ære finguntur: sed, ut vultus hominum, ita simulacra vultûs imbecilla ac mortalia sunt, forma mentis æterna: quam tenere et exprimere, non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricolâ amavimus, quidquid mirati sumus, manet, mansurumque est in animis hominum, in æternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet, Agricola, posteritati narratus et traditus, superstes erit.

FINIS.

The Troubadours

Their language a kind of ro-
mance.
Account of Provençal or
Provençal — Poetry
William Count of Poitou
Kings & nobles among the
Provençal poets. Lyric
Classes. I Canzonets, Chansons
Petrarch. II Sirventes, Chants
III Tensons, their nature [illegible]
Provençal literature an ex[illegible]
age — Its materialistic [illegible]
feudal system
Chivalry [illegible]
Type of the Provençal [illegible]
Its sentimentalism & gallantry
The poets [illegible]
the [illegible] in places [illegible]
Classification [illegible]
Immoralities [illegible]
[illegible]
fountain. [illegible]
[illegible]
Causes of that decline [illegible]
[illegible]

...lations to Chaucer the

...Romance. This period, the

...characteristics of their lite...

...product of chivalry. Their

...Romance Characteristics. How

10 70. ...of the Troubadours. Subject of

...Arthur, Charlemagne, Alex...

...[illegible] and ignorance of Geography & Chron...

...ology. Theory. The [illegible] of northe...

...into Spain & Portugal. Their

...Don Quixote.

...character of Popularity D...

...Drama.

...Drama. Origin of the re...

...[illegible] The Character, Sub...

...stage Machinery. Conversion...

...histories of Paul. Mystery

...the character of the morals

...[illegible] producing the present ro...

...[illegible] the union of [illegible]

...[illegible]

...[illegible] Tragedy. The

...[illegible] Literature of

...[illegible]

...[illegible]

...[illegible]

...[illegible]

Adams
Alexander
Armstrong
Ashley
...ey
...m
...mmie
...ilton
...y...
...ing
...mmigan
...ell
...err
...ambell
...m
...el
...nlay
...ith
...
...ond
...
...man
...ith
...
...ay
...inson
...ison
...ach
...gue
...ison
...uthward

Jamieson
C. Jones
J. Jones
Kyle
Lawson
Lee
Mackay
Maguire
...ar
Mackkay
McCormack
Mander
Moore
Morrison
Murray
...de